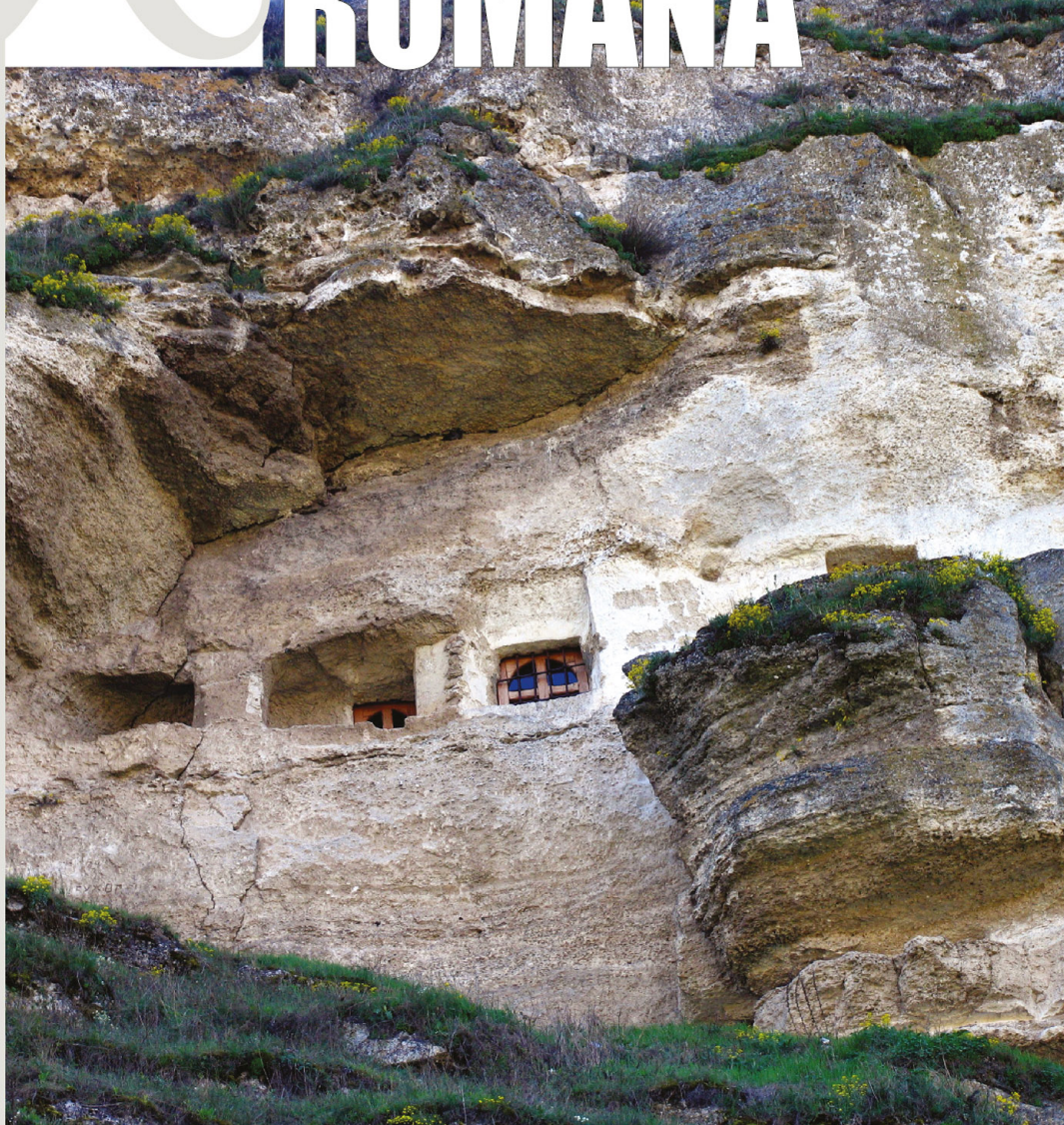

Limba ROMÂNĂ

Nr. 9-10 (183-184) 2010

ANUL XX · CHIȘINĂU

 INSTITUTUL
CULTURAL
ROMÂN

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Nr. 9-10 (183-184) 2010
SEPTEMBRIE-OCTOMBRIE
CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Institutului Cultural Român*

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Editor Echipa redacției

ISSN 0235-9111

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Viorica-Ela CARAMAN

Redactor Tatiana FISTICANU

Lector Veronica ROTARU

**Procesare
computer** Oxana BEJAN

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

**Coperta
și interior** Sorenela RENIȚĂ (I-IV – *Orheiul Vechi, Zbor*)
I-XVI (pagini color)

**Colegiul
de redacție** Ana BANTOȘ, Vladimir BEȘLEAGĂ, Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș),
Mircea BORBILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București),
Dorin CIMPOEȘU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU,
Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Nicolae DABIJA,
Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași),
Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Iulian FILIP, Gheorghe
GONȚA, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dan MĂNUCĂ (Iași),
Nicolae MĂTCAȘ, Ion MELNICIUC, Cristinel MUNTEANU (Brăila),
Eugen MUNTEANU (Iași), Vlad POHILĂ, Adrian Dinu RACHIERU
(Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București),
Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

*Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al A.Ș.M.,
prin Hotărârea nr. 61 din 30 aprilie 2009, a recunoscut calitatea științifică
de profil a revistei „Limba Română”.*

**Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.**

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

Căsuța poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova.

Tel.: 23 84 58, 23 87 03

e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com

pagina web: www.limbaromana.md

SUMAR

ANIVERSĂRI. PAUL GOMA – 75

Ana BANTOȘ	ADEVĂRUL CA ESENȚIALIZARE A LITERATURII	6
------------	--	----------

DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

Aneta GROȘU în dialog cu Alexandru BANTOȘ	AM CULTIVAT MITURI FALSE, CARE NU PUN PREȚ PE DEMNITATE ȘI CURAJ	9
---	---	----------

COȘERIANA

Eugenia BOJOGA în dialog cu Horst GECKELER	„DACĂ STUDIILE FUNDAMENTALE ALE LUI E. COȘERIU AR FI FOST TRADUSE LA VREMEA LOR ÎN ENGLEZĂ, ASTĂZI LINGVISTICA AR FI ARĂTAT CU TOTUL ALTFEL...”	17
--	--	-----------

CUM SCRIA EMINESCU?

Nicolae GEORGESCU	O COALĂ EDITORIALĂ PIERDUTĂ	35
Mioara KOZAK	VALENȚE ALE ADÂNCULUI – SEMN POETIC CENTRAL ÎN LIRICA EMINESCIANĂ	44

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Dan MĂNUCĂ	TEMĂ PENTRU ISTORIE	55
Theodor CODREANU	GRIGORE VIERU: ULTIME LUCRĂRI EXEGETICE	60
Iordan DATCU	O MONOGRAFIE DESPRE ROMÂNII DIN TRANSISTRIA	68

FORUM

Ana BANTOȘ	SCUTUL MEU	72
------------	-------------------	-----------

4 **Limba ROMÂNĂ**

Dan MĂNUCĂ	ANA BANTOȘ. MODERNIZAREA DISCURSULUI CRITIC ȘI ISTORIC LITERAR	78
Mircea A. DIACONU	O IMAGINE COMPLEXĂ ASUPRA LITERATURII ROMÂNE DIN REPUBLICA MOLDOVA	83
Theodor CODREANU	RIGOARE CRITICĂ ȘI TALENT LITERAR	86
Maria ȘLEAHIȚCHI	REINTERPRETAREA LITERATURII DIN BASARABIA	88

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU	OPERA LITERARĂ DIN PERSPECTIVA NOȚIUNILOR „AUTOR”, „NARATOR”, „PERSONAJ”, „EU LIRIC”	91
--------------------	--	-----------

DIALOGUL ARTELOR

Iuliana MĂMĂLIGĂ	APARATUL DE FOTOGRAFIAT ȘI TRICOLORUL	97
	SORENELA RENIȚĂ. DINCOLO DE OBIECTIV	I-XVI

POESIS

Anatol CIOCANU	STATUIE; ALBASTRE JUMĂTĂȚI; TU CARE-AI TRECUT...; CLOPOTUL CERULUI; ÎN PREAJMA TA; ÎN ȚARA DE FLĂCĂRI A MACILOR; CÂND N-AM SĂ-ȚI SPUN LA REVEDERE; CĂTRE SFÂRȘIT; HAI SĂ NE MAI CREDEM!; SUFLET PE PĂMÂNT; CLIPE; CÂNTEC SIMPLU	99
Vasile GAVRILAN	ANATOL CIOCANU – POET AL TRANDAFIRILOR?	109

CRITICĂ, ESEU

Viorica-Ela CARAMAN	GRIGORE VIERU ȘI RETRAGEREA ÎN TAINĂ A PREZENTULUI	113
Iulian BOLDEA	TENTAȚIA ISTORIEI LITERARE	126

PROZĂ

Leo BUTNARU	COROANE DE SCRUM; DECIZIE ÎN LUMEA PE-INVERS; CRISALIDA. ALELUIA!	130
-------------	--	------------

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

Ioan MILICĂ	POEZIE ȘI LIMBAJ	<u>140</u>
Doina BUTIURCA	„...PILLAT [...] LUÂND APĂ ȘI-A SPĂLAT MĂINILE...” ÎN CONTEXTUL ANTROPOLOGIEI CULTURALE	<u>146</u>
Daniela OBREJA RĂDUCĂNESCU	REACTUALIZAREA MESAJULUI SACRU LA NIVELUL DISCURSULUI RELIGIOS ACTUAL	<u>153</u>

ITINERAR LEXICAL

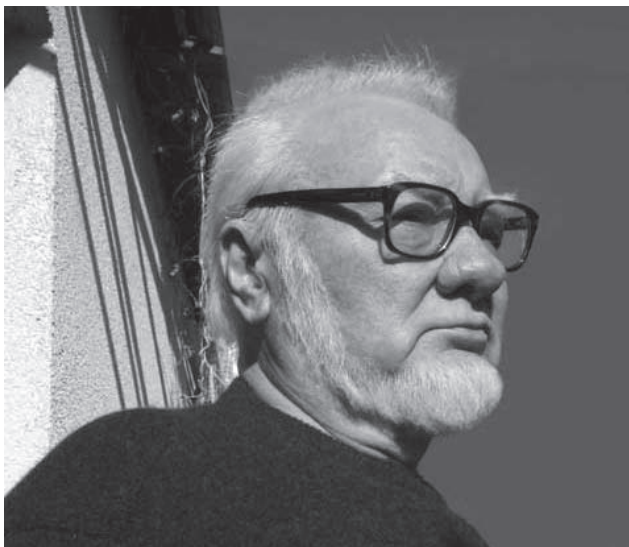
Lidia COLESNIC- CODREANCA	LIMBA DE REDACTARE A PRIMEI CONSTITUȚII A BASARABIEI DE LA 1818 (1828)	<u>161</u>
Nicolae FELECAN	ROST, ROSTI, ROSTUI	<u>173</u>
Iustina BURCI	TERMINOLOGIE ENTOPICĂ ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC GENERAL ȘI MOLDOVENESC. ZONIMELE	<u>178</u>

LECȚIILE ISTORIEI

Dorin CIMPOEȘU	DERAPAJE GRAVE ÎN RELAȚIILE CU ROMÂNIA ALE REGIMULUI COMUNIST RESTAURAT ÎN REPUBLICA MOLDOVA	<u>187</u>
Constantin BURAC	UN DOCUMENT INEDIT DESPRE STAREA PRINCIPATULUI MOLDOVEI LA ÎNCEPUTUL ANULUI 1812	<u>198</u>

AUTORI	<u>207</u>
--------	------------

Ana **ADEVĂRUL**
BANTOȘ CA ESENȚIALIZARE
A LITERATURII

Figură reprezentativă a disidenței românești, Paul Goma este apreciat în Occident, mai cu seamă în anii '70-'80, pentru talentul și curajul său, o problemă constantă a creației sale fiind punerea în lumină a adevărului. Importanța literară a personalității lui Paul Goma a fost subliniată în critica literară din perspectiva necesității raportării esențial etice la istorie, a tenacității cu care e atacat trecutul comunist, a respectului acordat rezistenței la fostul regim. Având în palmares 66 de volume publicate, între care: *Camera de alături* (1968), *Ostinato* (1971), *Ușa noastră cea de toate zilele* (1972), *Gherla* (1976), *În cerc* (1977), *Garda inversă* (1979), *Culorile curcubeului* (1981), *Patimile după Pitești* (1981), *Chasse-croise* (în franceză – 1983, trad. în română: *Soldatul câinelui* – 1991), *Din calidor* (1987), *Arta refugii* (1990), *Astra* (1992), *Sabina* (1993), *Adameva* (1995), *Amnezia la români*

(1995), *Scrisori întredeschise – singur împotriva lor* (1995), *Justa* (1995), *Altina – grădina scufundată* (1998), *Scrisori* (2000), *Basarabia* (2003), *Jurnalul...* (18 vol.), Paul Goma creează o literatură caracterizată în ultimul timp drept „non-fictivă”. Explicația ne-o oferă însuși autorul, recunoscând în „romantul-public” *Altina – grădina scufundată* că se regăsește în familia de spirite din care fac parte Constantin Stere, Panait Istrati și Eugen Lovinescu, preferându-i pe aceștia nu numai pentru scrisul lor, ci și pentru că ei „au cunoscut și o viață (ca un roman)”. Evident, la mijloc se află raportul dintre destinul scriitoricesc și cel al intelectualului, în accepția lui Zola și în sensul în care e perceput termenul de „intelighenție” rusă. În general, destinul literaturii românești din perioada postbelică s-a aflat în strânsă legătură cu destinul intelectualității din aceeași perioadă, pe seama căreia se află fenomene dintre cele mai controversate. Caracterizat de către Gheorghe Grigurcu drept „cel mai radical, cel mai sonor oponent al opresiunii comuniste din România”, Paul Goma corelează noțiunile de scriitor și de intelectual în felul următor: „Scriitor nu este acela care doar scrie, nici intelectual acela care doar știe. Ci acela care spune, scriind, ceea ce știe-și-nu-tace. Altfel se face complice al răului”. Anume în aceste condiții depunerea mărturiei devine la scriitorul nostru principiu literar contra ocultării și deformării adevărului. De ce depune mărturie mereu Paul Goma? Pentru ca toate ororile pe care le-a cunoscut el să nu se repete. Goma ne oferă o lecție de rezistență morală și intelectuală, a cărei sursă nesecată o află în inepuizabila sa memorie. Iar memoria, după cum mărturisește el însuși, i-au educat-o părinții. Exercițiul său intelectual permanent a fost și este un exercițiu de neobosită rememorare, până când memoria mecanică e depășită și e convertită în memorie artistică. Menționăm că noutatea pe care o aduceau la începutul secolului al XX-lea scriitorii din categoria lui T. S. Eliot, de exemplu, venea tocmai dinspre asumarea unei memorii vaste a istoriei și a culturii occidentale. Pe fundalul complicatei și dramaticei istorii a Occidentului își profila propriul destin poetul revendicat deopotrivă de englezi și americani, deschizând posibilități noi de evoluare a literaturii. Așa se proiecta biografia scriitorilor și a literaturii în primele decenii ale zbciumatului secol trecut, adică în strânsă legătură cu istoria popoarelor, sub raportul marilor evenimente sociale și culturale. Ce se întâmplă însă ulterior într-o Europă a cărei hartă geopolitică a fost schimbată radical după cel de-al doilea război mondial și ce soartă poate avea scriitorul care, așa ca în cazul lui Paul Goma, a văzut lumina zilei pe „marginea vuintelor fruntarii” (Livi Damian), cum s-a dovedit a fi Basarabia? Oare poate el face abstracție de ravagiile la care istoria îi supune ființa sa proprie, a familiei sale, a poporului din care face parte, aruncat pe drumul exilului fără capăt? ...„Ni s-a schimbat identitatea, atunci când ne-au exilat”, – va menționa Paul Goma, care se va referi nu doar la un exil dublu (din Basarabia în România și din România în Franța), ci la unul cvadriplu. Milan Kundera, analizând condiția emigrantului, susține că „emigrația e dificilă dintr-un

8 Limba ROMÂNĂ

punct de vedere personal: noi ne gândim întotdeauna la suferința nostalgiei; dar mai rea decât ea e suferința alienării... procesul în cadrul căruia ceea ce ne-a fost familiar ne devine străin”. Scrisul lui Goma este impregnat de starea aceasta de neașezare, de expulzare a omului din propria sa identitate, autorul revoltându-se contra tuturor, începând cu cei de un neam cu el, și punând probleme care depășesc destinul unui singur popor. Însă îi vizează, în primul rând, pe primii. Lipsa coloanei vertebrale, incapacitatea de a face ceva „prin noi înșine”, fără a trage „cu coada ochiului la Stăpânul cel Mare, ca să aflăm dacă avem voie sau nu să-l înjurăm pe Stăpânul cel Mic”, toate acestea sunt permanente în vizorul autorului necruțător, al cărui comportament reiese din „etica unei ființe grav traumatizate de istorie, a unei ființe care s-a pomenit a fi mereu incomodă și de prisos” (Marta Petreu). Nelipsindu-i tentația de „a pune capăt stării de «basarabean de serviciu»”, Paul Goma își duce crucea până la capăt, revoltându-se contra tuturor. De ce Goma este atât de vehement „împotriva lor”? Deoarece atunci când e trădat el re-descoperă de fiecare dată marea trădare comisă și față de Basarabia, această nedreptate istorică, ce l-a scos pe el, copilul de altădată, și pe părinții săi din identitatea lor proprie, căci pentru Paul Goma totul începe de la locul său de baștină, teritoriu al cărui destin îl obsedează. Odată cu apariția romanului *Basarabia*, scriitorul a dezvăluit acest moment decisiv în creația sa, explicând inclusiv mecanismul scrierilor sale în felul următor: „Cărțile pe care le-am comis toate sunt părți, fragmente, capitole din una și aceeași. Cea de față adună, reordonează ce am mai scris”. Într-un anumit sens, personajul lui Paul Goma amintește de figura tristă a cavalerului Don Quijote care luptă cu morile de vânt ale istoriei. Amara și revoltata figură a lui Don-Quijote-de-la-Nistru se profilează într-un univers construit pe o geometrie a propriilor sentimente care amintește de construcțiile ciclice romanești din sec. al XX-lea. Pe calea *spunerii* permanente scriitorul reușește să-și creeze acea lume stabilă, *acasa*, după cum îi spune el, pe care o putem numi, de fapt, *axa* fără de care n-ar rezista psihologic. Basarabia echivalentă cu *acasa*, în proza lui Paul Goma, este *o axis mundi*, despre care vorbind întruna, autorul rostitor își află un *rost* al său, cel de slujitor al adevărului cu ajutorul cuvântului, trăindu-și ființa „după norma eminesciană a adevărului” (Theodor Codreanu). Așa se face că Paul Goma își convertește destinul de transfug în cel de „*artist*” *al re-fugii*, ieșind în felul acesta din banalitatea literarului și regăsindu-se în limba română ca în patria sa: „Poate să mi se ia casa, poate să mi se ia orice, dar limba nu poate să mi-o ia nimeni. Unii au scris în alte limbi, franceză, suedeză... Eu mă simt bine în limba română. Patria mea e limba”.

La ceas aniversar, când meleagul natal se îmbracă în culorile miraculoase ale toamnei, ocultând parcă istoria, îi urăm iubitelui nostru scriitor Paul Goma: La mulți ani cu sănătate, că-i mai bună decât toate, putere de muncă și de creație, spor în eforturile Domniei Sale de a delimita adevărul de minciună, spre eliberarea și vindecarea de urmele nefaste ale totalitarismului.

Aneta GROSU **AM CULTIVAT MITURI FALSE,**
în dialog cu **CARE NU PUN PREȚ**
Alexandru **PE DEMNITATE ȘI CURAJ**
BANTOȘ

– Stimate Domnule Alexandru Bantoș, ce credeți, în calitatea Dumneavoastră de redactor-șef al revistei „Limba Română” și de director al Casei Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău, despre expresia „Limba română în Basarabia e un calvar fără sfârșit”? E adevărat? Fals?

– Mai curând cred că avem de a face cu un enunț adevărat. Deși, după 1989, au existat premise reale pentru a schimba starea de lucruri în domeniul limbii. Legislația lingvistică adoptată era îndrăzneată pentru acea vreme. Însă ne mai aflăm încă în U.R.S.S. și limba rusă, în virtutea unor condiții obiective, rămâne cea de-a doua limbă de stat, nedeclarată, alături de română. Situația s-a schimbat după destrămarea imperiului sovietic. În 1991, Republica Moldova și-a revendicat suveranitatea și independența, limba oficială având obligația să câștige noi atribuții pentru a exercita în societate funcția principalului mijloc de comunicare la toate nivelurile. Iată de ce se impunea revizuirea urgentă a vechii legislații, racordarea ei la noile condiții social-politice. Instituțiile de resort, specialiștii în domeniu au indicat de-a lungul anilor asupra necesității de a modifica legislația. Au fost elaborate proiectele unor noi legi, au fost făcute propuneri privind legitimarea unui cadru juridic propice accelerării procesului de revigorare a climatului lingvistic afectat de presiunea îndelungată exercitată de limba rusă. Pentru a asigura transpunerea în practică a legislației lingvistice a fost creat, e drept, cu aproape trei ani întârziere, Departamentul de Stat al Limbilor, care, în câțiva ani, a reușit să desfășoare o activitate intensă în vederea promovării limbii de stat și a introducerii alfabetului latin. Dar, odată cu venirea la putere, în 1994, a agro-comuniștilor, Departamentul de Stat al Limbilor a fost lichidat, iar

10 Limba ROMÂNĂ

legile despre limbă – abandonate. De altfel, Departamentul a fost prima instituție desființată, în loc fondându-se un Departament al minorităților care avea în grijă, de fapt, starea limbii ruse. Tot în 1994, Parlamentul legiferează în Constituție glotonimul „limba moldovenească”, neglijând în mod sfidător Declarația de Independență ce stipula: „Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile... privind decretarea limbii române ca limbă de stat”, precum și opinia filologilor A.Ș.M., a savanților romaniști și româniști din lume, care și-au expus argumentat poziția în problema numelui corect și a locului limbii în societate. Interesul oficial față de chestiunea limbii „s-a subțiat”, guvernantii așternând vâlul indiferenței peste această problemă. Astfel, calvarul limbii a durat încă aproape două decenii.

– Perspectivele asanării climatului lingvistic de la noi rămân incerte. Iată de ce vă întreb: când va fi soluționată problema limbii de stat, cât timp ar mai putea continua războiul limbii române din Basarabia?

– Acest război pervers, de multe ori camuflat și ascuns de ochii lumii, va dura până când la guvernare vor veni forțe capabile să pună capăt acestei „bătălii” prin rostirea adevărului istoric și științific, să ocrotească în mod real limba de stat, să asigure *de jure* și *de facto* limbii noastre un statut privilegiat firesc, așa cum îl au, de exemplu, limba franceză în Franța, limba germană în Germania, limba bulgară în Bulgaria, limba rusă în Rusia.

– Ce putem face pentru ca victimele căzute pe câmpul de luptă în acest „război lingvistic” să nu fie uitate?

– Niciodată nu a conținut „războiul lingvistic” contra noastră și nicicând nu vom afla numărul real al martirilor noștri. De la 28 iunie 1940 încoace sute și mii de conaționali și-au sacrificat viețile pentru istoria noastră, pentru pământul natal, pentru adevăr, dar și pentru limba română. Mergeți la Muzeul Național de Arheologie și Istorie și veți vedea, în cadrul expoziției „Destine încarcerate”, cum basarabeni deportați fără vină în Siberia scriau pe coajă de mesteacăn în rusește celor dragi rămași acasă, cum își plângeau morții, tot în rusește, pentru că din lagărele de concentrare nu aveau dreptul să scrie un cuvânt în română. Era strict interzis, iar cel ce încerca să-și spună durerea în alfabet latin, se făcea vinovat de parcă ar fi divulgat secrete ale statului sovietic. Niciun popor, în întreaga istorie a umanității, nu a pătimit așa cum au pătimit basarabeni! Ce să facem ca să nu-i uităm pe cei răpuși cu gândul la limba de acasă? Să scriem o cronică, una detaliată, despre martirii răstigniți pentru țară și neam, pentru limba română. Ar trebui să avem un muzeu al limbii române care să arate lumii prin ce infern am trecut pentru a ne recăpăta încrederea în noi înșine, pentru a rezista și a visa la alte timpuri.

– De altfel, domnule Alexandru Bantoș, cum e să fii ostaș pe acest câmp minat de pe frontul de luptă pentru limba română?

– Să judece alții despre calitatea mea de ostaș al limbii române. Consider că toți cei de la 1989, circa un milion de basarabeni, adunați pe 31 august la

Chișinău, în Piața Marii Adunări Naționale, dar și cei rămași la vatră – țin minte, imediat după adoptarea alfabetului latin, am alergat la Casa Presei să împărtășesc telefonic tatălui meu, aflat acasă la Hiliuți, Râșcani, marea bucurie, iar el îmi telefona în același timp pentru același motiv – ca și cei de la Chișinău, toți erau ostași ai limbii române. Ca niciodată basarabenii s-au ridicat în apărarea limbii lor materne. Conștientizau că altfel pier ca neam. Dar, cu regret, o parte dintre ei au căzut în luptele de pe Nistru, în războiul declanșat în 1992, înainte de toate, contra românismului, alții au fost „dezarmați” mai târziu, prin diferite „viclesuguri”, alții și-au luat lumea-n cap și au plecat unde i-au dus ochii. Sunt destule exemple ce denotă că unii intelectuali „de frunte” s-au compromis iremediabil. Perioada care a urmat lui 1994 e una care verifică și certifică, aidoma unei foi de turnesol, demnitatea și integritatea oricărui om de cultură basarabeian, dar, mai ales, ale unui filolog. Pentru că azi mulți vociferează, doar să-și acopere reprobabilele fapte de ieri, de alaltăieri, declarând în gura mare că sunt mai români decât toți românii și că au făcut atâtea pentru renașterea națională, considerând chiar că sunt printre „arhitecții” acesteia... Demagogie și iar demagogie! Ridicați colecțiile de ziare din ultimii opt ani, treceți în revistă emisiunile unor posturi de radio și televiziune și vă veți convinge că oportuniștii, conjuncturiștii, escrocii, demagogii au fost și, cu părere de rău, au rămas în putere.

– Nu există luptă fără pierderi. Ce ați pierdut Dvs. personal în această luptă pentru limba română?

– Încrederea în unii „camarazi de arme”, care s-au dovedit a fi fricoși, lași, fățarnici, impostori și oportuniști. Unii, cu statură de simbol, sunt niște baloane umflate tot de noi, cei sinceri și creduli. Instituții altădată cu reală pondere în societate au devenit, datorită ipocriziei și iresponsabilității unor „lideri”, niște jalnice epave, aflate acum în derivă etică și civică. Am cultivat mituri false, care, de fapt, nu pun preț pe demnitate, verticalitate, mândrie națională. Mulți dintre „frunțașii” noștri au în față doar interesul personal, banul, propria parvenire. De dragul banului oportunistul își vinde și fratele. Foarte puțini dintre noi înțeleg că doar o deplină sănătate morală ne poate mântui și că mlaștina necinstei, a minciunii înghite și pe cel mare, și pe cel mic, indiferent de ierarhiile sociale sau științifice. Ne lipsește imens de mult rigoarea civică, nu avem curajul să ne asumăm destinul, alteori ticăloșia o dăm drept manevră de moment. Am impresia că patimile, politicianismul ne-au erodat nemilos echilibrul existențial și că cei pe care i-am crezut piloni ai rezistenței și salvării noastre sunt, vorba lui Eugeniu Coșeriu, niște coloși cu picioarele de lut, care trebuie demolați. Iată de ce nu mă pot obișnui că nu-i am alături pe temerarii noștri cărturari, suflete nobile și cetățeni onești, cum au fost Ion Dumeniuk, Silviu Berejan, Grigore Vieru, Nicolae Corlăteanu, Eugeniu Coșeriu, Valeriu Rusu... Mi-au fost și prieteni, și pavază. Durerea pierderii lor mă macină continuu.

– Cum au fost implicate serviciile de securitate în războiul contra limbii române?

12 Limba ROMÂNĂ

– „Firesc” și cu amploare. Descurajând, intimidând și chiar lichidând pe cei care au avut îndrăzneala să promoveze deschis adevărul despre limba română, despre trecutul și prezentul nostru. Se consideră că nu au murit de moarte bună Ion și Doina Aldea-Teodorivici, Ion Dumeniuk, Nicolae Costin, Ion Vatamanu, Gheorghe Ghimpu, Lidia Istrati, Grigore Vieru și atâția alții. Personal, am simțit pe propria piele „grija” serviciilor speciale de a-mi domoli „avântul patriotic”. În 1995, după lansarea unui număr proaspăt al revistei „Limba Română”, la Liceul „Mircea Eliade”, seara târziu, un glonte a nimerit „întâmplător” în geamul apartamentului nostru de la etajul patru, casa de altminteri fiind situată aproape de MAI.

Cazul a fost cercetat de un „grup de specialiști”, care nu știau o iotă românește. Sigur că „incidentul” nu a mai fost elucidat, iar un colaborator de la Interne, fost coleg de studii cu mine, după ce s-a documentat, mi-a mărturisit discret: „Este un avertisment. Ia aminte și păzește-te!”

Mai târziu, deja pe vremea regimului neocomunist, evident nu fără asentimentul „serviciilor”, s-a dat foc Casei Limbii Române, instituția a fost profanată de trei ori, pe fațada ei fiind inscripționate obscenități, iar cuvântul România scris pe perete sfârșea cu semnul svasticii. Făptașii nu au fost descoperiți nici azi. Tot prin „grija serviciilor”, în 2004, a fost organizată o campanie deșănțată de denigrare a subsemnatului și a instituțiilor conduse de mine în presa aservită guvernării de atunci. În 2005, la C.L.R., „întâmplător” a fost descoperit un echipament de interceptare: două microfoane au fost depistate în biroul directorului și al treilea în anticameră. Am avut, de asemenea, un lung proces de judecată, intentat revistei „Limba Română”, și numai datorită unor cumsecade oameni ai legii am reușit să salvez publicația de la un faliment sigur, planificat de guvernanți. Și azi, gândindu-mă la acele vremi – procesul a durat aproape doi ani (2002-2003) –, îmi exprim gratitudinea față de judecătoria Boris Bârcă, Aurica Us, Ala Nohai, Ion Ralea și, desigur, față de procurorul Boris Denis, ucrainean de origine, care a apărut cu, nu mă tem să zic, vehemență și competență în instanțe interesele revistei. Ulterior, aceștia au fost incluși în „lista neagră” pentru că „au luat apărarea revistei «Limba Română»”. Omniprezența „serviciilor secrete” am resimțit-o și în 2006, când mi s-au organizat mai multe controale inopinate la Casa Limbii Române și la revista „Limba Română”. Am fost invitat la convorbiri „tainice”, intimidat, amenințat la telefon etc. – erau utilizate toate mijloacele pentru a mă înfrânge. După ce am prezentat copiile tuturor actelor financiare pentru câțiva ani și după ce am avut multe și îndelungi „interviuri” cu reprezentanții Departamentului delictelor transfrontaliere al MAI, cu puțin înainte de sărbătorile de Paști din 2006, am fost telefonat de către o persoană care, afirmând că face parte din echipa ce efectuează controlul, m-a anunțat că are să-mi comunice „o chestie reciproc avantajoasă”. Locul de întâlnire a fost fixat „La bunelul”, restaurant de pe strada Eminescu. La ora stabilită m-am întâlnit cu persoana interesată într-un separeu al instituției. După mai multe încercări de a mă

convinge că mă paște un pericol iminent și că neregulile financiare chiar dacă lipsesc pot fi inventate, după o oră și ceva de „prelucrare”, omul din fața mea scoate permisul de angajat al serviciilor secrete și îmi spune franc: „Am indicația de sus-sus să va invit / să vă conving să intrați în serviciul nostru”. Îmi cunoștea biografia, știa totul despre familia mea. „Nu aveți nici cetățenia română”, a precizat convorbitorul meu (între altele fie spus, cu mari dificultăți, cetățenia română am dobândit-o abia la 29 iunie curent!). Având legături cu instituțiile de știință, de cultură, de învățământ, eram, din punctul lor de vedere, omul „necesar”. Mi s-a spus de asemenea că odată acceptând „colaborarea”, nu voi mai căuta bani pentru C.L.R. și pentru revista „Limba Română”. „Terțe persoane, insista omul cu ochi albaștri, se vor îngriji ca instituțiile să nu aibă niciun fel de probleme”. Este imposibil să descriu șocul în care mă aflam. Toate s-au produs cu o repeziciune uluitoare, încât nici nu realizam dacă e vis sau realitate. Insul cu „misiunea”, la un moment, mi-a întins o foaie imaculată de hârtie pentru „cerere”. Probabil, s-a întâmplat ceva în mine, în subconștientul meu, că am izbucnit în râs, întrebându-l pe conlocutor: „Dar unde ați fost până acum?! De ce atât de târziu mă invitați «să-mi apăr patria»?”. Am solicitat un răgaz de 24 de ore, motivând că, chipurile, trebuie să chibzuiesc, pentru că, vezi bine, o decizie atât de importantă nu poate fi luată spontan. Am obținut amânarea întrevederii pentru a doua zi, la ora 16.00. Sigur că cele 24 de ore au fost din infern: eram filat, telefoanele la serviciu, acasă și mobilul erau ascultate. Aveam indicația să nu divulg nimănui propunerea Serviciului de Informații și Securitate. Am meditat îndelung cum să procedez pentru a nu-mi supăra „binevoitorii”. A doua zi, era vinerea Paștelui, ne-am întâlnit la locul și la ora fixată și după ce mi-au fost înșirate încă o dată avantajele colaborării, nemaiputând suporta „argumentele”, am declarat că nu pot da curs „invitației”. Orice s-ar întâmpla. Am fost însă imediat avertizat că investigațiile vor continua și că aș putea să regret refuzând „oferta”. I-am spus la despărțire „binevoitorului” meu că nimeni încă nu a murit din cauza unui control. Atmosfera era insuportabilă și, întors acasă, am convenit cu soția și nepoata să mergem la Cantemir, la un coleg de universitate, pentru a scăpa de supravegherea organelor de securitate. Dar, întrucât aveam programată de două săptămâni o revizie tehnică a mașinii, am mers, înainte de drum, să verific starea motorului limuzinei, urmând ca într-o oră-două să pornim la drum. Tehnicianul, un rus, care a preluat mașina pentru examinare, îmi face dintr-odată semn să mă apropiu. Îmi arată spre roata din față, dreapta. Abia mai târziu m-am dumerit că lipsesc două prizoane. Fără aceste „șuruburi” roata avea puține șanse să reziste la viteză și la hopurile drumurilor noastre. Sigur că am amânat „călătoria”, iar despre „aventura” mea au aflat atunci cei mai apropiați prieteni. O informație detaliată am prezentat și Ambasadei României la Chișinău. După alte „discuții”, solicitate deja de mine, cu reprezentantul S.I.S., am fost rugat să nu organizez conferințe de presă, să nu fac declarații etc. Am primit asigurări că „voi fi lăsat în pace”...

14 **Limba ROMÂNĂ**

– Cum explicați că în Republica Moldova fiecare campanie politică aduce în prim-plan subiectul statalității limbii române și cel al identității românești?

– Este un truc electoral de sorginte bolșevică și face parte din arsenalul de mijloace care urmăresc erodarea, anihilarea conștiinței identitare românești. Or, de la 1812 încoace, populația băștinașă a Basarabiei a fost supusă – prin cele mai diabolice metode politice, psihologice, religioase, economice – unui proces îndelung și continuu de deznaționalizare și mancurtizare, scopul final fiind educarea, în spațiul dintre Prut și Nistru, a unei populații care și-a uitat rădăcinile, izvorul, obârșia. Există, așadar, un segment de populație ușor manevrabil, care, dacă-i vorbești de limba română, el vede în față un fascist, un jandarm sau un șef de post gata să te sfâșie, iar dacă zici „limbă moldovenească”, alegătorul (dezinformat și copleșit permanent de griji și de nevoi) vede în fața ochilor soldatul „eliberator” cu stea în frunte. Or, omul de rând știe încă prea puțin despre importanța celor 22 de ani interbelici pentru restabilirea echilibrului identitar etnolingvistic și grație cărui fapt am supraviețuit ca limbă și ca neam; el a uitat sau nu știe ce dramă a coborât peste Basarabia de la 1940 încoace. Basarabeanul e amnezic la realitățile crude din timpul sovieticilor, deoarece jumătate de secol i s-a inoculat că necazurile îi vin de peste Prut, iar belșugul de la Răsărit. Cu regret, procedeul de spălare a creierelor continuă și azi, în aplicare fiind puse cele mai sofisticate și cele mai neașteptate mijloace de deznaționalizare. Edificator în acest sens este proiectul Pasat, esența căruia a dezvăluit-o patriarhul moscovit Kiril, care declară că „Patriarhia rusă consideră Republica Moldova parte componentă a Sfintei Rusii, din punct de vedere spiritual, și se roagă pentru ca orientarea politică a Republicii Moldova să ajute la păstrarea unității Sfintei Rusii”. E un fapt strigător la cer și care nu mai reclamă comentarii.

– Din ce cauză în Republica Moldova este sfidată încă limba română?

– Pentru că nu avem o legislație lingvistică, un cadru juridic adecvat, în măsură să condiționeze și chiar să oblige utilizarea limbii de stat în spațiul public. Deși au trecut 21 de ani de la intrarea în vigoare a legilor despre limbă, perioadă suficientă ca toți cetățenii Republicii Moldova să cunoască limba oficială a statului în care trăiesc de bună voie și nesiliți de nimeni, bucurându-se de toate drepturile și libertățile cetățenești, puțini dintre concetățenii noștri conștientizează că au și niște îndatoriri. Altfel cum se explică faptul că în unele instituții, organizații, unități economice întâlnim angajați care nu pot / nu vor să răspundă elementar la „Bună ziua!”. Când te adresezi în română, se uită la tine ca la un marțian. Dacă aolingvii noștri ar dori să învețe câte un cuvânt pe zi, unul singur, vocabularul încropit de ei timp de un an ar fi suficient pentru a vorbi în română cu puținii moldoveni rătăciți, de exemplu, prin bogatele magazine moderne din Chișinău, dar și din alte orașe și centre raionale, făcute parcă pentru cei ce vorbesc doar rusa. Și în acest context mă întreb cine e stăpânul acestor supermarketuri. Cum respectă patronul legile Republicii Moldova, de vreme

ce una dintre acestea, la vedere, cea lingvistică, e neglijată abuziv. Cu părere de rău, repet, legislația lingvistică actuală oferă limbii ruse avantaje și privilegii ce afectează negativ rolul limbii române ca mijloc principal de comunicare în societate. Politicienii alogeni, susținuți de către o parte dintre guvernanții moldoveni, dar și invers, mai cu seamă în cei opt ani de regim neocomunist, au reușit să compromită noțiunea de limbă de stat, ca însemn definitoriu al independenței și suveranității Republicii Moldova, cultivând indiferență și chiar aversiune față de limba noastră, apelând la un limbaj macaronic, *moldovnesc*, împestrițat cu expresii și cuvinte rusești; iată de ce alogenii (cei care conștientizează că e pentru confortul lor social, iar mai nou și pentru relațiile – studii, afaceri, turism, vizite etc. – cu România), vor să învețe limba română și nu „moldovenească”. Alogenii care trec pragul C.L.R. apreciază calitatea manualelor și a casetelor utilizate și recunosc doar materialul didactic elaborat de profesioniști, care promovează limba română literară standard. La sugestia unor audienți am axat cursurile noastre pe excepționalul manual *Româna cu sau fără profesor*, semnat de distinsa profesoară clujeană Liana Pop. Firește, alogenii, tot mai mulți dintre ei, vor să însușească o limbă literară având calitatea unei limbi de circulație europeană.

– Cu ce s-au soldat eforturile Casei Limbii Române de a-i instrui pe alolingvi la română?

– Mai întâi de toate s-a mărit numărul celor care, absolvind cursurile de limba română, s-au integrat în societate. Pentru ei limba română nu mai este o sperietoare, ci, dimpotrivă, un mijloc eficient de cunoaștere a tradițiilor, culturii și literaturii noastre. Or, după 1989 și în special după 1991, societatea e în fond divizată în două lumi paralele: a băștinașilor / românilor basarabeni și a nevorbitorilor de limba română. În această situație, menirea instituțiilor de învățământ, de cultură e să spargă acest zid de neîncredere și să creeze condiții pentru afirmarea unui spirit cooperant și tolerant. Acesta a fost și unul dintre motivele deschiderii C.L.R. Aici nu se face politică, cu atât mai mult politică de partid, dar, cu regret, politicul ne-a ținut permanent în vizorul său. Am supraviețuit, în special în timpul comuniștilor, pentru că am simțit totdeauna umărul prietenilor noștri, personalități de seamă ale vieții culturale și științifice, care au fost și sunt alături de noi în momentele de grea cumpănă și de bucurie. Pe această cale aș vrea să exprim sentimente de sinceră și profundă recunoștință domnului Serafim Urecheanu, prim-vicepreședinte al Parlamentului, iar în 1998 primar general al capitalei, care a avut curajul să susțină pe toate căile un proiect „neconstituțional” și care avea, potrivit opiniei unor guvernanți de atunci, în titulatură, denumirea limbii altui stat. Deși admonestat de conducerea de atunci a Republicii Moldova, Serafim Urecheanu a sprijinit energic derularea proiectelor C.L.R. și consolidarea poziției instituției noastre, la fel procedând și colegii săi de la Primărie, oameni de bună-credință și cu respect față de valorile noastre spirituale: Mihai Furtună, Anatol Onceanu, Nina Stratulat, Igor Grosu, Ana Răi-

16 **Limba ROMÂNĂ**

leanu și, în general, întreaga echipă de atunci a Primăriei. Împreună am demonstrat că limba română este un liant al societății și nu un măr al discordiei. Sute și mii de chișinăuieni care au însușit româna la C.L.R. sau cei care își propun să învețe limba noastră trebuie să știe că, și în prezent, Primăria municipiului Chișinău, condusă de domnul Dorin Chirtoacă, actuala echipă a acestei instituții sprijină dorința lor de a deveni cetățeni cu drepturi depline, fără complexe, într-o societate ce trebuie să fie dominată de valori europene, în care multilingvismul și multiculturalitatea sunt principii reale de conviețuire.

– A meritat ca statul să investească în instruirea cetățenilor alolingvi dacă până la urmă suntem aproape în același punct de la care am pornit în 1989?

– Fără îndoială că investițiile au avut și au un puternic impact social, cultural, dar și politic. Alolingvii, firește, nu au datoria să schimbe starea limbii române. Dar tot adevărat e că aceștia nu trebuie să devină o frână în calea renașterii noastre. Altceva e că destinul limbii române în Republica Moldova depinde în mod decisiv de moldovenii / români-basarabeni. Ordine în casa ființei noastre care este limba română avem datoria noi să facem. E necesară, în context, mai multă responsabilitate și implicare personală, mai multă angajare din partea tuturor cetățenilor, dar în special a celor aflați în față. Politicieni, oameni de stat, lideri în domeniul culturii au misiunea de a soluționa nu numai probleme economice, dar și spirituale. Un drum cu hopuri, un gard prăvălit, o casă dărăpănată, o curte învălmășită de lucruri inutile denotă nu numai semnele unei economii precare, a unei penurii materiale, dar și, probabil, înainte de toate, un dezechilibru moral, spiritual, o lipsă de cumpătare sufletească și, în definitiv, de incertitudine identitară. Sunt convins că stăm pe loc, adică ne afundăm în mlaștina ignoranței și a sărăciei, pentru că societatea nu a reușit încă să clarifice cine suntem, să identifice drumul pe care urmează să-l parcurgă Republica Moldova. Limpezirea definitivă, odată și pentru totdeauna și pentru toată lumea, a factorilor identitari – economici, politici, sociali, inclusiv și obligatoriu și preferențial al celui etnolingvistic – va determina regenerarea societății, va crea premise pentru un viitor asumată de către fiecare cetățean, indiferent de apartenența politică, etnică, confesională etc. Dacă vom conștientiza ce vrem și care este vectorul real și de durată al statului Republicii Moldova, vom reuși lesne să găsim mijloacele și oamenii care ne vor conduce spre liman. Se va mări și numărul prietenilor de peste hotare care vor susține efortul nostru de a abandona îndoiala, neîncrederea în destinul european al acestei palme de pământ. Atunci vor face cale îtoarsă și sutele de mii de basarabeni care au împânzit toate cele patru puncte cardinale. Echilibrul identitar în sens larg îi va aduna pe cei risipiți în lume acasă la cei dragi, redându-le încrederea că și în Moldova se poate trăi. Din aceste considerente alegerile din toamna curentă vor fi decisive pentru prezentul și viitorul nostru.

August 2010

Eugenia BOJOGA **„DACĂ STUDIILE
FUNDAMENTALE
ALE LUI E. COȘERIU AR FI
FOST TRADUSE LA VREMEA
LOR ÎN ENGLEZĂ, ASTĂZI
LINGVISTICA AR FI ARĂTAT
CU TOTUL ALTFEL...”**

*în dialog cu
Horst
GECKELER*

– Stimate dle prof. Geckeler, prima Dvs. carte – *Semántica estructural y teoría del campo léxico*¹ –, apărută în 1976 la Editura Gredos din Madrid, are următoarea dedicație: „A mi estimado Maestro Eugenio Coseriu en su cincuenta aniversario”.

– Într-adevăr, i-am dedicat acest prim volum al meu – mai exact, traducerea sa în spaniolă – profesorului E. Coșeriu, cu ocazia aniversării a 50 de ani, deoarece fără ajutorul, îndrumarea și susținerea Domniei Sale nu l-aș fi scris. De fapt, descoperirea vocației mele – lingvistica romanică – și inițierea mea în semantică le datorez în întregime lui E. Coșeriu. Înainte de a-l cunoaște și de a-i frecventa cursurile, eram pasionat de literatură, care mi se părea mult mai atractivă. Prin urmare, această dedicație este într-un total justificată și denotă respectul și recunoștința pe care i le port...

– În 1963, când E. Coșeriu ajunge la Universitatea din Tübingen, Dvs. erați asistentul profesorului M. Wandruszka?

– Nu eram asistent, ci tocmai terminasem facultatea, secția de limbi romanice a Universității din Tübingen, și aveam două alternative în fața mea: fie să

Prof. dr. Horst Geckeler (1935-2002) a fost unul dintre elevii lui E. Coșeriu din prima generație.

18 Limba ROMÂNĂ

merg în învățământ ca profesor de franceză (la vremea respectivă în liceu se predă în special franceza), fie să fiu angajat ca asistent la universitate și astfel să continui cu cercetarea, optând implicit pentru o carieră universitară. Dar, întrucât prof. Mario Wandruszka nu avea niciun post vacant de asistent, îmi surâdea mai curând prima variantă. Spre norocul meu, în ziua în care am avut examenul de licență eram cu Wandruszka pe hol și ne-am întâlnit cu Coșeriu. Wandruszka m-a prezentat profesorului în termeni foarte elogioși, adăugând că nu dispune de niciun post vacant de asistent ca să mă poată angaja. Coșeriu s-a arătat foarte receptiv și mi-a spus să-l caut săptămâna viitoare, ca să putem sta de vorbă pe îndelete.

Pe atunci E. Coșeriu îi avea asistenți pe Christian Rohrer care lucra la teza sa de doctorat – pe care o începuse cu A. Martinet la Paris, dar a susținut-o la Coșeriu cu o temă despre formarea cuvintelor în limba franceză – și pe Karl Richard Bausch care și el studiasse cu Wandruszka, susținând teza de doctorat cu el. În felul acesta, ambii puteau să exercite cu drepturi depline funcția de asistenți ai lui Coșeriu, căci la vremea respectivă pentru un asistent universitar nu era obligatoriu să aibă teza susținută.

– Deci, la momentul respectiv, Dvs. tocmai vă luaserăți licența?

– Exact, îmi luasem licența cu o teză în literatură, coordonată de prof. Wandruszka. Mai precis, mă ocupasem de traducerea romanului italian în limba franceză, luând ca exemplu prototipic *I promessi sposi* de Alessandro Manzoni. De fapt, între prima traducere și ultima versiune exista o distanță de 100 de ani, iar eu urmăream să compar cele două traduceri în franceză ale romanului lui Manzoni, încadrându-le în contextul istoric imediat și analizându-le din punct de vedere literar și lingvistic. Tema în sine era foarte interesantă și am lucrat cu plăcere la ea, însă era insuficient pentru a putea fi tratată într-o teză de doctorat, nu mai putea să fie amplificată. Așa că m-am dus la întâlnirea cu prof. Coșeriu cu intenția de a-l ruga să mă ajute în alegerea unui subiect pentru viitoarea mea teză de doctorat. Spre surprinderea mea, profesorul a fost foarte cordial, deschis și receptiv. Dat fiind că tocmai începuse perioada de glorie a semanticii structurale, iar Coșeriu publicase atunci studiul său devenit clasic *Pour une sémantique diachronique structurale*², a fost firesc să-mi propună ceva în acest domeniu, mai ales că deja schițase metoda de descriere a câmpurilor lexicale, pornind de la adjectivele pentru *vârsta* în latină.

– Dat fiind că Dvs. erați la Tübingen când a sosit Coșeriu acolo, în toamna anului 1963, ce ne puteți spune despre primele sale prelegeri în germană?

– Doar la început, în primele luni, îți dădeai seama că are un accent romanic, că nu este neamț. Însă eu l-am admirat din capul locului pentru

germana sa impecabilă și pentru faptul că peste puțină vreme nu se mai simțea deloc accentul și a început să se exprime cu o repeziciune comparabilă întru totul cu cea a unui neamț. Așa că dacă la început expunerea era cam lentă – deși germana sa era ireproșabilă –, treptat și-a format un ritm „nemțesc” de expunere...

Alt aspect care m-a impresionat atât pe mine, cât și pe colegii mei a fost că profesorul ținea, în aceeași zi, cursuri în mai multe limbi: un curs în italiană sau spaniolă, altul în portugheză sau română. Or, așa ceva nu mai făcuse niciunul dintre profesorii noștri. Recunosc că și prof. Wandruszka era un bun cunoscător și un bun vorbitor al limbilor romanice, însă toată viața a predat doar în limba germană. Probabil că la vremea respectivă în Germania nu exista încă tradiția pe care a impus-o Coșeriu, de a ține cursurile în limba respectivă: dacă e vorba de lingvistica franceză, cursul se ținea în franceză, dacă preda istoria limbii portugheze, seminarul decurgea în portugheză etc.

Bineînțeles, cursurile sale magistrale de lingvistică generală, de istorie a filozofiei limbajului și de lingvistică romanică erau în germană, în rest a predat în toate limbile romanice. În plus, are o capacitate extraordinară de a trece rapid de la o limbă la alta, ceea ce, trebuie să recunoaștem, nu e la îndemâna oricui.

– **Lucrând în Arhiva Coșeriu, am găsit mai multe cataloage din acea epocă. Iată, acest catalog e de la cursul special *Comentarii de texte portugheze*, iar primul pe listă este prof. W. Dietrich, apoi urmează N. Cartagena ș.a. Alte cataloage sunt de la *Comentarii de texte în catalană*, *Istoria limbii franceze*, *Texte de Jaime Silles*, *Primele texte în limbile romanice* etc.**

– Vedeți, în felul acesta vă puteți crea o impresie despre anvergura activității didactice a lui Coșeriu, despre ceea ce făceam noi în acei ani. De altfel, mai avea un curs de provensală, altul de dalmată... În acest context, îmi amintesc de un curs special *Os Lusíadas (Lusitanii)* de Luís de Camões în portugheză, care, pe lângă faptul că reprezintă o operă fundamentală pentru literatura portugheză – de la fiii lui Luso vine și denumirea țării Lusitania, adică Portugalia –, constituie și un monument de limbă portugheză. Ei bine, în cadrul acestui curs făceam interpretare de text, filologie clasică, traducere și analiză lingvistică. Îmi amintesc și de un alt curs de istorie a limbii române – *Biblia* de la 1688, fragmente traduse de Nicolae Milescu Spătaru. În felul acesta, cel puțin de două ori pe săptămână, Coșeriu avea câte un curs fie de lingvistică spaniolă și lingvistică italiană, fie de lingvistică franceză și lingvistică portugheză. Or, toate acestea pentru noi erau lucruri cu totul noi și fascinante.

20 **Limba ROMÂNĂ**

O altă noutate absolută pentru noi a fost rigoarea lingvisticii coșeriene, rigoarea teoretică a doctrinei și a metodei sale. Profesorii noștri de până atunci erau cu preponderență de orientare istoricistă, în sensul că făceau lingvistică tradițională, comparativă. E adevărat, erau nume mari în lingvistica romanică, cum ar fi Ernst Gamillscheg, Gerhard Rohlfs. Cu toate acestea, nu păreau deloc interesați de ceea ce se făcea la ora respectivă în lingvistica teoretică, în reflecția asupra limbajului, ei fiind preocupați de fenomene punctuale ale limbilor romanice.

– **Îmi vine în minte vol. *Estudios sobre el léxico románico* al lui Gerhard Rohlfs care începe cu o critică dură la adresa idealismului, în primul rând a lui Vossler.**

– Vă amintiți că în această carte voluminoasă Rohlfs ilustrează, de fapt, metoda tradițională, adică cea comparativ-istorică. Firește, trebuie să subliniem importanța pe care o acordă lexicului limbilor romanice din perspectivă istorică, tradițională.

– **Într-adevăr, impresionează volumul de cunoștințe pe care îl avea Rohlfs în domeniul limbilor romanice. De altfel, în unul din studii – *Un problema de sintaxis. El rumano „să y că”; el italiano „che y ca”; el sardo „chi y ca”* – se referă și la limba română.**

– Cu toate acestea, îi lipsea o metodă riguroasă și o concepție integrală asupra limbajului și a limbilor. Nu cunoștea nici măcar distincția crucială a lui Coșeriu – din studiul său *Pour une sémantique diachronique structurale* – dintre lexicologia expresiei, lexicologia conținutului, semasiologie și onomasiologie. Dat fiind că lexicologia, în comparație cu fonologia, se ocupă de nivelul cel mai numeros al limbilor, Coșeriu a delimitat patru perspective de studiu în acest domeniu: cel al *lexicologiei expresiei* care ia în considerare planul expresiei ca atare, adică relațiile dintre semnificantele lexicale; al *lexicologiei conținutului* care consideră planul conținutului ca atare, adică relațiile dintre semnificatele lexicale; al *semasiologiei* care se identifică de multe ori cu „semantică” și care consideră relațiile dintre cele două planuri plecând de la expresie și cel al *onomasiologiei* care consideră relația dintre cele două planuri plecând de la conținut³.

Parafrazându-l pe Coșeriu, problemele fonologiei sunt relativ simple, în comparație cu cele ale lexicului, deoarece fonologia se referă la un singur plan al limbii, la planul expresiei. În lexicologie, în schimb, atât în sincronie, cât și în diacronie sunt posibile patru perspective și deci patru moduri de a pune problema.

– **Și profesorul Mario Wandruszka?**

– Din păcate, nici pe Wandruszka nu-l interesa aspectul teoretic al disciplinei noastre, cu toate că analizele sale erau foarte percutante și exhaustive.

Studiile preferate ale lui Wandruszka erau de genul *Sprachen, vergleichbar und unvergleichlich*⁴, adică fără o metodă riguroasă și destul de eclectică din punct de vedere metodologic. De aceea, în comparație cu acești profesori ai noștri, Coșeriu ne-a impresionat de la bun început prin faptul că avea postura sa proprie nu doar în semantică, ci și în lingvistică, în general. Coșeriu nu era un profesor obișnuit, așa cum erau ceilalți, care să transmită doar informații discipolilor săi, ci avea și o doctrină proprie bine articulată și încheată. Această teorie, numită astăzi lingvistică integrală, a fost configurată încă în primii ani ai activității sale de la Montevideo, Uruguay. Tot ce a schițat la Montevideo a dezvoltat apoi în epoca sa germană, fără să mai modifice ceva substanțial. Spre deosebire de alți lingviști, care își schimbă periodic teoriile sau măcar anumite aspecte ale acestora, Coșeriu doar a dezvoltat ceea ce fundamentase deja în anii '50, în acel studiu deschizător de drumuri *Determinación y entorno*, în care se prefigurează întreaga lingvistică integrală cu cele trei paliere fundamentale ale limbajului. Prin urmare, fundamentele teoriei sale, inclusiv cele filozofice, erau atât de temeinice și de solid construite, încât nu a trebuit să mai retușeze, să mai modifice nimic.

– **Într-adevăr, ceea ce a făcut ulterior, și acest lucru îl cunoaștem din cartea de interviuri J. Kabatek, A. Murguia *Die Sachen sagen wie sie sind. Eugenio Coseriu im Gespräch*⁵, a fost doar extinderea aspectelor schițate în *Determinación y entorno*.**

– Exact. De aceea cred că a fost un mare noroc pentru noi, cei care am putut studia cu E. Coșeriu și ne-am format în preajma sa. Nu era deloc ușor să lucrezi cu el, o știm cu toții, însă el mereu discuta cu discipolii, avea timp prevăzut dinainte pentru a răspunde la întrebările noastre. Pentru mine a fost o șansă extraordinară să pot studia și lucra cu el. Profesorului Coșeriu îi datorez specializarea mea în domeniul semanticii și, în general, faptul că am devenit lingvist...

– **Care era atmosfera creată în jurul lui Coșeriu?**

– Cât privește studenții, în foarte scurt timp în jurul profesorului s-a format un cerc de tineri foarte dotați, pe care Coșeriu a reușit să-i atragă spre lingvistică. Mă refer la Brigitte Schlieben-Lange, Jürgen Trabant, Jens Lüdtke, Reinhard Meisterfeld, Gunter Narr, Uwe Petersen, Wolf Dietrich ș.a.

– **Ce îi unea pe acești tineri, care urmau să devină aproape cu toții profesori la cele mai prestigioase universități din Germania?**

– Acești tineri erau foarte bine pregătiți, de aceea Coșeriu le-a propus o tematică foarte vastă de cercetare: unul se ocupa de retoromană sau de filozofia limbajului, altul de provensală sau de istoria lingvisticii romanice etc.

22 Limba ROMÂNĂ

În felul acesta erau tratate foarte multe aspecte, lucru care nu se mai făcuse până atunci la universitatea noastră. Pe de altă parte, odată cu venirea lui E. Coșeriu la universitatea noastră, au fost create lectorate de română și catalană (care la vremea respectivă era o limbă interzisă de Franco în Spania), limbi care în cadrul departamentului nostru erau cotate la același nivel ca franceza, spaniola sau italiana.

Dat fiind că în cadrul Departamentului nostru de Romanistică erau cuprinse toate limbile romanice – în plus, toate limbile romanice aveau același statut –, elevii lui Coșeriu au început să se specializeze în una, două sau chiar trei limbi romanice. În momentul în care au fost inaugurate studiile românești și deci a apărut posibilitatea de a studia limba română cu lectori din România, Rudolf Windisch, Wolf Dietrich ș. a. au început să învețe românește. Trebuie să spun că Departamentul nostru de Limbi romanice cuprindea întreaga Românie, adică spațiul în care se vorbesc aceste limbi, deci profesorul înființase lectorate pentru toate limbile romanice.

– Se știe că primii asistenți ai lui E. Coșeriu de la Tübingen au fost elevii lui M. Wandruszka. Cu toate acestea, ei au îmbrățișat ideile inovatoare ale lui Coșeriu, specializându-se fiecare în propriul său domeniu.

– Este vorba, așa cum am spus, de primii asistenți care la vremea sosirii lui Coșeriu la Tübingen erau deja formați, în sensul că ei studiaseră cu alți profesori – în special cu M. Wandruszka. De aceea erau impregnați cu alte teorii / concepții și obișnuiți cu alte metode. În afară de Ch. Rohrer, K. R. Bausch, mai era și dl Harald Weydt care, deși studiaseră și el cu Wandruszka, a devenit simpatizant al lui Coșeriu, aderând din capul locului la ideile sale „revoluționare”. Mai era și Jörn Albrecht, un alt elev al lui Wandruszka, care a asimilat foarte repede și foarte productiv ideile lui Coșeriu, în sensul că s-a „convertit” în scurt timp la teoria lui Coșeriu. Așa cum știți, el a editat pe baza notițelor luate la curs volumul lui Coșeriu *Textlinguistik*, un lucru extraordinar, deoarece Coșeriu, cu perfecțiunea care îl caracterizează, cine știe când ar fi făcut-o. Printre primii studenți de la Tübingen mai era și dl Winfried Busse care a lucrat în domeniul gramaticii, ocupându-se de valența verbelor în limba franceză, împreună cu Jean-Pierre Dubost, lectorul de franceză de la Universitatea din Stuttgart⁶...

Or, profesorul Coșeriu ne-a convins irevocabil. Cu toate că noi studiaserăm cu alți profesori, adică eram într-un fel formați deja, influența lui Coșeriu asupra activității noastre științifice a fost vizibilă, chiar dacă în aparență unii dintre noi s-au orientat spre alte domenii. De fapt, prima generație de discipoli coșerieni, de multă vreme profesori la diverse universități din Germania, au la rândul lor discipoli pe care i-au familiarizat cu concepția lui Coșeriu, astfel încât au asigurat continuitatea indispensabilă pentru a transmite ideile maestrului generațiilor noi...

– **Toți acești tineri extraordinari au format prima generație de discipoli coșerieni, asta însemnând că fiecare avea să dezvolte un anumit aspect din teoria lingvistică a lui Coșeriu. În felul acesta, pas cu pas s-a constituit Școala lingvistică de la Tübingen...**

– Să precizăm că este vorba de prima generație de discipoli ai lui Coșeriu din Germania, deoarece anterior crease o școală lingvistică și în Uruguay, la Universitatea din Montevideo...

– **Firește, mă refeream la Germania, epoca de la Montevideo o cunoaștem mai puțin. Revenind la Germania, Dvs. și colegii de atunci ați pus temelia a ceea ce ulterior se va numi „Școala lingvistică de la Tübingen”.**

– Așa este. Dar după aceea au mai urmat alte câteva generații. Imediat după noi a venit Harald Thun, Bruno Steib, Ana Agud, Brenda Laca, Maria Grossmann, Manfred Ringmacher, Ludmila Golubzowa, Heidi Aschenberg ș.a. care formează a doua generație.

– **Revenind la discipolii adunați în jurul lui Coșeriu, fiecare se ocupa de un anumit aspect a ceea ce astăzi se numește lingvistică integrală. Erați conștienți de faptul că prin ceea ce făcea fiecare în parte se puneau bazele unei școli de lingvistică?**

– Fiecare dintre noi se ocupa de domeniul său preferat. În ce privește școala propriu-zisă, cred că nu eram conștienți de asta, mai bine zis nu ne preocupa deloc această problemă, pur și simplu ne vedeam de treabă și cred că și prof. Coșeriu la fel...

Ceea ce n-am făcut atunci și acum regret nespuse de mult e că nu ne-am ocupat de traducerea studiilor lui Coșeriu în engleză care, oricum, rămâne limba dominantă pe plan mondial și cea mai difuzată limbă în știință. Pe vremea aceea erau destul de mulți discipoli coșerieni care știau engleza și ar fi putut să o facă. Însă și Coșeriu însuși a neglijat acest aspect – lansarea în / prin intermediul limbii engleze –, aspect foarte important, repet, și în domeniul lingvisticii generale. Or, traducerea / difuzarea în engleză a operei sale ar fi avut consecințe extraordinare pentru lingvistică în general. Cert este că profesorul semnase un contract cu Editura americană Mutton în vederea traducerii operei sale în engleză, însă nu știu din ce motive nu s-a mai realizat nimic în acest sens.

Am ferma convingere că dacă studiile sale fundamentale ar fi fost traduse la vreme în engleză, astăzi lingvistica ar fi arătat cu totul altfel. Dacă lingviștii și comunitatea științifică internațională ar fi avut acces la studiile fundamentale ale lui Coșeriu în versiune engleză, ar fi asimilat ideile lui Coșeriu și astăzi am fi fost mult mai avansați. Totodată s-ar fi putut evita

multe enormități care au apărut între timp, neștiindu-se că despre acel subiect sau pe tema respectivă există deja un studiu magistral scris în a II-a jum. a sec. XX de către E. Coșeriu. Ca să dau un exemplu, despre schimbarea lingvistică s-au spus atâtea enormități și atâtea lucruri puerile, încât îți vine să strigi în gura mare: „Domnilor lingviști (americani), pe această temă există un excelent studiu al lui Eugeniu Coșeriu *Sincronia, diacronia e historia. Problema del cambio lingüístico...*”. Firește, Coșeriu e foarte cunoscut în Germania, Italia, Spania, Japonia, America de Sud... Însă dacă ar fi fost „lansat” la vremea respectivă și în engleză, disciplina noastră ar fi avut numai de câștigat. În definitiv, e un aspect al politicii lingvistice care nouă, discipolilor, din păcate, ne-a scăpat...

– **Cred că în parte este și „vina” lui E. Coșeriu, deoarece nu prea a fost preocupat de traducerea operei sale în alte limbi. Or, și în lingvistică, așa cum se întâmplă și în alte domenii, e extrem de important să știi să-ți propulsezi produsul științific. Avem exemplul lui Noam Chomsky sau pe cel al lui Umberto Eco.**

– E-adevărat, însă toate astea nu au o legătură directă cu opera în sine, adică nu afectează cu nimic edificiul lingvisticii integrale, adică doctrina lui E. Coșeriu. Indiscutabil că dacă opera sa sau cel puțin studiile sale fundamentale s-ar fi tradus în engleză, în sensul că dacă ar fi fost difuzate și cunoscute în SUA, concepția sa ar fi schimbat orientarea lingvisticii actuale, scutind-o de atâtea ineptii. Cu toate acestea, teoria lui Coșeriu își păstrează în continuare valoarea, urmând să fie descoperită mai târziu...

– **Există câteva studii în engleză⁷, inclusiv cartea pe care ați scris-o împreună⁸.**

– Există, firește, câte ceva și în engleză, însă este prea puțin. Pe de altă parte, și în SUA există mulți lingviști care cunosc ideile lui Coșeriu, însă eu vorbesc de o schimbare radicală care se produce la un nivel mai profund, de o schimbare de paradigmă în lingvistică. De aceea traducerea în engleză a studiilor lui Coșeriu se impune ca o sarcină urgentă pentru discipolii săi.

– **Aș vrea să rememorez aici istoria descoperirii lui E. Coșeriu de către profesorul Mircea Borcilă, șeful Catedrei noastre de la Cluj. Prin anii ’70-’80, dl Borcilă a plecat în SUA, să predea la prestigioasa Ohio State University Columbus. Până atunci tradusesese câteva studii de lingvistică generativă, cunoștea teoria lui Chomsky și era un mare simpatizant al acestuia. Întâmplarea a făcut ca la universitatea respectivă să aibă un coleg, profesor de spaniolă, care a avut o atitudine sceptică față de entuziasmul său chomskyan și l-a întrebat dacă cunoaște vreun studiu de-al lui E. Coșeriu, și el român de origine. Dl prof. Borcilă firește că auzise de Coșeriu, îl văzuse la Congresul internațional de lingvistică din 1967**

de la București, însă nu avusese acces la studiile sale magistrale. Așa că profesorul respectiv i-a împrumutat cărțile lui Coșeriu care au avut un mare impact asupra Domniei Sale. De atunci M. Borcilă preferă să spună că a plecat în SUA chomskyan și s-a întors coșerian...

– Ce interesant! Mi se pare un caz emblematic și foarte sugestiv.

– **Ceea ce spuneți Dvs. referitor la traducerea în engleză a operei lui Coșeriu și importanța acestei receptări în lumea anglo-saxonă e o părere comună printre discipolii lui Coșeriu.**

– Într-adevăr, e o părere aproape generală. Cu toții avem convingerea că e un mare păcat că nu există traducerea în engleză a operei coșeriene fundamentale și că acel proiect al Editurii Mutton a rămas baltă...

– **În ce vă privește pe Dvs., ați dezvoltat teoria lingvisticii integrale în domeniul semanticii lexicale.**

– Așa cum spuneam, E. Coșeriu mi-a sugerat să mă ocup de semantică. Având avantajul că el deja schițase metoda de descriere a câmpurilor lexicale, pornind de la adjectivele pentru *vârstă* în latină, mi-a propus să descriu această structură în limba franceză, unde distincțiile erau mult mai subtile și mai interesante decât în spaniolă, italiană sau română. Prin urmare, am acceptat cu mare bucurie acest subiect ca teză de doctorat și am lucrat din 1964 până în 1969...

– **La vremea respectivă studiul lui Coșeriu *Pour une sémantique diachronique structurale* a avut un mare impact.**

– Așa cum știți, acest studiu a fost unul deschizător de drumuri, pentru că a însemnat un început de drum în semantica europeană din mai multe motive. În primul rând, Coșeriu arată de ce lexicologia tradițională nu a putut fi structurală, adică nu s-a bazat nici măcar implicit pe opoziții funcționale. Pentru că nu a făcut distincția între semnificat (semnificație) și lucrul desemnat, iar în cadrul semnului lingvistic între expresie și conținut. Or, Coșeriu a adoptat ca bază de pornire punctul de vedere al conținutului semantic ca atare... În acest studiu pe care îl publică în 1964 în celebra revistă „Travaux de Linguistique et de Littérature”, din Strassbourg, E. Coșeriu a delimitat de la bun început lexicologia de semantica tradițională, circumscriind obiectul de investigație al lexematicii care ar fi studierea relațiilor între conținuturile lexicale ale unei limbi⁹.

Dacă ar fi să rezumăm în câteva cuvinte contribuția lui Coșeriu în domeniul semanticii, s-ar putea spune că el a demonstrat posibilitatea unei semantici structurale atât sincronice, cât și diacronice, identificând structurile lexematice care există într-o limbă. În acest scop, el a combinat teoria

26 Limba ROMÂNĂ

câmpurilor conceptuale Trier-Weisgerber cu doctrina funcțională a opozițiilor lingvistice, impunându-se astfel ca primul semantician european / occidental care a aplicat principiile structurale la semantica diacronică.

De fapt, contribuția lui Coșeriu în acest domeniu este enormă, el a văzut cu claritate că și în lexic – care până atunci fusese considerat ca un conglomerat de cuvinte – pot fi descrise structuri. Pentru aceasta însă, ca o etapă preliminară a descrierii, e necesar să delimităm ceea ce e lingvistic de ceea ce nu e lingvistic, sistematicul de extrasistematic, ceea ce e structurat de ceea ce e facultativ. Fără aceste distincții preliminare, care aduc ordine într-un domeniu în aparență neorganizat, nu putem repera structurile lexicale propriu-zise.

– Aceste distincții preliminare sunt formulate în *Structure lexicales et enseignement du vocabulaire*, dar și în alte studii. Să precizăm aceste distincții.

– Ca o etapă preliminară și indispensabilă în abordarea structurilor lexicale propriu-zise se prezintă următoarele distincții: între lucruri și limbaj, între limbajul primar și metalimbaj, între sincronie și diacronie, între tehnica discursului și discursul repetat, între arhitectura și structura limbii, între sistemul și norma limbii, între relațiile de semnificație și relațiile de desemnare¹⁰. Adică de fiecare dată un termen al distincției se pune între paranteze, deci se elimină, iar noi ne concentrăm asupra aspectelor cu adevărat sistematice care pot fi descrise din perspectivă structurală sau funcțională.

– Plecând de la experiența Dvs. cu Coșeriu și de la faptul că și Dvs. aveți discipoli, cum vedeți relația dintre maestru și discipol?

– În cazul lui Coșeriu, avem de-a face cu un gigant, de aceea el nu poate fi un model pentru noi, profesori și dascăli normali. El e pur și simplu o persoană excepțională, imposibil de imitat, altfel spus, Coșeriu e un model ideal.

Dacă mi-aș permite totuși o comparație cu Coșeriu, poate că eu le-aș fi dat mai multă libertate discipolilor mei, libertate în sens de program zilnic. Însă, în același timp, Coșeriu ne-a dat libertate deplină în ce privește dezvoltarea lucrărilor noastre proprii. El nu ne-a grăbit niciodată cu prezentarea tezelor de doctorat. Nu ne zorea deloc, cum făceau alți profesori, avea răbdare cu noi în ce privește maturizarea / împlinirea ideilor noastre. Așa cum știm, el e un perfecționist și știa foarte bine că: cu cât cineva lucrează mai mult timp la o teză, cu atât teza respectivă va fi mai aproape de perfecțiune. Prin urmare, pentru el nu conta dacă făceam o teză în patru, în cinci, în șase sau în șapte ani. Or, acest lucru este, cred, tot un semn al libertății pe care ne-o acorda cu toată încrederea.

Numai în acest fel, asistând la cursurile sale și studiind prin biblioteci, discutând îndelung cu maestrul, am putut acumula o cantitate imensă de cunoștințe, ne-am putut iniția în problematica vastă a lingvisticii teoretice și în metodologia sa....

Pe de altă parte, în cazul lui Coșeriu aveam de-a face cu o deschidere spre alte orizonturi, nebănuite de noi până atunci...

Un alt lucru care mi-a atras atenția de la bun început a fost diversitatea tematică și amplificarea permanentă a domeniilor tratate. De exemplu, până la venirea sa la Universitatea din Tübingen, nimeni dintre profesorii noștri nu vorbea de spaniola din America sau de portugheza din Brazilia. Coșeriu, prin tematica vastă pe care o aborda la cursuri și seminarii, a lărgit considerabil nu doar aria de investigație a limbilor romanice, ci și domeniul fiecărei limbi romanice în parte. Altfel spus, pentru el spaniola nu se reducea la Peninsula Iberică, ci însemna și spaniola din America, la fel și portugheza. Or, discipolii au asimilat și acest mesaj implicit al lui Coșeriu, astfel încât unii dintre ei, cum ar fi W. Dietrich și H. Thun, se ocupă de contactele lingvistice dintre spaniolă, portugheză și limbile indigene din America de Sud.

În ce privește spaniola și portugheza din America, de atunci au devenit teme constante / recurente în activitatea noastră didactică și științifică. Pe de altă parte, ocupându-se de spaniola și portugheza din America de Sud, Coșeriu a pregătit un cadru propice pentru receptarea literaturii hispano-americane pe care, de altfel, o cunoștea foarte bine. Or, profesorii noștri nu aveau nici pe departe astfel de cunoștințe și, din motivul că nu aveau deschiderea sa, se limitau la lingvistică și doar la lingvistica tradițională... Chiar dacă știau și literatură, ne vorbeau doar de scriitorii clasici – de exemplu, Cervantes, Dante, Petrarca, însă cam atât. De obicei, aceste cunoștințe se limitau la clasici și cu predilecție se orientau spre Spania, Italia și Franța. În rest, nu prea se știa mare lucru.

– Preluând mesajul implicit al lui Coșeriu, Dvs. ați ajuns profesor de lingvistică romanică la o universitate din Venezuela?

– Tot Coșeriu m-a convins și mi-a facilitat această posibilitate. Fiind invitat de Institutul german de cultură „Goethe”, Coșeriu a făcut, prin 1968, un circuit aproape prin toate țările din America Latină, unde a ținut o grămadă de conferințe. Cu această ocazie, a ajuns și la Universitatea din Merida, Venezuela, unde profesoara de filologie hispanică tocmai se pensionase și nu avea cine să o suplinească. La vremea aceea eu tocmai terminasem teza de doctorat (am făcut corectura cărții deja în Venezuela). Așa că profesorul m-a îndemnat să merg la Universitatea din Merida, ca să predau lingvistică acolo. Îmi descriesese peisajul în culori extrem de frumoase – Merida este

al doilea oraș după Caracas, situat la poalele munților Anzi –, îmi vorbise despre atmosfera de acolo cu atâta entuziasm, încât mi-a trezit imediat curiozitatea și dorința de a pleca. Pentru mine a fost o ocazie extraordinară să stau doi ani în Venezuela... Recunosc că la început nu mi-a fost ușor, pentru că nu mă descurcam foarte bine în spaniolă, limbile mele fiind până atunci italiana și franceza...

– Dar exact același lucru i se întâmplase și profesorului Coșeriu când a venit la Tübingen.

– Cu diferența că profesorul citise enorm de mult în germană. De exemplu, în afară de literatura germană pe care o cunoaște în profunzime – fiind în stare să reproducă fragmente nu doar din Hölderlin sau Goethe, ci știe pe din afară fragmente din *Max und Moritz* a lui Wilhelm Busch – Coșeriu îi citise și pe marii filozofi germani: Kant, Hegel, Leibniz, Heidegger ș. a. în original. Cu aceste lecturi, își formase o germană foarte bună, avea un vocabular foarte nuanțat. Prin urmare, avea o competență pasivă de germană care, odată ajuns la Tübingen, a trebuit doar să fie activată. Altfel spus, la venirea sa în Germania nu a trebuit decât să-și transforme cunoștințele de lectură în discurs oral. Or, în ce mă privește, înainte de a merge în Venezuela, participasem doar la un curs de vară de limba spaniolă organizat de Universitatea din Santander.

– Cu toate acestea, ați depășit momentul critic, iar experiența Dvs. didactică a continuat apoi și în Spania...

– Exact după Venezuela am predat un semestru la Universitatea din Pamplona, tot la recomandarea lui Coșeriu, unde el ținuase „în bloc” câțiva ani la rând Cursul de gramatică istorică a limbilor romanice. Așa că la întoarcerea din Venezuela, în decembrie 1971, Coșeriu mi-a făcut propunerea referitoare la Pamplona. În februarie 1972 am plecat la Pamplona unde am predat un semestru. Aveam cinci ore pe săptămână și timp suficient pentru a-mi pregăti cursurile și pentru a putea studia în continuare. După mine a plecat Dietrich care a stat un semestru, apoi a fost angajat Demetrio Copceag, un transfulg din România.

– Ca și E. Coșeriu, D. Copceag era originar din Basarabia și a avut o soartă ingrată. Din cauza faptului că soția sa fusese condamnată politic la 25 de ani de închisoare, a fost și el arestat sub pretextul că nu-și denunțase soția. La acea vreme era asistent la Universitatea din București, la Catedra de limbi romanice și lucra la o teză de doctorat despre tipologia limbilor romanice. Anii de detenție l-au marcat profund. Câțiva ani n-a avut voie să semneze, de aceea el scria și alții semnau... În această perioadă reușește totuși să publice cea mai bună gramatică a limbii spaniole, o gramatică funcțională și alte câteva studii, să traducă

(Prolegomenele lui Hjelmslev, de exemplu). La sfârșitul anilor '70 pleacă la un congres în străinătate și nu se mai întoarce. Abia acum câțiva ani s-au publicat studiile sale, mai întâi teza sa de doctorat despre tipologia limbilor romanice și un alt volum de studii lingvistice... Soarta lui Copceag e tipică pentru un lingvist care a trăit și a activat într-o țară comunistă din est.

– Ce păcat! Nu știam nimic despre anii săi de detenție... Am citit un studiu de-al lui Copceag despre tipologia limbilor romanice într-o revistă și, firește, celebrul *El „realismo lingüístico” o doctrina de Eugenio Coseriu* din „Logos semantikos”.

– **Într-adevăr, e un studiu de-a dreptul extraordinar, de aceea l-am și tradus în română, ca să fie accesibil unui număr cât mai mare de cititori¹¹. Revenind la experiența Dvs. din Venezuela, putem spune că ați început cariera Dvs. didactică în limba spaniolă.**

– Așa este, experiența mea didactică a început sub auspiciile limbii lui Cervantes și într-o țară din America Latină. La Tübingen nu făcusem ceva asemănător, mai bine zis, Coșeriu nu ne obligase să ținem cursuri sau seminare, aveam doar ore de consultații cu studenții. Prin urmare, experiență didactică era ceva care îmi lipsea în *Curriculum*, de aceea mi-a prins foarte bine.

– **În felul acesta ați fost încadrat de la început pe făgașul coșerian, care implica și deschiderea față de lumea hispanică în general...**

– Într-adevăr, așa a fost. Am asimilat prin propria mea experiență deschiderea lui Coșeriu spre orizonturile Americii de Sud...

– **Revenind la semantica Dvs., plecând de la Coșeriu care în studiul menționat mai sus schița metoda de descriere a câmpurilor semantice, ați aplicat și ați dezvoltat metoda, inclusiv în cartea de lexematică a limbii franceze¹².**

– Din păcate, a trebuit să scriu această carte într-un timp record și, cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri, pe ici-colo nu e chiar așa cum mi-aș fi dorit eu. Știți și Dvs. cum e în sistemul universitar, uneori timpul te presează. Cu toate acestea, *Strukturelle Semantik des Französischen* a avut rolul de „transmițătoare” a ideilor lui Coșeriu, a asigurat continuitatea și a demonstrat aplicabilitatea modelului său teoretic la o limbă concretă.

– **Important este că această carte și metoda elaborată de Coșeriu și dezvoltată de Dvs. i-a stimulat pe mulți semanticieni în descrierea structurilor de conținut al limbilor. Mă refer, întâi de toate, la semanticienii spanioli care, sub îndrumarea lui Gregorio Salvador, au făcut o muncă**

30 Limba ROMÂNĂ

enormă în acest sens. Apoi la doamna Maria Grosmann, o altă distinsă discipolă a lui Coșeriu, care a publicat volumul *Colori i lessico*.

– Într-adevăr, teoria semantică a lui Coșeriu a avut un impact enorm în Spania, grație volumului *Principios de semantica estructural*, apărut la Gredos, ceea ce le-a facilitat considerabil accesul lingviștilor spanioli la modelul conceptual al lexematicii.

– **Elogiul care v-a fost adus indirect poate fi rezumat în următorul citat din S. Gutierrez Ordoñez: „Efortului lui E. Coșeriu și al școlii sale îi datorăm revitalizarea și rediscutarea cea mai serioasă și cea mai exhaustivă, din câte au fost propuse, a structurilor lexicale din cadrul semanticii structurale”¹³.**

– Cred că lingviștii spanioli au toată legitimitatea să aprecieze eforturile noastre, deoarece în Spania s-a lucrat cel mai mult în acest domeniu...

– **În plus, Gr. Salvador a dezvoltat solidaritățile lexicale, iar o discipolă a sa, Paloma Piernas, a făcut o teză de doctorat despre solidarități...**

– Ce interesant! Din păcate, în Spania, spre deosebire de Germania, nu există obligația de a publica tezele de doctorat. E. Coșeriu este la curent, ca de obicei, cu tot ce se face acolo în acest domeniu, însă pentru ceilalți e destul de dificil să afle...

– **Apropo de continuitatea de care vorbești, mi se pare un gest simbolic faptul că în volumul Dvs. omagial¹⁴ – omagiu pe care vi l-au făcut discipolii, colegii și prietenii cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani, E. Coșeriu are un text intitulat *Defensa de la Lexemática. Lo acertado y lo erróneo en las discusiones acerca de la semántica estructural en España*.**

– Am fost onorat prin această contribuție a profesorului Coșeriu la volumul meu omagial. De altfel, a fost o mare surpriză pentru mine. În acest studiu Coșeriu explică încă o dată dificultățile cu care s-a confruntat și se confruntă semantica structurală, principala dificultate fiind aceea că în lingvistica structurală se descriu omogenități – „limbi funcționale” –, în timp ce limba istorică funcționează, chiar și în vorbirea unui singur individ, prin intermediul varietății: în lexic, mult mai mult decât în gramatică și în fonologie. Alte două dificultăți se referă la studiul conținutului lexical în general, adică la orice semantică, nu doar la cea structurală. La acest nivel, dificultățile principale sunt două: prima e dată de proximitatea dintre lexic și „lucrurile” denumite prin unitățile sale; adică se datorează faptului că în domeniul lexicului „cunoașterea lucrurilor” conține un număr foarte mare de unități care nu sunt structurate idiomatice (termeni tehnici motivați etc.). A doua dificultate e generată de faptul că lipsește un metalimbaj diferit de limbajul care este studiat.

Semantica structurală bine înțeleasă aspiră să identifice și să descrie structurile *reale* ale lexicului, așa cum acestea sunt în limbă și nicio altă semantică nu poate să substituie semantica structurală în acest obiectiv. În consecință, a renunța la această semantică ar însemna să renunțăm la cunoașterea științifică adecvată a structurilor lexicale reale pe care le cunosc intuitiv și pe care le folosesc vorbitorii... În acest context (Or.), nu pot fi percepute / interpretate ca „insuficiențe” ale unei discipline limitele sale raționale, impuse prin obiectul său de studiu¹⁵.

– De altfel, în *Progrès et stagnation en sémantique structurale* Dvs. definiți astfel semantica structurală: „Par sémantique structurale nous entendons un type de sémantique analytique et essentiellement paradigmatic, qui étudie la structuration ou l'organisation du plan du contenu lexical à l'aide des oppositions lexématiques qui y fonctionnent. La sémantique structurale a pour but l'analyse du lexique moyennant la décomposition du contenu lexical en traits sémantique distinctifs (dimensions et sèmes, classèmes)”¹⁶.

– Și în acest studiu mă revendic de la maestrul meu, E. Coșeriu, care înaintea mea afirma în *Die funktionelle Betrachtung des Wortschatzes* că lexematica este o disciplină relativ tânără: ca ramură autonomă a cercetării semantice, fiind creată în anii '60. Ca disciplină descriptivă și ca studiu sistematic al lexicului unor limbi, lexematica se află încă la începuturile sale. Doar domenii nu foarte numeroase și relativ restrânse, într-un număr mic de limbi, au fost până acum descrise cu precizie din punct de vedere lexematic.

– În acest context, în Spania se vorbește de mai mulți ani de lexematică în calitate de disciplină lexicologică. Din 1983, *lexematica*, în calitate de ramură lexicologică distinctă, pătrunde în manualele de semantică, fiind prezentată ca teoria cea mai viabilă în acest domeniu.

– Într-adevăr, în Spania au fost discutate aspectele principale ale concepției semantice a lui Coșeriu, după ce fusese descrise foarte multe sectoare ale lexicului structurat al limbii spaniole. Pentru prima dată Gr. Salvador a pledat explicit în favoarea termenului de *lexematică*, adoptând fără rezerve denumirea utilizată de E. Coșeriu¹⁷.

– Există opinii conform cărora semantica structurală ar fi deja depășită, că nu-și mai are rațiunea sa de a fi.

– Dimpotrivă, s-a făcut foarte puțin în acest domeniu din punct de vedere descriptiv. Gândiți-vă cât de puțin din lexicul structurat al limbilor a fost descris și cât de mult mai rămâne de făcut la acest capitol... Eu cred că semantica structurală ar fi avut un alt impact dacă nu venea moda cu gramatica generativă, apoi moda cu sociolingvistica ș.a.m.d. Într-un fel, semanti-

32 **Limba ROMÂNĂ**

ca structurală a rămas în umbră, a fost marginalizată de alte discipline și de descrierea altor nivele ale limbilor... Tocmai la aceste aspecte mă refeream în studiul meu despre progresul și stagnarea semanticii structurale pe care l-ați citat adineori, apărut în „Logos semantikos”.

– E vorba de volumul III al omagiului, volum pe care Dvs. l-ați îngrijit împreună cu prof. Dietrich. În *Introducere* specificați că „la sémantique structurale de M. Coseriu est la plus consistante et la plus satisfaisante proposée jusqu'à présent”; că teoria semantică a lui Coșeriu este cea mai completă din câte au fost propuse, întrucât ea cuprinde nu doar câmpul lexical, ci și clasa lexicală, nu doar structurile paradigmatică, ci și pe cele sintagmatice, precum și formarea cuvintelor. Dvs. scrieți împreună cu W. Dietrich: „La sémantique structurale de M. Coseriu a atteint un haut degré de notoriété, non seulement en Allemagne et dans toute l'Europe – tant occidentale qu'orientale –, mais aussi hors des confins du Vieux Monde. On trouve les éléments de sa conception linguistique dans bon nombre de traités de sémantique et de manuels de linguistique”... c'est d'ailleurs au Japon que cette sémantique a suscité un intérêt des plus vifs» (Dietrich Geckeler, 1981, 2). Credeți că această apreciere / valorizare a Dvs. din 1981 mai e valabilă și astăzi, după 20 de ani?

– Fără îndoială, teoria semantică a lui Coșeriu este în continuare modelul cel mai complet și va rămâne modelul teoretic cel mai consistent /solid al semanticii lexicale sau structurale...

– **Afirmați că „C'est sans conteste E. Coseriu qui a développé le modèle jusqu'à l'heure actuelle le plus complet d'une sémantique structurale ou «lexématique»”.**

– Am afirmat cu diverse ocazii acest lucru, că modelul propus de Coșeriu este cel mai viabil. În interiorul acestei teorii câmpul lexical, definit ca o structură paradigmatică primară a lexicului, ocupă un loc central / preferențial. De aceea Coșeriu a fost preocupat să elaboreze / propună o tipologie a câmpurilor. Chiar dacă afirma că nu este vorba decât de o schiță incompletă și, în parte, provizorie, e la îndemâna oricui să poată aprecia posibilitățile extraordinare pe care le reprezintă acest proiect al unei tipologii a câmpurilor lexicale în comparație, de exemplu, cu cele câteva câmpuri pe care le delimita L. Weisgerber în 1939. Or, această contribuție a lui Coșeriu în domeniul semanticii este inestimabilă. Fără a intra în alte detalii, să ne amintim că schema generală de clasificare a câmpurilor după Coșeriu este exhaustivă. Fără îndoială, această clasificare a câmpurilor lexicale constituie contribuția cea mai riguroasă la tipologia câmpurilor lexicale pe plan internațional.

Firește, nu putem neglija contribuția altor semanticieni, cum ar fi teoria relațiilor lexicale a lui J. Lyons, însă aceasta poate fi integrată în semantica structurală a lui Coșeriu. De exemplu, relațiile semnalate de Lyons pot fi integrate în cadrul câmpului lexical în care se prezintă fenomenele tradiționale de sinonimie, antonimie, adică în modelul lui Coșeriu...

– **În altă ordine de idei, în lingvistica sovietică, unde concepția lui Coșeriu a pătruns foarte devreme, structurile lexematice stabilite de Coșeriu au fost prezentate de Ju. Karaulov¹⁸, un semantician rus, drept model elaborat de Dvs. „În viziunea lui H. Geckeler, semantica lexicală structurală se rezumă la două tipuri de structuri: structuri paradigmatică (opozitive) și structuri sintagmatice (combinatorii). Structurile paradigmatică se împart, la rândul lor, în structuri primare (câmp lexical, clasă lexicală) și structuri secundare: modificare, dezvoltare și compoziție. Cât privește structurile sintagmatice, acestea sunt de trei tipuri: afinitate, selecție și implicație”.**

– E curios ceea ce spuneți, mai ales că habar nu aveam că am fost citat de semanticienii ruși. Probabil s-au referit la volumul *Strukturelle Semantik des Französischen* (Niemeyer, Tübingen, 1973) în care prezint modelul teoretic al lui Coșeriu, specificându-i însă paternitatea. Afirm acolo că voi aplica modelul elaborat de Coșeriu la descrierea lexicului structurat al limbii franceze, deci nu am făcut altceva decât să aplic teoria semantică a maestrului meu la descrierea faptelor concrete de limbă...

– **Dle profesor Geckeler, vă mulțumesc pentru amabilitatea de a purta acest dialog.**

Münster, ianuarie 2001

NOTE

¹ H. Geckeler, *Semántica estructural y teoría del campo léxico*, versión española de M. Martínez Harnández, Editura Gredos, Madrid, 1976.

² E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „Travaux de Linguistique et de Littérature”, 1964, 2, 1, Strasbourg.

³ E. Coseriu, *Principios de semántica estructural*, ediția a II-a, Editura Gredos, Madrid, 1991, p. 46-47.

⁴ Este vorba de titlul unei cărți a lui M. Wandruszka, *Sprachen. Vergleichbar und unvergleichlich*, München, Piper, 1969

⁵ J. Kabatek, A. Murguia, *Die Sachen sagen wie sie sind. Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Narr, 1997.

⁶ Cf. Winfried Busse, Jean-Pierre Dubost, *Französisches Verblexikon. Die Konstruktion der Verben im Französischen*, Stuttgart, Klett, 1977.

⁷ Cf. E. Coseriu, *Linguistic Change Does not Exist*, în „Linguistica nuova ed antica”. Rivista di linguistica classica medioevale e moderna, I, 1983, Galatina, p. 51-63;

34 Limba ROMÂNĂ

retipărit în *Studi di linguistica e filologia*, II. 2, Charisteria Victori Pisani oblata, hrsg. von G. Bolognesi und C. Santoro, Galatina 1992, p. 167-179; *Adam Smith and the Beginnings of Language Typology*, în „*Historiographia Linguistica*”, 1983, X, p. 1-12 ș.a.

⁸ E. Coseriu, H. Geckeler, *Trends in structural semantics*, Tübingen, Narr, 1981.

⁹ Cf. E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „*Travaux de Linguistique et de Littérature*”, 2, 1, Strassbourg, 1964, p. 139-186; versiunea spaniolă în *Principios de semantica estructural*, Madrid, 1991, p. 11-86.

¹⁰ Cf. E. Coseriu, *Principios de semantica estructural*, Editura Gredos, Madrid.

¹¹ Cf. Demetrio Copceag, *El „realismo lingüístico” o doctrina de Eugenio Coseriu*, în „*Logos semantikos*”. *Studia Linguistica in honorem Eugenio Coseriu. 1921-1981*. H. Geckeler, Br. Schlieben-Lange, J. Trabant, H. Weydt (eds.), Editura Gredos, Madrid, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1981, vol. II, p. 7-18.

¹² Cf. H. Geckeler, *Strukturelle Semantik des Französischen*, Niemeyer, Tübingen, 1973.

¹³ S. Gutierrez Ordoñez, *Introducción a la semántica funcional*, Madrid, ediția a doua, 1996, p.100.

¹⁴ Cf. Ulrich Hoinkes (Herausg.) *Panorama der Lexikalischen Semantik*. Thematische Festschrift aus Anlass des 60. Geburtstags von Horst Geckeler. Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1995.

¹⁵ E. Coseriu, *Defensa de la lexematica...*, p. 114-115.

¹⁶ Cf. H. Geckeler, *Progrès et stagnation en sémantique structurale*, în „*Logos semantikos*”. *Studia Linguistica in honorem Eugenio Coseriu. 1921-1981*. H. Geckeler, Br. Schlieben-Lange, J. Trabant, H. Weydt (eds.), Editura Gredos, Madrid, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1981, vol. III, p. 53-69.

¹⁷ Gr. Salvador, *Semántica y lexicología del español*, Madrid, 1985, p. 42.

¹⁸ Cf. Ju. Karaulov, *Obščaja i ruskaja ideografija*, Moscova, 1976, p. 18.

Nicolae O COALĂ GEORGESCU EDITORIALĂ PIERDUTĂ

Într-o scrisoare către sora sa, Emilia Humpel, dataată 6/18 decembrie 1883, Titu Maiorescu scrie: „În răstimpul acesta am trimis astăzi corectura ultimei coli (nr. 20) tipografiei Socec-Teclu, care tipărește într-o admirabilă ediție poeziile lui Eminescu, așa că peste vreo zece zile apare volumul care, natural, ți-l voi trimite imediat, îi mai scriu numai o scurtă prefață. Poeziile, așa cum sunt ordonate, sunt cele mai strălucite din câte s-au scris vreodată în românește și unele chiar în alte limbi. Unele absolut inedite, mai ales un foarte frumos sonet despre *Veneția* și o *Glossa* (...) în ultimele trei săptămâni am corectat zilnic câte patru coli, două din Eminescu și două din Kotzebue...”. În lipsa altor documente sau mărturii privind ediția Princeps Eminescu, această scrisoare a fost – și este – considerată dovada sigură că editorul, Titu Maiorescu, a făcut corectura și a organizat poeziile, în această curgere atât de originală, una după alta (cu ignorarea completă a cronologiei, cu intercalarea ineditelor în locuri surprinzătoare la prima vedere). Din păcate, discuțiile teoretice pe marginea acestui subiect scapă cu totul din vedere aspectul tehnic. Ediția Princeps Eminescu nu are 20 de coli editoriale, câte mărturișește că a corectat Titu Maiorescu, ci 19 coli editoriale (o coală = 16 pagini). Acest amănunt ne îndreptățește să facem considerațiile care urmează. Edițiile Maiorescu, 11 la număr, pornesc de la sumarul din 1883 și, pe parcurs, adaugă, la final ori în structura acestui sumar, încă 12 poezii de M. Eminescu. Aceste 12 poezii care completează succesiv edițiile Maiorescu au următoarea configurație cronologică:

1. *Diana* – publicată pentru prima oară în „Convorbiri literare”, grupajul din februarie 1884 (apărut

36 Limba ROMÂNĂ

imediat după ediția Princeps). Neinclusă în ediția Princeps (omisiune? scăpare?).

2. *Sara pe deal* – CL, 1 iulie 1885.

3. *Nu mă înțelegi* – „Album literar”, 15 martie 1886.

4. *La steaua* – CL, 1 decembrie 1886.

5. *De ce nu-mi vii* – CL, 1 februarie 1887.

6. *Kamadeva* – CL, 1 iulie 1887.

7. *Dalila* – CL, 1 februarie 1890. Anterior, un fragment de 55 versuri a fost publicat în „Epoca ilustrată”, 1 ianuarie 1886, reluat în „Fântâna blandusiei”, noiembrie 1889. Republicarea ei în CL și apoi în ediția V – Maiorescu, 1890, este un act reparatoriu, întrucât fragmentul din „Epoca ilustrată”, fază anterioară manuscrisă, smulsă de nu se știe cine de la Eminescu și încredințată tiparului (avem motive să credem că este vorba de Al. G. Djuvara, vezi și mai jos), proiecta asupra poetului un misoginism mult prea acuzat.

8. *Sonet (Oricâte stele)* – CL, 1 februarie 1890.

9. *Pe un album* – ediția VI – Maiorescu, 1892.

10. *Între paseri* – ediția VI – Maiorescu, 1892.

11. *Fragment* – ediția VI – Maiorescu, 1892.

12. *Rugăciune* – ediția VI – Maiorescu, 1892.

Aceste poezii au fost primite în edițiile Maiorescu în următoarea ordine cronologică și de conținut:

4. *La Steaua*. 5. *De ce nu-mi vii*. 6. *Kamadeva*. Toate trei în ediția III – Maiorescu, 1888, în această ordine, la finele volumului (după *Criticilor mei*).

3. *Nu mă înțelegi*, în ediția V – Maiorescu, între *Călin* și *Strigoii*, nesemnaltă în *Cuprins* (și, ca atare, în bibliografiile Eminescu). Omisiunea ei din cuprins poate fi motivată prin introducerea în grabă, în ultimul moment, sau printr-o intervenție din afară a altcuiva decât a editorului Maiorescu. Poezia a apărut în „Album literar”, 1886, publicație tutelată de Al. Macedonski, putând constitui, în momentul apariției, o probă a „împăcării” acestuia cu M. Eminescu – probă reiterată, poate forțat, în ediția V – Maiorescu. Mijlocitorul poate fi Al. G. Djuvara, macedonean din Brăila, pe care Eminescu l-a cunoscut, pare-se, prin 1879-1880, în contextul căsătoriei lui Matei Eminovici cu Matilda Iosefescu, institutoare din Brăila, prietenă cu Veronica Micle. Al. G. Djuvara deține mai multe manuscrise de la poet, vezi biografiile; el este prieten și cu Al. Macedonski – pe care vrea realmente să-l împace cu M. Eminescu. *Nu mă înțelegi* nu-și află locul firesc,

natural, între *Călin* și *Strigoii*. E mai mult ca sigur că Titu Maiorescu o publică pentru că figura în sumarul ediției V. G. Morțun, cu care această a V-a ediție este în strânsă concurență cronologică (și, de fapt, căreia îi ia locul – urmând ca ediția lui Morțun să apară după ea).

1. *Diana*. În ediția V – Maiorescu (1890), între *Strigoii* și *Scrisoarea I*. De fapt, *Nu mă înțelege* și *Diana* ridică la 5 numărul poeziilor dintre cele patru elegii *Mai am un singur dor* și cele patru *Scrisori* (*Epigonii*, *Călin*, *Nu mă înțelege*, *Strigoii*, *Diana*). Se conturează, astfel, un final pentadic al volumului, dacă *Doină* este considerată ca făcând parte din pentada *Mai am un singur dor*, iar *Lucefărul* este considerată ca făcând parte din pentada *Scrisorilor*. Începutului pentadic al volumului (cele trei cicluri: *Singurătate*, *Melancolie*, *Despărțire*) i se oferă un final organizat tot în pentadă. Este greu însă de întrevăzut aici voința autorului, a lui Eminescu. *Scrisorile* sunt patru la număr (cea de-a cincea n-a fost definitivată de către el), după ele volumul se încheie cu *Lucefărul* și *Criticilor mei*. Finalul ediției Princeps este 4-3-4-2 (patru *Mai am un singur dor*, apoi *Epigonii*, *Călin* și *Strigoii*, patru *Scrisori*, apoi *Lucefărul* și *Criticilor mei*), iar o modificare 5-5-5 risca o simetrie mecanică, de umplură.

2. *Sara pe deal*. În ediția V – Maiorescu, după *Kamadeva*.

8. *Sonet (Oricâte stele)* și 7. *Dalila*. Ambele în ediția V, în această ordine, după *Sara pe deal*. Ediția V – Maiorescu (1890) adaugă, așadar, 5 poezii (dintre care una nenumărată în sumar), două încercând să reconstituie o pentadă, iar celelalte trei aglutinate la sfârșit, după aglutinările operate deja în ediția III (1888). Finalul ediției V: *Criticilor mei*, *La Steaua*, *De ce nu-mi vii*, *Kamadeva* (de la ed. III) – *Sara pe deal*, *Sonet (Oricâte stele)*, *Dalila*. Ca ritm al construcției, după ce întregește formal simetria 5-5-5, ediția V propune un final de 7 poezii care însă nu sunt legate organic între ele, constituind – să zicem – o heptadă.

9. *Pe un album*. 10. *Între paseri*. 11. *Fragment*. 12. *Rugăciune*. Toate patru, în ediția VI – Maiorescu (1892), în această ordine, după *Sonet (Oricâte stele)*. În ediția VII – Maiorescu și următoarele, *Dalila* trece pe ultimul loc, după *Rugăciune*, încheind volumul. Nu se mai desprind intenții ritmice privind construcția finalului volumului. Aceste intenții au rămas plantate în ediția V – Maiorescu, rotunjind la cinci numărul poeziilor dintre *Mai am un singur dor* și *Scrisori*.

Cantitativ, aceste 12 poezii introduse succesiv de Titu Maiorescu în edițiile sale ocupă următorul spațiu tipografic, raportându-ne la distribuția din ediția Princeps:

1. *Diana*: 4 strofe a câte 8 versuri = 3 pagini (vezi *Glossa*).

38 Limba ROMÂNĂ

2. *Sara pe deal*: 6 strofe a câte 4 versuri = 2 pagini.
3. *Nu mă înțelege*: 25 de rânduri = 2 pagini (vezi *Scrisori* etc.).
4. *La Steaua*: 4 strofe = 2 pagini.
5. *De ce nu-mi vii*: 6 strofe = 2 pagini.
6. *Kamadeva*: 5 strofe și o notă = 2 pagini.
7. *Dalila*: 113 rânduri = 7 pagini (vezi *Scrisori* etc.).
8. *Sonet (Oricâte stele)*: 4 strofe = 2 pagini.
9. *Pe un album*: 4 strofe = 2 pagini.
10. *Între paseri*: 4 strofe = 2 pagini.
11. *Fragment*: 3 strofe = 2 pagini.
12. *Rugăciune*: 9 versuri = 1 pagină.

Totalul paginilor: 29. Cifră foarte importantă: adăugând 3 pagini (vignete, spațiu liber) se ajunge la 32, adică două coli editoriale (16+16). Titu Maiorescu ne spune însă, în scrisoarea citată, că volumul inițial trebuia să aibă 20 de coli editoriale, deci numai 16 pagini în plus pe lângă cele 304 ale ediției Princeps. Nu ne interesează, deocamdată, de ce cantitatea este dublă față de cea necesară. Observăm însă o separație pe care o propune editorul însuși într-o notă la ediția VI: „Următoarele șase poezii de Eminescu scrise, pe cât se vede, în prima aruncătură a condeiului au rămas nerevăzute de poet, nepublicate...”

Aceste șase poezii sunt:

8. *Sonet (Oricâte stele)*.
9. *Pe un album*.
10. *Între paseri*.
11. *Fragment*.
12. *Rugăciune*.
7. *Dalila*.

Aceste șase poezii sunt preluate de către Maiorescu direct din manuscrise (nota sa: „nepublicate de el” se referă în mod expres la *Dalila*) și alcătuiesc 16 pagini, o coală editorială (tipografică) dar compactă, fără a mai socoti eventualele pagini lăsate pentru ca fiecare poezie să înceapă pe pagină de dreapta.

Celelalte șase poezii, în schimb: *Diana*, *Sara pe deal*, *Nu mă înțelege*, *La Steaua*, *De ce nu-mi vii*, *Kamadeva* – toate publicate în timpul vieții poetului, trei dintre ele (*La Steaua*, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva*) reluate în

ediția III (1888), iar celelalte trei în ediția V (1890) – acestea însumează un spațiu tipografic de 13 pagini compacte. *Diana*, având ea singură 3 pagini, sfârșește pe pagina de dreapta, ceea ce impune ca pagina următoare, de stânga, să fie liberă (cu vigneta). Suntem foarte aproape, cantitativ, cu cele 14 pagini rezultate, de coala editorială despre care știm că lipsea din ediția Princeps. Oricum, acesta este „roiul de poezii eminesciene care a însoțit, în timpul vieții poetului, ediția Princeps”. Ne-am putea întreba dacă între ele nu poate încăpea și *Din noaptea*, poezie apărută în „Familia” 12/24 februarie 1884 (din grupajul dat de poet lui Iosif Vulcan în primăvara lui 1883) și scăpată complet din vederile lui Maiorescu, deși, chiar când a văzut revista, editorul îi scrie interogator lui Iacob Negruzzi: „Ai văzut în ultima «Familie» poezia cu totul inedită a lui Eminescu? Poate ar trebui reproducă în «Convorbiri», pentru totalitate. Este din cele 5 ce i le dase lui Vulcan în primăvara trecută”. Scrisoarea este datată 13/25 februarie, o zi după apariția „Familiei” (la data imprimată ne referim), iar grupajul din „Convorbiri literare”, cu ineditele eminesciene din ediția Princeps, apăruse la 1 februarie 1884. Nu știm ce vrea să însemne „pentru totalitate”: au Maiorescu-Negruzzi cunoștința de o „totalitate” a poeziilor lui Eminescu – ori doresc să adune, în „Convorbiri literare”, tot ce se publica de Eminescu prin alte reviste? Se pare însă că „ar fi trebuit reproducă” nu înseamnă „trebuie” sau „va trebui”, cum pare a înțelege Perpessicius („Din pricini necunoscute, pe care ar fi zadarnic să încercăm a le pătrunde, Iacob Negruzzi n-a dat urmare sugestiei lui Maiorescu și poezia *Din noaptea* n-a fost reproducă în «Convorbiri»...”. Uzul limbii române rezervă pentru condițional-optativul trecut sensul unui regret pentru ceea ce putea fi făcut, dar n-a fost făcut. *Din noaptea*, în eventualitatea că a aparținut „pachetului” destinat ediției Princeps, urmează soarta *Dianeii*, lipsă, și ea, din ediție, dar prezentă în grupajul din CL, februarie 1884. (O situație asemănătoare ar avea *Foaie veștedă*, publicată de Eminescu în „Convorbiri literare” dar neinclusă în ediția Maiorescu; este vorba însă de o traducere afișată ca atare după Lenau.)

Revenim la acest *roi de poezii* care constituie, cantitativ, o coală editorială (16 pagini): ele sunt așa-zisele, de către Ibrăileanu, „postume eminesciene din timpul vieții” (au statutul postumelor pentru că nu sunt publicate de către autor, nu au girul voinței sale editoriale; Ibrăileanu merge până acolo încât consideră că Eminescu nu și le-ar fi recunoscut, *Veneția*, de pildă, fiind o traducere nemărturisită, la limita plagiatului, iar *Sara pe deal* trădând insanitate mintală: turmele de oi coboară seara de pe deal, nu-l urcă...). Avem totuși dreptul să ne întrebăm unde și-ar fi găsit locul firesc – de vreme ce reiese că au avut un asemenea loc și s-au rătăcit în tipar (din cauza grabei, neatenției...). Facem abstracție de încercarea lui Maiorescu de a schimba structura ediției Princeps (prin introducerile anunțate mai

sus, dar și prin schimbarea locului poeziei *Se bate miezul nopții* cu poezia *Floare albastră*, în ediția IV). Sunt recuperări tardive care nu imprimă o consecvență edițiilor următoare celei de-a V-a, de vreme ce editorul va aglutina, în continuare, poezii eminesciene la finele volumului. Noi considerăm roiul acesta *compact*, de vreme ce face parte dintr-o coală editorială, și, înainte de a încerca să punem o ordine în interiorul lui, dorim să-i găsim un loc în interiorul volumului. Un loc între două coli editoriale, unde volumul s-a fracturat; în epocă, manopera tipografică se executa pe coli tipografice, așa cum corectează și T. Maiorescu volumul.

Grafica ediției Princeps ne oferă un fir. Cu poezia *Dorința* (6 strofe, p. 63-64) se încheie coala a patra, dar fără vigneta obișnuită (textul curge până în josul paginii, deasupra coloncifrului). Mai sunt încă două situații similare: *Făt-Frumos din teiu* (p. 111-116) și *Când amintirile* (p. 173-174) – dar ambele în interiorul colilor editoriale respective. În volum, imediat după *Dorința*, urmează *Mortua est!* printr-o trecere prea bruscă, nepregătită, de la un registru la altul. *Dorința* continuă, apoi imediat chemările din *Sonete* (cele două perechi de chemări-răspunsuri, încheiate cu refuzul chemării și certitudinea resemnării din *Veneția*: „Nu-nvie morții...”). Dar în roiul de poezii „pierdute” avem, pe de altă parte, *Sara pe deal*, sentimentul întâlnirii sigure, la ceasul de taină, între codru și sat, răspunsul la *Dorința*: „Vino-n codru la izvorul”, „Sub un salcâm, dragă, m-aștepți tu pe mine”. *Dorința* anunță teiul, *Sara pe deal* anunță, imediat, salcâmul, sinteza făcându-se, mai apoi, în *O, mamă*.

Dar în același roi de poezii pierdute găsim *De ce nu-mi vii*, tot o chemare – și, să nu uităm totuși, *Din noaptea*, poezie care pregătește cum nu se poate mai bine *Mortua est!*. Rămâne însă *Diana*, tot o întâlnire în codru – și rămân, în fine, *La steaua* și *Kamadeva*. Secvența dintre *Dorința* și *Mortua est!* poate fi reconstruită din aceste șase piese (nu luăm în considerație *Nu mă înțelegeți*, poezie de circumstanță a cărei publicare într-o revistă macedon-skiană are alt sens) care au scăpat din ediția Princeps.

Interesantă ni se pare însă o observație asupra căreia am avizat în trecut, în altă parte. Vorbind de *Rugăciunea unui dac*, constatăm că este a șaptea din volum și conține 7 strofe (așa cum a treia poezie din volum, *Și dacă...*, conține 3 strofe, iar *Pe aceeași ulicioară*, a opta poezie, conține 8 strofe). Măsurariul acesta cu cifra 7 ni-l propune însuși Eminescu, în *Sărmanul Dionis* (publicat în 1872, dată la care presupunem că poetul se gândea la structura volumului său de versuri): „Dar vei fi băgat de seamă o împrejurare: cartea mea, citind-o în șir, rămâne neînțeleasă... dar oriunde-i începe răsfoind tot la a șaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir”. „Tot la a șaptea filă” înseamnă din șase în șase. Încercăm această scală a lui Dan-Dionis pentru prima parte a volumului, până la *Se bate miezul nopții*:

1. *Singurătate.*
7. *Rugăciunea unui dac.*
13. *Odă (în metru antic).*
19. *Sonet (Când însuși glasul).*
25. *Egiptul.*
31. *Se bate miezul nopții.*

Sunt reflexii filozofice asupra civilizațiilor, dintre care ne mirăm cum de lipsește *Veneția* (poziția 21 din volum), pe care le-am putea completa cu *Kamadeva* din cele șase poezii de rezervă. Coala editorială pierdută am localizat-o între *Dorința* (22) și *Mortua est!* (23). Urmând scara 7, *Kamadeva* ar trebui să se situeze pe poziția 19 + 6, deci pe locul 27, în locul ocupat de *Egiptul*, care urmează să se deplaseze pe locul 31. În eventualitatea lui *Kamadeva* pe locul 25, reiese că înaintea ei sunt necesare două trepte, pentru locurile 23 și 24 (locul 22: *Dorința*). O pereche la *Dorința* ar putea fi *Sara pe deal* (23), iar o punte de legătură între aceasta și *Kamadeva* este *De ce nu-mi vii* (tot o chemare-invocație). *Kamadeva* amintește, desigur, de *Pajul Cupidon* (poziția 4 în volum; $25 - 4 = 21$; 7×3). *Kamadeva* fixează o civilizație – și este o sinteză a chemărilor-invocații („L-am chemat în somn pe Kama”): ca răspuns, zeul vine și se instalează continuu, definitiv, în sufletul celui care l-a chemat. Concluzia „Și de-atunci în orice noapte / Plâng pe patul meu deștept” instituie starea de durere permanentă și permite, astfel, continuarea aventurii cunoașterii prin iubire.

Kamadeva instituie, apoi, iluzia drept categorie operantă, funcțională, puternic proiectată în *Egiptul* ca mod de salvare a civilizațiilor (mirajul).

Mai rămân însă până la *Mortua est!* trei trepte libere, 26, 27 și 28. *Diana* după *Kamadeva*? *La steaua*? *Din noaptea*? Oriunde am insera aceste trei poezii, ele pregătesc *Mortua est!* și se potrivesc cu *Kamadeva*. Nu putem trece însă peste cuplul realizat de la *La steaua* și *Din noaptea*. „Icoana”, iluzia stelei ce-a murit (câtă potrivire cu *Kamadeva*!) – există ca atare și este pusă la lucru, ca iluzie, în *Din noaptea*: „Și dacă ochii ce-au lucit / Nu sunt de raze plini / Tu mă privește liniștit / Cu stinsele lumini; / Și dacă glasul adorat / N-o spune un cuvânt, / Tot înțeleg că m-ai chemat / Dincolo de mormânt” (am citat din mss. b, 2270,83 – vezi toate poeziile date de Eminescu la „Familia” care se regăsesc în manuscrise în forme de lucru mai avansate). Ce altă pregătire mai potrivită pentru *Mortua est!*, unde moartea fizică este negată, nerecunoscută, EL din cuplul EL – EA asumându-și destinul lui Orfeu? *Diana*, așadar, trecând iluzia din registrul indian în cel european, poate sta imediat după *Kamadeva* și trebuie urmată de *La steaua*, *Din noaptea*.

42 Limba ROMÂNĂ

Urmează curgerea firească a poeziilor din coala a cincea, începând cu *Mortua est!*. *Egipetul* va câștiga, astfel, poziția 31, iar *Se bate miezul nopții*, poziția a doua din partea a doua a volumului de versuri care are, în structura astfel încercată de către noi, 70 de poezii (7 x 10), 64 publicate de Maiorescu și acestea șase publicate în timpul vieții lui Eminescu. Pierzând o coală editorială din volum (probabil din cauza timpului extrem de scurt în care trebuia să apară cartea, vezi corectura foarte rapidă pe care a făcut-o), Titu Maiorescu a încercat, pe parcursul edițiilor următoare, s-o recupereze, dar, lipsind total dialogul cu autorul, fie a adăugat piesele la sfârșit, fie le-a intercalat unde a crezut de cuviință sau unde și-ar fi adus aminte că ar fi fost puse la început.

Se știe că lui Eminescu nu i-a plăcut volumul său de versuri. Una dintre cauze este și aceasta: cuprinsul stabilit de el, o adevărată structură inițiativă, nu se regăsește în cartea tipărită. În scrisoarea către Titu Maiorescu din Botoșani, 14 martie 1888, poetul scrie: „Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediție, nu am” (este vorba de ediția a III-a, ce va ieși în acest an, pentru care critica îl contactase). Eminescu fuge, de fapt, de la Botoșani la București (împreună cu Veronica Micle), prin martie-aprilie 1888 (cam după ce trimite această scrisoare), iar cartea sa iese în vara lui 1888. George Muntean a publicat corespondența Editurii Socec cu Titu Maiorescu, de fapt, scrisoarea din 30 ianuarie 1888: „D-lui Titu Maiorescu. Loco, str. Mercur No 1. Urmând a pune sub tipar o nouă edițiune a Poesiilor lui Eminescu, Vă rugăm a ne spune dacă să trimitem tot D.Voastre corecturile de cetit și cui vom avea să plătim, la timpul său, honorarul cuvenit”. Pe această scrisoare Titu Maiorescu scrie, la rândul său: „Răspuns la 17 martie. Onorarul firește lui Eminescu (Botoșani), (după scrisoarea lui din 14/26 martie). Corecturile le fac eu T.M.” (*Eminescu. O sută de documente noi*, Ediție îngrijită de George Muntean, Editura Eminescu, 2000, p. 139). La 27 iunie 1888 însă, tot Titu Maiorescu îi scrie lui Socec: „Pentru Eminescu, care este aici și nu este în stare sigură de a se îngriji însuși, se formează un comitet de amici care să-l ia iarăși sub un fel de tutelă. Din acest comitet face parte și D. N. Pătrașcu, secretar la Legațiune atașat acum la Ministerul de Externe. Vă rog, dați d-lui Pătrașcu acomptul de 500 lei noi pentru ediția a treia a poeziilor lui Eminescu și priviți deocamdată această scrisoare drept chitanță” (*idem*, p. 140). Acestea sunt avatarurile volumului ca obiect. În vara lui 1888 Eminescu era angajat la ziarul „România liberă” din București, pregătea și piesa de teatru *Lais* de E. Augier pentru lectură publică și punere în scenă la Teatrul Național etc., dar Titu Maiorescu îl consideră încă din 1883-1884 iresponsabil. Revenind însă la acest enunț din scrisoarea lui Eminescu, vedem că poetul vorbește de poezii „de intercalat”, deci pune în discuție structura ediției Princeps care se reeditează acum, cea arhitectură specială a ei cu punerea una după alta a poemelor într-o ordine anumită

ce-i conferă o anumită valoare. Titu Maiorescu însuși îi scrisese surorii sale, Emilia Humpel, la 6/18 decembrie 1883: „Poeziile, așa cum sunt ordonate, sunt cele mai strălucite din câte s-au scris vreodată în românește...”. Nu rezultă de nicăieri că intercalarea sau ordonarea le-ar fi făcut Titu Maiorescu. Să recitim: „poezii *nepublicate* de intercalat”. Am crezut mult timp că este vorba de poezii noi, cum înțelege și Henrietta, scrise acum, la Botoșani. Nici vorbă. Eminescu nu putea spune că nu are „poezii noi nepublicate”, pentru că existau „poezii noi” față de volum, publicate în presă, de el însuși sau de prieteni, cunoscute de Titu Maiorescu. De ce nu preia editorul toate aceste poezii și-i cere poetului încă (alte) „poezii nepublicate”?

Rezultă că el îi cere – și poetul se referă strict – poeziile scăpate din ediția Princeps, *nepublicate acolo*, nu în altă parte. Și nu numai atât, dar i le cere și intercalate, adică în ordinea în care fuseseră în manuscrisul inițial dat la tipografie.

Aceste jumătăți de afirmații, fragmente de gânduri încredințate hârtiei și apoi timpului fac din ediția Princeps obiect de studiu.

Mioara VALENȚE ALE ADÂNCULUI – KOZAK SEMN POETIC CENTRAL ÎN LIRICA EMINESCIANĂ

Conform DLPE¹ semnul poetic „adânc” (adjectiv) „dezvăluie amplitudinea și însemnătatea. *Adânc* definește două axe, a spațiului și a timpului în formare”¹. Multitudinea de sensuri în care este folosit adjectivul „adânc” în poezia eminesciană numește timpul, durata, spațiul, universul, noaptea, matricea acvatică, distanța dintre lumi (puntea), natura, începutul și sfârșitul.

T. Vianu apreciază că epitetul *adânc* caracterizează la Eminescu „fie (1) dimensiunile fizice ale naturii, fie (2) expresia figurii omenești sau ale altor manifestări expresive ale omului, de pildă glasul lui, fie (3) o anumită calitate a sentimentelor umane”². „Adânc este un epitet care desemnează vastitatea, depărțarea mare în spațiu și, prin întrebuintare metaforică, expresiile și *sentimentele* care se opun superficialității, care urcă din *temeliile ființei omenești*, care îl *angajează total pe om*, care sunt hotărâtoare”³.

Pentru D. Irimia, adjectivul *adânc*, „prin sensul figurat, sugerând mai ales *profunzimea vieții umane interioare*, se constituie în unul din epitetele specifice limbajului poetic eminescian”⁴.

Așezat în diverse structuri poematice ante- și post-puse numelui, semnul poetic „adânc” revelează sensuri și semnificații multiple.

A. Structuri discursive nominale cu (1) determinant antepus:

a) „Să am un cer senin / Pe-**adâncile** ape” (*Iar când voi fi pământ*);

* Toate sublinierile ne aparțin – M.K.

- b) „Cuprins de-**adânca** sete a formelor perfecte” (*Icoană și privaz*);
 c) „**Adânca** mare sub a lunii față” (*Adânca mare*);
 d) „În mormânt, în **adâncul** mormânt” (*Auzi prin frunze uscate*);
 e) „Cât de naltă vi-i mărirea tot așa de-**adânc** căderea” (*Memento mori*).

Antepunerea epitetului adnominal (sintactic: atr. adj./Ac.) generează conotații ale profunzimii dimensiunilor ce corespund nominalelor regente. „Adânc” din sintagma „*adâncile ape*” (atribut adjectival, Ac.), stilistic – epitet adnominal dublat de inversiune, accentuează generos spațiul pe verticalitatea lumilor, între cer și...ape, spațiu în care conștiința poetică se integrează armoniei cosmice – „e pământ”. În versul „Să am un cer senin / Pe-*adâncile ape*” (*Iar când voi fi pământ*), nu apele constituie suprafața de referință, ci profunzimea lor. Astfel, se insinuează seninătatea cu care se așteaptă sfârșitul – apele de mormânt, cele adânci, devin permissive oglinirii „cerului senin”, încât e obsesivă aflarea eului liric la confluența lumilor. Adjectivul „adânc” determină, ca epitet antepus, substantive numind deopotrivă ființa umană, ruptura de efemer spre atingere cu eternul – taină, mister („adâncul mormânt”, „adânc căderea”, „adânca sete”) și ființa lumii (matricea acvatică: „adânca mare”, „adâncile ape”), intrând în relații de coordonare cu alte adjective, realizând cu acestea relații semantice și semantic-poetice. „*Adâncile ape*” reprezintă semnul abisului nemărginit, în topică subiectivă articolul „-le” este morfem al determinării definite a substantivului „ape”, numind nesfârșirea unui adânc în care / prin care cerul se vede senin. Este aceasta condiția nemuririi! Conjunctivul e semnul dorinței de reîntrare în ritmurile firești ale Marelui Tot, după trecerea *dincolo*.

Aceeași semnificație e pertinentă și în versurile: „*Adânca mare* sub a lunii față” (*Adânca mare*); „adânca” – gramatical, atribut adjectival, iar stilistic, epitet adnominal pe lângă „mare”, ce funcționează ca oglindă în care se reflectă ipostazic luna; e o reflexie până la contopire.

„În mormânt, în *adâncul mormânt*” (*Auzi prin frunze uscate*) – (formelee adjectivale din ambele versuri fiind atr. adj., Ac.). Stilistic, epitetul adnominal aflat în sintagma reluată a „mormântului” accentuează evidența iminentului sfârșit: „adâncul mormânt”. Inversiunea așază în „adânc” o poetică a tainei și misterelor. Marea este și ea un „adânc” (ca realitate nominală) în care eul se pierde, adăpostindu-și ființa. Este reîntoarcerea în pământul din care s-a ivit. *Lună și mare, cer și pământ, înalt și adânc, aproape – departe, înălțare și cădere* – antinomii și apropieri semantice – expresii poetice ale categoriilor estetice ale *aproapelui* vs. *departelui*, spații în care ființa umană vs. ființa poetului probează devenirile într-un paradox perpetuu, pendulare între sacru și profan.

Sintagma „adânca sete” („adânca” – atribut adjectival, Ac.), prin topica inversă a determinatului față de regent, conține semantica devastatoare a perfecțiunii (sete a formelor perfecte), care devine un imperativ aluziv la teza maioreșciană a „formelor fără fond” ori la cea a „farmecului limbajului – semnul celor aleși”: „Cuprins de-*adânca* sete a formelor perfecte” (*Icoană și privaz*). E căutarea chinuitoare a „cuvântului ce exprimă adevărul”. Stilistic, epitetul adnominal, mai mult decât pasiunea pentru „formele perfecte”, stimulează receptarea unei conștiințe poetice lucide, angajată în perfectarea limbajului poetic prin armonia dintre imaginea artistică și elementele prozodice, căci „setea” ține de rațiune.

Pentru a pune în ecuație poetică antiteza mărire – cădere, poetul recurge la epitete adnominale constituente ale predicăției nominale, o predicăție de identificare a regenților angajați în balansul existențial: „Cât de *naltă* vi-i mărirea / tot așa de-*adânc* căderea”. Nume predicativ, dintr-un predicat nominal eliptic de verb copulativ („de adâncă-i căderea” – sincronic raportată la „cât de naltă vi-i mărirea”...). Stilistic, „adânc” este epitet adverbial (face parte dintr-o construcție verbală de tip nominal eliptică de copulă) și pune în ecuație poetică antiteza mărire – cădere.

Intensitatea căderii revine la sursa măririi, înregistrând aceeași măsură: „Cât de... tot așa de...” prin gradul comparației de egalitate. Mărirea și căderea consemnează polii destinului uman. „Căderea” e sinonimă cu moartea, cu așezarea „în mormânt, în adâncul mormânt”. Repetiția (de șase ori a sintagmei final de catren) subliniază ideea morții definitive; mormântul este „adâncul mormânt”, cel în care ființa alungă zbaterile „de deasupra”. Topica subiectivă – topica antepusă, evidențiază și favorizează, în toate aceste structuri nominale, poziția adjectivului epitet (cu funcția sintactică de nume predicativ).

B. Structuri discursive nominale cu (2) determinative antepuse:

- a) „Ci de a lui **adâncă** și *dreaptă-nțelepciune*” (*Povestea magului călător în stele*);
- b) „Să aibă pentru toate **adânc** și *greu dispreț*” (*Urât și sărăcie*);
- c) „O, tu umbră pieritoare, cu **adâncii**, *tristii ochi*” (*Călin – file din poveste*);
- d) „A lumilor **adânce** și *blânde rugăciuni*” (*Povestea magului călător în stele*);
- e) „Sub chipuri mohorâte cu-**adânci** și *slabe fete*?” (*Ta twam asi*).

În cazul construcțiilor bimembre, cele două determinative antepuse numelui converg, semantic, înspre același sens. „Ci de a lui „*adâncă*” și *dreaptă-nțelepciune*” (*Povestea magului călător în stele*): *adânc*, vertical, *drept* provin din câmpul semantic al înțelepciunii, al adâncimii gândului în-alt (și ocupă aceeași poziție sintactică: atr. adj./ Ac. sau G). Dubla determi-

nare adjectivală sporește înțelegerea determinatului nominal. În construcția „...adânc și greu dispreț” coordonarea copulativă echivalează cei doi termeni, înțelegi ca atribute ale disprețului. Ai umbrei „*adâncii, triștii ochi*” ocupă câmpul semantic al tristeții. „*Adâncii, triștii ochi*” sunt semnul apartenenței Zburătorului la o altă lume. Antepunerea, ca atribut, reclamă prezența articolului. Pluralul articulat încarcă de conținut semantic cele două epitete adnominale. Astfel, adjectivele primesc conținut semantic „într-un proces particular de absolutizare a însușirii.”⁵ Subiectul „umbră”, personificat, concurează cu semantica ființei; regentul „ochi”, prin varietatea semantică propusă de nucleul câmpului lexical, facilitează înțelegerea paradoxului. Umbra este vie – are ochi „adânci și triști” – dar este perisabilă, trecătoare, pieritoare; este ceea ce rămâne *în urma* ființei.

O semnificație poetică inedită a adjectivului „adânc” o aflăm în versul: „A lumilor *adânce* și *blânde rugăciuni*” (*Povestea magului călător în stele*). Lumea vs. lumile au devenit cuvânt și rugă. Forma „adânce” potențează inefabilul trăirii în rugăciune. „Adânce” și „blânde” sunt rugăciunile imperative ale lumii vs. lumilor, circumscriind hierofania. Imaginea creată are o încărcătură semantică rară: „Și răsfițați în spațiu îngeri duceau în poale / A lumilor adânce și blânde rugăciuni / Și întinzând în vânturi aripele regale / L-a lumii trepte-albastre le duc și le depun”. Ființa continuă în străfunduri ruga cea de taină, încercând pătrunderea în sacru. Alcătuirea chipului asceților, spiritualizat, se realizează în versul „Sub chipuri mohorate cu-*adânci* și *slabe fețe?*” (*Ta twam asi*), unde dubla determinare antepusă – „adânci și slabe” – devine condiție a ascezei, evidentă prezență a conștiinței poetice perceptive ce poate recepta indicibilul.

C. Structuri discursive nominale cu (1) determinativ postpus:

- a) „Visul apelor **adânce** și a stâncelor cărunte” (*Epigonii*);
- b) „Astfel, într-a vecinicieii noapte pururea **adâncă**” (*Scrisoarea I*);
- c) „Cu evlavie **adâncă** ne-nvârteau al minții scripet” (*Scrisoarea II*);
- d) „Zguduind din pace-**adâncă** ale lumii începuturi” (*Scrisoarea III*);
- e) „Și cu patimă **adâncă** ar privi-o s-o adore” (*Scrisoarea V*);
- f) „Ochii **adânci** ca două basme-arabe” (*Rime alegorice*);
- g) „Și ochiul tău **adânc** e și-n adâncime tristu-i” (*Sarmis*);
- h) „Și în valuri verzi de grâne îmblă văile **adânci**” (*Memento mori*)⁶.

Acvaticul, înaltul și oniricul se întrepătrund: „Visul apelor *adânce* și a stâncelor cărunte” (*Epigonii*) este visul cerului și al pământului dimpreună – mitogeneza. E visul arhetipal situat într-un „adânc” vechi și „cărunț” al lumii. Imaginea nopții ca eternitate, în sintagme cu epitetul „adânc”, alcătuiește imaginea haosului originar, cosmogonie revelată bătrânului dascăl:

„Astfel, într-a vecinicii noapte pururea *adâncă*” (*Scrisoarea I*). Începuturile lumii, obscuritatea primară e punct de întoarcere, reper în timp, căruia doar răsturnări puternice îi pot perturba liniștea, pacea: „Zguduind din pace-adâncă ale lumii începuturi” (*Scrisoarea III*). Evlavia este necesar legată „adâncimii”. Doar într-o „evlavie adâncă” pătrunderea gândului, a minții e posibilă. Profunzimea, înțelepciunea și gândul înalt sunt asociate sacralui. Iubirea – semnul sacralui, e însoțită de patimă; cel ce iubește, doarește, iar dorința devine patimă în adorare: „Și cu patimă adâncă ar privi-o s-o adore” (*Scrisoarea V*). În această sintagmă, epitetul adnominal „adânc” exprimă intensitatea: patima ca „pasiune”, ca „sete de iubire”. Intensitatea luminii din altă lume e evidentă în privirea reginei basmelor: „Ochii adânci ca două basme-arabe” (*Rime alegorice*).

În topică obiectivă articolul rămâne în structura substantivului – „ochiul tău *adânc*”, încercându-se și cu conținutul semantic al substantivului implicat. Oglindă a sufletului, ochii revelează tristețea din adâncuri, dureroasă: „Și ochiul tău *adânc* e și-n adâncime tristu-i” (*Sarmis*). E sintagma tăcerii adânci, intruziunea în planul cel mai adânc al ființei. Prin rămânerea în semantica aceleiași familii lexicale: „adânc, adâncime”, se insistă asupra închiderii sensului poetic în jurul privirii, implicit al imaginii vizuale – adjectivul „adânc” asociat anume realităților substantivale spațio-temporale, ca de pildă: „ape adânce”, „văile adânci”, pentru spații ilimitate și ondulate, respectiv, „noapte adâncă”, pentru timpul romantic, sunt sintagme ale unui timp poetic prospectiv. „Evlavii”, „pacea”, „patima”... *adânce* nu sunt decât ecouri ale *farmecului dureros de dulce*, contrastând cu zbuiciumul interior al creatorului: „Zguduind din pace-adâncă ale lumii începuturi” (*Scrisoarea III*).

„Și în valuri verzi de grâne împlă văile adânci” (*Memento mori*). Atributul adjectival postpus, „adânc”, devine aici semnul incomensurabilului; imaginea creată este una a nesfârșirii abisale. E o dispunere pe orizontală și pe verticală a celor două planuri ce se intersectează creând „linia ondulantă” a spațiului mioritic. Spațiul și timpul sunt coordonate ale „adâncului” din care lumea se zămislește.

„În universul liric eminescian, *departele* adună într-un nucleu semantic complex, dintr-o perspectivă pe verticală și una pe orizontală, pe coordonatele timpului și spațiului, aspirația spre departe cu nostalgia depărtării.”⁷

D. Structuri discursive nominale cu (2) determinative postpuse:

- a) „La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri-adânci ca marea” (*Venere și Madonă*);
- b) „Este Ea. – C-o mulțumire adâncă, *nemaisimțită*” (*Înger și demon*);
- c) „Când dorul meu e-atâta de-**adânc** și-atât de *sfânt*” (*Nu mă înțelege*);

- d) „Amoru-adânc și *drag*” (tr. *A fost odat-un cântăreț*);
- e) „E o gândire-adâncă și *ndrăzneată*” (*Demonism*);
- f) „Sunete-adânci și *nemaiauzite*” (*Odin și poetul*);
- g) „Și-n câmpii unde mii râuri s-argintesc *plane ș-adânci*” (*Memento mori*);
- h) „Tăiată de un fluviu adânc, *bătrân*” (*Miradoniz*);
- i) „În lacu-adânc și *neted*, în mijlocul de luncă” (*Codru și salon*);
- j) „Dară acea iubire adâncă și *curată*” (*Urât și sărăcie*);
- k) „Un dor adânc și *îndărătnic foarte*” (*Mușat și ursitorile*);
- l) „În liniștea adâncă *sufletească*” (*Odin și poetul*);
- m) „Noaptea-adânc-a *vecinicii* el în șiruri o dezleagă” (*Scrisoarea I*).

Comparația din structura „ochi negri-adânci ca marea” relevă abisul ființei iubitei. Căutarea e sinonimă aici cu speranța îndurării care se cere găsită vs. primită în ochii negri și adânci, unde străfundurile doar se întrevăd. Mulțumirea își găsește și ea sălaș în adâncul ființei și devine unică, „nemaismțită”. Adâncimea dorului-dor îl încarcă cu sfințenie: „dorul meu e-atâta de-*adânc* și-atât de *sfânt*”. „Adânc” și „sfânt” sunt puse în egalitate; „atâta de-*adânc* și-atât de *sfânt*” numește intensitatea egală a trăirii dorului. „Dorul” nu poate fi „adânc” fără a fi și „sfânt”. Cele două epitete se reclamă unul pe celălalt în trăirea adânc-dureroasă a ființei. Amorul, „adânc și drag”, trimite înspre dorința de rămânere a lui într-un prezent etern al iubirii. Profunzimile gândirii sunt însoțite, de fiecare dată, de îndrăzneala gândului înalt-adânc, pătrunzător: „E o gândire-adâncă și *ndrăzneată*” (*Demonism*).

Percepția simțurilor ajunge până într-acolo unde auzul devine auzire. Sunetul este unul adânc și unic, nemaiauzit: „Sunete-adânci și *nemaiauzite*” (*Odin și poetul*).

Orizontalitatea și verticalitatea se întâlnesc în vastitatea acvatică, într-un peisaj ireal: „Și-n câmpii unde mii râuri s-argintesc *plane ș-adânci*” (*Memento mori*). „Plane” și „adânci” devin aici adjective pentru un spațiu ce face posibilă întâlnirea dintre întinderea orizontală cu adâncul, dimpreună răsfrângându-se în imensitatea câmpiilor.

Fluviul „adânc, bătrân” din „Miradoniz” are atributele înțelepciunii ființei. Dubla determinare realizată prin cele două atribute adjectivale calificative postpuse substantivului „fluviu” (precedat de articolul nehotărât „un”), având același regent, se află în relație de dependență, dezvoltând amândouă, prin valoarea de epitet personificator, trăsături ale ființei umane, dar și ale ființei lumii.

„Dară acea iubire **adâncă** și **curată**” (*Urât și sărăcie*) este o construcție în care substantivul regent „iubire” are dublă determinare (prin metasemelele⁸ „adânc” și „curat”), sugerând profunzimea sentimentului de iubire.

„Un dor **adânc** și **îndărătnic** foarte” (*Mușat și ursitorile*) – sintagma care concentrează starea de dor, prin asocierea celor două atribute (adjectivale), amplifică sentimentul de întemeiere a dorului trăit într-un adânc nu doar al departelui spațial, cât și al departelui ca „nențeles” (*gând și gândire*), „îndărătnic”. Ca apoi, departele să conserve în fapt atemporalitatea: „Noaptea-adânc-a **vecinicii** el în șiruri o dezleagă” (*Scrisoarea I*)⁹.

E. Structuri discursive nominale cu (3) determinative postpuse:

- a) „Și sufletul lui mare **adânc** și **îndrăzneț**” (*La moartea lui Eliad*)¹⁰;
- b) „Cu doi ochi ca două basme **mistice**, **adânce**, **dalbe**” (*Epigonii*);
- c) „Și prin tufele de mături, ce cresc **verzi**, **adânce**, **dese**” (*Egipetul*)¹¹;
- d) „Zâmbirea lui **deșteaptă**, **adâncă** și **tăcută**” (*Împărat și proletar*);
- e) „În ochii lor cei **negri**, **adânci** și **desperați**” (*Împărat și proletar*);
- f) „Și un gând îmi vine **aspru**, **adânc**, **fără de milă**” (*Andrei Mureșanu*);
- g) „O vale-adâncă și **întinsă**, **lungă**” (*Miradoniz*);
- h) „Ieri ai fost credință **simplă** – însă **sinceră**, **adâncă**” (*Dumnezeu și om*);
- i) „Cum un cucurigu poate fi **adânc**, **duios**, **demonic**” (*Antropomorfism*)¹²;
- j) „Cu ochii dulci ca cerul, **adânci** și **mângâioși**” (*Eu te-am ținut pe pieptu-mi...*);
- k) „**O, Imperator!** / *Trist*, **adânc**, **gânditor**, dar trist prin tine” (*Odă pentru Napoleon*).

Determinările ce conțin mai mult de doi termeni (adjective epitete) sunt numite de G. I. Tohăneanu „lanțuri epitetice”: Eminescu creează „lanțuri epitetice, cu câte două, trei sau chiar patru *verigi*”¹³. În versul „Și sufletul lui mare **adânc** și **îndrăzneț**” (*La moartea lui Eliad*) există o trideterminare a substantivului regent, prin adjectivele calificative cu rol de epitet – „mare, adânc, îndrăzneț”. Generozitatea, profunzimea și curajul sunt semne distincte ale unei personalități romantice alese. Articolul enclitic al substantivului „suflet” sporește precizarea legată de un anume suflet, cuprinzător în atributele lui. Identitatea ființei se dezvăluie prin intermediul privirii, al ochilor profunzi. Poetul Alecsandri apare în *Epigonii* „Cu doi ochi ca două basme **mistice**, **adânce**, **dalbe**”. Cele trei adjective surprind imaginea de poveste originară, plecată din adâncuri. Forma rară a pluralului „adânce”, în acord cu regentul „basme” (și ca epitet al substantivului) e aleasă pentru muzicalitatea versului, conservând ritmul interior al acestuia. Cele trei atribute adjectivale numesc puritatea („dalbe”), adâncimea („adânce”) și conținutul mistic al privirii, îndemnând înspre poveste. „Și prin tufele de

mături, ce cresc *verzi, adânce, dese*” (*Egipetul*) se întinde peisajul ireal cu o vegetație în dezordine, de început de lume. Tripla determinare cu Eps surprinde câmpul cromatic prin epitetul ornant „verzi”, concurând cu semantica adâncului, dar și a bogăției unei naturi virgine („dese”). „O vale-adâncă și întinsă, lungă” (*Miradoniz*) are o altă conotație poetică față de cea din versul anterior. „Adâncul” aici e semnul văii pline, bogate în întinderile ei. E o triplă determinare a regentului precedat de articolul nehotărât „o”.

„Zâmbirea lui deșteaptă, adâncă și tăcută” (*Împărat și proletar*) conține, prin lexemul „adânc”, ideea profunzimii ființei Cezarului, care nu se rostește prin cuvânt, ci prin „zâmbire”. Asocierea paradoxală „zâmbire deșteaptă” alături de atributul adjectival „adâncă, tăcută” potențează misterul, sporindu-i, prin „zâmbirea tăcută”, înțelesurile adânci în care starea de amară încântare a imperatorului se redimensionează în imaginea „tăcută”.

„Ochii negri, adânci și sperați” (*Epigonii*) în configurarea poetică eminesciană alcătuiesc câmpul semantic al demonicului, unde primele două epitete se află în relație de interdeterminare; „negru și adânc” se reclamă unul pe celălalt, iar disperarea apare ca stare însoțitoare demonismului romantic. În structura „Cu ochii dulci ca cerul, adânci și mângâioși” (*Eu te-am ținut pe pieptu-mi...*) prin comparația „ochii dulci ca cerul” ochiul primește semnificația înaltului celest. „Adâncul” este mângâierea privirii rătăcită în înalturi de lume, circumscriind astfel descriptivul romantic.

În construcția cu Eps „Și un gând îmi vine *aspru, adânc, fără de milă*” (*Andrei Mureșanu*) „aspru” este echivalent cu „fără de milă”, în cognitivul ființei plină de hotărâre. Mai mult: „adânc” și „fără de milă” (locuțiune adjectivală) conțin o semantică a formantului gradual pentru un superlativ absolut al adjectivului „aspru”, în sensul conotativ al „gândului hotărât, clar”, expresie a unei conștiințe poetice lucide. Articulat nehotărât, subiectul „gând”, regent pentru cele trei determinări postpuse, marchează topica obiectivă, dezvoltând semantica nominalului regent. „O, Imperator! / *Trist, adânc, gânditor, dar trist prin tine*” (*Odă pentru Napoleon*). Gândul aici devine „gândire tristă” sau „tristețe gânditoare”, în sensul în care sufletul e subordonat gândirii, rațiunii. E profunzimea celui pătruns de soarta lumii, care, prin introspecție, poartă tristețea ca pe o stare vs. povară interioară ființei lui adânci. Tristețea „prin tine” e tristețea adâncă a eului, a ființei lăuntrice a imperatorului, e tristețea romantică.

„Ieri ai fost credință simplă – însă *sinceră, adâncă*” (*Dumnezeu și om*). Sacralitatea este atinsă la nivelul simplității înțelegerii. Prin conjuncția adversativă „însă”, se așază în echilibru echivalent simplitatea înțeleasă ca trăire curată, „sinceră, adâncă” a sentimentului religios. Cele trei epitete caracterizante, poziționate astfel, devin aservite sensului poetic central: adâncimea credinței o face autentică.

„Cum un cucurigu poate fi *adânc, duios, demonic*” (*Antropomorfism*). Antiteza romantică creează epitetul oximoronic (antitetic sau contrastiv) ce stabilește o relație de opoziție semantică între determinanți, într-un registru parodic, antropomorfic. „Duiosul” și „demonicul” stau într-o *coincidentia oppositorum* specifică limbajului poetic eminescian. „Duiosul” e chipul angelic, cu profunzimi de „adânc”, așezat în dihotomie cu demonicul, generând o umanizare a unui sunet onomatopeic („cucurigu” – precedat de articolul nehotărât „un”) ce este cuprins în ființa naturii.

Tripla determinare prin adjective-epitete sau prin element predicativ suplimentar sporește expresivitatea textului poetic, nuanțând însușirile atribuite substantivului regent, prin enumerarea determinanților adjectivali care califică. Adjectivul este un adjunct al unui grup nominal, iar adjectivul-epitet cu funcție sintactică de element predicativ suplimentar are dublă subordonare, unui nominal și unui verbal.

F. Structuri discursive nominale cu (4) determinative postpuse:

a) „Doi ochi *mari albaștri, adânci visători*” (*Povestea magului călător în stele*).

Adâncimea ochilor albaștri potențează visarea. Cele patru determinative ale regentului substantival „ochi”, epitetele calificative simple cu apartenență la sintagma nominală concurează cu semantica oniricului. „Adâncul”, „albastrul”, în cadrul construcției cu patru determinanți, își impun dominanța semantică prin echivalența sintactică a celor patru atribute adjectivale postpuse într-o topică obiectivă a intensității privirii.

G. Structuri discursive nominale cu determinative ante- și postpuse (mixte):

a) „*Crunt e* ochiul *lor cel mare, tristă-i* raza *lor adâncă*” (*Memento mori*).

În construcția „tristă-i raza lor adâncă” se refuză pătrunderea în privire prin adumbrirea tristeții. În structura „*Crunt e* ochiul *lor cel mare*”, inversiunea numelui predicativ creează efecte expresive; ochiul e „crunt” și „mare” în cuprinderea sa. „Ochiul *cel mare*” având în structură articolul demonstrativ „cel”, declinat prin acord cu substantivul articulat („ochiul”), influențează identitatea substantivului regent; un anume ochi: „ochiul *cel mare*”. Al doilea epitet personificator în inversiune – „tristă-i raza” (lor *adâncă*) – sintactic, nume predicativ – adâncește, prin poziția în care se află, conotațiile regentului „raza”. Ea devine „tristă”, dar și „adâncă” – ambele adjective alcătuind sfera semantică a melancoliei.

Câmpurile semantice în care se integrează semnul poetic „adânc” sunt tot atâtea căi înspre înțelegerea și identificarea limbajului poetic cu funcție ontologică. Ca determinant al substantivului, adjectivul epitet „adânc” este

echivalent cu deschiderea *în* vs. *înspre* adâncuri, înspre nemărginire, orientând discursul liric înspre semantica „infinitalui și infinirii”, înțelegă aici ca orizontalitate, dar și ca verticalitate – axe ce se întrepătrund la confluența dintre lumi.

În versul: „Ce-adânc trecut de gânduri e-n noaptea lui *adâncă*” (*Nu mă înțelegi*) coexistă două derivate ale aceleiași familii lexicale: „adânc” – substantiv sinonim al timpului „ce crește”, un timp ce are ca determinare un adjectiv participial („trecut de...” / *a fi trecut de...*, *a fi brăzdat de...*) plus un agent al rațiunii (de către „gândire”). Formula, departe de a fi o exprimare nefericită, propune trăirea unui prezent trăit în trecut, în sensul derulării a două planuri simultane: un timp individual, comun desemnat prin fărâmițare, zbucium și un timp poetic, care înregistrează resemnarea.

Epitetele exprimate prin participii sunt numeroase; „Atunci când nu s-au asimilat definitiv adjectivului calificativ, participiile verbale introduc în semantica epitetului ideea de proces, de devenire, reflectând și determinând sugestiv trecerea de la contemplație la meditație”, afirmă D. Irimia¹⁴.

În determinare mixtă, regentul are determinant antepus, într-o topică subiectivă, „adânc” având rol de substantiv, iar în partea a doua a construcției epitetul „adâncă” – atribut adjectival, e determinant al regentului substantiv articulat enclitic „noaptea”; asocierea „noaptea adâncă” generează semantica registrului nocturn, timp romantic al adâncirii în gânduri vs. gândiri. Lumea spiritului – „trecut de gânduri” își numește profunzimea în epitetul metaforic „noaptea lui adâncă”: intensitate a privirii ce se întoarce înspre sine prin puterea minții de a pătrunde în natura gândului.

Notă. Prin *topica obiectivă* – postpunerea după numele regent – observăm că structurile discursive nominale cu determinative adjectivale postpuse surprind imaginile poetice imediate, predominant vizuale, prelucrate la nivelul epitetului, frecvent personificator, rareori metaforic. Reținem, în special, topica obiectivă a postpunerii pentru relevanța creării cadrului simbolic.

În structurile poetice luate în discuție, adjectivul epitet reflectă lumea poetică, dar, în același timp, prin puterea de semnificare, creează o altă lume de sensuri, redând, sporită, emoția estetică. Prin aceasta, topica obiectivă propune un imaginar sensibil al conștiinței poetice lucide, angajată în perceperea realului și a ideii de real cu obiectivitate, pe când topica subiectivă e caracteristica imaginarului inteligibil și / sau metafizic ce propune o răsturnare a perspectivei lumilor posibile. Dubla și tripla determinare adjectivală a numelui potențază sensul, contribuind la expresivitatea textului poetic. Structurile cu determinare postpusă sunt numeroase, poetul optând pentru acest mod de „sporire” a sensului poetic prin „adăugire” postpusă a determinativelor, chiar dacă „firescul poetic” reclamă antepunerea.

NOTE

- ¹ D. Irimia, *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice. Elemente primordiale*, Editura Universității „Al. Ioan Cuza”, Iași, 2007, p. 11-27.
- ² T. Vianu, *Probleme de stil și artă literară*, ESPLA, București, 1955, p. 60.
- ³ Idem, *op. cit.*, p. 62.
- ⁴ D. Irimia, *Limbaul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 279.
- ⁵ D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 82.
- ⁶ În toate aceste exemple valoarea sintactică a adjectivului „adânc” este de atribut adjectival.
- ⁷ D. Irimia, *Limbaul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 267.
- ⁸ Epitetul este o figură semantică aparținând categoriei metasememelor. „Figura de stil nu trebuie privită doar ca un ornament. Ea este un factor de structurare a mesajului după reguli specifice, conform intențiilor emițătorului” (M. Marin, C. Nedelcu, *Dicționar de termeni literari*, ediția a II-a revizuită, Editura All Educațional, București, 2004, p. 187).
- ⁹ La nivelul acestui vers, determinanții regentului nominal („noapte”) nu au aceeași natură gramaticală: „adânc(ă)” este adjectiv, iar „a vecinicie” e substantiv. Observația e necesară în măsura în care acceptăm o echivalență poetică între „noapte adâncă” și „vecinicie” – un atemporal.
- ¹⁰ În exemplele: a, b, d, e, g, h, j, k, formele din paradigma adjectivului „adânc” sunt atribute adjectivale.
- ¹¹ În exemplele c, f, adjectivul „adânc” este element predicativ suplimentar.
- ¹² În acest exemplu (i), adjectivul „adânc” este nume predicativ.
- ¹³ G. I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, Editura Facla, Timișoara, 1975, p. 112.
- ¹⁴ D. Irimia, *Limbaul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 271.

BIBLIOGRAFIE

1. D. Irimia, *Limbaul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979.
2. D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 2000.
3. D. Irimia, *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice. Elemente primordiale*, Editura Universității „Al. Ioan Cuza”, Iași, 2007.
4. G. I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, Editura Facla, Timișoara, 1975.
5. M. Marin, C. Nedelcu, *Dicționar de termeni literari*, ediția a II-a revizuită, Editura All Educațional, București, 2004.
6. T. Vianu, *Probleme de stil și artă literară*, ESPLA, București, 1955.

ABREVIERI

Ac. – acuzativ

atr. – atribut

adj. – adjectiv

atr. adj. – atribut adjectival

DLPE – „Dicționarul limbajului poetic eminescian”

Eps – element predicativ suplimentar

G – genitiv

Dan **TEMĂ**
MĂNUCĂ **PENTRU**
ISTORIE

Așa-numita literatură carcerală a cunoscut o înflorire fără precedent în tot estul european, ca urmare a căderii regimurilor totalitare. Memorii de închisoare, jurnale, schimburi epistolare, mărturii din istoria orală se alătură literaturii beletristice. Romane, piese de teatru, poezii încearcă să reconstituie tragediile și dramele umane petrecute în închisori și lagăre ori să propună o viziune proprie asupra acestora. Procesul se desfășoară și în spațiul dintre Prut și Nistru, unde apar numeroase volume de acest fel. Nu atât de numeroase totuși, pe cât de tragice au fost circumstanțele. Las pe seama cititorului acestor rânduri să afle motivele. Romane, mai ales, scrise de oameni refugiați dincoace de Prut în 1940, au apărut mai multe aici decât pe malul stâng, unde, după câte cunosc, nu există niciun fel de instituție care să se ocupe cu investigarea crimelor comise de sovietici timp de patru decenii.

La el acasă și nu altundeva, Nicolae Dabija s-a încumetat să scrie un roman despre universul concentraționar sovieto-bolșevic. *Tema pentru acasă* (Iași, Editura Princeps Edit, 2009, 374 p.) este printre rarele scrieri bazate pe motivul carcerii și care demonstrează totodată capacitatea autorului de a se detașa de universul pe care îl creează și de a nu eșua în pamflet. Nicolae Dabija este ceea ce se cheamă un „sufletist” și, obișnuit cu versurile și cu eseurile sale, eram pe punctul de a crede că volumul în cauză ar putea avea mai ales trăsături de pamflet. Așa cum se întâmplă în cazul a numeroase alte lucrări pe această temă. Or, romancierul a lăsat la o parte ustensilele războinice și a ales ceea ce se numește liniștea epică, acea atitudine naratorială care presupune detașare,

neimplicare fâțișă în conflictele imaginate. Este o trăsătură de romancier adevărat, care are grijă față de sensurile profund umane pe care împrejurările construite de el le pun în evidență. Există și câteva abateri de la acest principiu fundamental al romanului, dar acestea nu impietează asupra ansamblului, în care atitudinea predominantă este de contemplație măhnită.

De aici a rezultat și specificul arhitectural al întregului. Romanul lui Nicolae Dabija este unul atent construit, respectând structura de frescă: se construiește treptat, din aglomerarea aluviunilor fiecărui tablou parțial. Două sunt pericolele pe care s-a văzut constrâns romancierul să le învingă. În primul rând, subsumarea fiecărui tablou parțial față de sensul final al romanului. În condițiile în care este vorba de peste șaptezeci de asemenea tablouri, s-a impus o supraveghere extrem de atentă a îmbinărilor, în așa fel încât să nu se producă derapaje periculoase. Din acest punct de vedere, *Tema pentru acasă* este o reușită incontestabilă, demonstrând că Nicolae Dabija poate controla fără dificultăți desfășurări epice de amploare. Un exemplu îl oferă „tabloul” intitulat *Oameni și câini*, din care citez primele rânduri:

„Altele sunt relațiile dintre oameni și câini la Kolâma.

Cei mai mari dușmani ai oamenilor sunt câinii.

Cei mai mari dușmani ai câinilor sunt oamenii. Oamenii în haine vărgate și în pufoaice cu numere. Așa cred câinii-lup, care au fost dresați să ucidă tot ce poartă pufoaică și haină vărgată.

Câinii simt mirosul de om de departe. Nările lor freamătă, adulmecă aerul. Tot cu nările ei îl deosebesc pe un temnicer de un deținut. Deținutul pentru ei e un altfel de om. Care trebuie prins, mușcat, strangulat. Așa au fost dresați luni în șir”.

Opresc aici citatul, care este oricum semnificativ dacă îl raportăm la sfârșitul romanului, acolo unde, după desființarea gulagului, torționarii se comportă cu o incredibilă seninătate: erau, de fapt, asemenea câinilor dresați din capitolul pomenit.

În al doilea rând, este vorba de a construi fiecare „tablou” astfel încât acesta să poată avea și o semnificație în sine, care însă să nu dăuneze totul. Din acest punct de vedere, sunt numeroase secvențele ce răspund deplin celor două cerințe. Cu deosebire acelea care au în vedere gulagul și lumea lui. Dar un gulag atotcuprinzător, precum reiese din „tabloul” intitulat *Moș Mazai*. Bătrânul care se numește astfel este, cel puțin la întâia vedere, un anahoret; locuind în mijlocul munților Kolâma, el le oferă adăpost evadaților Mihai și Maria, bucuros, măcar după primele vorbe, că vede niște semeni după ani lungi de pustnicie. S-ar zice că ne aflăm în fața unui religios altruist, care, cu inimă largă, își pune coliba la dispoziția lor („Nu vă

temeți. Sunt om bun.”). Eroare: Mazai își descoperă îndată fața adevărată, de „câine” dresat de bolșevism, pregătit să îiucidă pe cei doi: „Opriți-vă, javrelor! Neam de ocnași! Nu vă place Puterea Sovietică? Nu scăpați voi de mine!”. Dar moare ucis de un animal adevărat, un urs... nedresat.

În bună măsură, *Tema pentru acasă* este un roman de dragoste. Cel puțin așa susține autorul. Este dreptul lui. Dar și cititorul are un drept, acela de a considera lucrurile din perspectiva lui. Așadar, până la un punct, romanul lui Nicolae Dabija este, într-adevăr, unul „de dragoste”. Dar până unde? O va lămuri un scurt rezumat al fabulei. Personajul principal, Mihai Ulmu („un tânăr de douăzeci și cinci de ani”), este profesor într-un sat basarabean. La lecția de literatură le dă elevilor, drept „temă pentru acasă”, alcătuirea unui eseu cu titlul *A fi om în viață e o artă sau un destin?* Toate se întâmplă în „28 iunie 1940”, zi în care localitatea Poiana este ocupată de armata bolșevică, iar profesorul este arestat și deportat. Una dintre eleve, Maria Răzeșu, și-a redactat lucrarea, dar nu mai are cui să o dea. Și pleacă în căutarea celui care îi fusese profesor nu numai pentru a i-o înmâna, ci și pentru că se îndrăgostise de el. Ajunsă femeie în toată firea, Maria va fi și ea întemnițată, într-un lagăr vecin aceluia, numit Zarianka, unde se găsea Mihai. Cei doi reușesc să evadeze și să hălăduiască prin pădurile siberiene. Așa, în libertate totală, concep un copil, care se va numi Mircea și care, la rândul lui, va fi trimis într-un centru de reeducare. Maria moare în gulag, iar Mihai, după eliberare, se va întoarce acasă.

În linii mari, aceasta este fabula: simplă, fără contorsionările care își zic „postmoderne” și care nu au nicio semnificație sau au doar una derizorie. Cred că fabula din *Tema pentru acasă* seamănă, până la un punct, cu aceea din așa-numitele „cărți populare”, de felul *Erotocritului*, care au circulat la noi vreme de câteva secole, până la apariția romanelor zise „culte”. Fabula lor era, de asemenea, extrem de simplă și urmărea să demonstreze fidelitatea reciprocă a doi îndrăgostiți care, deși năpăstuiți de fel de fel de intrigați, se reîntâlneau și, căsătorindu-se, o duceau la nesfârșit într-o feerică idilă, precum Teaghene și Haricleea, Filerot și Aretusa sau Polițion și Militina. În această schemă încăpătoare, Nicolae Dabija a introdus o noutate: moartea unuia dintre îndrăgostiți. Nu este vorba de o noutate oarecare, ci de una care potențează sensul întreg al romanului. Un sens de un optimism amar. Perechea Mihai – Maria nu mai este una adamică, deoarece Mihai Ulmu și Maria Răzeșu nu s-au prăbușit din niciun paradis, ci au căzut dintr-un infern în alt infern: din iadul bolșevic al satului Poiana în iadul bolșevic al gulagului sovietic. Deși, așa cum începe romanul, s-ar putea spune că au căzut din paradisul strămoșesc, simbolizat de respectarea legilor tradiționale, în iadul sovietic. Disparația Mariei este simbolică în cel mai înalt grad, deoarece semnifică răspunsul la întrebarea „temei pentru acasă”: *a fi om* implică sacrificiul pe altarul dăruirii pentru celălalt. Numai în acest fel

omul poate fi considerat purtătorul vieții adevărate. Aici se găsește fără-ma de optimism de care vorbeam. Dintr-un simplu „roman de dragoste”, *Tema pentru acasă* devine treptat un roman al destinului uman, acesta neputându-se împlini decât prin suferință. Regăsirea lui Mircea, fiul pierdut, înseamnă extrapolarea destinului individual asupra destinului umanității. Ceea ce duce, în finalul romanului, la invocarea protecției divine nu atât pentru personaje, cât mai degrabă pentru lumea situată, așa-zicând, *extra muros*.

O altă particularitate a romanului lui Nicolae Dabija o constituie dublarea fabulei principale cu numeroase scene de conjunctură cotidiană în care sunt distribuite personajele secundare. Rostul acestor scene, cărora, mai sus, le-am zis „tablouri”, este acela de a constitui un fundal amplu, un fel de panoramă a deșertăciunilor. Peste tot, destine încheiate, distruse de un sistem al cărui cinism este aplicat, după un studiu amănunțit, până în cele mai mărunte detalii. În acest sens, romanul prezintă o cazuistică extrem de bogată, despre care s-ar putea afirma că este pitorească, dacă nu ar fi de-a binelea dramatică, chiar tragică, pe alocuri. Gândul mă duce îndată la Soljenițan și la *Pavilionul canceroșilor*. De nații diferite, de profesii așijderea, de confesiuni religioase uneori antagonice, de vârste felurite, locuitorii gulagului alcătuiesc un miniunivers nu numai al imperiului bolșevic, ci și al lumii noastre pământene. Un preot ortodox, un rabin evreu, un academician, pungași, meseriași de tot felul, un lacheu regal, demenți și sănătoși mintal, un pictor, un negustor ș.a.m.d. Tot atâtea drame și tragedii, rezumate, uneori, doar pe câte un sfert de pagină. Ceea ce, pe de o parte, constituie un act de virtuozitate naratorică, iar pe de altă parte, sprijină conflictul principal. În plus, se realizează un fundal de tip realist, prin care se definește mai exact universul concentraționar bolșevic.

Mai cu seamă paginile despre Iuiun, „ultimul vorbitor al limbii iugrine”. Un deținut, Iuiun pe numele lui, stăpânește tainele acestei străvechi limbi siberiene. El se izolează vizibil de restul deținuților, comportându-se ciudat. Cel puțin în aparență: „Desena mereu, la lumina zilei sau la cea a stelelor, fel de fel de cercuri, bețișoare, cifre tainice – cu degetul, cu mâna, cu așchii de lemn – în aer, în țărână, pe zăpadă, pe trunchiuri, pe pereți, pe mese, iar când vorbea de unul singur, concentrat în sine, neobservând pe nimeni, parcă gemea, parcă se ruga, parcă dansa, parcă amenința cerul, parcă descâlcea cântece.” Limpede: obiceiuri de șaman, care stăpânește și practică taine ancestrale. Symbolismul personajului începe să prindă contur atunci când el îi destăinuie lui Ulmu că are două sute de ani. Și că îl va învăța tainele limbii iugrine, „una dintre cele mai vechi din lume”. Când va părăsi lagărul, Mihai Ulmu va avea grijă, mai întâi, să își găsească băiatul, apoi să transmită lingviștilor, la rândul lui, tainele învățate de la Iuiun.

Nu mă interesează defel dacă „limba iugrină” va fi existat cu adevărat, deoarece mă interesează simbolismul ei. Și aici, din nou, Nicolae Dabija face dovada abilităților sale de constructor epic, prin conjugarea celor două fire. Căutarea și găsirea lui Mircea, băiatul lui Mihai și al Mariei, reprezintă împlinirea destinului individual. Care nu se poate realiza decât după parcurgerea unui traseu chinuitor pentru individ. Învățarea „iugrinei” reprezintă împlinirea destinului colectiv. Care, la rândul lui, nu se poate realiza decât prin parcurgerea unui traseu la fel de chinuitor pentru om. Cum spuneam mai sus, un optimism amar, într-un univers bătând către cenușiu. Sesizăm acum mai bine semnificația titlului. „Tema pentru acasă” are în vedere meditația asupra destinului individual, care nu se poate împlini decât împreună cu destinul celuiilalt. Lecție pe care istoria însăși s-ar cuveni să o învețe. Se vede că este însă foarte greu ori chiar imposibil, de vreme ce rateurile se repetă neconținut.

**Theodor GRIGORE VIERU:
CODREANU ULTIME LUCRĂRI EXEGETICE**

Posteritatea lui Vieru nu consemnează o „uitare” după momentul afectiv declanșat de accident și de moarte. Dimpotrivă, reacțiile critice sunt numeroase și pline de continuitate, atât în Țară, cât și în Basarabia, în Ucraina, în Serbia, în Statele Unite, în Canada și în alte spații unde există cultură românească, încât este foarte greu a te informa, exegetic, la zi. De aceea, voi aminti doar câteva reacții critice mai semnificative. Daniel Corbu a realizat o bogată antologie Vieru, seria „În amintirile contemporanilor”, unde se întâlnesc nu mai puțin de 77 de personalități din lumea criticii, literaturii, politicii, artelor, științei¹. Iată o parte dintre colaboratori, în ordinea de la *Cuprins*: Alex. Ștefănescu, Eugen Simion, Constantin Ciopraga, Mihai Cimpoi, Răzvan Theodorescu, Preafericitul Daniel, Nichita Danilov, Al. Husar, Traian T. Coșovei, Gheorghe Grigurcu, Alexandru Zub, Aurel Rău, Lucian Vasiliu, Nicolae Dabija, Mircea Radu Iacoban, Nicolae Busuioc, Adrian Dinu Rachieru, Petru Ursache, Ion Hadârcă, George Vulturescu, Dan Mănuță, Emilian Marcu, Viorel Dinescu, Traian Băsescu, Gheorghe Zarafu, Vasile Tărășeanu, Ion Țăranu, Valeriu Matei, Ion Mărgineanu, Arcadie Suceveanu, Nicolae Roibu, Ion Anton, Filip Teodorescu, Ion Ungureanu, Spiridon Vangheli, Anatol Codru, Ion Beldeanu, Ion Cațaveică, Lidia Codreanca, Teo Chiriac, Gheorghe Duca, Elena Tamazlăcaru, Lucia Olaru Nenati, Iulian Filip, Cornel Ungureanu, Alexandru Bantoiș, Adrian Păunescu. Cum se vede, între scriitori și critici, colaborări din toate generațiile. Firește, cele mai multe sunt reacții emoționale.

În prefață, Daniel Corbu conchide: „Cititorul va avea revelația unui poet național și popular, oracu-

lar-mesianic, dar și a unui personaj fabulos, ale cărui energii s-au revărsat în șuvoaie, unul dintre rarii patrioți ai acestor timpuri, dedicat patriei, neamului, limbii”². Se cuvine să dau și câteva aprecieri critice: „L-am ignorat ani la rând pe unul din cei mai sensibili poeți din câți au scris în limba română” (Alex. Ștefănescu); „Moartea lui a fost o moarte simbolică, aproape sacrificială. Era un om care exprima o bunătate fundamentală. (...) Este un poet important al generației '60 de dincolo de Prut, crescut într-o istorie imposibilă, un poet care și-a asumat și a devenit vocea tribului său, un poet cu lacrima în vers, spunea el odată, dar e lacrima unui profet, asta mi se pare mie esențial” (Eugen Simion); „Voință neîncovoiată – în genul unor Ugo Foscolo și Silvio Pellico, luptători la vremea lor pentru unificarea Italiei –, el (și alți confrăți) aplică practic dezideratul eminescian vizând «răscolirea» maselor” (Constantin Ciopraga); „Cu cine din istoria noastră am putea să-l asemănăm în dorința lui pentru întregirea și păstrarea identității naționale? O să vă mirați, dar avea în el un amestec de emul al lui Bălcescu și de emul al lui Eminescu, un om al altor vremuri și tocmai de aceea atât de prețios” (Răzvan Theodorescu); „Luptător neînfricat pentru libertatea și drepturile românilor, susținător al conștiinței de neam și al valorilor creștine universale, omul de cultură Grigore Vieru rămâne permanent în memoria vie a Ortodoxiei românești, al cărei fiu duhovnicesc s-a considerat întotdeauna” (Preafericitul Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române); „Ca temperament, el era mai apropiat de Rilke, de Lorca sau de Nichita Stănescu, decât de poezii ce animă mulțimile. Cumplita dramă istorică prin care a trecut Basarabia l-a făcut să iasă la tribună” (Nichita Danilov); „Când vorbim despre multiculturalism, trebuie să recunoaștem forța de impact a poeziei lui Gr. Vieru și pe plan european, semn că Prutul nu are granițe numai cu România, dar și cu Sena, și cu Tamisa” (Traian T. Coșovei); „Asemenea lui Eminescu (ne cerem scuze dacă apropierea poate părea exagerată), Grigore Vieru a fost nevoit a-și cultiva această dualitate a scrisului, a amesteca melosul reveriei cu sunetele metalice ale luptei. Combatant așa cum a fost Octavian Goga sau Aron Cotruș sau Radu Gyr, bardul de la care ne luăm rămas bun face figura unui trubadur purtând la brâu un paloș” (Gheorghe Grigurcu); „Visul unității românești l-a făcut pe Grigore Vieru să reziste în cele mai grele împrejurări și să aplece, ingenios, modalități de a-și păstra demnitatea de scriitor, alături de propensiunea civică sub dictatură” (Alexandru Zub); „Grigore Vieru a trecut, voievodal, printre cârtitori și improvizați, urmând calea regală a poeziei, cu Eminescu, Bacovia, Bлага, Arghezi, Goga...” (Lucian Vasiliu); „În eterna și fascinanta Românie, Grigore Vieru a fost copios contestat și rănit sufletește, în virtutea unor mărunte considerente conjuncturale, drapate în exigențe artistice. Poezia lui o fi inegală, dar este poezie” (Mircea Radu Iacoban); „Colocvial, plâpând și arțăgos, cu o înfățișare isusiacă, el scrie pentru a fi liber (spunea într-un interviu). Universul vierean împacă suferința și bunătatea. Resacralizând

lumea, respirând un aer mistic, invocând veșnicia «laptelui matern»...” (Adrian Dinu Rachieru); „Grigore Vieru este cel mai mare poet al Basarabiei din toate timpurile. Asta pentru că aparține, în totalitate, ca și mării înaintași citați, Limbii Române. El nu și-a câștigat un loc privilegiat în tezaurul cultural doar pentru că a pus în circulație termeni lingvistici, ca să dea relief și pitoresc unei zone geografice. Este și aceasta o posibilă cale. Dar Vieru a ales alta, mai grea, care aparține numai artei majore: a reușit să resensibilizeze cuvintele de bază ale românei, acelea care vin de la Dumnezeu și de la neam. Așa înțeleg adevărata creație” (Petru Ursache); „Poezia lui Grigore Vieru – de o simplitate precum cea bacoviană – mi-a părut legată indestructibil de istoria Basarabiei de dincolo de Prut: de aceea nu l-am citit în cheie «tradiționalistă», ci de poet al unui destin, identificat cu ființa colectivă, nu doar cu sine, cum scria profund Th. Codreanu...” (George Vulturescu); „Grigore Vieru a devenit un simbol în eternitate al luptei dure și perpetue pentru apărarea ființei românești” (Dan Mănuță); „La mormântul măicuței sale..., Grigore a «scrijelat» și pentru sine un epitaf: *Sunt iarbă, mai simplu nu pot fi*. Firul de iarbă Grigore Vieru este semnul de eternitate a creației sale în Marea carte a Neamului Românesc...” (Emilian Marcu); „Grigore este, cum ne spune chiar el, un verde care ne vede, cu alte cuvinte, un simbol al vieții și al reînvierii prin care se adresează și urgisi-tei nații românești prin Armaghedonul cultural pe care îl trăim” (Viorel Dinescu); „Grigore Vieru îl avea pe Dumnezeu în suflet, el a îndumnezeit lumea. Nu mai știu un alt creator a cărui ființă să se contopească într-atât cu cele scrise. Aici este forța cea mare a lui Vieru – creația lui vine dintr-un izvor divin” (Spiridon Vangheli); „Am convingerea că Grigore Vieru reprezenta și reprezintă o excepție din numeroase puncte de vedere, dar mai ales din cel al felului de a fi. Nu întâmplător ființa sa emana o blândețe și o frumusețe morală de excepție” (Ion Beldeanu); „Nimeni nu a creat priză la valorile matriciale ca Grigore Vieru. El regăsește universul rural, patria într-un timp în care literații se detașează de ea” (Cornel Ungureanu); „Grigore Vieru mărturisește că în literatură vine din mare singurătate și din suferință, din suferința celor mulți, din calvarul Basarabiei și al Limbii Române, din teama de a nu mai regăsi drumul spre izvor. Majoritatea scrierilor sale denotă că poetul se afla permanent în căutare, într-o neconținută și febrilă stare de reconstituire a obârșiei, a unității, a rădăcinilor primordiale” (Alexandru Bantoiș).

O confirmare a interesului postum pentru personalitatea lui Grigore Vieru o constituie apariția, la scurt timp după dispariția lui, a nu mai puțin de patru cărți datorate lui Mihai Sultana Vicol, Sava Bogasiu, Isidor Doctoreanu și Olgăi Caia. Mihai Vicol, tumultuosul publicist și poet de la Suceava, își construiește cartea dintr-o suită de secvențe privind biografia viereană, afinitățile cu Eminescu și cu scriitorii de generație, concentrându-se înde-

obște pe evenimentele legate de moartea tragică a poetului. În acest sens, el reproduce documente, scrisori și, cu permisiunea autorilor, texte semnificative precum articolul *Asasinii lui Vieru*, de Nicolae Dabija, sau poeme ale altora și ale sale închinat regretatului poet. Găsim și convorbiri, ale sale și ale altora, cu Grigore Vieru, precum și unele confesiuni ale poetului. Tonul e patetic, în consonanță cu dramaticitatea conținutului, dezvăluind, deopotrivă, tipul de publicistică al lui Mihai Sultana Vicol, dar și talentul său poetic care-i permite formularea memorabilă a unor secvențe portretistice sau care se referă la operă: „Poezia lui Grigore Vieru este un stâlp de foc într-o pulbere luminoasă. Poezia sa este totodată un țipăt memorabil istoric, o sfântă durere a neamului românesc, a tragicei suferințe îndurate”³. Tonul devine pamfletar și plin de afurisenie când sunt vizați „asasinii” morali ai poetului, precum deja supralicitatul Mihai Coțiu: „Această pocitanie, mixtură de dulău securisto-K.G.B.-ist, dacă mai are un dram de conștiință, ar trebui să-și pună ștreangul în gât ca Iuda. Jigodia nu are niciun fel de muștrări de conștiință. Cu banii spurcați pe care-i primește de la generalul sovietic, Vladimir Voronin, această lepădătură și-a vândut neamul și a ucis o conștiință românească fără niciun pic de căință sufletească. Seca-i-ar lumina ochilor lui de ticălos!”⁴.

Cu totul alt ton găsim în cartea părintelui buzoian Gheorghe Mincă, *Grigore Vieru, Luceafărul de dincolo de Prut al Limbii Române*. Autorul își semnează prefața cu numele-i de fapt, iar cartea, în ansamblu, cu pseudonimul Sava Bogasiu. Mai coerentă structural și tematic, cartea lui Sava Bogasiu trece în revistă, nu fără un anume har și talent critic, momente din viața și opera lui Grigore Vieru. Autorului i-a venit inspirată idee ca, atunci când prezintă o anumită temă a operei vierene, să transcrie, la subsol, și toate aforismele și cugetările poetului pe tema respectivă. Nici el nu neglijează afinitățile dintre Vieru și Eminescu, într-un capitol special: „Ceea ce a fost poetul Mihai Eminescu pentru România, este Grigore Vieru, ca poet național, pentru Basarabia, acest copil de suflet și de dragoste al neamului nostru românesc, încarcerat și încercuit cu sârmă ghimpată”⁵.

Reflecțiile critice ale lui Sava Bogasiu sunt de luat în seamă mai ales pentru abordarea operei vierene din perspectivă creștin-ortodoxă, confirmând, spiritualicește, sensul ontologic dat aici Duminicii Mari a lui Grigore Vieru. Nu întâmplător ultimul capitol al primei părți se intitulează *Moartea spre înviere în poezia lui Grigore Vieru*. Creștină a fost mai ales *neteama* de moarte a poetului, subliniază autorul, moarte pe care poetul o compătimea⁶. Totuși contribuția cea mai profitabilă a cărții părintelui Gheorghe Mincă vine de acolo că a avut ideea să rețină, într-o *Addenda*, o parte dintre consemnările din Cartea de condoleanțe de la înmormântarea poetului, în zilele trecerii pe lângă catafalc. Oameni simpli, profesori, elevi, oameni politici, scriitori ș.a. au lăsat pe hârtie un gând sau o lacrimă, ceea ce afirmă

iarăși cu putere că pe Vieru „l-a îngropat țara”. Gloria Blănaru din Baznat (?): „S-a năruit asemenea unei coloane antice. De fapt se năruie doar zidurile, pietrele, pe când Coloana Românității noastre – Grigore Vieru, va rezista încă mult timp prin Creația Domniei Sale. S-a rupt o strună din Harpa neamului și inimile noastre lăcrimează sângerând...”. Poeții Mihai Sălcuțan, din Buzău, și Ion Hadârcă (transcris greșit Hudârcă), dar și unii necunoscuți, îi dedică, *ad-hoc*, câte un poem. Elevul Mihai Luchian: „Doamne, s-a stins lumina lumii... Grigore Vieru n-a murit! El s-a înveșnicit prin opera sa. Eu îi mulțumesc, Doamne, că m-a făcut abia acum să înțeleg ce tezaur avem și îl am lângă mine, familia mea, părinții mei, Mama, Tata, Surioarele și Frații”. Profesoara Iulia Țugulea: „De la Eminescu încoace nimeni nu ne-a mai vorbit atât de dulce, de adevărat, de simplu și de durut”. Olguța Caia, care se prezintă ca strănepoată a lui Ion Creangă: „Ozana este involburată de lacrimile tuturor neamurilor!”. Familia Chișnencu decide profetic: „Grigore Vieru a fost, este și va rămâne cel mai mare poet născut pe meleagurile Basarabiei. Povața și opera lui vor rămâne călăuză generațiilor și ne vor făuri un viitor comun cu România”. Publicista Veronica Boldișor: „Nu vom putea viețui liniștiți până nu vom face Unirea la care ai visat”. Viorica Guțu din satul Pererita viereană: „Am împărțit cu tine cei mai grei ani din viață, anii războiului și foametei. Am fost cea mai mândră că badea Grigore a devenit cel mai mare basarabean, cel care a adus lumină acestui popor. Știu că ai vrut să fii în veșnicie acasă, lângă mătușa Dochița și lângă noi, și vei fi în orice cuvânt, în orice fir de iarbă...”

Mă opresc aici, deși multe alte gânduri ar merita să fie reproduse. Ele ating partea cea mai adâncă a sufletului, aceea care se îneacă în lacrimi.

Tenta omagială face obiectul și al cărții lui Isidor Doctoreanu⁷, intitulată, altminteri, chiar *Omagiu lui Grigore Vieru*. Eteroclit, pe alocuri derutant, și acest volum adună impresii ale autorului și texte ale altora despre Vieru, dar substanța propriu-zisă o constituie creația poetică a dlui Doctoreanu, nu lipsită de forță emoțională și chiar expresivă, integral dedicată lui Grigore Vieru, structurată pe o tematică foarte diversă.

Cartea preotesei Olguța Caia se intitulează *Grigore Vieru pelerin pe drumuri nemțene*, beneficiind și de o scurtă prefață a lui Nicolae Turtureanu. Cum spune și titlul, volumul este interesant sub aspect biografic, portretistic, autoarea dovedind un real talent evocator, surprinzându-l pe Grigore Vieru în plenitudinea farmecului său de pelerin spre toate meleagurile locuite de români. Această carte amintește iarăși de Eminescu, cel care a străbătut mai toate spațiile românității, de cele mai multe ori cu piciorul. O asemenea lucrare s-ar putea să fie prima dintr-o serie viitoare care să ateste mândria culturilor locale de a-l fi avut oaspete pe unul dintre cei mai îndrăgiți poeți ai neamului. Tocmai un asemenea fenomen a stârnit

Eminescu. Altminteri, un capitol se intitulează, grăitor, *De la Eminescu la Vieru – un veac de poezie. Istoria se repetă?*⁸

Dar, desigur, partea de exegeză propriu-zisă e în așteptare. Nici nu putea poposi în sorbul emoțional al momentului. Critici profesioniști de la Chișinău și din Țară vor continua ceea ce momentul tragic a început. Deja am semnalat ediția din 2009 a cărții, devenită clasică, a lui Mihai Cimpoi. Apoi, chiar în aceste zile, a apărut o carte-eveniment, cu titlul *Poeți din Basarabia. Un veac de poezie românească*, semnată de Adrian Dinu Rachieru⁹. De dimensiuni monumentale, în format academic, cartea este o istorie a poeziei basarabene, de la Mateevici la Aurelia Borzin, fiecare poet fiind antologat, totodată, cu ceea ce i se prezintă reprezentativ autorului. E o premieră în spațiul criticii și istoriei literare din Țară și din Basarabia chiar. În ce-l privește pe Adrian Dinu Rachieru, el a mai întreprins o experiență similară cu poezii din Bucovina. Firește, un capitol central din noua carte este dedicat lui Grigore Vieru. Criticul realizează o sinteză consistentă a scrierilor mai vechi despre autorul *Legământului*, rotunjindu-și și definiți-vându-și viziunea. În ansamblu, Grigore Vieru este plasat „în galeria marilor poeți naționaliști” din spațiul românesc: „Cel care, ca sol al Basarabiei victimizate, murea în fiecare clipă, hărțuit, istovit, deziluzionat de vicleniile Istoriei, vulnerat suflătește, înfruntând dihonă, poate fi numit, fără a greși, *un poet al neamului*. Oricum, cel mai popular, foarte iubit, având numeroși cititori, aflând în limba română un adăpost al ființei”¹⁰.

Criticul poposește, obiectiv, asupra receptării contradictorii a personalității și valorii artistice a operei, sesizând că, într-o anchetă a „României literare”, revistă despre care nu se poate spune că i-a fost favorabilă în ultimele două decenii, Grigore Vieru se clasează al zecelea între marii poeți români din toate timpurile, pe când alții l-au catalogat „un poetastru de mâna a șaptea” (Mircea Mihăieș), sau că scrie „versuri idioate” (Marius Chivu), ambii condeieri din cercul amintitei reviste. Ca „fruntaș al șaizecismului basarabean”, continuă Adrian Dinu Rachieru, Vieru a dezvoltat „patetic linia oracular-mesianică (în filiația Mateevici – Goga), dar și cantabilitatea existențială, coborând smerit – «alb de duminică» – în timpul sacru ori ieșind în arenă, deseori, animat de viguroase pusee pamfletare”¹¹. În spiritul sintezei critice, Adrian Dinu Rachieru preia elemente din exegeții anteriori ai poetului, întregindu-le cu ale sale. Linia clasică, folclorică, eminesciană, în simplitatea aparentă a expresiei, pare a fi a unui „poet al locurilor comune, dar tocmai acolo – se știe – roiesc marile întrebări, temele fundamentale mustind de sens. Nu atât experiențele estetizante, cât trăirile obsesive, întorcându-ne spre arhetipuri, definesc acest lirism de adâncime și limpezime, turnat în tipar poporan și îmbătat de misionarism poetic, afișând o aură mitică”¹². E ceea ce-l salvează pe Vieru de riscurile „învechirii”, plasându-l în modernitatea cea mai acută. Principiul matern, recuperarea copilăriei și a sacrului,

bucuria vieții, tenta „pedagogică” a liricii sunt permanențe vierele reliefate și de Adrian Dinu Rachieru. Criticul contrazice și aici opinia unor politicieni, care au condamnat „romantismul lingvistic” al poezilor de tip Vieru și care ar fi dus Basarabia într-o „pseudodreaptă distrofică” aducătoare de „nefericire”: „lupta pentru limbă și istorie ar fi cauza declinului”¹³. Această găselniță aiuritoare, născută din nevoia politicienilor de a-și masca propria incapacitate, e prezentă și-n ideologia comuniștilor-moldoveniști, formulată, bunăoară, de către un Mihai Coștîu. Eroarea, argumentează criticul, nu aparține poezilor, ci aceluia care au întârziat nepermis latura pragmatică a renașterii naționale. Desigur, Vieru n-a fost un om politic, dar a formulat crezul *unirii profunde* cu patria-mamă, care-și „află reazemul și certitudinea în Limbă și Istorie”¹⁴.

Aceeași tentă a reluărilor sporitoare și sintetice găsim și în proaspăta apariție a Anei Bantoș, *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Unul dintre cele mai substanțiale capitole este dedicat lui Grigore Vieru. Față de cele remarcate într-un subcapitol din cartea mea dedicată poetului, voi sublinia că autoarea extinde la întreaga tematică a operei vierele dimensiunea *sacralului*. Ana Bantoș sesizează că Vieru îl încarcă de sacralitate creștin-ortodoxă până și pe zeul păgân Dionysos, chiar dacă nu o face ca poet religios propriu-zis¹⁵. Asemenea, argumentația duce la concluzia că spiritul său ludic se diferențiază de al postmoderniștilor secularizați, ca să nu mai vorbim de orfismul funciar al liricii sale. Creștinismul vierele este cosmic, ca în viziunea lui Mircea Eliade. Mântuirea cunoaște la el două ipostaze, pe linia deschisă de filozofarea trăiristă și creștin-ortodoxă a lui Nae Ionescu: mai întâi, eul liric *se pune în acord cu realitatea*, starea fiind exprimată „printr-un sentiment al iubirii debordante față de tot și de toate, venind dintr-un crez similar celui exprimat de părintele Zosima în *Frații Karamazov*: «Când veți iubi fiecare făptură, veți înțelege taina lui Dumnezeu prin lucrurile create»”¹⁶. Un sentiment contopitor amintind de eminesciana *Sara pe deal* sau de cunoașterea luciferică blagiană: „Căci eu iubesc / și flori și ochi și buze și morminte”. A doua treaptă a mântuirii duce la *transcenderea realului* prin descoperirea imaginii lui Dumnezeu în ochii mamei. Aici Ana Bantoș descrie imaginea unui creștinism feminizat în Măicuța Domnului, dând cea mai înaltă descifrare hermeneutică a principiului matern în opera lui Grigore Vieru, departe de tentația freudizării, care este antipodul creștinismului. Astfel, Ana Bantoș reușește să spună ceva în plus față de tot ce s-a comentat până acum în legătură cu arhetipul mamei, apropiindu-se și mai mult de ceea ce am numit sărbătoarea vierele a Duminicii Mari. Pe de altă parte, e cazul să anticipez și să spun că Grigore Vieru contrapune, fără să știe, spiritul profund al creștinismului ortodox țărănesc, originar, tendințelor actuale de a arunca asupra religiei europene anatema unui patriarhalism fundamentalist care ar fi deformat adevărata învățătură a lui Hristos. A se vedea, în acest sens, cărțile de fac-

tură Dan Brown (*Codul lui da Vinci* și altele). De aici aberațiile vehiculate în jurul lui Iisus și al Mariei Magdalena din perspectiva „corectitudinii politice” întrupată în ceea ce se numește „feminism”. Feminitatea profundă a creștinismului trimite la Maică și la pruncul Iisus, prin care Vieru atinge exigențele ultime ale ermetismului canonic laic în osmoză cu cel teologic, fără a fi nevoit să rătăcească pe căile ereziei. Poetul înalță lirica până la forța liturgică a unei religii a maternității, observă Ana Bantoș¹⁷. Pentru el sacrificiul iisusiatic, centru iradiant al creștinismului, este pe deplin consonant cu *sacrificiul Maicii*, aceea care l-a născut pe Iisus, punându-i, ca și poetului, mâna pe frunte drept „coroană împărătească”, mână care-i va îmbătrâni pe creștet: „A-mbătrânit la mine-n creștet”. E ceea ce dă unitate universului vierean: „Unitatea interioară a poeziei lui Grigore Vieru se menține datorită substratului religios relevat prin omniprezența forței maternității care adună în ea, ca într-un centru al sacralității, satul, copilăria, casa părintească, iubita, izvorul, lacrima, ploaia”¹⁸.

NOTE

¹ Grigore Vieru în *amintirile contemporanilor*, antologie, itinerar biografic și prefață, de Daniel Corbu, Editura Princeps Edit, Iași, 2009.

² *Ibidem*, p. 8.

³ Mihai Sultana Vicol, *Grigore Vieru, pontiful limbii române*, Editura Princeps Edit, Iași, 2009, p. 61.

⁴ *Ibidem*, p. 19.

⁵ Sava Bogasiu, *Grigore Vieru, Luceafărul de dincolo de Prut al Limbii Române*, Editura ALPHA MDN, Buzău, 2009, p. 65.

⁶ *Ibidem*, p. 79.

⁷ Isidor Doctoreanu, *Omagiu lui Grigore Vieru*, Chișinău – Ialoveni, 2009.

⁸ Olgața Caia, *Grigore Vieru pelerin pe drumuri nemțene*, Editura Princeps Edit, Iași, 2010, p. 20-25.

⁹ Adrian Dinu Rachieru, *Poeți din Basarabia. Un veac de poezie românească*, Editura Academiei Române, București, Editura „Știința”, Chișinău, 2010, 677 p.

¹⁰ Adrian Dinu Rachieru, *Grigore Vieru și „biblioteca de rouă”*, în *op. cit.*, p. 171.

¹¹ *Ibidem*, p. 172.

¹² *Ibidem*, p. 173.

¹³ *Ibidem*, p. 175.

¹⁴ *Ibidem*, p. 176.

¹⁵ Ana Bantoș, *Grigore Vieru: sacrul și cunoașterea de sine*, în *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*, Editura Casei Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010, p. 130.

¹⁶ *Ibidem*, p. 144.

¹⁷ *Ibidem*, p. 146-150.

¹⁸ *Ibidem*, p. 150.

**Iordan O MONOGRAFIE
DATCU DESPRE ROMÂNII
DIN TRANSNISTRIA**

Tot ceea ce s-a scris temeinic, obiectiv despre spiritualitatea și istoria românilor din Transnistria nu în spațiul acesteia a văzut lumina tiparului. Mai mult decât atât, cel mai important folclorist de după T. T. Burada (autor al celor două volume de însemnări de călătorie la românii din guberniile Kerson și Kamenitz-Podolsk, tipărite în anii 1883-1884 și 1906, în publicații din România) – Nichita Smochină – a fost împiedicat să trăiască acolo: activitatea sa proromânească l-a făcut *persona non grata* pentru ocupanți și a fost nevoit să treacă granița în secret, în decembrie 1919, și să se stabilească la Iași. Ziare sau reviste de ținută științifică n-au putut să apară acolo, în Transnistria. Cotidianul „Moldovanul”, de la Dubăsari, îngrijit de Nichita Smochină, a apărut doar în câteva numere. „Tribuna românilor transnistrieni”, apărută sub egida aceluiași organ de presă al românilor din Transnistria, a văzut lumina tiparului între anii 1927 și 1928 în 12 numere, la Chișinău. Tot el a editat la București, împreună cu Diomid Strungaru, între anii 1941 și 1943, „Transnistria”, gazetă pentru luminarea poporului. Nu alta a fost situația unor cercetători de merit din Republica Moldova. Lui Petre Ștefănuță, eminent reprezentant al Școlii de cercetare monografică de la București, condusă de Dimitrie Iusti, i-a fost intentat, după 1940, un odios proces, acesta găsindu-și sfârșitul la 12 iulie 1942, într-o colonie a deținuților politici din R. A. Tătară. Același sfârșit l-ar fi avut, probabil, și Gheorghe V. Madan, dacă nu s-ar fi refugiat în 1940 în România, unde a murit, în 1944, la Pitești. Folclorista Tatiana Gălușcă-Cârșmariu, născută în 1913 la Izvoarele, județul Soroca, profesoară la Bălți între anii 1934 și 1939, stabilindu-se în România (unde a

fost apropiată colaboratoare a lui Constantin Brăiloiu), nu și-a mai văzut melegurile natale decât după 1989.

În Transnistria n-au rezistat decât câțiva folcloriști, făcând mari concesii politicii oficiale. Aceasta pune un accent pronunțat pe „cântece cu cuprinsuri sociale”, „mai mult despre bogat și sărac, despre truda țăranului și trândăvia bogatului”, – cum scria ziarul „Plugarul roșu” în 1926. N-au lipsit unele bune intenții în colecțiile tipărite de Pavel Chiorul, *Cântece moldovenești (narodnice)* (Balta, I-II, 1927, III, 1928) și Culai Neniu și E. Lebedeva *Cântece poporane moldovenești* (Balta, 1935), însă sloganele ocupanților au anihilat în mare măsură bunele intenții ale colecționarilor. Din acest motiv Pavel Chioru avea pe coperta colecției sale sloganul „Proletari din toate țările, uniți-vă”. Toate cedările n-au fost îndestulătoare pentru cenzori, autorului reproșându-i-se că a inclus și texte din „Moldova veche” și o poezie a lui Mihai Eminescu – *De ce nu-mi vii*, prelucrată. Nichita Smochină i-a reproșat culegerii semnate de Culai Neniu și E. Lebedeva, pe de o parte, absența colindelor, bocetelor și a cântecelor de nunță, fiindcă erau „considerate ca păstrătoare de obiceiuri și datini vechi” și deci au fost prigonite, iar, pe de altă parte, că textele incluse „sunt adesea forțate și lipsite de variație, fiind prelucrate atât ca formă, cât și ca fond”. Culai Neniu și-a atras, pentru că n-a respectat întocmai rețetarul ideologic, „urmări grave” – scriu autorii cărții pe care o comentăm. L. Barski și Leonid Cornfeld, autorii colecției „Cântece narodnice moldovenești” (Tiraspol, 1940), au inclus „folclor moldovenesc din periodu sovetic”, despre „viața norocoasă a trudititorilor din Moldova”, iar în partea a doua, poezii de „autori moldoveni sovietici”. În prefața la colecția „Folclor moldovenesc”, alcătuită de I. D. Ciobanu și M. G. Savina, acesta din urmă a scris în spiritul și litera patriotismului sovietic că alcătuitoarii au avut „mari greutăți în alegerea cânticilor din vremea ocupației” (1918-1940) și, mai ales, din vremea Războiului pentru Apărarea Patriei, cântece dintre care unele au fost schimonosite și falsificate de către înfățășătorii și ideologii claselor burgheze, iar altele alcătuite de culaci și alte pături dușmănoase. „Au fost înlăturate și cântecele cu elemente religioase, mistice, create de partea înapoiată a țăranimii, care nu oglindesc viața întregului norod trudit, de aceea ele nu pot fi tipice”. Prin urmare, întreaga politică a ocupanților poate fi definită ca fiind una de falsificare, de trunchiere a creației populare, de aservire a ei unor slogane ale bolșevicilor.

Fără a minimaliza unele demersuri anterioare, unele tipărituri despre tradițiile populare transnistriene ale cercetătorilor de la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, opinăm că cea mai importantă contribuție a acestora despre spațiul cultural amintit este monografia *Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului* (Chișinău, I, 2007, 594 p., II, 2009, 556 p.). Colegiul de redacție este alcătuit din Nicolae

Băieșu (autor al proiectului, coordonator și redactor responsabil), Grigore Botezatu, Mariana Cocieru, Tudor Colac și Ana Graur. Trebuie menționat că la volumul întâi alcătuitori ai ediției și autori ai comentariilor sunt Nicolae Băieșu, Ana Graur și Andrei Hâncu. Au mai participat la culegere: V. Andriuță, M. Barcari, E. Bâtcă, I. Bularca, N. Cebotari, Vlad Chiriac, E. Chiriță, I. Ciobanu ș.a.

Este o lucrare masivă, atât prin comentariile din volumul întâi, despre existența românilor în spațiile amintite, despre sărbătorile lor de peste an și despre folclorul copiilor (secțiuni semnate de Nicolae Băieșu), despre folclorul ritualurilor de familie (semnat de Andrei Hâncu) și despre descântece (semnat de Ana Graur, care și-a luat și doctoratul cu această temă). Volumul al doilea este rezervat textelor inedite – înregistrate în 60 de localități: cântece istorice, balade (Andrei Hâncu), cântece epico-eroice (Lilia Hanganu), cântece lirice (I. Buruiană, Tudor Colac), strigături, romanțe folclorizate, amintiri și scrisori versificate (Tudor Colac), legende, tradiții istorice, povești, narațiuni comice, povestiri simple (Grigore Botezatu, Mariana Cocieru), ghicitori, proverbe, zicători (Maria Mocanu), folclor muzical (Alexandru Dânu) și portul popular în raionul Camenca (Maria Ciocanu, Valentina Mihailiuc-Onofriescu). Se adaugă: glosar (Nicolae Băieșu, Mariana Cocieru); lista celor 250 de localități în care trăiesc / au trăit români la est de Nistru, de Bug, în nordul Caucazului (Republica Moldova, sudul Ucrainei, Federația Rusă); o bibliografie critică privitoare la românii din spațiile amintite.

Lucrarea cercetătorilor de la Chișinău s-a făcut sub presiunea unei urgențe, a unor factori distructivi, care au acționat îndelungată vreme asupra creației populare a românilor transnistrieni. „Izolarea totală de orice contacte cu țara de origine, scrie Tudor Colac, aflarea îndelungată în afara dezvoltării lor firești, presiunea lingvistică și culturală ucraineană, deznaționalizarea și asimilarea accentuat forțată a populației acestor localități, cât și alte cauze au adus cântecul popular din această regiune la un stadiu foarte avansat de dispariție”. Românul din acest spațiu a surprins toate aceste atacuri la ființa sa etnică în cântece, cu deosebire în lirica populară de înstrăinare, de militărie. „Jefuit, asuprit, deznaționalizat, rusificat, supus la multe experimente politice, umilit, făcut minoritar la dânsul acasă, manipulat, hărțuit încontinuu de problemele existenței și de ideologiile perfide ale timpului, întors împotriva fraților săi de istorie, de limbă și de neam, ca apoi să i se spună cu nerușinare că pământul din estul Nistrului e «străvechi pământ rusesc», devine firească mutația în mentalitatea și psihologia țaranului transnistrian, reflectată în creația populară”, scrie același Tudor Colac. Câteva citate din lirica populară susțin pe deplin observațiile de mai sus: „Frunză verde păpușoi, / Ne-o avut maica pe doi: / Unu marți, da unu joi / Și-o-mplut țările cu noi. / Frunză verde de secară, / Mi-o purces maica prin țară, / Să ne strângă grămăjoară, / Să ne strângă, să ne plângă, / Da de strâns nu ne-a

mai strâns, / S-o pus jos și tot ne-o plâns”. Sau: „Frunzuliță trei grante / Trecui Nistru-n ceea parte, / În neagra străinătate. / N-am ce zice, pânea-i bună, / Dar îi în țară străină. / Bună-i pânea și nezoasă, / Dar la mijloc veninoasă. / Mănânc pâne și beu jin, / La inimă pui venin”. Sau alta: „Di atâta înstrăinari / Nu pot mergi pe cărari. / Ard-o focu di străinătăti, / C-am ajuns tari diparti, / Pisti Nistru, pisti api, / Undi nici hârtia nu răzbati. / Of, Nestri, di ci nu ti-ngustez, / Sî ti pășasc / Și-n Moldova sî mă trezăsc”. Opreșiunea a vizat asemenea cântece, ca și unele obiceiuri. În capitolul despre sărbătorile de peste an, Nicolae Băieșu dă exemple ilustrative în acest sens. Până prin 1983, scrie el, a existat un post de radio republican, care avea o rubrică intitulată „Clubul tânărului ateu”. Unul dintre vorbitori spunea la microfon, adresându-se copiilor: „Dacă cineva va încerca să vă convingă că «Colinda» e aceeași tradiție ca și «Uratul», să nu credeți. «Uratul» e un frumos obicei popular, ce ne vine din istorie, din preocupările de bază ale oamenilor noștri, pe când «Colinda» e un ritual pur religios”, cu alte cuvinte „reacționar, dăunător”.

Monografia cercetătorilor de la Chișinău se remarcă prin probitate științifică atât în amplele studii teoretice despre componentele folclorului transnistrian, cât și prin textele pe care le propune, de fiecare dată semnificative și bine alese. Studiul semnat de Nicolae Băieșu despre istoria românilor din spațiile cercetate se impune prin vastitatea informațiilor, prin bibliografia bogată, nelipsind opiniile unor istorici precum Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, Zamfir Arbore, Ștefan Ciobanu, Vasile Harea, Sever Pop, Pan Halippa, Vasile Netea, Onisifor Ghibu, Ion I. Nistor, Radu Vulpe, Nicolae M. Popp, C. G. Constantinescu, I. A. Nestorescu, C. C. Giurescu, Ștefan Meteș. Sunt și unele omisiuni. Nicolae Iorga, spre exemplu, este citat doar cu studiul din 1918, *Români de peste Nistru: Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor*, lipsind însă studiile *Ucraina moldovenească* (București, 1913) și *Les Romaines au-delà du Dniester* (Paris, 1926). Sunt puse la contribuție, de asemenea, opiniile teoretice ale unor folcloriști, sociologi, scriitori: T. T. Burada, George Breazul, Ion Chelcea, Constantin Brăiloiu, Constantin A. Ionescu, Vasile Popovici, Petre V. Ștefănuță, Nichita Smochină, Ion Pillat, Diomid Strungaru, Nicolae Dabija. De mare folos le-a fost cercetătorilor lucrarea lui Anton Golopenția, *Români de la est de Bug* (Editura Enciclopedică, București, 2006, I-II), editată, având introducerea, note și comentarii, de prof. dr. Sanda Golopenția. Monografia citată mai sus (Golopenția), cu profil prioritar sociologic, și aceasta pe care o comentez, cu profil folcloric-etnografic, se completează reciproc, fiind contribuții științifice de prim ordin.

Ana **SCUTUL MEU** **BANTOȘ**

Drumul spre această carte coincide cu itinerarul afirmării mele în critica și istoria literară, de-a lungul anilor încercând să evidențiem o trăsătură esențială a literaturii române dintre Prut și Nistru, anume tendința de raportare la conștiința de sine, care în condițiile totalitarismului era aproape imposibil de îndeplinit, căci conștiința de sine

înseamnă, pe de o parte, apartenența la același neam, iar, pe de altă parte, conturarea acesteia în funcție de proiectarea în cadrul dialogului cu alte orizonturi literare. Cercetarea conexiunii din perspectivă interbelică și din unghi postbelic ne situează în fața unui fenomen complex și complicat, deoarece procesul firesc de înscriere a literaturii basarabene în contextul românesc și aspirațiile acesteia spre alte orizonturi, ca să le spunem așa, transromânești, a

Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”

Ana Bantoiș **DESCHIDERE SPRE UNIVERSALISM**

*Literatura
română
din Basarabia
postbelică*

Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică (Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010, 336 p.) este cea de-a patra carte a Anei Bantoiș. Menționăm că volumul a obținut Premiul „Cartea Anului” pentru literatură în cadrul celei de-a XIX-a ediții a Salonului Internațional de Carte desfășurat la Chișinău în perioada 31 august – 3 septembrie curent.

fost întrerupt brutal drept consecință a reîmpărțirii sferelor de influență între marile puteri ale lumii, în urma căreia teritoriul dintre Prut și Nistru a făcut parte (până în 1989) din ex-Uniunea Sovietică.

O primă etapă a lucrării am încheiat-o în 1998 printr-o teză de doctor susținută la Universitatea ieșeană „Al. I. Cuza” sub îndrumarea academiciianului Constantin Ciopraga, în fața căruia mă prezentasem inițial cu două teme de cercetare: una axată pe creația lui Nichita Stănescu, iar alta – pe probleme legate de literatura din Basarabia. Considerate ambele disertabile și încurajată de către distinsul profesor să aleg eu însămi proiectul de cercetare, m-am oprit, dintr-un sentiment de patriotism local, recunosc, la peisajul literar de la est de Prut, justificarea alegerii pornind și de la faptul că nu sunt tocmai atât de mulți cei înscriși la doctorat în altă parte decât la Chișinău, care cunosc atât de bine literatura basarabeană, așa încât să o poată judeca la justa ei valoare și pune în circuit, acoperind, cel puțin parțial, lacuna enormă formată în comunicarea fraților de o parte și de alta a Prutului. Publicat în anul 2000 la Fundația Culturală Română din București, volumul *Dinamica sacralului în poezia basarabeană contemporană* mi-a fost util pentru cercetările ulterioare, axate pe deschiderea spre alte orizonturi, căci literatura de la noi impune un punct de vedere renovat din perspectiva necesității nuanțării raportului *ego* – *alter-ego*, în cadrul aceleiași comunități identitare și apoi între aceasta din urmă și alte contexte culturale și literare. Cât privește literatura română în general, vom aminti că Adrian Marino, fiind preocupat de dialogul intercultural dintre literatura română și cea occidentală, menționează oportunitatea reluării periodice în discuție a necesității afirmării europene a culturii românești. Dar situarea în spiritul unei culturi din care apare un scriitor este un dat obligatoriu al acestuia, scriitorul realizându-se numai în cazul asumării tradiției. Or, asumarea tradiției a cunoscut în peisajul interriversan meandrele unor căutări care mai durează, condiționate fiind și de multiplele fenomene mai vechi sau mai noi, mai apropiate sau mai distanțate de literatura propriu-zisă. Iată de ce în literatura română de la est de Prut orientarea etnocentrică se află în competiție cu dialogul intercultural, echilibrul fiind asigurat în măsura în care învinge conștiința critică și moralitatea.

În lucrarea de față am încercat să conturăm o imagine de ansamblu a literaturii din Republica Moldova, imagine pe care am organizat-o pe două planuri, cel al închiderii, al orientării etnocentrice și cel al deschiderii spre universalism, spre dialogul cu alte culturi și alte literaturi. Urmărit în diferite momente din perioadele postbelică și, parțial, interbelică, acest itinerar sinuos al literaturii de la noi impune următoarele concluzii:

Complexitatea problemei identității literaturii românești în Basarabia reiese din suprapunerea a trei forme de criză identitară. Una este cea a su-

biectului care, la fel ca și în modernitatea occidentală, vorbește despre sine mai mult în termeni negativi (a se vedea aici, inclusiv, raportul cu divinitatea). Cu alte cuvinte, *eul fracturat este înlocuit de subiectul impersonal* (încă T. S. Eliot promova eliberarea de personalitate și nu a personalității). Eliberat de responsabilitate în fața colectivității, omul își pierde vocația comunitară. Amintim că poeții din pleiada lui Liviu Damian au respins cu bună știință un asemenea program artistic. A doua formă a crizei este cea instaurată din afară, prin atacarea literaturii de către elementul politic. Iar cea de-a treia vizează însăși entitatea națională care este lezată cel mai grav. Această criză triplată în peisajul cultural basarabean determină complexitatea eului artistic și al literaturii de aici.

În perioada ex-sovietică izolarea literaturii pruto-nistrene de albia ei românească firească a determinat raporturi speciale cu folclorul, cu literatura clasică, precum și cu cea universală. Anume astfel se explică faptul că în anii '60-'70 scriitorii au acordat o mai mare atenție problemelor legate de civilizația rustică, tradiția constituind firul menit să mențină continuitatea spirituală și să contribuie la depășirea crizei identitare;

Investigarea literaturii în condițiile necesității de a lupta contra ideologizării și politizării excesive a imaginarului artistic, în peisajul interriversan, impune luarea în considerație a unor particularități și a unei anumite specificități a dialogului dintre generații, moment care se cere cercetat cu mijloace analitice diferențiate, deoarece „nefasta antiteză monstruoasă dintre *tradiționaliști* și *moderniști*” (Th. Codreanu) nu ne poate asigura, în calitate de „mecanism de interpretare”, obiectivitatea punctelor de vedere asupra fenomenelor literare, atât din România, cât și din Republica Moldova, atât cu referire la perioada interbelică, cât și la cea de după cel de-al doilea război mondial.

Dat fiind că drept o condiție obligatorie a oricărui scriitor trebuie considerată situarea acestuia în spiritul unei culturi din care face parte, scriitorii realizându-se numai în cazul asumării tradiției (A. E. Baconsky), fenomenul întoarcerii la tradiții în Basarabia postbelică este unul complex, tradiția extinzându-și aria de semnificații, de la revendicarea valorilor folclorice până la cele ale literaturii clasice, moderne și postmoderne, – toate acestea făcând parte dintr-un „program” de promovare a receptivității și a creativității. Cercetată anume din această perspectivă, viziunea lui Mircea Eliade asupra demersului cultural ca experiență, a enciclopedismului și universalismului, în calitate de dominante ale structurii culturii românești, precum și a spiritului critic, ca o pârghie necesară corelării între arta specific românească și arta universală, este deosebit de actuală și favorizează concluzia următoare: în peisajul literar basarabean postbelic a funcționat un mecanism similar cu cel pus în evidență de către Eliade în perioada interbelică,

însă cu precizarea că receptivitatea și creativitatea erau stimulate într-un cadru în care situarea în spiritul culturii din care scriitorii făceau parte le era interzisă, aceasta determinând un anumit raport, pe de o parte, cu tradiția, și, pe de alta, cu tendințele novatoare în artă, comunicarea cu alte literaturi, apropierea sau detașarea fiind nuanțate.

Conexiunea dintre cele două aspecte, al închiderii etnocentice și al deschiderii către universalitate, se realizează prin cel de-al treilea, identificat în tentația unui spirit critic mai acut, dictat de ceea ce Gianni Vattimo definea drept „perspectiva orientată spre o răscumpărare estetică a existenței, care neagă mai mult sau mai puțin explicit arta ca moment „specializat, ca «duminică a vieții»”.

În anii postbelici lucrurile se schimbă de o așa manieră încât a devenit oportună fixarea unor repere nu doar de ordin estetic, ci și moral, care nu puteau fi cucerite pe calea speculației, ci a perspicacității și a devotamentului capabile să apropie adevărul de cei care îl căutau. Dar adevărul istoric fiind trunchiat sau, mai exact, accesul la el fiind total interzis, scriitorilor le rămânea doar șansa de a conta pe capacitatea intuitivă, profund vizionară. Pe această linie au evoluat poeții șaptezeciști, în a căror creație raportul individualitate – universalitate se exprima prin sentimentul libertății, marcat de „starea fracturală a conștiinței mitice”. Lucrul acesta este evident, cu precădere, în proza lui Ion Druță. Reflexivitatea ca stare de veghe, necesitatea recuperării memoriei; sacrul și cunoașterea de sine din perspectiva interiorizării, a liturgicului, tentația creării unui univers primar, a cunoașterii intelectualizate vs cunoaștere dionisiacă; ludicul ca dualitate genuină a naturii umane – toate acestea profilându-se pe fundalul omniprezenței forței maternității – contribuie, în cazul poeziei lui Grigore Vieru, la constituirea religiei Mamei.

Raportată la europenitatea ca paradigmă și experiență culturală a libertății de gândire, condiția intelectualului căruia i se refuză împlinirea destinului se suprapune, în proza lui Paul Goma, peste condiția omului de rând căruia i se mutilează mentalitatea. Convertindu-și destinul de transfug în cel de „*artist*” al *re-fugii*, autorul iese din banalitatea literarului, credința în forța regenerării propulsând mișcarea pe o traiectorie concentrică în jurul nucleului numit Basarabia. Prin repetare obsesivă, prin sensurile adânci care i se atribuie, acest nucleu se înconjoară tot mai mult și mai insistent de o atmosferă mirifică, atrăgându-l pe înstrăinatul personaj ca o Itacă de dincolo de vremurile de restriște, menținându-i treaz spiritul critic acutizat până la înveninare și dorința de depășire a stării de re-fugiat.

Același spirit acutizat până la înveninare îl descoperim în creația lui Liviu Damian. Deosebită de religia Mamei, care, după M. Eliade, e o religie a replierii în sine, a concentrării interioare, a căutării unui centru (am

demonstrat acest lucru în baza creației lui Gr. Vieru), religia Tatălui, pe care e fundamentată poezia lui Damian, ține de un tip de spiritualitate care merge în sens contrar, de depășire a limitelor. Așa se explică prezența lui Don Quijote și a anti-Odiseii, sau a reiterării într-un registru burlesc a călătoriei de regăsire a identității și a spațiului originar; a regelui Lear, sau a lui Hamlet, cu alte cuvinte, în felul acesta transpare necesitatea unei „construcții culturale” într-un spațiu al vidului, al inexistentului resimțit acut de către scriitor. Expresia artistică este pusă în acord cu necesitatea de ordinul culturii, cultura constituindu-se ca *memorie a unui popor*. În mod uimitor și paradoxal, la trezirea simțului pentru istoricitate au contribuit topoi legați indestructibil de tradiție: *mama, graiul*, precum și multiple motive lirice între care *lacrima, frunza, piatra, izvorul, teiul* etc., deoarece însăși noțiunea de tradiție cunoaște în contextul literar basarabean o nouă determinare.

Tentativa unei noi lumi literare, a unei noi lumi artistice sensibile, care să eficientizeze dialogul cu alte culturi, în anii '80-'90 ai secolului al XX-lea, se profilează cu mai multă claritate pe fundalul situației din anii '60-'70, când autori precum Anatol Codru sunt preocupați inclusiv de recuperarea autenticității. Înțelegând perfect condiția poetului modern, Anatol Codru își raportează versul la „gradul zero al crizei spiritului european” (Th. Codreanu). Depășirea crizei la el ține de nevoia reabilitării autenticului în plan artistic. Din efortul acestei reabilitări se desprinde și conceperea poeziei ca explorare a zonelor ce țin de folcloric, perpetuarea memoriei și a realității istorice. Din același motiv, poeții, cu timpul, se îndreaptă spre un cadru pur, livresc, spre jocul infinit al oglinzilor, caracteristic postmodernismului, și lecțiile culturii universale. Anume astfel procedează Victor Teleucă, Ion Hadârcă, Arcadie Suceveanu, cel din urmă alimentându-se din atmosfera unui Cernăuți, acum plin de nostalgia culturii care altădată îl inspira pe îndelete pe Paul Celan, ambii poeți înrudiți prin esența modernității personajului liric. Artistul postmodern își vede rostul nu în a furniza realitate, ci în „a inventa aluzii la conceptibilul care nu poate să fie prezentat” (J.-F. Lyotard). Astfel se explică, bunăoară, prezența unor personaje gen *Cavalerul iluziei necesare* (în poezia lui Arcadie Suceveanu), care se profilează pe fundalul crizei de legitimare specific postmodernă. Iată de ce personajul liric din poezia postmodernă se apropie uneori, până la identificare, de lumea materială în care vrea să se redescopere, salvagardându-se. Materia ce ne înconjoară are și ea „limbajul” ei. Traducându-l, poetul își reinventează discursul, renovându-i substanța. Replierea limbajului său poetic, din perspectiva lumii materiale, amintește oarecum de bacoviana „materie plângând”. În același timp însă, bacovianismul în peisajul liric pruto-nistean este prezent în *complexul Bacovia*, echivalat de către criticul Theodor Codreanu

cu nevoia de cultură, astfel încât o problemă mult discutată în ultimul timp, cea a globalizării, își află rostul în literatura de la noi din perspectiva individului multicultural, și nu din perspectiva multiculturalității.

Cercetată din perspectiva dialogului intercultural, al multiculturalității, combinația pe care ne-am propus să o investigăm, anume cea dintre imaginație și definirea de sine, își amplifică în mod substanțial registrul, dezvoltând sensuri și trăsături inconfundabile ale literaturii din Republica Moldova. Investigat din perspectiva zilei de astăzi, peisajul postbelic al literaturii române basarabene de până la 1989, cu diferențele și moștenirea tiparelor culturale comune, ni se relevă ca unul cu posibilități nu tocmai extinse de comunicare cu alte spații literare, decât cel ex-sovietic. Pe de altă parte, e necesar să fie *acceptată* diferența formei de gândire, în cazul scriitorilor basarabeni aflați în ipostaza de apărători ai identității și continuității culturale, stare care pe un anumit segment are unele trăsături inconfundabile. Or, *acceptarea*, în acest caz, înseamnă mai mult decât orice altă formă de credință. Trăsăturile inconfundabile ale peisajului literar basarabean reies din nevoia scriitorilor de a-și căuta, de a-și regăsi, de a-și cunoaște propriul eu, acest traseu implicând un modernism nuanțat în alt mod decât cel cunoscut oriunde în altă parte: detașarea și revenirea, din timp în timp, la valorile trecutului, pe de o parte, și ralierea, mai avântată sau mai temperată, la modernism și postmodernism, pe de altă parte, constituindu-se ca trăsături definitorii.

Dan ANA BANTOȘ.
MĂNUCĂ MODERNIZAREA DISCURSULUI
CRITIC ȘI ISTORIC LITERAR

Volumul *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* se înscrie în rândul cercetărilor de istorie și critică literară din Republica Moldova care atestă o remarcabilă tendință de r-cordare la actualele metode, în special europene, în domeniu. Este motivul pentru care voi începe prin a situa lucrarea de față într-un context mai larg, pentru a-i sublinia contribuția substanțială la întărirea acestei tendințe.

Literatura din fosta Uniune Sovietică a avut un număr relativ mare de critici și istorici literari. Poate mai numeroși decât scriitorii. Această situație s-a datorat direcției impuse de dominanta totalitară a „orientării” și a „interpretării” literaturii. „Inginerii sufletului omenesc” (cum îi măgulise Stalin pe scriitori) trebuiau „învățați, învățați și, din nou, învățați” cum să scrie (ca să-l parafrarez și pe Lenin). Iar criticii erau doar simpli controlori de calitate ideologică și politică, simple automate ale căror șublere se închideau și se deschideau în funcție de comanda primită. Discursul literar și cel critic aveau un larg punct comun: ideologizarea. Nu cred că există, în toată istoria criticii literare universale, o perioadă atât de întinsă în care să se poată observa cu atâta limpezime existența unei foarte precis formulate și comun-generalizate unități de măsură. Toate școlile critice și-au pus și continuă să-și pună aceeași întrebare fundamentală: posedă sau nu discursul critic o unitate de măsură corespunzătoare discursului literar? Polemicile sunt crâncene. Numai știința literară sovietică oficială a fost singura care a găsit numitorul comun: „directivele Partidului Comunist (bolșevic)”. Care erau schimbătoare și, deseori, ucigătoare.

La propriu, încât criticul trebuia să fie atent nu neapărat la nuanțele textului literar, ci, mai ales, la nuanțele directivelor. Pentru cele dintâi, rămânea un grup extrem de restrâns de caracteristici, reduse, de obicei, la rolul de glazură ornamentală („minunatul poem”, „desăvârșita măiestrie artistică”, „înălțătoarele gânduri ale omului nou” ș.a.m.d.).

Criticii literari din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească s-au văzut constrânși să se înscrie în acest uriaș model nivelator, care nu îngăduia nici afirmarea personalității celui ce ar fi trebuit să fie un exeget, nici afirmarea personalității scriitorului. Deosebirea față de critica și istoria literară din dreapta Prutului era de-a binelea uriașă. A făcut și criticul din dreapta Prutului compromisuri, începând cu 1950 și până prin 1970, dar apoi nu a mai adoptat ideologizarea ca pe o modalitate unică de existență și de justificare a valorii. Excepțiile sunt puține și confirmă regula. În stânga Prutului, ca și în ex-Germania Democrată, în Cehoslovacia și în Bulgaria, fostele țări comuniste cele mai obediente față de modelul moscovit, nu au avut cum să apară critici de întâmpinare precum Eugen Simion și Nicolae Manolescu. Adică profesioniști care să aibă propria lor atitudine și scară de valori. Foiletonistul român își permitea „lecturi infidele”. Cel de la Chișinău – niciodată. Chiar și dacă numai s-ar fi gândit la această posibilitate, tot ar fi fost hărăzit unui sejur fără termen în preajma urșilor albi.

Ultimul deceniu a cunoscut o eliberare a discursului critico-literar din spațiul pruto-nistean. Deși suficient de lentă. Cauzele lătorii sunt numeroase. Amintesc doar existența invocatei ideologizări, care a creat un mental colectiv extrem de rezistent, precum și preocupările de ordin extra-literar. Există, firește, și excepții. Câțiva critici au știut să găsească o măsură adecvată și să reziste discursului impus mult mai mult decât au reușit alții. În zilele noastre, o nouă generație se ridică, făcând proba ruperii totale de metehnele sovietizării. Modelul urmat nu este neapărat cel românesc, deoarece și acesta se află în plină modificare. Se merge către critica de tip universitar, cu unele urme ale criticii de întâmpinare.

Ana Bantoș se înscrie în acest amplu proces, pe de o parte, de modernizare a discursului critic și istoric literar, iar pe de altă parte, de racordare a literaturii de limba română scrisă în spațiul dintre Prut și Nistru la ceea ce eu am numit literatura română generală.

Sunt două dintre motivele care au călăuzit structurarea lucrării de față, al cărei prim capitol studiază relația dintre etnocentrism și universalism așa cum a fost văzută aceasta de o parte și de alta a Prutului. Spre exemplificare au fost alese aici textele lui Vasile Coroban și Mihai Cimpoi. Această selecție pune în lumină căutările autoarei de valorificare și de recuperare nu numai a actualității, ci și a ceea ce a considerat drept valoros din perioada

sovietică. Atitudine ce va fi o constantă a tuturor paginilor care vor urma și în care criteriul estetic va fi unul fundamental.

Un al doilea capitol are în vedere o chestiune spinoasă, aceea a așa-numitului regionalism. Despre acesta a început a se discuta în literatura română cu deosebire după 1918, adică după realizarea Unirii, când provinciile nou intrate în componența statului român au dorit să își afirme individualitatea. Niciodată însă astfel de manifestări nu au avut caracter centrifug, nu au negat apartenența la spațiul literar românesc. Promotorii lor au apreciat că, dimpotrivă, este vorba despre diversitate în întregul numit literatura română. Autoarea se oprește asupra lui Mircea Eliade, pentru a exemplifica diversele aspecte ale acestui fenomen, pe care îl consideră drept unul aflat „între etnocentrism și dialog intercultural”.

Ana Bantoș scrie mai de mult. Un prim volum, din 1985, *Creație și atitudine*, ia în dezbatere opera lui N. Costenco, P. Boțu, L. Damian, V. Teleucă, Gh. Vodă, N. Dabija, A. Suceveanu, V. Romanciuc, accentul fiind pus pe atitudinea față de creație, cu alte cuvinte, pe schimbarea, deplasarea centrului.

Deschiderea politică de după 1990 dintre România și Republica Moldova a ocazionat și o deschidere culturală, de care s-a bucurat și Ana Bantoș: în noile condiții, a urmat un doctorat la Iași și a putut lua legătura cu specificul mișcării critice românești și occidentale. De aici, a rezultat o lucrare de neconceput, până mai ieri, pentru un cercetător din fosta R.S.S.M.: Ana Bantoș a început să studieze prezența sacralului, semnând volumul *Dinamica sacralului în poezia basarabească contemporană* (București, Editura Fundației Culturale Române, 2000). Constantin Stere era de părere că basarabeanul ar fi caracterizat de „misticism democratic”. Sunt însă convins că nu aici își are sorgintea preocuparea autoarei. Este vorba, mai curând, de abordarea unui subiect interzis în ultimii cincizeci de ani în stânga Prutului. În mod cert, a contribuit și apariția în limba română a unei bogate bibliografii în materie, precum câteva lucrări devenite clasice (Rudolf Otto, Mircea Eliade, Roger Caillois). Pe de altă parte, Ana Bantoș consideră că aprofundarea acestei dimensiuni a liricii basarabene postbelice va contribui la „eliberarea literaturii de sub dictatul extra-literar”. În consens cu autorii invocați în bibliografie, autoarea este convinsă că nevoia de sacru consolidează identitatea umană și, pornind de aici, face o paralelă între evoluția liricii de pe cele două maluri ale Prutului. Se urmărește să se demonstreze sincronizarea lor: „Generației de poeți Nichita Stănescu – Ana Blandiana, care se afirmau la începutul deceniului al șaselea, îi corespunde, în Basarabia, generația lui Grigore Vieru și Liviu Damian, care nu e străină de climatul menționat, cu precizarea ca așa-numitul «pașoptism» a durat aici mai mult”.

Efortul este laudabil, căci tinde să afle puncte comune între termenii relației. Iar aceste puncte există, fără îndoială, unele fiind discutate în exegeza

analizată aici. Ar fi cu totul fastidios măcar să ne gândim că le putem aborda pe toate. Sunt tentat să găesc, mai degrabă, diferențele, spre a sublinia cât de dificilă este integrarea culturală. Nu poate fi trecută cu vederea – și Ana Bantoș afirmă limpede acest lucru – amintita ideologizare profundă din literatura sovietică moldovenească. Era o consecință a situației pe plan unional.

Pe de altă parte, tentativele subterane de racordare la cealaltă tradiție, cea românească, sunt mai mult decât firești. Există prea numeroase fapte care confirmă tendința despre care totuși nu se poate susține că a fost nici generală și nici profundă. Ea este sporadică și mai mult tematică, aflată la nivelul câtorva motive, între care l-aș considera drept principal pe acela pe care l-aș numi sentimentul metafizic al originilor. Anatol Codru, spre exemplu, invocă, în 1967, „îndărătnicia pietrei”. Titlu semnificativ atât pentru volumul semnat atunci de Anatol Codru, cât și pentru o întreagă grupare de creatori, precum Liviu Damian, Ion Hadârcă, Victor Teleucă, reuniți în capitolul *Lupta cu orizontul închis*.

Pe acest tărâm, Ana Bantoș vine cu o perspectivă nouă, alegând, în lucrare, un alt referent. În general, teoreticienii și istoricii literari moldo-sovietici se opreau asupra lui Cantemir, Creangă și Eminescu, între care strecurau minori născuți între Prut și Nistru, precum Constantin Stamati. Însă Eminescu era câmpul de referință cel mai agreat – desigur, în varianta lui cenzurată drastic și în stil bolșevic. Cam așa cum se întâmplase și la noi, până prin 1955. Generația șaizeciștilor basarabeni s-a folosit de ocazie, revendicându-se, ca tip de discurs liric, din eminescianism. Era o modalitate de salvare și de derogare, câtă era posibilă și admisă, de la sovietisme.

Ana Bantoș află acum și alte înrâuriri, scoțând în prim-plan poezia lui Lucian Blaga, convinsă fiind că „în spațiul basarabean, Blaga stă alături de Eminescu”. Concordanțele, similitudinile și influența s-ar fi amplificat la șaptezeciști și, apoi, la așa-ziii „postmoderni” din stânga Prutului. Propunerea este pe cât de îndrăzneță, pe atât de insolită și trebuie luată în considerare, cu atât mai mult, cu cât și alți critici ai noii generații apelează la marea noastră literatură interbelică pentru a căuta puncte de reazem. Cu atât mai mult, de asemenea, cu cât propunerea Anei Bantoș este și serios argumentată. Exegeta este de părere că „importantă se dovedește schimbarea codurilor, nu a mijloacelor cu care se înfăptuia aceasta. Decalajul dintre mijloacele de exprimare și lumea interioară, a eului intim, ca să-i spunem așa, îi va preocupa pe poeții basarabeni de după '80, mai exact, după ce ecurile teatrului lui Eugen Ionescu au răzbătut aici, anihilând inerția limbajului poetic înțepenit”.

Aceste afirmații constituie premisa principală de la care pleacă Ana Bantoș, care, mai departe, subliniază că în poezia ultimelor două decenii ale seco-

82 Limba ROMÂNĂ

lului al XX-lea se produce un fenomen de sincronizare și mai puternică, „însuși discursul fiind transformat în subiect liric”.

Ana Bantoș constată circulația intensă a unor motive care, prin persistență, devin un fel de simboluri obsedante: limba maternă, mama, locul natal, izvorul, lacrima, piatra, teiul, Eminescu. Existența tuturor acestora este exemplificată prin citate din autori de incontestabilă valoare, precum Grigore Vieru, Gheorghe Vodă, Ion Druță. Nu am întâlnit niciun rând dedicat grafomanilor. Acest fapt întărește credibilitatea opiniilor avansate în lucrare și constituie o generalizare deja câștigată pentru viitoarele cercetări asupra liricii basarabene.

În volumul semnat de Ana Bantoș constatăm că, dincolo de etichetele generalizatoare folosite, care, oriunde, introduc restricții, caracterizarea poeziei de azi din Republica Moldova rămâne una exactă, chiar riguroasă. Evidențiez un fapt particular, asupra căruia autoarea nu insistă, pentru că nu intră cu totul în vederile lucrării. Este vorba despre relațiile dintre poeții din Republica Moldova și cei din Țările Baltice. Este o problemă de literatură comparată, dar, în egală măsură, și de sociologie literară. De ce a fost posibil ca scriitori de limba română să se îndrepte către experiența literară a unor limbi (cele ugro-finice și balto-slave) cu totul străine de specificul limbilor romanice – iată o întrebare la care nu se poate răspunde nici prea simplu și nici în grabă. După cum nu este nici atât de simplu să se răspundă la o altă întrebare. După cum se cunoaște, în așa-numitul Banat sârbesc există o puternică literatură de limba română. De ce aceasta nu s-a autointitulat niciodată „literatură bănățeană” și folosește particularitățile dialectale regionale numai pentru a obține efecte umoristice și a lua în deriziune eventualele năzuințe etnofuge? De ce, de asemenea, literatura de limba română scrisă în regiunea Cernăuți nu se autointitulează „literatură bucovineană”?

În concluzie, sunt de părere că exegeza *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* este o cercetare extrem de valoroasă, care pune în lumină conexiuni revelatoare și bine argumentate prin utilizarea unor procedee critice moderne, contribuind la consolidarea a ceea ce se numește literatura română generală.

Mircea A. DIACONU **O IMAGINE COMPLEXĂ
ASUPRA LITERATURII ROMÂNE
DIN REPUBLICA MOLDOVA**

Autoarea a câtorva cărți valoroase, cercetător avizat al fenomenului literar, cu competențe în domeniul comparativismului, specialist în istoria literaturii, teoria literaturii, critica literară, literatura universală, dna Ana Bantoș a elaborat o lucrare a cărei anvergură vorbește de la sine despre puterea de sinteză a autoarei și despre nevoia redesenării în spațiul cultural dintre Prut și Nistru a unei anumite identități care să țină cont atât de contextul european și de dezbaterile care se poartă la acest nivel în legătură cu fenomenul literar al ultimelor secole, cât și de contextul cultural și literar românesc în care se înscrie în mod firesc fenomenul interriversan. Simplu spus, studiul acesta umple un gol, fiind o lucrare de pionierat care deschide direcții de cercetare, oferind, adesea în mod implicit, dincolo de analizele proprii, câteva premise care pot constitui subiectul unor teze de demonstrat. Cu anvergură eseistică, cercetătoarea vede liniile mari pe care se pot desfășura cercetări ulterioare.

În fapt, autoarea oferă o imagine complexă asupra literaturii române din Republica Moldova, referindu-se la un număr mare de scriitori, atât în perspective monografice, cât și în proiecții sintetice în care anumite teme sunt urmărite în opera unor scriitori foarte diferiți între ei. Mai mult, cercetătoarea înscrie opera acestor scriitori în câteva direcții, care ar trebui să le demonstreze universalitatea, apartenența, fără complexe, la un anumit spirit al timpului. Prin urmare, dincolo de sinteza propriu-zisă, dincolo de analizele pe care le face, studiul de față este și o pledoarie în favoarea, pe de o parte, a românității acestei literaturi și, pe de altă parte, explicit, a europenității ei.

Fără să pară că ar constitui obiectul cercetării, autoarea este interesată să realizeze noi situații din aceste punc-

te de vedere și propune teme de dezbatere în acest sens. Astfel, înscrierea în europenitate (a se citi în modernitate) nu mai înseamnă copierea modelelor centraliste, ci, dimpotrivă, manifestarea specificității, recuperarea a ceea ce este regional. Multiculturalitatea implică tocmai o astfel de viziune asupra lucrurilor. Pe de altă parte, înseși modelele centraliste își atenuază miezul lor tare, permițând nuanțări sau răsturnări bruște de perspective, precum aceea propusă de Antoine Compagnon, anticipată de un Matei Călinescu sau chiar de un Z. Ornea, nuanțări care pot constitui temelia (fundamentarea teoretică) a unor modificări de perspectivă asupra literaturii din Republica Moldova și a contextului în care ea trebuie analizată.

La acest nivel al dezbaterii, cercetătoarea, doamna Ana Bantoș, lasă să se înțeleagă că premisele implicite de la care pornește sunt legate de faptul că dacă moderniștii sunt adesea niște „antimoderniști”, în acest caz și tradiționalismul poate fi considerat, parafrazându-l pe Matei Călinescu, o față a modernității. Este argumentația care ar putea scoate o bună parte din literatura română scrisă în Republica Moldova de sub insinuarea că ea ar aparține tradiționalismului, deci unei mișcări retrograde, revolute, datate, că, prin urmare, nu satisface criteriile estetice. O simplificare asupra căreia nu insistăm aici face eroarea de a identifica modernismul cu esteticul și tradiționalismul cu eticul. Iar ecuația se complică și mai mult atunci când printre necunoscute pătrunde și coordonata postmodernismului. Or, autoarea, fără să urmărească o demonstrație riguroasă în acest sens, plasează literatura română scrisă în Republica Moldova în coordonate europene și nu acceptă, nici nu se lasă sedusă de astfel de simplificări.

O altă problemă pe care cercetătoarea, fără a o trata explicit, o supune atenției privește sincronizarea literaturii din Republica Moldova cu literatura scrisă în România. În fond, aici este interesant de văzut de ce, după perioada interbelică, în care se creaseră premisele unei sincronii depline a valorilor, traiectul devenirii literaturii a fost parțial altul și, mai mult decât atât, de ce cantonarea în tradiționalism a avut o altă receptare decât în România. Receptarea scriitorului de factură etnică, națională, mitică a fost una favorabilă în Republica Moldova, având deopotrivă susținerea criticii, și acest fapt a generat dezvoltarea naturală a unei astfel de literaturi, în vreme ce în România ea părea desuetă, considerându-se că nu satisface criteriul estetic. La drept vorbind, apărarea criteriului estetic era aici o formă de apărare a eticului. În fine, receptări diferite ale fenomenului literar au generat dezvoltări diferite ale literaturii propriu-zise, acest fapt datorându-se în fond contextului politic. Cum Republica Moldova era în conglomeratul numit U.R.S.S., era firesc ca intelectualii (deopotrivă scriitorii) să-și exprime identitatea colectivă, să se pună în slujba ei. Orice vers devenea în felul acesta o armă. În România, dimpotrivă, cei care vorbeau despre identitatea românească (tabăra protocroniștilor li s-a aliat în mod structural) erau oamenii politici care și-au asumat discursul naționalist. Nevoia de independență a scriitorului și nevoia de a-și

apăra identitatea se manifesta, în mod logic, prin opoziție față de discursul oficial. Așadar, în vreme ce discursul oficial era în Republica Moldova unul suprastatal, care altera identitatea națională, în România el apăra identitatea națională. Reacția scriitorului tocmai de aceea era diferită. Fără să fie anti-națională (deși unora li se poate părea astfel), literatura unor mari scriitori din România se rupea de problematica națională și etnică. Mari scriitori din România acuzau diversiunea provocată de asumarea discursului naționalist de autoritatea politică. Sunt, toate acestea, gânduri provocate de studiul dnei Ana Bantoș, care și precizează, la un moment dat, că „O altă temă de fond a cercetării vizează faptul că în perioada sovietică izolarea literaturii pruto-nistrene de albia ei românească firească a determinat raporturi speciale cu folclorul, cu literatura clasică, precum și cu cea universală. Anume astfel se explică faptul că în anii '60-'70 scriitorii au acordat o mai mare atenție problemelor legate de civilizația rustică, tradiția constituind firul menit să mențină continuitatea spirituală și să contribuie la depășirea crizei identitare”.

În fapt, cercetătoarea își propune să construiască imaginea de ansamblu a literaturii române din Republica Moldova, având în vedere două planuri distincte, așa cum se precizează la un moment dat. Deopotrivă planul „închiderii, al orientării etnocentrice”, dar și cel „al deschiderii spre universalism, spre dialogul cu alte culturi și alte literaturi”, secvențele temporale avute în vedere fiind perioada interbelică, dar și literatura contemporană. Este de apreciat faptul că în discutarea acestor chestiuni autoarea aduce în dezbatere problema identității și a alterității, justificând în felul acesta prezența sau dominanța sacrului în literatură, a tematicii religioase, mai târziu a liturgicului. Reiese că, în felul acesta, deopotrivă cu manifestarea specificului, se realizează și deschiderea spre universalitate. În susținerea acestui punct de vedere autoarea nu face ceea ce s-ar putea numi o argumentație intrinsecă, ci apelează la o serie de referințe și surse bibliografice, cel mai adesea la autorități în domeniu, din țesătura afirmațiilor lor ivindu-se puncte de sprijin.

Volumul *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*, un studiu realizat cu metode critice diferite, de graniță, care îmbină monografia cu istorismul și tematismul, își propune să identifice „trăsăturile inconfundabile ale peisajului literar basarabean”, așa cum reies ele „din nevoia scriitorilor de a-și căuta, de a-și regăsi, de a-și cunoaște propriul eu, traseul acesta implicând un modernism nuanțat în alt mod decât cel cunoscut oriunde în altă parte: detașarea și revenirea, din timp în timp, la valorile trecutului, pe de o parte, și ralierea, mai avântată sau mai temperată, la modernism și postmodernism, pe de altă parte, constituindu-se în calitate de trăsături definitorii”. Și din acest punct de vedere, fundamental, în fond, autoarea își atinge obiectivele pe care și le propune, lucrarea conținând o serie de concluzii, observații, recomandări care denotă maturitatea abordării și înscrierea responsabilă a propriei cercetări într-un proiect supraindividual.

**Theodor RIGOARE CRITICĂ
CODREANU ȘI TALENT LITERAR**

Lucrarea Anei Bantoș *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* se înscrie organic atât în continuitatea preocupărilor autoarei din ultimele două decenii, cât, mai ales, în ansamblul cercetărilor de profil din Republica Moldova datorate lui Mihai Cimpoi, Haralambie Corbu, Ion Ciocanu, Mihail Dolgan, Nicolae Bilețchi, Nicolae Leahu, ca să-i amintesc doar pe aceștia. Dar principalul merit al eforturilor doamnei Ana Bantoș este reintegrarea fenomenului literar basarabean în organicitatea complexă a literaturii române și universale, încercând să elimine imaginea unei culturi marginalizate, autarhice, considerate de unii fenomen „provincial”, pur tradiționalist. Fiind operă de doctrină literară, dincolo de aspectele descriptiv-istorice și estetice, dificultatea întreprinderii este evidentă, dificultate pe care autoarea o trece convingător printr-o largă informație teoretică din literatura critică românească și universală, aspect care consonează fericit cu o profundă cunoaștere a fenomenului literar din Republica Moldova, cu extensie la Bucovina, la literatura din Țară și din exil. Astfel, mi se pare firească integrarea în arguția autoarei a scriitorilor ca Paul Celan sau Paul Goma, probe, în același timp, ale universalității la care contribuie Moldova dintre Prut și Nistru.

În surprinderea relației dintre *național* și *universal*, dintre *tradiționalism* și *modernism*, doamna Ana Bantoș pleacă de la constatarea că, în zorii modernității, nu a existat trufia avangardistă a rupturii dintre antiteze, discontinuitatea fundându-se pe o continuitate recunoscută ca atare de un Apollinaire sau de un T. S. Eliot, această viziune organică fiind, de

altfel, puternic manifestată și în cultura românească, la un Al. Macedonski, un G. Bacovia, ca să nu mai vorbim de T. Arghezi sau Lucian Blaga. „Antiteza neîmpăcată”, recurgând la o sintagmă eminesciană, dintre tradiționalism și modernism, a venit la adepții radicali ai modernismului lovinescian și la cei la fel de radicali ai protocronismului teoretizat fugitiv de Edgar Papu, în 1977. Spirit echilibrat, doamna Ana Bantoș soluționează antitezele, aș spune, *transdisciplinar*, chiar dacă autoarea nu utilizează acest termen care marchează noua paradigmă culturală a ethosului transmodern. Indicii sigure pentru noua viziune sunt cunoașterea contribuțiilor lui David Harvey sau Antoine Compagnon, gânditori transmoderni, care evită înfundătura postmodernistă de la sfârșitul secolului al XX-lea. Postmodernismul, ca radicalism al modernismului, în sensul rescrierii parodice a acestuia, a fost, mai ales în spațiul românesc, o respingere a *tradiției*, a *sacralului*, a *naționalului* din cultură. Or, doamna Ana Bantoș tocmai pe recuperarea sacralului și a etnicității în literatură și-a axat cercetările, cum o atestă și *Deschidere spre universalism. Literatură română din Basarabia postbelică*. O carte anterioară a Domniei Sale se intitulează *Dinamica sacralului în poezia basarabească contemporană* (București, 2000).

Structurată pentadic, ca semn al armoniei personalității critice, *Deschidere spre universalism. Literatură română din Basarabia postbelică* arată nu doar rigoare și nuanțare critică, ci și un talent literar oglindit într-o limbă română curată, în care savoarea regională răzbate discret, fiind susținută de rafinamentul la care a ajuns astăzi limba română literară. Ana Bantoș este una dintre vocile critice importante din spațiul românesc.

**Maria REINTERPRETAREA
ȘLEAHTIȚCHI LITERATURII DIN BASARABIA**

Oricât ar părea de neașteptat, cercetarea literaturii române din secolul XX din Republica Moldova rămâne în continuare un subiect de actualitate pentru știința literară românească. E adevărat că studierea acestei perioade a înregistrat în etapa postbelică efortul mai multor generații de cercetători, în special din Republica Moldova, dar trebuie să recunoaștem totodată că rare sau cu totul inexistente sunt studiile de până la 1990 care ar fi scăpat contaminării nefaste a ideologiei comuniste. În aceste condiții, considerăm motivată și oportună reinvestigarea acestui segment vast de literatură română și supunerea judecății de valoare echidistant, cu instrumente critice adecvate, prin care s-ar evidenția, fără exagerări, treptele dezvoltării și involuției literaturii din Basarabia. Exercițiul devine iminent și pentru a putea construi mai departe pe verticala valorică. Astfel, problema care se impune nu ține atât de profilul literaturii din Basarabia în secolul XX (or, cărțile rânduie pe imensele rafturi ale vremii nu mai pot și nici nu e nevoie să fie rescrise), cât de receptarea ei. Receptarea pune și impune o altă ordine valorică. Tot ce a fost literatură de conjunctură se va precipita, iar valorile, adesea nedreptățite în perioada comunistă, trebuie promovate și popularizate. Științei literare, dincolo de tradiționala misiune de cercetare și interpretare de pe poziții științifice a fenomenelor literare și culturale, îi revine astfel și rolul de instituire a unei noi ordini valorice.

Teza de doctor habilitat *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* face dovada cadrării cât se poate de elocvente a necesităților invocate anterior. Elaborată în ideea stabilirii

gradului de închidere în etnocentrism și al deschiderii spre dialogul cu alte culturi, disertația Anei Bantoș este prima lucrare de acest nivel care abordează poezia română din Republica Moldova din a doua jumătate a secolului XX în accesare spre universalitate. Ideea de stabilire a unei alte ordini în istoria receptării fenomenelor literare vizate este expusă explicit de autoare la începutul studiului. „Pe de o parte, afirmă Ana Bantoș, tradiționalismul literaturii anilor '60-'70 trebuie plasat în contextul totalitarismului, al izolării de matricea firească a literaturii române, al anihilării memoriei, interiorizarea având drept scop reconstituirea eului identitar. De aici nevoia de sacru, care a fost puțin studiată. Pe de altă parte, disocieria manifestărilor modernismului în contextul literar interriversan necesită o schimbare de optică, ținând cont de recente interpretări ale fenomenului” (p. 3). Fondată pe cele mai docte și de actualitate studii teoretice și istorico-literare asupra modernismului în general și asupra dezvoltării literaturii române (inclusiv cea din Republica Moldova) în special, lucrarea analizează coexistența a două direcții esențiale ale segmentului literar investigat: etnocentrismul și dialogul cu alte literaturi ca formă a deschiderii spre universalitate. Deși face frecvente trimiteri la postmodernism, autoarea lucrării se rezumă în planul praxisului analitic la autori care, în principiu, nu au ieșit din paradigma modernismului. În lucrare este folosit principiul analizei și relaționării celor câtorva direcții de creație diferite, care au coexistat în aceeași unitate de timp, autoarea reușind să explice și să motiveze, prin însemnele și natura contextului social-politic, mecanismul intern al dialogului continuu și discontinuu dintre literaturi în condițiile totalitarismului de sorginte sovietică. Este evident faptul că Ana Bantoș își propune să abordeze un șir de probleme și realități destul de complexe, care necesită poziționarea abilă, dar și riguroasă a eului interpretativ pe poziții concludente în concordanță cu perspectivele de abordare științifică.

Autoarea reușește să construiască imaginea de ansamblu a literaturii din Republica Moldova, marcată de trei forme ale crizei identitare, ceea ce a și sporit gradul de complexitate a demonstrației de față. Astfel, constată în concluzie autoarea, „în perioada ex-sovietică izolarea literaturii pruto-nistrene de albia ei românească firească a determinat raporturi speciale cu folclorul, cu literatura clasică, precum și cu cea universală” (p. 33). Ceea ce i-a lipsit literaturii române din spațiul nostru a fost spiritul critic accentuat. Autoarea invocă în final „conexiunea dintre cele două aspecte, al închiderii etnocentrice și al deschiderii către universalitate, se realizează prin cel de-al treilea, identificat în tentația unui spirit mai acut” (p. 34). Atragem atenția asupra nuanțării elocvente la care recurge autoarea prin expresia „tentația unui spirit critic mai acut”. Este adevărat că în această perioadă au fost autori și lucrări cu un asumat și puternic spirit critic, dar, de regulă, aceștia nu marcau peisajul receptării pozitive în epocă. De obi-

cei, pe operele lor criticii perioadei își exersau instrumentele scrisului de întâmpinare negativ, puternic colorat ideologic. Prin concluzia generală a lucrării Ana Bantoș constată că „trăsăturile inconfundabile ale peisajului literar basarabean reies din nevoia scriitorilor de a-și căuta, de a-și regăsi, de a-și cunoaște propriul eu, traseul acesta implicând un modernism nuanțat în alt mod decât cel cunoscut oriunde în altă parte: detașarea și revenirea, din timp în timp, la valorile trecutului, pe de o parte, și ralierea, mai avântată sau mai temperată, la modernism și postmodernism, pe de altă parte, constituindu-se în calitate de trăsături definitorii” (p. 35).

Criticul literar Ana Bantoș a reușit, prin teza de doctor habilitat în filologie cu tema *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*, să pună problema reinterpretării literaturii române din Basarabia postbelică în termeni inediți și adecvați cercetării literare moderne, a interpretat fenomenele literare ale perioadei găsindu-le motivările interne și de suprafață, propunând cercetării literare române și europene un studiu care poate servi ca punct de plecare în ideea integrării acestei literaturi în peisajul general românesc și european, or, literatura română din Republica Moldova constituie, în chip evident, parte componentă a acestor structuri integratoare.

Constantin ȘCHIOPU **OPERA LITERARĂ
DIN PERSPECTIVA
NOȚIUNILOR „AUTOR”,
„NARATOR”, „PERSONAJ”,
„EU LIRIC”**

Interpretarea operei artistice în spirit modern, actual, descoperirea semnificațiilor acesteia la lecțiile de literatură necesită, pe de o parte, renunțarea la stereotipuri (interpretarea sociologică fiind unul din ele), și, pe de altă parte, cunoașterea de către elevi a diverselor perspective de interpretare a textului, printre acestea înscriindu-se și cea structuralistă.

Or, conform modelului structuralist, în procesul interpretării operei epice în școală, interesul comentatorului (al elevului) va fi orientat spre receptarea discursului epic, care nu poate neglija, în primul rând, relația „autor – narator – personaj”, aceasta presupunând determinarea viziunilor narațiunii, a punctelor de vedere din care poate fi spusă o poveste. Punctul de vedere („rezultatul unei alegeri personale, însă câtuși de puțin arbitrar” – Henry Jams), la rândul lui, îi permite scriitorului „să-și delimiteze mai bine opțiunile în raport cu acelea ale personajelor sale și, în genere, să-și exploreze și să-și dezvolte subiectul, să-i transmită sensurile și, finalmente, să le evalueze” (Mark Schorer). Într-un interviu din „Le monde”, scriitorul american Paul Auster reia observațiile lui Balzac pornind de la *Orașul de sticlă*: „Există în romane un lucru care mă fascinează: vedem un nume pe copertă, numele autorului, dar deschidem cartea și vocea celui care vorbește nu e a autorului, ci a naratorului. Cui aparține această voce? Dacă nu e cea a autorului, privit ca om, e cea a scriitorului, deci o invenție. Există deci doi protagoniști. /.../ În viața mea există o mare ruptură între mine și omul care scrie cărțile. În viața mea știu, în mare parte,

ceea ce fac; dar când scriu sunt pierdut și nu știu de unde vin aceste istorii”. Această afirmație a lui Auster este foarte aproape de constatarea lui Marcel Proust: „Cartea este produsul unui alt eu decât cel pe care-l manifestăm în obiceiurile noastre, în societate, în viciile noastre”.

Așadar, noțiunile „autor”, „narator”, „personaj”, „eu liric” sunt indispensabile unei interpretări a operei literare, la orice nivel de școlaritate. Cu părere de rău, în comentariile lor, elevii, deseori, confundă conceptul de „autor” cu cel de „autor-narator”, cel de „personaj” cu „personaj-narator” sau, în cazul operelor lirice, noțiunile de „eu liric”, „autor”, „personaj” (sunt foarte cunoscute, de pildă, în această ordine de idei, afirmațiile elevilor: „În poezie, autorul își așteaptă iubita lângă un lac”, „În poezia *Odă (în metru antic)* eul liric invocă două personaje mitologice, Nessus și Hercule” etc.).

Întrucât percepția artistică a realității se poate face sub trei unghiuri de vedere diferite (perspectiva narativă a autorului, perspectiva narativă a unui actor, perspectiva narativă a unei camere de luat vederi), e important ca, în procesul comentării unui text epic de către elevi, să se determine relația ce se stabilește între autor și proiecția literară despre sine însuși. Evident, această sarcină presupune realizarea următoarelor obiective de identificare a instanțelor narrative: Cine este autorul operei? Cine este naratorul diegezei? Ce relație se stabilește între autor și narator? Ce relații există între narator și diegeză? Care sunt prioritățile unui anume tip de narator (punct de vedere)? Ce / pe cine reprezintă eul liric al unei poezii? Ce relație există între eul liric și autorul operei? Ce înfățișări poate avea eul liric în raport cu autorul concret?

O primă sarcină pe care o va soluționa profesorul împreună cu elevii vizează noțiunea de „autor concret” al operei literare, care, de fapt, este creatorul real al acesteia, personalitatea istorică, biografică, ce duce (a dus) o viață autonomă, independentă de textul creat. Evident, pentru definirea personalității autorului, elevii vor analiza o serie de texte: note biografice, mărturisiri ale scriitorului / ale contemporanilor, scrisori / corespondență etc. Totodată, se va ține cont de faptul că „biografia scriitorului” (chiar însăși noțiunea de „autor concret”) înseamnă nu numai trecerea în revistă a CV-ului acestuia, ci și relevarea cadrului cultural-istoric / politic / social / religios, a circumstanțelor în care s-a format ca om, dar și ca scriitor, a lumii lui interioare (aspirații, trăiri, viziune asupra lumii), a comportamentului în viața de zi cu zi (conformist, inadapdat, singuratic, sociabil etc.). Astfel, în procesul studierii personalității biografice a lui M. Eminescu, de exemplu, printre alte sarcini, elevii vor proceda la realizarea unor sarcini de felul următor: 1. „Citiți câteva dintre scrisorile lui M. Eminescu și ale Veronicăi Micle. Argumentați marea dragoste dintre aceștia, având ca repere: stările sufletești, atitudinea, modul de comunicare / exprimare”; 2. „Pregătiți-vă

individual și argumentați, într-o discuție colectivă, rolul pe care l-a avut Veronica Micle în viața omului și poetului M. Eminescu”; 3. „Demonstrați într-o discuție colectivă destinul dramatic al omului Eminescu”; 4. „Comparați cele două portrete și pronunțați-vă asupra deosebirilor, asemănărilor: a) «Totodată rog să se înscrie în acel pașaport pe al cincilea fiu al meu, Mihail, care este la vârsta de 7 ani. Statul crescătoriu, părul potrivit, fața smolită, având și acesta a urma studiile» (Gheorghe Eminovici); b) «Mic și îndesat, cu părul negru pieptănat de la frunte spre ceafă, cu fruntea lată, fața lunguiață, umerii obrazilor puțin ridicați, ochii nu mari, dar vii, colorul feței întunecat, prin care străbate însă rumeneala sănătoasă a obrazilor» (V. Ștefanelli)”. Menționăm că asemenea exerciții îi va ajuta pe elevi nu numai să formuleze o concluzie referitoare la personalitatea biografică / reală a scriitorului, „să vadă” autorul concret, dar și să stabilească ulterior anumite conexiuni între autor și creația lui, să determine dacă există sau nu un decalaj între ideologia autorului și opiniile exprimate de personajele sale.

Definit ca instanță intermediară între autor și istorie / diegează, *naratorul* este considerat, în același timp, ca instanță tipică a textului narativ literar. Figură autonomă, creată de autor, ca și personajele operei, naratorul își asumă funcția narativă, denumită de Dolezel funcția de reprezentare (își asumă obligatoriu nararea povestirii pe care o adresează cititorului / naratarului). Această funcție se combină întotdeauna cu cea de control (Dolezel) sau cu funcția de regie (Genette), căci naratorul controlează structura textuală în acest sens (el poate introduce discursul actorilor prin verbele zicerii sau ale simțirii, le poate schimba intonația prin indicații scenice etc.). Pe lângă aceste două funcții obligatorii, naratorul mai poate exercita și funcția de interpretare (își exprimă atitudinea sa față de evenimentele povestite, față de personaje etc.). Totodată el poate îndeplini și o funcție de acțiune, identificându-se cu un personaj. Cât privește personajul operei literare, acesta este actorul care participă într-un anumit fel la acțiune. Desigur, înlăuntrul lui se menține distincția între personajul-narator, care își asumă funcția narativă și personajul-actor, ce îndeplinește funcția de acțiune. Întrucât actul narativ poate fi asumat de către o instanță narativă anonimă, care nu participă la acțiunea operei (Rousset numește instanța narativă anonimă „autor – narator”, acesta deosebindu-se de autorul concret ca „persoană biografică”) sau de către un personaj, care joacă un rol în lumea narată (personaj-narator), profesorul va formula și sarcinile necesare pentru interpretarea operei literare din perspectiva conceptelor respective: 1. Determinați la ce persoană a verbului se narează. 2. Determinați pe baza fragmentului / textului dacă evenimentul / întâmplarea este relatată din perspectiva autorului-narator sau a unui personaj; 3. Determinați dacă naratorul: a) deține toate informațiile despre întâmplările povestite, despre gândurile, intențiile, sentimentele personajelor; b) este martor la

a acțiune; c) se / nu se autocaracterizează; d) dirijează / nu dirijează procesul relatării). Analiza mai multor fragmente de text literar din perspectiva acestor sarcini îi va ajuta pe elevi să realizeze că autorul-narator deține toate informațiile despre personajele sale, are acces la intimitatea acestora, oferă o viziune aparent obiectivă, creează iluzia desfășurării autonome a evenimentelor, în timp ce personajul-narator, ca martor al acțiunii, deține o informație limitată despre eveniment, este subiectiv, dirijează procesul enunțării (relatează cât vrea și cum vrea), se autocaracterizează.

Un alt concept cu care operează elevii în procesul interpretării lirice este cel de „eu liric”. În acest context, menționăm că orice comunicare poetică se deosebește de cea nepoetică și prin faptul că limbajul celei dintâi este unul afectiv, că fondul ideatic al poeziei (mai ales în lirica meditativ-filozofică) nu se constituie din concepte și idei pure, abstracte, ci subiectivizate prin trăire. În accepția modernă poezia este o expresie a eului, „vorbită” despre eu. Direct ori indirect, explicit ori implicit, spiritul poetului este prezent în operă. Omul-poet vede în lumea reală ceea ce starea lui sufletească și gândirea îl determină să vadă. Din această lume el alege și introduce în poem ceea ce îl reprezintă ca afectivitate și inteligență. Emoția și-o transmite fie în mod direct (lirism confesiv), fie printr-un intermediar (lirism „obiectiv”, în care intermediarul este eroul liric sau un alt element al liricii reale, care, devenit simbol, sugerează stări afective și viziuni subiective). Prin urmare, profesorului îi revine sarcina de a-l ajuta pe elev să înțeleagă că poezia e o construcție în interiorul căreia sălășluiește un suflet, că ea e o afirmare a eului într-o continuă încercare de a se defini pe sine, că eul liric nu este altceva decât vocea poetului, că această voce e o abstracție. În acest caz, conceptul de eu liric va fi raportat la stări, emoții, ipostaze. În final, elevul va putea să definească emoția dominantă a poeziei (regret, nostalgie, tristețe, bucurie etc.), să determine ipostazele / înfățișările eului liric / (eu individual, eu colectiv, eu general etc.), trăsăturile lui definitorii, relațiile care se stabilesc între el și lume / iubită / natură etc. Evident, sarcinile pe care le vor rezolva pe parcursul interpretării operei literare din această perspectivă vor viza într-o mare măsură anume noțiunea de „eu liric”. Iată câteva din ele: 1. Observați la ce persoană este exprimat eul liric și determinați tipul de lirism; 2. Identificați cuvintele și mărcile gramaticale ce indică prezența unui eu liric; 3. Definiți ipostaza acestuia; 4. Selectați versurile cele mai sugestive pentru a ilustra ideea că eul liric trăiește sentimentul solitudinii; 5. Cum este resimțită iubirea de eul liric al poeziei *Noi și pământul* de Lucian Blaga? Alegeți varianta posibilă de răspuns și argumentați-o pe baza operei: a) intensificare a vitalității; b) ardere până la cenușă; c) tulburare senzuală; 6. Comentați alternarea eului individual („...eu trec de-a lung de maluri...”) cu eul – perechea celor doi îndrăgostiți („Vom pluti cuprinși de farmec”) etc.

Cât privește strategiile prin care poate fi abordată diferența autor / narator / personaj / eu liric, acestea pot fi diverse. Jocul pe roluri, înscenarea unei întâmplări / unui eveniment, reproducerea textului prin schimbarea instanței narative, rescrierea textului din perspectiva unui personaj-narator, exercițiul de comparare (se vor compara două variante de text: primul – cu relatarea realizată la persoana I, al doilea – la persoana a III-a) etc. – iată câteva dintre tehnicile / sarcinile pe care le poate utiliza cu succes profesorul în vederea atingerii obiectivelor respective. În cazul rescrierii și comparării a două variante de fragment, modalitatea de lucru nu numai că este cât se poate de simplă, dar și antrenantă. Inițial, profesorul / elevii alege / aleg un fragment din opera literară studiată stabilind cine și la ce persoană narează. Ulterior, ei înlocuiesc relatarea la persoana a III-a cu cea la persoana I, alegând și personajul care va nara evenimentul / întâmplarea. În final se vor analiza aceste variante din mai multe perspective.

Exemplificăm.

Se dau fragmentele:

1. „Avea optsprezece ani și era foarte timidă. Nu pentru că era atât de tânără, ci pentru că așa fusese ea de când se știe, un pic mai retrasă, parcă mereu rămânând cu un pas în urma celorlalți, lăsându-i pe ei, pe oricine, s-o întrecă și ea să privească faptul ca pe ceva absolut firesc.

O chema Agripina, un nume care nu-i plăcea, considerându-l demodat, greoi, chiar caraghios, dar, de-a lungul anilor, se obișnuise și-l suporta ca pe o povară inevitabilă. Totuși, dacă i se întâmpla să facă cunoștință cu vreun băiat, își rostea numele încet, atât de încet încât acela, dacă avea vreo intenție în privința ei, trebuia s-o mai întrebe o dată. Cum însă, de cele mai multe ori, băieții treceau cu capul sus pe lângă ea, se liniștea repede și se retrăgea din nou în intimitatea și modestia ei bolnăvicioasă”.

2. „Am optsprezece ani și sunt foarte timidă. Nu pentru că sunt atât de tânără, ci pentru că așa am fost de când mă știu, un pic mai retrasă, parcă mereu rămânând cu un pas în urma celorlalți, lăsându-i pe ei, pe oricine, să mă întrecă și eu să privesc faptul ca pe ceva absolut firesc. Mă cheamă Agripina, un nume care nu-mi place, pe care-l consider demodat, greoi, chiar caraghios, dar, de-a lungul anilor, m-am obișnuit și-l suport ca pe o povară inevitabilă. Totuși, dacă mi se întâmplă să fac cunoștință cu vreun băiat, îmi rostesc numele încet, atât de încet încât acela, dacă are vreo intenție în privința mea, trebuie să mă mai întrebe o dată. Cum însă, de cele mai multe ori, băieții trec cu capul sus pe lângă mine, mă liniștesc repede și mă retrag din nou în intimitatea și în modestia mea bolnăvicioasă”.

– Prin ce se aseamănă / se deosebesc aceste fragmente?

– Cine relatează în fiecare din cele două fragmente?

96 Limba ROMÂNĂ

- În care din fragmente instanța narativă este obiectivă / subiectivă?
- Care relatare vă place mai mult? Motivați.
- În care din cele două relatări poate fi oferită o informație mai amplă despre personaj? De ce?

Recurgând la înscenarea unei întâmplări (jocul pe roluri), profesorul nu va neglija vocea naratorului, care, aflat după cadrul acțiunii, va face unele precizări privind locul, timpul desfășurării acțiunii, gesturile, comportamentul personajului etc. În final, câteva întrebări îi vor ajuta pe elevi să determine statutul naratorului: Cine a participat în mod direct la acțiune? Cine doar a relatat despre...? Ce funcție a îndeplinit naratorul / actorii? În ce relație sa află naratorul cu actorii / cu autorul concret al operei?

Formularea altor întrebări-sarcini, căutarea unor soluții la ele îi va ajuta pe elevi să pătrundă în esența relației autor – narator – personaj. Or, distincția între instanțele literare nu trebuie să prezinte la lecțiile de literatură un interes teoretic. Ea trebuie să prevadă anumite efecte produse asupra cititorului (elevului) de distanța morală, intelectuală, estetică, ideologică etc. dintre diferitele instanțe ale operei literare.

Iuliana **APARATUL DE FOTOGRAFIAT MĂMĂLIGĂ ȘI TRICOLORUL**

Zâmbetul ei te cucerește prin sinceritate și prospețime. Ca bonus, îți oferă o discuție energizantă și plină de filozofie tinerească. Iar dacă mai ești și receptiv la ceea ce povestește, ai marele noroc să fii prins de blițul aparatului de fotografiat. Despre Sorenela Reniță este vorba, elevă la Liceul român „Mircea Eliade” din Chișinău, o domnișoară zveltă de 17 ani, încărcată de energie pozitivă, care știe să îmbine toate lucrurile frumoase într-un laitmotiv ce îi ghidează tinerețea.

Pentru al doilea an consecutiv Sorenela Reniță reprezintă Republica Moldova la concursul Experiența Fotografică Internațională a Monumentelor „Patrimoniul cultural-istoric în viziunea tinerilor”, susținut de Consiliul Europei. Lucrările ei au redat frumusețile Moldovei la expoziția internațională, organizată în Palatul Europei, Strasbourg, Franța. (2009, 2010. Expérience Photographique Internationales des Monuments 2010 / International Heritage Photographic Experience 2010.)

Nedespărțită de aparatul de fotografiat, Sorenela încearcă să înveșnicească în corpul magic al mașinării splendorile acestui țărâm de basm numit Moldova. „Nu cred că greșesc dacă spun că la naștere zânele bune mi-au pus rucsacul în spate și aparatul de fotografiat la gât”, glumește Sorenela. De mică, de la 5 ani, se ținea scai de tatăl ei, Alecu Reniță, s-o ia în expedițiile organizate de Mișcarea Ecologistă din Moldova prin locurile cele mai pitorești din Basarabia. Astfel a descoperit natura, mersul pe jos, curajul de a urca pe stânci și a trece pe funie peste prăpăstii, arta de a conduce o barcă în ape vijelioase și adânci, măiestria de a pregăti un loc de campare

și de a instala un cort. Focul de tabără, codrii, Nistrul, Prutul, Răutul, Draghiștea, Cogâlnicul, cetățile Hotin, Soroca, Tighina, Cetatea Albă – toate le-a cunoscut și învățat în drumeții împreună cu elevii și adolescenții care participau în minunatele și neuitatele expediții ale Mișcării Ecologice. La 17 ani se poate mândri că a făcut zeci și sute de km pe jos cu rucsacul în spate, aparatul foto la gât și un mic tricolor prins în dreptul inimii, că a savurat atâtea apusuri de soare tulburătoare, că a văzut comorile patrimoniului nostru național la Soroca, Vărativ, Fetești, Corjeuți, Năpadova, Țăpova, Abaclia, Văleni, Climăuți, Japca, Socola, Rașcu, Suta de Movile, lacul Belev, Plaiul Fagulului, Orheiul Vechi, Stânca Butești, Pădurea Domnească, Horodiște etc. „Aveam câteva reguli de aur în expediție, mărturisește Sorenela, eu eram încântată, în primul rând, de arborarea Tricolorului acolo unde instalam corturile. Îți închipui o poiană plină cu flori, câteva corturi și în acel peisaj de poveste un Tricolor?”

Este o îndrăgostită de Moldova și de întregul spațiu românesc. Poate vorbi cu pasiune despre zonele geografice pe care le-a vizitat, încât auzind-o, simți nestăpânirea de a ajunge negreșit acolo. Poartă în inima ei tinerească un buchet de peisaje de suflet și visează ca tinerii din Basarabia să ajungă numai de câț pe unde a călătorit și ea. Păstrează mereu în memorie cele mai dragi priveliști, un loc aparte fiind rezervat misticismului și măreției Toltrelor, un lanț de atoli coralieri, situați în Nord-Vestul Prutului, vechi de aproximativ 20 milioane de ani. „Avem repere turistice de un farmec aparte, dar care rămân neglijate de cei mai mulți dintre noi. Mereu ne frământăm de unde să luăm bani pentru a vizita locuri exotice, dar niciodată nu ne gândim la bijuteriile naturale din Țara noastră, cea de la Nistru până la Tisa”, menționează Sorenela.

Acum a câștigat o bursă și studiază într-un liceu de prestigiu din Marea Britanie. Am fost plăcut surprinsă când, cu ceva timp înainte de plecare în Anglia, Sorenela mi-a arătat un tricolor cu autografe de la prietenii ei, rugându-mă să-i scriu și eu ceva. „Indiferent în ce țară m-aș afla, sunt mândră de neamul meu și voi promova cu demnitate numele nostru de român. Mesajele de pe tricolor îmi vor aminti mereu de Moldova”, îmi mărturisea Sorenela Reniță înainte de a urca în avion și a spune Chișinăului: Pe curând!

Sorenela RENIȚĂ
Dincolo de obiectiv

Orheiul Vechi. Amurg

II Limba ROMÂNĂ

GENERAȚIA
MEA

7 aprilie 2009.
Chișinău

27 martie 2009. Chișinău

Aprilie 2009.
Chișinău

Aprilie 2009. Chișinău. Reînvie natura, reînvie Moldova

IV Limba ROMÂNĂ

Cetatea Albă,
înstrăinată,
dar atât de a noastră

Țara mea de dor.
Maramureș

VI Limba ROMÂNĂ

Râul Racovăț. Brânzeni, Edineț

Crimeea.
Stânci mai vechi
decât timpul

Crimeea. Între cer și marea cea albastră

VIII Limba ROMÂNĂ

Clopotnița de la Orheiul Vechi

Râul Ciuhur. Pastel

X Limba ROMÂNĂ

Orheiul Vechi.
Crucea eternă

Horodiște, Râșcani. Cetate dacică

Decebal, Regele
neînving. Cazanele
de pe Dunăre. Cea
mai mare sculptură
în piatră din Europa

Brașov. Parcul Național „Piatra Craiului”

XII Limba ROMÂNĂ

Câmpia Sorocii. Iunie

Soroca. Amurg

XIV Limba ROMÂNĂ

Basarabia mea.
Ismail. Monumentul
ostașilor români

Hunedoara. Castelul Corvineștilor

Albastrul de Răut

XVI Limba ROMÂNĂ

Primăvară în Bugeac

Anatol **STATUIE**
CIOCANU

Pe toate drumurile
 ce ne despart de-o vreme
 m-am făcut alergător – ce-ndurerată
 cursă de poeme!
 Pe toate mările sfoase-n adâncime
 m-am făcut căutător de rime
 și din toate frunzele ce scapără-nainte
 făuresc silabe și cuvinte;

parcă-aș dori aici, din așteptare,
 să-ți sap statuia sufletului care
 nu va cunoaște vorbele-n cădere,
 el nici răgaz odihnei nu va cere...

ca din mormane multe de nisip
 te modelez și iarăși te risip
 și tot așa –
 pân' cade noaptea-n toate
 și-ți caut umbra care se mai zbate
 să și-o-nveșmânt în hainele de frig...

pe numele uitat – te strig, te strig,
 te strig...

ALBASTRE JUMĂTĂȚI

Știi tu că de-atâtea raze câte sorb
 Trupu-aici se face jumătate orb,
 Jumătate frunză, jumătate floare
 Și că jumătate-i numai sărbătoare?

Care jumătate-ar trebui s-o-ngrop? –
 Trunchiul mi-e tulpină netedă de plop,

100 **Limba ROMÂNĂ**

Stele și-aurore ceru-n plete-mi lasă,
Urcă-n trunchi pământul ca la el acasă...

Ceartă de lumină, cântec de culori –
Simt cum trec prin preajmă ani nemuritori,
Eu – ca o clepsidră – zbaterea lor moale
O transfer în aur tinereții tale!

Rupe-mi de pe mijloc cercurile vechi –
Voi mai sta atâtor timpuri de priveghi,
Ca să știi că dreapta-mi flori de pace-adună
Pe genunchii candizi iar să ți le pună.

Ni-i pământu-n două-albastre jumătăți
În doi ochi de rouă – fraged mi-l arăți;
Cântă-i lângă leagăn, când atâta cale
Fac în nopți spre geamul visurilor tale!

TU CARE-AI TRECUT...

Tu, care-ai trecut prin câmpia trupului meu
Inundat de-o explozie verde –
Parcă mi l-ai fi semănat mereu
Cu ghicitori, cu proverbe...

Cu ce-aș mai putea răspunde la toate
Când nu mai ești, când te-ai dus?
În iarna care vine – sunt alb precum o carte
Cu-atâtea file fără de răspuns.

Ca orbul lăsat în pădure,
Dibuind drumul după coaja copacilor,
M-anin de-o speranță ori de-o iluzie
Ca vița de catargul haracilor!

Primăvara mea va fi a așteptărilor
Orelor cu multă lumină –

Pe sub bolta de-azur, de peste largul mărilor
Păsările-ndrăgostite au să vină!

Respirând îndoielile, spulberând erorile,
Verdele-n glii o să-și poarte candorile
Pe unde-ai mai fost, pe unde-ai trecut –
Verdele-a porni de la-nceput!

CLOPOTUL CERULUI

Clopotul cerului voi trage
De-am să știu că-n ceas târziu
Spre tine clipele-și desface
Sunând a tângă și-a pustiu...

Îți voi aduce mări aproape
Cu brizele sărate-n stol,
O, sarea lor de pe pleoape
Ți-a fi-al durerii sfinte sol!

Și sol al zbuciumului sortii
Între speranță și furtuni,
Crescut, drept fiu, de mateloții
Îngenuncheați în rugăciuni

De dragoste și de-așteptare,
Zdrobiți de valuri și de vânt!
Și ți-a vrea inima să zboare
Să înconjoare-acest pământ,

Să-i toarne peste suferință
Ca peste-o rană – un sărut
Ce-nvie și din neființă
Pe-ndurător ori pe căzut!

Clopotul cerului voi trage
Să-ți explodeze în auz

102 Limba ROMÂNĂ

C-un dor de muguri ce se sparge
Cu ochii mari de lacrimi uzi...

ÎN PREAJMA TA

În preajma ta
Am rostit întotdeauna
Numai cuvinte de duminică,
Șoapte de sărbătoare,
Ca și cum aș fi spus în zori tuturor
Celor neîncepute încă,
Neintrate în al zilei setos circuit:
– Bună dimineața, iarbă cu rouă!
– Bună dimineața, floare!
– Bună dimineața, apă ne-ncepută-a fântânii
Sub ochiul luceafărului de copil adormit!
În preajma ta
Primăverile întotdeauna se rețin
Mai mult și mai primenite-n culori,
Mieii își leagă-n clopoței gingășiile toate,
Și-i mereu înflorit liliacul la porți,
Curgând vioriu și alb peste gard
Ca spuma din proaspătul lapte al dimineții
Venind să-i însenine pe toți!
În preajma ta se împlânzește vinul
Și fructele grădinii vin mai aproape
De aer, de floare,
Marea devine oglindă – s-o treci cu ochii
Ca pe-o sărbătoare! –
Și se-aud rădăcinile-adânci ale apelor
Plângând îndepărtate-n pământ –
Pentru ochii și sufletul tău
Cerșind să se facă izvoare...

ÎN ȚARA DE FLĂCĂRI A MACILOR

În seara aceea
Parcă-ai fi coborât
Din țara de flăcări a macilor –
Mâinile, ochii și gura
Purtau fierbințeala colacilor
Scoși din cuptor
Pentru nunta care-avea să te renască
Din domniță-n doamnă-mpărătească!

Știam că undeva, pe vale
Se vor umplea izvoarele de lacrimile tale
Și de bucurie –
Vor plesni ugerii strugurilor
Sus în deal la vie
Către cununie!

Hei, vornicei!
Înfigeți pintenii grei
În subsuorile-asudate ale cailor –
Din îngăduința crăieselor și crailor
Trei zile vor sări buimace
Vranele la poloboace!

Și numai tu-ndepărtată
De-o fată,
Stăpână parcă pe țara de flăcări a macilor,
Vei plânge cuminte-mpăcată
Ca frunza-ntomnată
Pe osul haracilor!

CÂND N-AM SĂ-ȚI SPUN LA REVEDERE

Ți-oi spune-atunci la revedere
Fie-ntr-o frunză de pe ram,
Fie-ntr-o stea care ne cere,
Fie-n lumina de la geam...

Ți-oi spune-atunci la revedere,
Ne-om întâlni-ntr-un bob din lan,
Ori într-un strop de apă vie,
În floarea cea de maghiran...

Ți-oi spune-atunci la revedere
În ochiu-albastrului izvor
Atât de tânăr în cădere
Din vârful de munte, orbitor!

Ți-oi spune-atunci la revedere
Când nu vom ști că mai suntem
Silabe-aceluiși poem,
Ți-oi spune-atunci la revedere...

Dar până atunci ne vor mai cere
Atâtea mări trezite-n noi,
Și-atâta chin s-a trece-apoi

Căci n-am să-ți spun la revedere!

CĂTRE SFÂRȘIT

Pentru chipul și-asemănarea ta
am spintecat munții de marmura
sufletul tău acolo nu era,
prin alte-mpărății zbură;

pentru setea ce-o porți de cu zori
am trezit viile la cântători,

izvoarele-adormite-n flori
pe căpătâii pietrelor, scânteietori;

iar pentru cel mai frumos vis
ți-am oprit păsările din necuprins,
ți-am deschis cartea la cuvântul PARADIS:
– citește! – ți-am zis:

fulguiau plopii, se-auzeau stamine
cristalizând miere, – ademenind albine,
când m-am ruinat auzind printre suspine:
nu ți-ai lăsat nimic pentru tine!

HAI SĂ NE MAI CREDEM!

Hai să ne mai credem bravii mateloți,
Care-ajunși acasă iar visează marea,
Marea ce ne cheamă de vecii pe toți,
Marea care este pentru ei salvarea –
Hai să ne mai credem bravii mateloți!

Și că nu-s pe lume porțile închise
Pentru vreo dorință, pentru vreo credință,
Pentru-ndemn la faptă, pentr-un pom cu vise,
Pentru-un sacrificiu, pentr-o biruință,
Că nu sunt pe lume porțile închise.

Că mai sunt părinții la o vârstă-a florii,
Că mai simt pe buze prima sărutare,
Că sunt tineri pașii lor, alergătorii,
Pentru pruncii care țipă-n așteptare,
Că mai sunt părinții la o vârstă-a florii...

Și că n-are capăt aurul în toamnă,
Și că frunza-n vânturi iar va prinde viață,
Că spre lume tânăr Zori-de-Zi se-nalță,
Că-s numai duminici, că nu-s nori de ceață,
O, că n-are capăt aurul în toamnă!

106 **Limba ROMÂNĂ**

Că în aer proaspăt nu vom ști de moarte
Și că gura fraged ți-o cânta întruna
De-o iubire care va chema departe
Spre-a orbi trădarea și-a goni minciuna,
Că în aer proaspăt nu vom ști de moarte!

Hai să ne mai credem bravii mateloți
Și că nu-s pe lume porțile închise,
Și că sunt părinții la o vârstă-a florii,
Și că n-are capăt aurul în toamnă,
Și că-n aer proaspăt nu vom ști de moarte!

SUFLET PE PĂMÂNT

Cum grâul – amfora de lut,
Cu-atâta suflet ne-am împlut,
Cu-atâta vis: cu-atâta dor,
Încât sub giulgiul nopților
Simțim cum stelele ne dor,
Cum mușcă dulce raza lor
Într-un sărut toropitor!

Da pe pământ, da pe pământ
Se-aud atâtea mări plângând,
Furtuni atâtea delirând –
Și toată frunza e-n frământ!
De-atâta zbucium și de vânt
Se-apeacă frunțile-n pământ,
Spicele grele de rod sfânt...

Smulge-te-oi nopții, vino-aici!
Chilim lăsat de străbunici
Va trebui ca să ridici
Și cu lumină să-l înspici,
Să-l scalzi în ploi de rândunici
Și fericită-atunci să zici:

– Pentru cei mari, pentru cei mici
 Mi-e sufletul aici, aici!
 Lumină-aștept să te înspici!

CLIFE

Ramuri goale peste lacuri –
 Gene triste peste lacrimi,
 Iar sub larguri, pe mari larguri –
 Nori ce sfâșie-n catarguri.

Timpul, nevăzutul vornic,
 Se aude în ceasornic:
 Ne împarte clipele,
 Ne înalță-aripile?

Clipele îi sunt totuna:
 Mie – una, ție – una,
 Și-ntre viață și-ntre moarte
 Tot le-mparte, tot le-mparte!

Cineva vrea mai puține –
 Nu-i a bine, nu-i a bine!
 Cineva cere mai multe –
 Pentru cât au să-l ajute?

Timpul vornic, nevăzutul,
 Nu le știe începutul,
 Nu le știe nici sfârșitul,
 Nici durata, nici menitul...

Vornicul, tăcutul, mutul
 Nu ne dă cu împrumutul –
 Ne împarte clipele,
 Ne-ngrelează-aripile...

CÂNTEC SIMPLU

Cuvinte de dor voi spune
Și cu limbă de cărbune,

imnuri pentru-această viață
spune-voi și de sub gheață,

rugi voi spune pentru pace
chiar dacă pământ m-oi face,

vai! și-aș crește cărți de pâine –
una de nu mi-ar rămâne!

șoapta codrului voi strânge –
nicio doină n-a mai plânge,

și de dragoste-oi cânta
până ce m-or îngropa,

să-mi crească din ochi izvoare
murmurând imnuri de soare!

Vasile ANATOL CIOCANU – GAVRILAN POET AL TRANDAFIRILOR?

Îmi adusei aminte de un tânăr cu un volum de poezii care, acum câțiva ani, se pomenise tocmai în biroul președintelui Uniunii Scriitorilor – dl Cimpoi! Sigur, forța propulsiei care l-a aruncat drept la masa dumnealui se datora doar entuziasmului adolescentin, nici pe departe valorii versurilor de subsuoară! Din fericire, distinsul academician era plecat, așa că subtila

operație de a-i năruți castelul de iluzii i-a revenit în sarcină lui Vlad Zbârțciog care fu nevoit să afirme: „Trebuie să-ți descoperi substanța poetică. Fiecare poet își are sintetizată simțirea eroului liric într-un simbol anume prin care se autoidentifică... Unul se regăsește în lumină, altul își descoperă *poesis*-ul în plumb sau în crini...”. Acum, sfârșind lecturarea poeziilor lui Anatol Ciocanu din recentul volum *Ora sărutului*, m-a intrigat gândul dacă nu cumva dânsul ar putea fi calificat ca „poet al trandafirilor”, deoarece floarea cu pricina m-a urmărit constant, cu un fel de pudică ostentație, creându-mi imaginea unei fete stinghere dintr-o bancă de liceu care nu scoate un cuvânt, dar pe care o vezi oriunde te-ai întoarce.

Să fie A. Ciocanu poetul trandafirilor? Sigur, atunci ca și acum, cred că e riscantă o atare etichetare, pă-

rându-mi peiorativă, vexantă chiar încercarea convergenței unui întreg univers poetic spre tulpina îngustă sau mugurul unei flori, fie chiar și trandafir, deși nu negam nici atunci posibilitatea identificării tangențiale cu vreun simbol sau altul. În orice caz, amintirea acelei discuții, coroborată de poemul *În apărarea trandafirilor* din finalul volumului, mi-au răsturnat impresiile de până atunci, tulburându-mă în așa măsură, încât să-mi impun imperativ și irevocabil reluarea lecturii, de data aceasta urmărind disecarea simbolisticii acestor atât de intriganți trandafiri, cu o evidentă substanță metaforică latentă. O paranteză: prin prezentul comentariu nu încercăm întemnițarea nici a firii poetului Anatol Ciocanu în limitele unui simbolism artificial, nici măcar a volumului în sine, cum s-ar putea crede că o pretinde pomposul titlu – intenționăm doar să aducem în atenția cititorilor o nuanță care, considerăm, a fost sesizată mai puțin de criticii literari.

În numeroase și variate izvoare trandafirul comportă, în diferite perioade și spații culturale, conotații specifice, adesea chiar contradictorii. Astfel, în ritualurile de înmormântare ale românilor s-a păstrat și astăzi obiceiul de a se pune în sicriu frunze sau flori de *Rosa canina* (trandafir sălbatic), ca simbol al renașterii dincolo de moarte. În creștinism trandafirul roșu este un simbol al sângelui și agoniei lui Iisus. În mitologia greacă el reprezintă dorința pasională, întrucât se spunea că Afrodita a vărsat sânge pe un trandafir alb atunci când încerca să-și ajute iubitul rănit, pe Adonis. În Persia se credea că petalele căzute ale unui trandafir roșu dintr-o grădină sunt un semn de nenoroc. În cultura modernă trandafirul roșu a devenit o expresie aproape universal acceptată a dragostei și sublimului.

Ca expresie a iubirii, adeseori identificată cu poezia însăși, mai ales cea „adolescentină, care însumează valorile tinereții și ale romanticei deschideri spre lume”, așa cum afirma M. Cimpoi, ar părea firesc ca trandafirul să reprezinte o sursă a substanței imagistice pentru orice poet, mai ales pentru un romantic. Însă imnul trandafirilor lui Anatol Ciocanu ține să trădeze o relație specifică. Oare să li se fi șters culoarea astăzi, după atâtea secole în care au tot fost elogiați, oare să li se fi „ofilit petalele”, încât să fie justificabilă o atare luare de atitudine din partea celor care au și generat, involuntar, spălăcirea sublimului? „De-atâta trecere prin cântec / S-au tocit ghimpii trandafirilor, / Li s-au ofilit petalele – / Nici nu mai respiră la zori! / Acum stau consternați și pierduți / În robia rimei – „amintirilor” – Ca cele mai inofensive flori...” (*În apărarea trandafirilor*). Într-un secol devitalizat, strigătul alarmant al poetului reclamă poziția amenințată a literelor. Înconjurat de grădini acoperite cu polietilenă, sub care nici măcar soarele nu mai poate vedea cui dă viață, sufocat de fabrici de trandafiri, misionarul Ciocanu va ridica brațele amenințător pentru a „deschide bolțile cerului albastre”, pentru a „chema zorii, răzbunătorii” să le „redea purpuriul îndrăz-

neț al culorii...”. De altfel, însuși autorul va prenota într-o mărturisire din deschiderea volumului: „...Și acest început de veac XXI vine să-i semene în toate... Și poate de-atâta în ultimul timp apelăm la sfintele noțiuni cărora le rostim numele cu gura în șoaptă salvatoare: MILĂ, RUGĂ, ÎNDURARE, CARITATE, DRAGOSTE, BUNĂTATE, CREDINȚĂ, CUMPĂTARE, BLAJINĂTATE, POCĂINȚĂ... Dar – au toate un singur numitor comun, căruia îi spunem – IUBIRE! Căci ea, IUBIREA, a fost întotdeauna cu noi – în faptele și în visurile noastre, în inima, speranța și bunele noastre intenții, în râvna noastră spre desăvârșire și plinătate, în inevitabilitatea continuării vieții pe pământ!”

Nu este un act de curaj sau de risc încercarea de a sintetiza imaginarul din *Ora sărutului* prin trandafirul atât de intens simbiozat cu motivul gurii. În același timp, vulgarul acestei alăturări, exprimat cu atâta ostentație, poate să pară cel puțin bizar (ar fi fost azi de neimaginat o astfel de alunecare din partea septuagenarului Anatol Ciocanu!): „Aburi de sfântă pace atunci vei respira / Cu trandafirul gurii și vei simți cum vine / Soarele cald și tânăr să lase-n preajma ta / O ploaie de dulci raze, zvâcnind diamantine” (*Oglindă va fi roua*) sau: „Ni-i vara cu surâsuri, ni-i vara cu călduri, / Închis e trandafirul fierbinte tale guri...” (*Sigiliile ploii*), sau: „Aerul unei legende vechi / Ne desparte de rătăcirii, / ne smulge din ne-nțelegeri / ca dintr-o hâsnă spinoasă / și gura ta acum parcă-a sărutat trandafiri / sub luna care ne coboară-n casă” (*Tărâm*), precum și în *Gura arsă-a lumii primăvara*: „Asta-i sărbătoarea tineriei naturi / Ți-am visat-o ție, ți-am dorit-o ție, / Lângă trandafiru-mbobocitei guri / Vântul – vornicelul șoapta-și întârzie”, dar mai ales: „Ori ca pe-un abur sfânt neclătinat, / Incendiind cu valuri de căldură / Și umbra mea și plugul împlântat, / Și șoaptele ce le purtam pe gură. // Erau petale moi de trandafir – / Le-am rupt de unde se-ncepea câmpia: / Către hotarul ei, din fir în fir, / aveam a-ți răvăși copilăria...” (*De unde se-ncepea câmpia*).

Regăsit în *Doi vulturi în zbor*, de data aceasta într-o nuanță cvasi-oximoronică, simbolul trandafirului este identificat în cadrul unei ecuații „cronice”, de rememorare a timpurilor apuse, o tematică reluată și perpetuată de-a lungul întregului volum: „Basmu-ncontrării e făr’ de sfârșit – / E viu trandafirul și-l apără ghimpii... / Ce mândri și tari am fost, cât ne-am iubit, / Lăsând, hăt în urmă, durerile, timpii! // Ce mândri și tari am fost, cât ne-am iubit, / Ce mândru și mare în piept trandafirul – / De vulturul negru ne-a fost ocolit, / Gonind nostalgia, regretul, delirul – // Ce mândri și tari am fost, cât ne-am iubit!”. Ghimpii, scut împotriva „vulturului negru” ce „cadavrele-și cată”, sunt elemente cu rol definit în cadrul „simbolului uriașelor ciocniri / dintre gingășie și cruzime”. De aceea, atunci când „s-au tocit ghimpii trandafirilor”, invariabil deznodământul trebuie să implice componentele unei prăbușiri totale și irevocabile: „N-oi da chemare amintirii / Din ani uitați de altădată, / N-oi face semne-mpotrivirii / În care stai

nevinovată – / Sunt scoși din straturi trandafirii, / Căci rădăcina li-i uscată” (*Sub care cer, sub care mare...*). Zădărnicia de a îngloba sau măcar de a ciunti în unități temporale măsurabile „eternale clipe de rătăcire” este reluată în *Noaptea-cadână* și de poet, transpunând-o în prim-plan prin relația trandafiri – veșnicie: „Și-am visat la trandafiri / Cu petalele subțiri, / Și-am visat la veșnicie / Pân’ la moartea ce-o să vie; // Ne-a ținut noaptea cadână / La ea doar o săptămână...”

„Uneori este atât de inspirat, încât ar putea să-i dea *Bună ziua* și unui tei ori să se îndrăgostească de o rujă, iar pe urmă să-i deplângă stingerea. Pentru că era ruja lui, unica, irepetabila, singura, ca și trandafirul Micului Prinț...”. Reluat și repetat în ecou, această secvență finală – *trandafirul Micului Prinț* – capătă ușor o conotație mesianică... Să-l fi chemat trandafirii pe Micul Prinț, să-i fi văzut cu ghimpii tociți, cu petalele ofilite, consternați și pierduți la o margine de câmpie, să le fi auzit anume el șoaptele la care adolescentul fusese surd? Încheiem această scurtă incursiune în poezia lui Anatol Ciocanu dând curs aceleiași retorici cu care am deschis-o: riscăm, etichetându-l pe A. Ciocanu ca poet al trandafirilor, să contribuim la inadecvarea interpretării lui?

Trecând peste *adolescența* întrevăzută de către M. Cimpoi, cel care totuși avea să nuanțeze că „este un merit, nu o carență a poetului, este o perpetuă trecere prin timp a unui spirit neînfricoșat de vremuri”, apoi de aprecierea pe care i-a dat-o Ioan Mânăscuță într-o precuvântare a volumului: „Poetul e un *copil* al propriului suflet... Anatol Ciocanu nu este un tribun și nici chiar un liric în sensul acceptat al cuvântului. Este mai degrabă un subtil și *copil* visător care descoperă soarele, așa cum ai descoperi un continent întâia oară”, putem conchide că *poesis*-ul lui A. Ciocanu este juvenil, însă nu pueril. Este acest *juvenilism* transplantat și întrepătruns de substanța profunzimilor lirice, de gravitatea actului germinativ. Or, contrastant sau prismat acum cu sobrietatea septuagenarului, acest spirit neliniștit, teribil, dar și adesea apolinic al juvenilismului, care este degajat cu atâta splendoare de „imnurile” Domniei Sale, nu poate decât să certifice acea culoare imperială a unui vin de colecție, fermentat, mustit și filtrat de răstimpuri îndelungi...

**Viorica-Ela GRIGORE VIERU
CARAMAN ȘI RETRAGEREA
ÎN TAINĂ A PREZENTULUI**

Într-un studiu comparatistic, *Doi poeți mărturisitori: Alexei Mateevici și Grigore Vieru. Tranziția de la memorie la istorie* (Revista „Limba Română”, nr. 10-12, 2007), Ana Bantoș remarca o dominantă temporală în creația celor doi poeți invocați în titlu, ca premisă a mișcărilor spiritului printre valorile pe care le reordonează, somându-le în operele lor. Cercetătoarea Ana Bantoș identifică coordonata reunirii lor „în cuvântul” ca loc de întâlnire cu memoria, cu istoria, cu viitorul”, pornind de la o afirmație a lui Paul Ricoeur: „Mărturia constituie structura fundamentală a tranziției de la memorie la istorie”, iar „memoria pare să rezide în legătura originară a conștiinței cu trecutul” (Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, trad. de Ilie Gzurcsik și Margareta Gzurcsik, Editura Amarcord, Timișoara, 2004, *apud* Ana Bantoș, *op. cit.*). Ana Bantoș observă că „discursul lui Alexei Mateevici, venind din sfera vieții religioase, este orientat să convertească destinatarul spre interiorizare. În mod similar procedează și poetul Grigore Vieru care, lansat pe vremea unei excesive ideologizări, impune un alt punct de vedere asupra artei. El explorează universul plin de grație divină al celor mici sau pe cel al îndrăgostiților: „Cea mai dulce politică / Pe care o salutăm / E această duminică / În care ne sărutăm”, scria poetul în anii '80. În această ordine de idei se insistă și pe punerea într-o relație directă a „limbajului comun” cu memoria colectivă: „(...) limbajul este unul comun, fapt ce denotă intenția autorului de a-l îndrepta pe cel căruia i se adresează spre făgașul memoriei colective”. (O precizare: contextul

Fragment din lucrarea în pregătire *Repere ale temporalității în poezia contemporană*.

analizei semnate de Ana Bantoș a impus acest termen de „limbaj comun” ca noțiune provizorie, de laborator, pentru a explica esența limbajului poetic vierean, din moment ce se asociază cu memoria colectivă, nefiind o confuzie cu limbajul comun nepoetic.) Simplitatea limbajului am spune că are ca miză mai puternică o prezentizare a acestei memorii, o aducere în imediat a valorilor care aparțin propriu-zis trecutului în care s-au înrădăcinat. Identificăm aici o temporalitate a acestui tip de limbaj care justifică gesturile poetice într-o sondare în adâncul ființei. Astfel, apelul la „limbajul comun” înseamnă o situare fermă în prezent și o necesitate acută pentru identificarea cu o alteritate colectivă participantă la configurarea sensului poetic și definitorie / reprezentativă pentru eul liric.

Din perspectiva temporalității heideggeriene, „limbajul comun” este mai degrabă un indiciu al opțiunii semantice temporale decât o cale de accedere la o identitate colectivă. Aceasta mărturisește despre o prezentizare a valorilor trecutului (adesea însemnând o autentificare a lor), accesând memoria. Pentru că limbajul de lemn pe care-l condamnă poetul este tocmai un limbaj al comunității mutilate, automatizate conform tiparelor ideologice. Tot așa, limbajul simplu (mamă, casă, ou, limbă, sat, ram, stea) nu are nici în ruptul capului atributele limbajului comun în poezia lui Grigore Vieru (casa nu este locuință, ci locaș cu toate însemnele sacralității, mama nu este persoană, ci principiu, limba nu este mijloc de comunicare, ci suflet etc.). De aceea „limbajul comun” din poezia lui Grigore Vieru face dovada aducerii în prezent a unor cristale din trecutul decantat, remarcându-se gestul valorificator al eului poetic. Astfel, afirmația poetului „Eu nu a fi simplu râvnesc, ci a fi înțeles” trebuie interpretată mai ales din punct de vedere temporal, pentru că „a fi simplu” înseamnă a te înscrie în mod convențional într-un prezent comunitar, iar „a fi înțeles” înseamnă a condiționa vederea în *aici* și *acum*, în simplitate, o vedere spre greutatea simbolică a trecutului și spre integralitatea semantică a verbului pe care-l moștenim cu toții, ce ne vine dintr-un trecut de care nu „se leapădă” niciodată.

Ana Bantoș ajunge să afirme că poetul Gr. Vieru „susține limbajul simțurilor, al simplității concepute ca fir al Ariadnei capabil de a ne redescoperi calea pierdută către strămoși”. E vorba, cu alte cuvinte, de o recuperare a originalității.

Apropo de aceeași afirmație a lui Grigore Vieru „Eu nu a fi simplu râvnesc, ci a fi înțeles”, poetul tinde să facă să se înțeleagă profunzimea pe care nu o vedem în lucrurile simple, așa precum spunea și în poemul *Pâinea*: „Frumos este chipul rugător / Al pâinii / Poate că și cântărețul / Lira spre ea / Mai adânc și-ar pleca-o / Dacă nu i-ar părea / Atât de simplă / Atât de comună / Pâinea întâi să vorbească! / Și acolo unde / Tace sfințenia ei / Mut să rămână / Glasul aedului” (*Pâinea*).

Poemul poate fi considerat un adevărat paratext al întregii creații, pentru că oferă o predoslovie a receptării cu atât mai necesară, cu cât poetul este cel mai adesea înțeles în sensul în care ar trebui să fie înțeles cel mai puțin. Din acest punct de vedere am spune că anume aici stă crezul poetic vierean. Textul poeziei avertizează asupra faptului că poetul nu este dintre cei cărora pâinea li se pare „Atât de simplă / Atât de comună”. Astfel, Mihai Cimpoi observa cu multă subtilitate la Grigore Vieru un soi de „simplitate ermetică” (M. Cimpoi, *Grigore Vieru, poetul-simbol* în *Grigore Vieru. Poetul*, Editura Știința, 2010, p. 43), una dintre cele mai importante observații din critica despre Grigore Vieru semnată de academicianul chișinăuian. Însă la Grigore Vieru, se înțelege, „jocul secund”, unul „mai pur”, ia naștere prin gestul poetic de a statornici și sacraliza elementaritatea.

Trecerea de la memorie la istorie în creația lui Grigore Vieru se produce, așa cum indică Ana Bantoș, prin instituirea unui raport direct între trecut și prezent. Rămânând în cadrul aceluiași raport, observăm la Grigore Vieru, din perspectivă heideggeriană, două tipuri de prezent, care coincid, în ultimă instanță, cu nașterea limbajului poetic în specificitatea lui viereană. Primul tip este marcat la nivel de expresie poetică, așa cum am arătat pornind de la articolul Anei Bantoș, și cristalizează ideea trecerii de la memorie la istorie. E vorba de un prezent denotativ cuantificat în baza unui trecut consistent conotativ. Suma lexicală comună, banală, ce fundamentează spunerea poetică, formează un spectru simbolistic, implicând trecutul istoric al unei limbi și destinul purtătorilor acesteia, universalizând semnificațiile inesizabile în percepția comună a lumii. Acest tip de prezent coincide cu un „luminiș” al ființei, ca loc de deschidere aici și acum, ca reprezentare a *Dasein*-ului.

Al doilea tip de prezent identificat în poezia lui Grigore Vieru este prezentul nu ca o oază de deschidere a ființei, ci ca *instanță incubantă*, ostilă ființei. În asemenea condiții, când la Heidegger are loc nașterea afectivității și a timpului ca sens al ființei, la Grigore Vieru are loc o miraculoasă retragere în taină a prezentului. Toate elementele imaginarului liric vierean, în contextul unui prezent ostil, reprezentând tot atâtea taine. Clasicul exemplu al poemului *Formular* nu este altceva decât un reper esențial pentru a demonstra evaziunea eului poetic în nelimitele existențiale, sub apăsarea cărora își găsește rostul un eu expulzat din firea-i proprie spre care tinde: „Ai fost supus / judecății vreodată? / Am stat niște ani închis: / în sine.”

În stratul de suprafață care atrage în subtext o lume paralelă, a tainei, se instituie și un limbaj mereu altul decât cel ce marchează duritatea insolubilă a limbajului de lemn dintr-un prezent strivitor prin convenționalitate și antiființial. Elementele lexicale ale limbajului de lemn, care trasează prezentul unei comunități impersonale, îl aruncă pe eul liric, în mod paradoxal, într-o lume cu desăvârșire proprie, într-un prezent ființial, individual.

Temporalitatea la Heidegger prinde contur atunci când se manifestă ca extază (extaze sunt trecutul, prezentul, viitorul), când înregistrează o dinamică sau o tendință, atunci manifestându-se esențial ființa. Timpul ecstastic sau sentimentul ce fundamentează o pivotare a imaginarului liric într-un timp prezent la Grigore Vieru, fără a înregistra întotdeauna o evoluție orizontală, la nivel de succesiune pe axa trecut – prezent – viitor, este liniștea, calmul, demonstrabil la tot versul. Din studierea atentă a atitudinii lirice definitorii la Grigore Vieru, în poezia cea mai izbutită estetic, va rezulta anume calmitatea și nu dramatismul pe care-l întrevădea Mihai Cimpoi în ideea de suferință, ca atribut modern în lirica lui Grigore Vieru (M. Cimpoi, *op. cit.*). Trebuie să observăm că dramatismul atestat nu este nici pe departe o atitudine lirică afișată a eului liric vierean, ci o particularitate a lumii poetice, receptată și redată receptării (din lirica viereană *per total*), având statut de obiect liric, nu de situație afectivă a eului. Altceva este poezia socială, dar aceasta nu se încadrează într-o analiză estetică la fel de amplă. Ea merită trecută în revistă în momentul descrierii contextului atmosferic al creației. Calmitatea (care condiționează în mod aparent staticul) eului liric înregistrează în creația viereană o mișcare a ființei pe verticală, anulând orice focalizare pe succesiunea temporală ordinară și sondând adâncimile simbolurilor ce alcătuiesc substanța poetică. În acest context i se face intrarea tainicului. O atitudine definitorie pentru retragerea în taină, care amplifică și subtilizează ideea de calmitate, este răbdarea, despre care poetul mărturisește și în mod programatic: „Asemenea dureri / n-am avut niciodată. / Dar nici asemenea / răbdare” (*Transplantare*).

De asemenea, în poezia lui Vieru se înregistrează și o mobilitate circulară în limitele celor două tipuri de prezent invocate: este vorba de faptul că unitatea viziunii poetice rezultă din contopirea prezentului ca memorie prezentizată cu retragerea lui în taină, determinată de atitudinea eului liric ce reordonează lucrurile și reînființează firea lor. De exemplu, casa ca locaș al ființei împrumută trăirile eului poetic și îi urmează destinul. Tainica retractilitate este săvârșită pe două dimensiuni concomitent, înregistrând metamorfozele expresivității limbajului liric vierean: „Și *vei tace lung cu mine* (subl. n. – V.-E.C.) / Cu văz tulbur și durut, / Casă văduvă și tristă / De pe margine de Prut” (*Casa mea*).

Tăcerea deci se prezintă ca un indiciu sigur al refugiului spiritual dintr-un prezent ostil ființei, golit, dar pe care eul liric îl redimensionează, conferindu-i o latură de taină, anulând gratuitatea acestuia. Se produce, astfel, o valorificare a prezentului searbăd sau distructiv.

Identificarea unei laturi protectoare a prezentului, pe lângă cea tainică, instituită prin creație poetică, are loc și pe dimensiunea ideii de maternitate. Mama, cea din *Mică baladă*, cea care vine să se zidească pentru creația fiu-

lui, încarcă scenariul prezentului de greutatea trecutului esențial, original. Pentru că incontestabilă este fragilitatea prezentului luat ca valoare în sine, lipsa lui de reperare valorică. Principiul maternității universale de care se vorbește în critica literară este un recurs expresiv al poetului la înființarea unei axe paralele, valorificatoare a prezentului ca timp neautentic (exprimat prin indicii numeroase în poemul semnificativ *Circ*: „artist de circ”, „sârmă”, „leu”, „dihanie”, „cocoși”, „băsmăli colorate”, „jonglor”, „joc”, „a râde”, „burghezoaică”, „cerc”). În seria poemelor programatice pentru maternalizarea lumii, deschisă valoric de *Ușoară maică ușoară*, se înscrie, de exemplu, și *Când sunt eu lângă mama*, în care un timp maternal individual este perceput ca un timp cosmic guvernând de principiul uman al maternității. Versul anaforic „Când sunt eu lângă mama” este consacrat relației mamă – fiu ca imperativ al germinării maternale în cosmos, ca indiciu al fertilității generalizatoare. În afara acestui raport, ideea maternității universale apare cumva forțată. Maternitatea, cosmicul și divinitatea se reunesc în baza trinității Mamă – Eu – Dumnezeu în poemul *Autobiografică*: „Mama mea viața-ntreagă / Stând la masă, ea și eu, / Se așeza între mine / Și Preabunul Dumnezeu” (*Autobiografică*).

Componenta folclorică a liricii vierene constituie, în acest sens, un liant expresiv suplimentar pentru coerența acestei viziuni poetice în poemul *Cântec de leagăn pentru mama*: „Dormi! Prin vis la Prut cu soare / Să te vezi copilă mare / Lâng-un ciob și o cordică / Să te vezi copilă mică, / Să te vezi mai înainte: / Când erai cum nu ții minte. / Dormi, măicuța mea albită, / Dormi, măicuța mea iubită”. Ritmul cântecului popular de leagăn fixează puntea de legătură a prezentului nu doar cu un timp oniric, fabulos, dar și cu un timp întregitor etnic și, în ultimă instanță, cu un trecut esențial al originalității, cu un timp autentic al firii, mama și iubita reunindu-se, în maniera lui Rebreanu din *Adam și Eva* sau în spiritul lui Eminescu din *Sărmanul Dionis*, într-un singur principiu esențial universal – al feminității. Aceleași accente etnice sunt prefigurate și în cântecul de leagăn „Pentru Călin”: „(...) Că mama te-a legăna (...) / Pe un vers de Eminescu, / Pe pământu ce-l iubesc. / Să-l iubești și tu așa, / Hai, puiu, nani-na”.

Și în poemul *Joc de familie*, scenariul poetic ilustrează ideea unui *bonnum futurum*. Simbolistica poemului este sugestivă în sensul pălirii prezentului în fața unui viitor instituit prin legea regenerantă a pământului. Inelele de aur ale părinților care desemnează un legământ convențional în prezent sunt „palide inele”, iar rotundul lor perfect este semn al golului, al sterilității, acesta își regăsește împlinirea doar contopindu-se cu „văzul copiilor luminoși”. Nu putem vorbi aici doar de o regenerare / perpetuare trupească, cu atât mai puțin de o rostogolire inerțială a prezentului în viitor, ci mai ales de o eternizare a valorilor existențiale la nivel de conștiință umană și deci de traducerea unei temporalități interioare, dar atotcuprinzătoare.

Jocul de ape, un poem mai puțin marcat în privința concreteții imaginilor poetice, cuprinde reprezentările ritualice ale dragostei. O poezie care nu conține discursul frământat al înamoratului, ci mișcări de rezonanță totemică, inflexiuni gestuale ale celor doi care cunosc sentimentul iubirii. Se instituie în acest poem o dimensiune temporală esențială, este vorba de un nod temporal în care se intersectează un timp macrocosmic, guvernat de legile firii universale, cu un timp individual, aparținând propriu-zis cuplului de îndrăgostiți. Prezentul imediat este, astfel, autentificat prin certificarea la nivel cosmic a ritmului unei trăiri totale. Această modalitate de a ilustra macrocontextual, cosmic, trăirile concrete individuale se înscrie în tendința generală a liricii viere de surprindere a autenticității temporale.

Legământ. Gândul morții la Grigore Vieru nu este niciodată o întrupare a lui *malum futurum* heideggerian din spaimă / frică sau angoasă. Eul poetic, prin calmitate ca atitudine reperatoare, constituie o conștiință a reprezentării de sine prin sine, astfel desăvârșindu-și existența nu printr-o tendință către un viitor, neînțeles și incert, ci către trecutul esențial, echilibrant. Calmitatea nu presupune deloc o carență de sensibilitate, ci este o intuiție a valorii individuale ființiale, or, orice exaltare ființială presupune o subminare a subiectului și o ex-punere în prim-plan a obiectului extazului ca imperativ ființial. Frica subminează ființa în favoarea impunerii unui viitor nefast, liniștea (nu resemnarea!), calmul – starea ființială esențială, care nu apropie un viitor decât prin conexiunea trecutului, nefiind un timp defunct, dar având tocmai menirea de a repera prezentul și de a-i reda viabilitatea. Imaginea „cărții deschise” este cu totul sugestivă în acest sens. Jocul închiderii vs deschiderii – pleoapa închisă / cartea deschisă – subliniază suflul de perpetuare a unui spirit atotcuprinzător, fiind Eminescu reprezentat aici „în absolut”, în gestul deschiderii nemărginite și atemporale. Închiderea pleoapei nu face opoziție cu deschiderea cărții, ci realizează o repliere *in absentia* pe spiritul total, o atemporalizare, în fond, o ieșire din timp pentru a se contopi cu eternitatea.

Un alt poem din același volum de o tensiune sentimentală specifică și un dramatism inerent este și *Pădure, verde pădure*, în care scenariul ritualic al textului poetic capătă proporții decisive și nu lasă loc eventual unui monolog interior al eului liric. Paradoxul este că opțiunile pentru gestație în detrimentul confesiunii lirice creează un impact expresiv neașteptat de puternic, în măsură să transmită nealterată dinamica afectivității și impulsurile interioare nestăpânite ale căutării iubirii, eul liric fiind în acest context o instanță rezonatoare a manifestărilor lumii, cel care înregistrează reperele ființei lumii. Mărcile afective din acest poem sunt pretutindeni: de la interjecții (vocala românească „u” conturează o durere adânc interiorizată a personajului liric, iar prelungirea ei potențează și mai mult suferința) până la inversiuni epitetice care amplifică imaginile poetice – „pădurea toată”

(repetată de patru ori) poartă o expresivitate incomparabilă față de „toată pădurea”, versul epiforic „Însă n-a găsit-o, nu”, epitetul dublu „amurgul greu, de stânci” etc.

În pofida cultivării și dezvoltării unei semantici a închiderii, a disperării, a durtății și zădărniceii, poemul (totuși!) dezvăluie „natura naturii”, cum intuia cândva Nichita Stănescu, o natură a veșnicei regenerări și, în fond, o lipsă de moarte a dragostei, fragilitatea firii umane în fața forței naturii. Liviu Damian spunea despre poezia lui Grigore Vieru următoarele: „Grigore Vieru are o metaforă numai a lui: o planetă pe jumătate răsărită de după zarea pământului. Clară, palpabilă, reală, misterioasă și aproape”. Am crede că poetul Liviu Damian a intuit natura duală a poeziei lui Grigore Vieru: pe de o parte, concretă, palpabilă și aproape, pe de altă parte, misterioasă, pentru că simbolurile acestei poezii sunt mereu pline de taine și potențe nebănuite. În pofida disperării umane exprimate la nivelul de suprafață a limbajului poetic, se sugerează în substratul semantic faptul că principiile naturii rămân într-un echilibru propriu de nezdruccinat. În poziții distincte, definitorii pentru ființa umană și ființa naturii sunt cele două axe temporale: una a îndârjirii, tumultuoasă, răvășitoare, o axă a *timpului cascadic* și alta a curgerii într-un ritm insensibil, magic echilibrant, indiferent, o axă a *timpului natural regenerant*, aproape latent, imanent. (Din intuirea celei de-a doua axe răsare atitudinea eului liric în creația poetică viereană, care re-integrează sensul lumii prin creație.) O poetică a temporalității acestei poezii este, prin urmare, o poetică totalizatoare pentru semantismul perenității valorilor cosmice. Astfel, abordarea uniaspectuală (a temporalității) a poeziei din studiul întreprins se îndreaptă spre concluzii globalizatoare prin etapizarea temeinică a interpretării de la micro- la macrocontext.

Uitarea la care recurge personajul liric înseamnă o integrare inconștientă în ritmul cronic natural și, implicit, o integrare a eului, a instanței individuale, în organismul ființial al lumii / naturii.

Cele două tipuri de temporalitate sunt marcate gramatical prin cele două forme ale trecutului verbal din ultima strofă: perfectul compus „a plecat” desemnând axa timpului afectiv, uman, caracterizat prin concretețe și finitudine, și imperfectele „răsărea”, „înfrunzea”, care desemnează lentoarea, infinirea, imperturbabilitatea și implacabilitatea: „A plecat pe mări, s-o uite. / Dar sub lună, dar sub stea, / Răsărea la loc pădurea, / Iar corabia-nfrunzea”. Acest raport temporal este reluat mai târziu în titlul volumului *Acum și în veac* în care *acum* este, de la sine înțeles, un prezent al concreteții și al palpabilității, pe când *în veac* nu este nici trecut, nici viitor, ci un timp originar esențial, ireperabil în prezent, decât în mod rudimentar, prin anumite simboluri, este un timp dinspre care se reiterează valorile sanctificate ale umanității și un viitor autentic spre care acestea se

îndreaptă întru dăinuire și pentru a zidi în veșnicie ființa care le-a creat în spiritul divinității.

Conținutul volumului *Acum și în veac* (2004) are o valoare estetică mai puțin cristalizată decât versurile scrise anterior, destinul poetului conturându-se din ce în ce mai mult conform contextului de renaștere națională, îndeplinind un rol asumat determinant pentru conștiința poporului din care vine și reprezentând, așa cum remarca profesorul de la București Daniel Cristea-Enache, „funcția Vieru” („Convorbiri literare”, octombrie-noiembrie-decembrie 2009). Așa încât esteticul în sine are, se poate spune, o evoluție reductivă în poezia lui Grigore Vieru, personalitatea poetului căpătând dimensiunile amintite, cărora critica dezvoltată în parametrii evoluției literare autocondiționate nu le acordă un interes special și specializat. Prin urmare, fără a nega individualitatea poetică viereană *per ansamblu*, marcată inclusiv de creațiile cu caracter retorico-social, aspectul temporalității pe care-l disociem aici va impune o focalizare a cercetării în principal pe creațiile evaluate din punct de vedere literar.

Revenind la cronologia estetică pe care o urmărim mai mult sau mai puțin punctual, după volumul *Numele tău* (1968), în *Aproape* (1974), când intuiția viereană a identificat cele două realități cronice conecte – prezentul și atemporalul – a predispus oferirea la nivel de expresivitate a unei mai puternice relevanțe a celui dintâi aspect. Mihai Cimpoi spunea despre *Aproape*: „Sub amenințarea risipirii într-un departe care nu ne poate fi neam și nu poate emana căldură sufletească, sufletul se întoarce la reazemul sigur: la tot ce-i este «sfânt și aproape». Retractiv în fața îndepărtării, a zborului fără noimă (magul călător în stele avea senzația risipirii chiar în vertijul ascensiunii astrale), el se simte sufletește plin, bogat, revărsându-se ca grâul” (M. Cimpoi, *op. cit.*, p. 48-49). Este invocată o proximitate împlinitoare. Volumul *Aproape* țintește deci un timp și o realitate proxime eului. Pe de altă parte, adverbul titular „aproape” face din prezent un timp de neconceput în afara proximității cu unul cosmic, universal, creând posibilități conectoare de acces a eului liric către tainele și mecanismele miraculoase de mișcare universală. Poemul *Făptura mamei* din acest volum a devenit deja canonic, iarba, steaua, mama fiind reprezentate într-un unic sistem poetic de referință. În poeme ca *Ochii mamei*, *Măinile mamei*, *Noaptea mamei*, *Buzele mamei* este sesizabilă dominantă imediatului identificabil prin „eu” sau un lexem înlocuitor (de exemplu „copil”), aceasta dezvoltă continuu, în paralel, valențele macrocosmice prin etichete ale atemporalului regal – „păsărea plecată din codru-mpărătesc”, „aveam coroană-mpărătească: / a mamei mână părintească” (p. 69) și totodată ale aspațialului (sarea „din oase” este, spre exemplu, un element chimic universal).

Interesantă pare și conexiunea trecut – viitor pe care am invocat-o anterior. Târziul este văzut, paradoxal, ca veșnic început, ca viitor al renașterii,

este cultivat aici fără vreo posibilitate de separare a celor două ecstaze temporale, identificându-se, neobișnuit, în zori, dovadă a luminozității prin excelență a firii poetice viere: „Copii am. Dar și-acuma când / Vin zorii noaptea s-o destrame, / Găsesc pe frunte mâna mamei”.

Echivalarea perfectă a trecutului cu viitorul nu există decât în măsura resuscitării trecutului ca timp reperator și reparator.

Doă versuri de-a dreptul revelatoare pentru ideea de *temporalitate dublă*, prezentul prozaic și temporalitatea mitică devin inseparabile prin hiperbat: „Ea se șterge cu mâna / De sudoare și mit” (*Mama în câmp*). Timpul mărunț și timpul absolut sunt, în acest caz, inseparabile și reprezentabile reciproc.

Proximitatea între lumea mică (microcosmos), aparent lipsită de semnificație, cu forța universală este realizată prin elemente conectoare pe cât de comune pe atât de fabuloase: ploaie, codru, iarbă, munte, câmp, humă, floarea cartofului, mormânt, masă, icoană sau prin părțile simbolice ale corpului mamei: ochii, mâinile, părul, buzele, oasele și... tăcerea. Aceste elemente își alimentează forța poetică din statutul de a fi puncte dublu reperatoare: în timpul linear, comun și în cel multidimensional, mitic.

În poemul cu titlul eminescian *Seara pe deal* se instituie un raport temporal de opoziție între prezent și un viitor (implacabil sau nu!); *aproapele* remarcat în prezent nu este simbolizat prin elemente ale lumii finite, dar acestea își cunosc finitudinea în imediat: „Se răresc frunzele, / Se răcesc apele”. Vorba e însă de o finitudine aparentă, în ultimă instanță provizorie, pentru că acestea nu dispar, timpul cosmic nu cunoaște sfârșit sau început, el este o rotație ciclică perpetuă. Celălalt termen de opoziție remarcat este viitorul, un timp care devansează prezentul și care este atribuit unei instanțe ființiale umane: „Pleca-vor și buzele / tale? Pleoapele?!”. Sunt versuri epiforice (se repetă cu o diferență a semnelor de punctuație care sporesc nuanța retorică până în finalul poemului) ce lansează problematica lui „a fi sau a nu fi” în privința integrării ființei și a timpului uman în ritmul cosmic. Prin urmare, chipul mamei este plasat în mod reprezentativ în context natural-universal, acest poem deosebindu-se totuși printr-o interogație retorică inedită. „Pleca-vor și buzele / tale? Pleoapele?!” instituie o ușoară nuanță semantică ce depășește chiar legile naturale. Ființa mamei nu poate muri ca frunzele, nu se poate dizolva, pur și simplu, nu se poate disemina în univers fără urmă, fie și dacă aceasta va face parte din enorma configurație universală. Figura mamei nu este implicată într-un proces metabolic universal de scurtă durată, ci într-un timp natural supraciclic, principal. Ea nu se poate pierde și pentru că aceasta va dăinui ca parte a ființei eului poetic, ca parte nemuritoare a fiului. Retorica finală a poemului promovează un soi de irepetabilitate a firii mamei, chiar în opoziție cu spiritul

ciclic al naturii, un soi de eternitate încremenită, o eternitate care nu se alimentează din nașterea, moartea și renașterea elementelor, ci întrunește aspectele făpturii divine, surplusate vieților și morților rânduitoare, situată în sfera abstractizată și providențială a lui „a fi sau a nu fi”.

Un poem care se înscrie într-o serie de poezii vierele cu o tentă imaginară statică este *Imn*. Nu rare sunt poemele cu o structură discursivă descriptivă, care se consumă din alăturarea unor simboluri cu finalitatea constituirii sensului esențial. Însă, paradoxal, acestea, dincolo de caracterul static (în stilul filozofal popular), surprind deopotrivă un soi de mobilitate abstractizată, mediată de simbolurile statornicite. Identificăm, astfel, o lipsă de temporalitate la nivelul expresiei și o prezență a ei în substratul semantic conotat. În astfel de poeme se disociază temporalitatea *in absentia*, sau o temporalitate *conotată*. Prin imaginile femeii din *Imn* prinde contur și ideea curgerii implacabile a timpului uman: „Femeie (...) / Cu gura mai mare / Decât un luceafăr” sau a unui timp spiritual: „Cu ochi / Ca două idei înlăcrimate”. Părul scurt al femeii ca simbol a scurtimii vieții poetului nu ilustrează decât o expresie directă a retragerii în taină a prezentului, o reprezentare a prezentului ca haină bună la ger, furtună și ploaie pentru a ascunde ideii tainice departe de pericolul de a fi spulberate. Nu este vorba, în cazul acestei retrageri în taină, nici pe departe de un avatar al limbajului esopic, deși premisele conotării și ale denotării nu trebuie nesocotite, ba din contră, sunt singurul temei în construcțiile simbolice de tip vierean. Diferența esențială între limbajul esopic și limbajul poetic constă în faptul că cel de-al doilea nu are o cheie de descifrare, ci le are pe toate. Direcția de configurare a sensului conotat copiază ingenios direcția de configurare a sensului denotat. Mitul coincide în mod miraculos cu banalul și comunul.

Poemul *Când...* investește motivul femeii (pe lângă o dimensiune universală) cu măsura de a reprezenta limitele timpului uman, dar și temporalitatea originară circulară (și aici este prezentă nuanța semnatică a târziului ca început): „femeie de pe urmă, / femeia mea dintâi” (p. 95): „Când am să mor, / să mă îngropi / în lumina ochilor tăi. / Lumea, / venită la mormântul meu, / va sta ingenuncheată / în fața ta mereu. / Ca nimeni / să nu-mi joace pe mormânt, / să nu fiu ca, strămoșii, pus / sub ierburi și pământ – / îngroapă-mă-n lumina / ochilor tăi, / femeie de pe urmă, / femeia mea dintâi”.

Astfel, femeia – simbol temporal complex – nu este doar reperul începuturilor, ci și al sfârșitului (sau invers – nu doar al sfârșitului, ci și al începutului!). Nu este însă vorba de un sfârșit absolut, chiar dacă e cel mai neliniștitor dintre toate, ci de un sfârșit valorificator, mai securizant decât cel de sub o piatră funerară, un sfârșit prin care se prilejuiește în mod fericit contopirea cu lumina conștiinței universale prin conștiința iubitei, un sfârșit prin care eul liric va cunoaște o stare mai pură de existență, nemai-

simțind curgerea epuizantă a vieții și nici apăsarea morții pietrificatoare. Asumarea conștiinței unice, universale este dovada refuzului tacit, contrar cazului *Mioriței*, al tuturor lucrurilor, al fetișurilor care l-ar lega de o lume precară, ostilă spiritului adevărat și convențională. Opțiunea eternizării în privirea iubitei este semnul unui prag al contragerii în atemporal, într-un timp al spiritului pentru a evita curgerea metamorfozantă în degradare a materiei, o curgere secătuitoare de sens divin, o curgere pietrificatoare.

În altă parte (*Poemă în munți*) găsim o explicitare în abstracție a locului de veci numit lumina ochilor: „Și eu în / adâncul cel rodnic / Ca-n lumina ochilor tăi / Fără de moarte mă văd”. Tot pe linia abstractizării, un nou contur poetic dat motivului mâinii, al brațului: „Aceste brațe (uitați-le!) / Sunt două strigăte / Înăbușite c-o roză” (*Brațele mele*).

Dincolo de polisemantismul acestui simbol poetic, rostul lui în poezia lui Grigore Vieru nu ține doar de un gest care încearcă profunzimea sau amploarea unei concepții despre lume, dar acesta stă mărturie a percepției unui prezent acut, a unei gravități a trăirii actuale. Interesantă este aici nu tensiunea *trăită*, de fapt, dar o tensiune *a trăirii* transmisă receptorului (de aici și dramatismul unei lumi în sine și nu dramatismul eului). Starea eului poetic seamănă cu o mină aparent inofensivă, dar care are un câmp magnetic foarte puternic și care cuprinde lumea. E vorba, pe de asupra, de o pietrificare a spiritului, de o durificare și de o materializare a lui în sensul că nu este exprimat în flexibilitatea trăirii lui, ci această flexibilitate este transferată lumii ca natură a ei. Percepția prezentului devine una retractilă în universalitatea spiritului, deschizând o perspectivă a unei anteriorități sublime: brațul a fost strigat (acum e braț). Trebuie precizat însă ca acest raport temporal nu dezvoltă și o opoziție în termeni de pozitiv-negativ. Anteriorul nu este superior prezentului, anteriorul nu este mai bun față de prezent. Eul poetic nu cultivă o nostalgie a sensurilor pierdute, pentru că nu le percepe ca fiind pierdute – se mulțumește cu faptul că le deține, le știe, chiar dacă au suportat o devenire – , ci nutrește o nostalgie a lucrurilor definitive, a lucrurilor care sunt acum, care au devenit, care au luat o altă formă. Este, prin urmare, o altă formă de retragere în taină a prezentului. Strigătul „înăbușit c-o roză” constituie o finalitate a inflexiunilor sentimentului teluric plin de candoare al dragostei, căci poetul va declara: „Până la lacrimi / mi-e dragă viața”. Astfel, versul trebuie interpretat din perspectiva nostalgiei prezentului, nu a trecutului, resimțit ca o parte a întregului pe care eul totuși îl deține. Din punctul de vedere al ecstazei, declanșatoare la Heidegger a temporalității, adjectivul „înăbușit” aduce o nouă piatră la zidăria imaginarului liric vierean guvernat de legile calmității și ale potolirii, dar care nu fac totuși casă comună cu resemnarea, deoarece am explicat faptul că resemnarea există atunci când există și o revoltă, or, la Grigore Vieru lipsește revolta pentru că există mereu o taină echilibrantă, apărătoare

și o concepție a prezentului mereu retractil în mister din fața unei realități ostile, oarbe sau falsificate...

O recunoaștere a statutului participativ al eului la misterul și integritatea lumii răsare din rândurile poeziei *Valul, frunza*, un eu care iradiază aceste sensuri și asupra avatarurilor feminine iubită – mamă. Nostalgia ca sentiment axat pe pierdere este condamnat și alungat departe: „Trist de ce-aș fi oare și cu gura mută? / Valul mă cuprinde, frunza mă sărută”. Refuzul retoric al tristeții intervine în favoarea unui echilibru indestructibil al naturii și cosmosului, ca o chemare a calmului, ca poziție a eului în acord cu ritmurile universale ale firii. O stare de grație care nu schimbă termenele trecerii (eterne), ci se integrează într-un mod ființial superior timpului cascadic, într-un timp calitativ, timpul decantator al lentorii. Refuzul tristeții este un refuz al opunerii față de prezentul încărcat de mister. Tristețea metafizică blagiană se traduce în poezia lui Vieru printr-o „lepădare” de nuanța egoistă a cunoașterii și printr-un recurs la recuperarea unei seninătăți nevinovate, dar înțelegătoare a toate și cu încredere în rostul providențial al lumii.

Toate sentimentele cultivate în poezia lui Grigore Vieru sunt profund temporale – smerenia, recunoștința, iubirea –, pentru că sunt veșnice. În poemul *Leac divin*, eul poetic demisionează o conștiință a perenității iubirii, sentimentul fiind privit în dimensiunile sale plene ca limită superioară a ființării temporale: „Iubire! Tu, cea ocrotită / De dulcele luminii mirt, / Ca miezul unei sfinte azimi / De coaja ei doar ocrotit. // Înconjurată de lumină, / Tu însăși din lumină vii. / Pre tine doar te am pe lume / Și nu voi alte veșnicii”.

La poetul basarabean Grigore Vieru nu este cultivată coordonata abstractă a temporalității ca purificare de teluric, inclusiv eternitatea care este aproape de neconceput între limitele pământeste, poetul o concepe anume în prezentul împrejmuitor, într-un imediat, dar nu golit de sens, iubirea trăită, de exemplu, este asociată în mod denotativ (fără a face poezie și tocmai astfel făcând!) cu eternitatea cea mai râvnită. Motivul *pâinii* în poezia lui Grigore Vieru, ca și celelalte simboluri lirice sacralizate (*mamă, cântec, ploaie*), capătă și alte dimensiuni, incredibile și de nebănuț: am spune că e o nouă eternitate, pentru că este echivalată cu însăși iubirea. Poemul *Și pâinea* este, în acest sens, îndeajuns de revelator, motivul ținând locul iubitului ca o pavăză neclintită și profund încrezătoare: „Și pâinea e o fericire. / Am văzut văduve tinere / După război / Dormind sub focul amiezii / În câmp / Cu obrazul lipit / De fața smolită a pâinii, / Ca lângă bărbat. / Da, și pâinea e o fericire. / Am văzut văduve tinere / După război / Venind de la câmp / Cu pâinea-n șervet neatinsă, / Ca să nu fie singure” (*Și pâinea*).

Astfel, simbolul *pâinii* face dovada unei conectări fericite a unui prezent concret, dur și imperativ, cu un timp feeric al împlinirii, identificându-se,

În acest context, o tensiune mereu oscilantă între cele două axe temporale incidente. Prin urmare, forța poetică inepuizabilă a creației lui Grigore Vieru relevă această capacitate de a ilustra posibilități varii de conectare între lumi distincte, pentru a extrage din aceste relaționări date ale unui prezent predestinat. În același sens, Emilian Galaicu-Păun (cel care îl clasa pe Grigore Vieru ca „ultimul mare sămănătorist din literatura română”, Daniel Cristea-Enache demonstrând punctual, pe bună dreptate, că lirica poetului basarabean depășește ferm această tendință) observa just despre motivul mamei din lirica mai vârstnicului poet: „Cu spațiu canonic matern – constantă a liricii vierene – contactează alte spații armonizând (...) sau nearmonizând, uneori fuzionând (...), alături strămtorându-l. Ele formează un fel de chenar, de ramă în care se integrează icoana mamei” (Emilian Galaicu Păun, referințe în Grigore Vieru, *Acum și în veac*, ediția a VII-a, editura Litera Internațional, București – Chișinău, 2003, p. 299, 320 p.).

Prin excelență temporală este în poezia lui Grigore Vieru relația eului liric cu alteritatea, una definitorie pentru acesta. Este vorba de o alteritate care împrumută eului o anumită stare de trecere prin lume. Iubita sau mama formează această alteritate proximă, acestea formează aria temporală imediată pentru deschiderea eului și săvârșirea unei cunoașteri autentice de sine. Mama și iubita constituie la Grigore Vieru un imediat ființial, oferindu-i eului liric prilejul de a se manifesta la modul cel mai propriu. Imediatul ființial coincide la modul matematic cu cotidianul, dar acesta nu este un timp comun sau cel puțin nu este exprimat ca timp comun în primă instanță, ci este un timp propriu, individual, dar până la confuzia cu o esență generală a ființei: „M-am amestecat cu tine / Ca ce-așteaptă cu ce vine” (*Cu viața, cu dorul*). Iată alteritatea ca factor al percepției și conștiinței temporalității.

Pornind anume de la o concepție a temporalității din poezia lui Grigore Vieru, de la coordonatele temporale care trasează liniile esențiale de coincidență a timpului individual cu un timp originar universal, putem miza lesne în interpretarea literară a liricii vierene pe o coincidență poetică naturalizată a lumii simple, comune cu o lume mitică sofisticată, a unei lumi concrete cu una vapoasă. Din acest punct de vedere vom reține ideea atât de vehiculată că Grigore Vieru este un poet *al poporului*, dar trebuie să sesizăm de aici, pentru o mai bună înțelegere a operei sale, că este numai într-o măsură mică poet *pentru popor*, aceasta apărând ca o consecință aproape incidentală a unui asemenea tip de poezie (imaginar poetic). Perceput doar ca poet pentru popor, Grigore Vieru nu este cel care este, mult mai prețioasă se dovedește a fi capacitatea poetului de a găsi în general cele mai proprii forme ale individuației și invers, oferind modele unice de astfel de transferuri / mutații semantice uriașe.

**Iulian TENTAȚIA
BOLDEA ISTORIEI LITERARE**

În *Scriitori junimiști* (1971) Dan Mănucă studiază cu instrumentele specifice ale criticii și istoriei literare perioada junimistă, radiografiind cele mai importante aspecte, fațete sau personalități ale epocii. G. Dimisianu observă că această carte „nu-i are în vedere atât pe *criticii* Junimii, cât *critica* de la Junimea; nu procedează așadar prin prezentarea personalităților, ci înfățișează, sistematic, elementele de program literar ale grupării, sursele teoretice, ideile directe, acțiunea aplicată, atitudinea față de curentele de idei ale timpului ș.a.m.d. Dacă se rezuma la țelurile strict ordonatoare, desigur că lucrarea n-ar fi interesat decât pe glosatorul de concepte. Meritul autorului este de a fi trecut peste acest prag către o reprezentare a ideilor critice în acțiune. Avem imaginea unei înfruntări intelectuale de proporții, sunt reconstituite obiectivele de atac și întreg teatrul de luptă”.

Lectură și interpretare. Un model epic (1988) „proiectează o lumină nouă asupra începuturilor romanului românesc și despre «bunul păstor» se va discuta de acum înainte ca despre un model original al epicii noastre moderne” (M. Iorgulescu). *Rebreanu sau lumea prezumtivului* (1995) privește spațiul epic rebreanian dintr-o perspectivă inedită, cercetând acele modalități care îl situează pe scriitor „dincolo de realism”. Un „eseu asupra imaginarului poetic eminescian” apare sub titlul *Pelerinaj spre ființă* (1999). Ambiția eseului – declarată, de altfel – este de a investiga componentele universului poetic eminescian nu dintr-o perspectivă statică, eleată, ca pe o entitate integratoare lipsită de dinamism, ci, dimpotrivă, dintr-un unghi al diacroniei, încercându-se elucidarea evoluției acestor componente. Criticul distinge, în evoluția imagi-

narului eminescian, trei etape (sau cercuri) ce mărturisesc neîncetatul efort al poetului spre ființă, prin desprinderea de contextual și referențial și reculul în intimitatea propriei personalități creatoare. Primul cerc pe care îl delimitează Dan Mănuță e cel al *destinului*, în care „se produce desprinderea din contingent, după ce i-au fost explorate, cu minuție, toate ofertele. Eminescu realizează curând că ruperea de accidentul conjuncturii nu are loc așteptând producerea unor evenimente, pentru a le exploata apoi în scopul propus”. Exegețul subliniază însă că aflarea esenței individului nu se produce decât dacă acesta se implică în eveniment, asumându-și riscurile și consecințele acestuia. Cel de-al doilea cerc al imaginarului liric eminescian e acela al „legendei”, prin care se realizează detașarea eului liric de istorie și răsfrângerea sa în propria alcătuire. În această etapă a evoluției sale expresive și tipologice, „Eminescu își construiește lumea numai din problematizări al căror punct de plecare și a căror țintă este doar această lume”. De remarcat că acest al doilea cerc configurează, cum precizează criticul, un univers autonom, în timp ce „insul devine tot mai mult el însuși, cunoscându-se prin legenda pe care și-o creează”. În sfârșit, al treilea cerc ce dă contur creației eminesciene e cercul ființei, el definind o „interiorizare esențializată”. În cadrul acestei etape a ontologiei poetice eminesciene se produce, cum demonstrează, cu destulă relevanță, Dan Mănuță, „o înfruntare dramatică pentru dobândirea și păstrarea unicității, realizată prin respingerea brutală a conjuncturalului și prin închiderea în universul propriu, din ce în ce mai sever apărât”. În viziunea lui Dan Mănuță, acest „pelerinaj” spre ființă, care este, în toată desfășurarea sa polimorfă, creația eminesciană, se derulează treptat, într-o încordare a gândului poetic și a viziunii, dar și din perspectiva confruntării unor simboluri cu încărcătură ontologică, simboluri ce se configurează „după o schemă păstrată de-a lungul tuturor etapelor”. Această dramă a „cunoașterii și autocunoașterii” e definită și în dialogul eului liric cu feminitatea; o astfel de configurație simbolică e denumită de Dan Mănuță „iubirea interzisă” și joacă un rol esențial în definirea de sine și în confirmarea existențială a subiectului liric. De ce a numit însă criticul drumul spre căutarea ființei *pelerinaj*? Poate că nu doar pentru aspectul ciclic al instaurării și restaurării unui model cu caracter ritualic, ci, mai ales, „pentru a-i sublinia dimensiunea complexă. Nu este o trăsătură mistică, nici descindere în ins a unui sens exterior. Este însă un proces sacru, deoarece insul se prețuiește pe sine cu asupra de măsură. Este, apoi, un proces inițiativ, în decursul căruia insul învață să-și caute unitatea primordială, distrusă în clipa în care el s-a desprins de cosmos”. Dan Mănuță crede, poate cu temei, că „pelerinajul spre ființă” presupune modelarea unor ritualuri ontologice și gnoseologice proprii, prin intermediul cărora subiectul liric devine capabil să afle un „adevăr individual”. *Adevărul* nu e însă, la Eminescu, o simplă adevărată gândirii la relieful, adesea contorsionat, al realității, ci mai curând o transfigurare a universului prin intermediul credinței, pentru că, notează exegețul, „treptele pelerinajului sunt

atât pământești, cât și cosmice, atât istorice, cât și legendare, atât laice, cât și religioase”. Pe de altă parte, „pelerinajul spre ființă” pe care îl imaginează Dan Mănuță drept traseu definitiv al imaginarului eminescian în căutare de sine presupune și un perpetuu efort de *inițiere*. Există, în acest fel, câteva ipostaze bine definite ale inițiatului: în prima etapă, Novicele, apoi Discipolul și, în a treia etapă, Hyperion, având, fiecare, câte o instanță tutelară (Călăuza, Magul, Bătrânul). E vorba, evident, de ipostaze succesive ale aceluiași efort al individului de a-și căuta cu fervoare rădăcinile ontologice, de a-și regăsi sinele mai adânc, într-o lume descentrată, supusă determinismelor timpului și convulsiilor istoriei. Perspectiva pe care o enunță Dan Mănuță asupra imaginarului eminescian e, fără îndoială, una evolutivă, diacronică. În ciuda relativei facticități a schemelor exegetice („cercuri”), cartea lui Dan Mănuță *Pelerinaj spre ființă* ne propune un model de interpretare și de lectură a imaginarului poetic eminescian cu destui sorți de adevăr exegetic, în măsura în care presiunea modelului asupra făpturii operei nu devine prea constrângătoare.

Opinii literare (2001) e un volum în care se vădesc calitățile istoricului literar: rigoarea, voința exactității, deschiderea spre unele resurse metodologice moderne (psihanaliza, istoria mentalităților, comparatismul). Secțiunea cea mai substanțială, *Eminesciune*, își propune să infirme, cu argumente textuale, unele poncife ale receptării operei lui Eminescu, cum ar fi cea sintetizată în formula „Eminescu – un Lenau român”. Concluzia istoricului literar e că această formulă „nu se justifică nici din punctul de vedere al particularităților biografice, nici din punctul de vedere al particularităților artistice ale celor doi scriitori”. Alte poncife care sunt sancționate de autor sunt: cel al oralității operei lui Creangă, iudaismul și elenismul la B. Fundoianu, G. Călinescu și reveria barocă. Ultimele două studii (*Crize de identitate. Literatura moldo-română și literatura germano-română* și *Structuri sociale și modalități de lectură*) se află la interfeșta dintre istoria literaturii, teoria receptării și sociologia literară, urmărind raportul dintre identitatea națională și identitatea culturală și relația dintre succesul literar și cel comercial.

Literatură și ideologie (2005) este o culegere de analize critice pe marginea unor texte ale câtorva critici literari români și basarabeni, începând cu epoca pașoptistă și terminând în contemporaneitate. Autorul se referă la o tematizare a globalizării din mai multe perspective, întrebându-se dacă globalizarea e un proces care se desfășoară numai în economie și politică sau și în cultură. *Literatură și politică* și *Literatură și pamflet* sunt capitole semnificative pentru preocupările criticului de a identifica unele relevante interfește între aceste domenii, abordate și din perspectiva sociologiei sau a teoriei mentalităților. În *Restituiri* (2007), cu subtitlul *Critica criticii*, sunt adunate cronici literare despre cărți ale unor istorici și critici literari contemporani. Prima parte e consacrată jurnalului (*Jurnalul: gen, specie sau periferie*), partea a doua este *Restituiri*, iar a treia se intitulează *Her-*

meneutică și comparatism. Sunt radiografiate cărți ale lui Eugen Simion, Paul Cornea, Marian Popa ș.a., într-un discurs critic echilibrat, din care nu lipsesc însă unele accente polemice sau parti-priuri. În *Oglinzi paralele* (2008) criticul adună laolaltă studii privitoare la câteva probleme oarecum controversate, care se referă la teatrul sau la corespondența lui Eminescu, la relațiile dintre poezia eminesciană și literatura germană etc. Este studiată și formula de „poet național” despre care s-a scris atât de mult. Considerațiile despre personajele unor proze eminesciene, despre Toma Nour, de pildă, sunt viabile, demne de interes. Paul Cornea observă, în legătură cu activitatea de istoric și critic literar a lui Dan Mănuță: „Cărțile lui despre critica junimistă, Sadoveanu, Rebreanu, romanul românesc de început, ca și studiile publicate în reviste au adus totdeauna lucruri noi, uneori în domeniul faptic, alteori în cel al descoperirii de conexiuni neașteptate ori al lansării de ipoteze fecunde, fie ele și failibile, cum e și normal când ambiția te poartă pe drumuri nebătute. De aceea se și întâmplă că toate lucrările care i se datorează sunt evaluate de specialiști drept contribuții indispensabile oricui se aventurează în abordarea unor teme similare ori interferente”.

Studiile și articolele de istorie și critică literară scrise de Dan Mănuță se remarcă prin precizie a formulărilor, rigoare a cercetării și, nu în ultimul rând, printr-un nerv polemic, dispus adesea într-un registru al plasticității limbajului.

REFERINȚE CRITICE

1. Nicolae Balotă, în „România literară”, nr. 38, 1971.
2. Al. Piru, în „România literară”, nr. 13, 1972.
3. Mircea Zăciu, în „Manuscriptum”, nr. 3, 1974.
4. Liviu Leonte, în „Cronica”, nr. 39, 1975.
5. Al. Duțu, în „România literară”, nr. 49, 1979.
6. Aurel Sasu, în „Cronica”, nr. 41, 1981.
7. Virgil Cuțitaru, în „Convorbiri literare”, nr. 11, 1982.
8. Mihai Ungheanu, în „Lucașfârul”, nr. 24, 1983.
9. Ștefan Cioculescu, în „România literară”, nr. 1, 1983.
10. Mircea Iorgulescu, în „România literară”, nr. 38, 1988.
11. N. Manolescu, în „România literară”, nr. 53, 1988.
12. Ioan Holban, în „Ateneu”, nr. 11, 1989.
13. Ion Simuț, în „Familia”, nr. 2-3, 1996.
14. Mihai Cimpoi, în „Convorbiri literare”, nr. 10-11, 1998.
15. Doina Curticăpeanu, în „Familia”, nr. 1, 2000.
16. Iulian Boldea, în „Vatra”, nr. 1, 2001.
17. C. Munteanu, *Lecturi neconvenționale*, 2003.
18. Iulian Boldea, *Vârstele criticii*, 2005.

**Leo COROANE
BUTNARU DE SCRUM**

...În această după-amiază de sâmbătă, eu și cu Jorj, amicul meu cu doi ani mai mic, adică – de 17,5 în buletin (uneori își numără și anotimpurile pe care le-a viețuit, spunându-mi-le cu gravitate de pedant pehlivan), dar, la înfățișare, de cel puțin nouăsprezece împliniți, Jorj, ne-am zis să o încheiem cu plebeismul, să renunțăm la terase sordide, unde ne bem vodca proastă și berea caldă, și să încercăm a ne sălta pe prima treaptă a boieriei. Adică, să intrăm într-un local mișto-prima-ntâi, totuși moderat ca pretenție, nu forte, fără condiționare. „Ceva nici prea-prea, nici foarte-foarte”, convenirăm noi și încercăm a ne aciuia în una din cele câteva cafe-baruri din imensul complex comercial „Sun City”, de peste stradă de catedrala chișinăuiană de importanță panbasarabeană-seceonistă-promoscoviteană (pentru că *promosco-vită* nu prea sună, nu?). Ne zicem, comunicând telepatic, să aruncăm undițele, să momim gagici și, pe urmă, vedem noi ce, unde și cum.

– Luăm una, două, se interesă Jorj, pe când pornirăm în căutarea unei mese, cel puțin pe jumătate liberă. O găsirăm, dar nu (se) ajungea un scaun.

– Vedem noi, îi răspunsei, lăsându-l pe scaunul disponibil și pornind în căutarea perechii lui, care avea să-mi fie destinat(ă). Nu fu ușor și nici fără ceva altercație verbală: neavând alte variante, mă oprii la un scaun pe care două buzate durdulii își țineau o poșetă, o pungă de plastic și, pe spetează, o vestă de doc. La început nu se lăsau convinse că scaunul e predestinat fundului și nu poate fi utilizat ca element de garderobă. În al doilea rând, nu mai avea rost să merg pe convingere verbală – pricep eu la madame de astea cam sleite –, astfel că, delicat, ridicai, la gră-

madă, toate cele ce se aflau pe scaun, punându-le în poala amplă – imensă! – a uneia dintre protestatarele cu fața lată ca de ardeleană, vorba lui Cărtărescu. (Uite, pe ăsta l-am citit... *De ce iubim femeile*, pare-se... Dar parcă alde astea, răscărăcatele, două pe trei scaune, le poți iubi?!) Apoi luai și vesta, potrivit-o, la repezeală și strâmb, pe umerii de halterofil ai celeilalte reprezentante a genului slab, căreia nu mi s-ar fi dat limba să-i potrivesc și cel de-al doilea calificativ: frumos. „Te rog să le potolești”, lăsa eu peste umăr primului chelner ce se afla mai pe aproape, revenind la Jorj.

În fine, convenirăm să bem, pentru început, o bere cehă și... Da, deschisese-meniul pe care ni-l prezentă un garson cam de seama mea. De la prima privire pe listă, în fața ochilor ni se perindară, fulgerător, ca pe ecranul calculatorului, un șir prelung, în galop animat, de semne de exclamare în continuă multiplicare!!!!!!!... Din cauza prețurilor ce ne făcură să credem că aici capacul norocos (chelnerul îți deschide sticla la masă și, în timp ce el îți toarnă berea în paharul înclinat, să nu facă spumă, tu cauți numărul câștigător – mașină „Skoda”, nimic mai puțin!) – așadar, conform prețurilor, ar fi reieșit că respectivul capac de sticlă de bere, dacă nu e înnobilat cu praf de diamante, cel puțin e suflat, așa, subțire, cu aur proba numărul 23. Iar sticla și paharul, din care / în care se toarnă berea, ar fi curat cristal de Boemia. Iar noi – boemi cam ageamii, cu pretenții de veterani... Astfel că, intuitiv-telepatic și flash, ne modificărăm opțiunile, revenind la tihnitul nostru patriotism mioritic, comandând, adică, nepretențioasa bere „Chișinău” care, de fapt, și ea, aici, costa ca, pe timpuri, sticla de coniac cu același nume de capitală sovietică. Trăgând, potoliți, din bere, ne gândeam cu groază cât ar costa înghețata de la mesele vecine, servită în cupe de... mitropolit, probabil: argint, pietre rare, mirtul zeilor...

La un moment dat, Jorj scotoci în buzunar, scoase mâna, aruncă. „Plios!” răsună la spatele meu moneda pe care o jertfi amicului pentru fundul bazinului nu prea mare cu apă sinilie – pe fundalul teracotei de respectivă culoare cu care era pardosit.

– Ce, ai vrea să mai venim pe aici? îl întrebai, a reproș pe față, gândindu-mă la simbolica gestului: arunci moneda în mare, cu gândul să mai dai pe acolo, la anu', peste zece ani, peste...

– Pe dracu'... Am aruncat-o, menind pe invers, să nu mai calc pe aici, răspunse Jorj abătut, cu gândul la imposibilitatea – la aceste prețuri – să ne alegem cu ceva vânat de gagici.

– Să arunc și eu, tot de aia, zisei, scoțând banul și întorcându-mă spre apa albăstruie a bazinului. Hă, hă, hă!, făcui, arătându-i lui Jorj cu degetul spre o tăblie din partea opusă a acestui acvariu numismatic – în limbile română, rusă, dar mai ales în cea engleză (litere mai barosane,

vizibile chiar și... cărpănoșilor) se spunea că banii strânși din bazin vor fi predestinați procurării de jucării pentru orfeline. Adică, domnilor, primo: nu fiți avari, aruncați monede mai babane; secundo, nu care cumva să îndrăznească vreun... numismat să pescuiască piesele – cenții, leii, banii – moldovenști și românești, copeicile, grivnele și ce altele se mai aruncă acolo, ca și furându-le bieților copii orfani sau abandonăți... În genere, tot ce se face în acest „Sun City” mie unuia mi se pare un fel de *double coding*...

– Ai impresia că pe aici ar năvăli boschetarii, nu cavalerii, făcu amărât de-a binelea Jorj ce mai stătea holbat spre tăblia despre binefacere. Observația lui peiorativă avea rezon, dacă te gândeai la zdrahonii de gardieni ce stăteau la cele câteva intrări în „Orașul soarelui”.

În timp ce ne beam berea, perechea de la masa noastră – un el și o ea cu ochii unul în cataracta celuilalt – se retrase, astfel că, în graba de a ocupa locurile eliberate, ni se înfățișară două gagele mișto, la prima vedere.

– Am înțeles că e liber, spuse una din ele.

– E voie? se interesă a doua, după ce deja ocupase locul.

– Cum să nu fie? E! Telepatic, înțelesei de la Jorj că nu este exclus să încercăm a le agăța. Să intrăm în vorbă. Să... Dar rămaserăm, cel puțin eu, cu gura căscată: fără să mai aștepte barem apropierea chelnerului sau chelneriței, cele două tipese traseră scaunele una spre cealaltă, începând a se mângâia și a se săruta, precum fetițele din grupul vocal-oral-instrumental „Tatu”, rusc!... Telepatic, bineînțeles, dar și din priviri, și *correctly political*, făcurăm cu Jorj un schimb de expresii și impresii tărișoare.

Pe când treceam printre mese spre ieșire, Jorj mă întrebă dacă mai țin min-te versuri de Safo din Lesbos, care se învață în clasa a zecea de liceu... Era atuul lui: se afla exact pe această treaptă de școlarizare. Eu – student la politehnică. Știu mai multe despre Hypatia, celebră matematiciană linșată bestial de monahi în anul 415, la Alexandria...

Aproape de namilele de gardieni de la intrare, întoarsei capul: păi, se mai vedeau perechi ce se pupau demonstrativ transsexualicește... Astfel, amărâți, urma să ne condimentăm ziua cu poezie și lucruri serioase, cum le-ar sta bine la doi tineri studioși, ca noi. Țsta, amicul meu, cu doi ani mai mic, dar care, ia auziți, ce înțelept zice:

– Cel care nu e în stare să suporte timpurile grele, niciodată nu le va prinde pe cele bune... Haida la terasa noastră, să bem ceva!

Fără a-l întreba pe Jorj unde a citit banalitatea cu timpuri grele sau ușoare – sigur, nu era a lui –, fac semn că accept propunerea și, luând-o pe Vlaicu

Pârcălab în sus, peste două cvartale ajungem la dragul nostru „Acvariu”, cum se numește puturoasa bodegă... modernizată de după biserica „Sfântul Pantelemon”. Doar că mai facem un cartier la stânga. La cealaltă intersecție, un agent de circulație amenda un motociclist. Martoră la protocol era – cine credeți? – Gina, fată bună la toate, care parcă nici nu plecase vreodată de la această intersecție, de la „Acvariu”.

– Salut, zice ea... Mergem să bem o bere?, se mai interesează.

Cum să nu mergem, dacă ne invită o... doamnă?

– Cum e, Gino? Beton?

– Nu, standard.

– Standard poate însemna și plicticos.

– Cam înseamnă...

– Haide să mai variem... Bem berea și... te invităm... Mergi?

Ne privește, pe rând, cu ochii ei spălăciți, triști și oboșiți. Gina nu are puteri de a se împotrivi. Mai bine zis, nu are alternativă.

Ceea ce e aproape plăcut cu Gina, e că ne putem da în spectacol. Facem teatru aici, în „Acvariu”, la spatele Teatrului Național și, am putea spune, în coasta celui alt teatru, pentru tineret... Facem teatru și unde mergem după aia...

– Cum îți merge?... o întreb eu, din nou, ca cel mai în vârstă. Mai bine zis, o provoc, știind că Gina are totdeauna răspunsuri nestandard.

– N-aș crede că mai bine decât țărișoarei noastre dragi..., zice. Sau decât vouă, mai adaugă... *Hirovo*, vorba fostului frate mai mare.

– Acum nu mai e?, punctează, interogativ, Jorj.

– Întreabă-l pe el...

...După două rânduri de bere, o luăm spre garsoniera Ginei. Ea, continuând spectacolul, ne ține pe ambii de braț, cântând:

Hai să încercăm să trăi-i-m,

Poate chiar împreu-u-nă...

Eu cu Jorj fredonăm, mormăit, sub nas. Îi ținem isonul, cum ar veni...

Când intrarăm în casa scării – pe palierul de la etajul șapte se afla garsoniera Ginei –, văzurăm sub scară două figuri ghemuite, un el și o ea, care fumau. Din câte se putea desluși în clarobscurul aceluia spațiu, înde ei aveau o sticlă de bere. Din atare sticle de plastic de un litru jumătate tatăl lui Jorj a făcut un fâraș. Da, a tăiat corespunzător formei dorite fundul sticlei și o jumătate – să

zicem, partea „de sus” – care o fi ea să fie; a tăiat o jumătate – până la jumătate, să zic așa, încât jumătatea rămasă întreagă, plus „coada” – gâtul sticlei – formau anume fârașul destul de acceptabil și practic. L-au rezemat într-un ungher de pe palierul scării, pentru ca cineva din vecinii „conștiincioși” să strângă cu el ce mai măturau după vreun fumător înrăit, după vreun copil ce aruncă ba ambalajul și bețișorul de la înghețată, ba pachetul de la cips, ba...

Când se deschise ușa liftului, Gina făcu un pas înainte, apoi, neamânat, un altul – sau tot pe ăla – îndărăt.

– Au fumat în draci, zise. Hai să urcăm pe jos, facem o plimbare...

– Oblic-verticală, încercăi eu să glumesc.

Pe palierul de la etajul unu fuma un invalid în căruciorul pe rotile. Tot cu țigara între dinți îi ținea de urât o femeie bondoacă cu părul răvășit. Gina salută. La „Bună ziua” i se răspunse „Bună seara”. Da, era ora de trecere de la zi la noapte. La etajul doi – de asemenea fumători. Trei. Adolescenți. Din picioare, jucau cărți, transmițându-și, din mână în mână, cartonașele cu ași, valeți, crai... Pe aceștia Gina nu-i salută. Ei ne priviră pe sub sprâncene, continuând a-și transmite unul altuia cărțile și dând, oblic, pe la colțul gurii, fumul țigărilor.

Scene asemănătoare, cu fumători și fumătoare, întâlnirăm până la etajul șapte, unde Gina, la un moment dat, se îndreptă spre ușa garsonierei sale, apoi ni se adresă:

– Hai să vedem dacă fumează diavolii și sus, după care o luă pe scara de fier, ce duce de la ultimul palier pe gudronul acoperișului. Da, după cărămida unui coș de ventilație stăteau, pe o pătură, doi tineri, el și ea, și fumau. „Probabil, după ce și-au încheiat eroticalele”, ne spuserăm, telepatic, eu și Jorj. Gina le făcu șagalnic din deget:

– Vedeți, să fiți cuminiți!, zise, întorcându-se și coborând scara de fier.

Când intrarăm în holul garsonierei, Gina aprinse un bec minuscul, din cele înșiruite în ghirlandele brazilor de revelion. Își lăsă pantofii din picioare, se întoarse spre noi și – izbucni în râs!

– Încoro-na-ților!, hohotea ea cuvântul.

Eu cu Jorj ne privirăm la lumina mioapă și cât pe ce să ducem câte un deget la tâmplă și să-l răsucim în adresa Ginei.

– Ce fel de... încornorați?

Gina se lăsă pe vine, hohotind și mai abitir.

– Nu încornorați, ci încoronați am zis, regilor! încerca ea să ne lămurească.

Să vezi ce ochi ageri are Gina! În clarobscuritatea holului din care beculețul de revelion nu putea curma prea mult întuneric, ea observase ceva... trivial-poetic, să zic. Observase că pe zuluși aveam câte o spuză de scrum! Cât am tot urcat pe scări etajele, peste pletele noastre se aciuară petalele mărunte ale scrumului suriu scuturate de pe paliere de fumători! Și Gina ne deslușise coroanele, nimburile de scrum! Spuneți și dumneavoastră dacă nu e... nu e în aceasta ceva – cum să zic? – sordid-simbolic?... Pentru că de ce nu ar fi timpurile noastre anume ale celor încoronați cu scrum?... Chiar fără a aminti de Cernobîl sau 11 septembrie 2001... Să nu trivializăm, să nu banalizăm: e tragic de adevărat așa cum este – oameni nimbați de scrum...

Punct sau trei puncte! Atât, basta, autorule! – aici e finalul, nu mai încerca să continui. Ai putea strica totul. Punct!

DECIZIE ÎN LUMEA PE-INVERS

Deja ai și înregistrat un anume progres față de cel care erai ieri sau acum o clipă, odată ce ai ajuns a te întreba, nu care cumva ai putea încerca, din plin, plăcerea de a... – da, exact, plăcerea! – de a urî?... Și, reflexiv, a te... Da, a te urî. Atavică sau poate contactată „pe parcursul vieții”, ridicându-se de peste mileniile omenirii și neamului tău sau, pur și simplu, din căpcăunul hău al propriului suflet o insuportabilă nedumerire, apoi, cameleonic devenind durere, se urcă până la beregată, până la dopul de ne-plută al așa-zisului nod în gât, iar tu nu ești sticlă de șampanie – să explodezi, să te relaxezi, să-ți „reglezi” presiunea interioară ce ațâță cocota aia de tensiune arterială.

Uite, aceasta e nemuritoarea furie a omului muritor, secul sâsâit de găscan al existenței care, și el, se poate distinge în generalul, nocturnul găgâit de salvare a Romei și a aromei ce se numește putoarea vieții omenеști. De ce să nu crâcnești, să nu urăști totul ce vezi, totul ce crezi, dar mai ales – nu – vezi și crezi, politica de stat (și de mers aiurea), timpul parșiv, prognoza meteo pe mâine, scorul dintre „Zimbru” Chișinău și „Steaua” București... mama mă-sii de planetă bâc-dâmbovițeană, grea, ce mai este ea?!...

Incontestabil, să urăști mizeria din casa scării blocului în care locuiești și mizeria de după ușile apartamentelor în care ai vecini, prieteni, rude, alojeni, păianjeni, monștri... Biblioteci... Da, și biblioteci cu opere nemuritoare, sau topitoare ca înghețata care îți place, dar nu îți este permis să o lingi și de aia ai, adică, motive să n-ai ochi să vezi înghețata cu tot cu dezghețata ei vânzătoare.

În special, este nespuse de plăcut să-i detești pe cei care îți seamănă cel mai mult, anume dâșii creează concurența în toate – frumusețe, bizare-rii, bâzâit elitar, urâciune, monstruoziitate, faptă, lene, minciună, curvărie, la toate nivelele și nivelurile, agonisire, pierdere... Și pierzanie. Ce dihanie metafizică – pierzania, sfâșietoare, bacoviană, dar și bucovineană sau transnistriană, unde începe pusta tătarilor, fără a ști de ce Dino Buzzati (o fi rudă cu istoricul Buzatu de la Iași, așa, peste secole geto-italice? Sau cu prozatorul Buzura?...), zicându-i, masculin, deșert, a plasat-o, pusta, în cu totul altă parte și nu aici, unde i-ar fi hotarul...

Urăști tu, omul simplu, pentru că citești. Asta e. Iar când nu citești ziare, nu privești TeVe-știri, când nu stai ca tâmpitul picurând de somn, cu gura căscată – a prostie, firește! – la de toate pentru toți, cel mai înțelept, uite, poți ajunge la așa ceva, într-o anumită măsură – înțelepciune! – deci în acest caz de secetă de informație din exterior, de benevolă prostire în insuportabila atmosferă, viciată, împutită – mass-media, a ton(t)omatelor, cum i-a zis președintele țării, parafrazat de un basarabean, – cel mai înțelept este, așa-dar, să te urăști pe tine, să nu ai ochi să te vezi, nici în oglinda de pe perete, nici în oglinda propriului suflet. (Ce prăfuită – și... pufăită! – ar mai trebui să fie, dacă nu chiar de-a dreptul murdară!...)

Fiecare om și femeie au un miliard de motive de a se detesta! Oricât ar face-o ea pe mironosița, el pe monahul, imaculatul (în negru, nu?), ambii, la cel mai general plural, până la pluralul absolut, au motive – infinite – de a se detesta, unii dintre ei, dintre noi – chiar până a se – *excusez-moi!* – ...de-capita, a-și pune juvățul de gât, a băga două cuie, ținute cu mâinile goale, în ochii prizei electrice, a-și aminti de Anna Karenina sau Urmuz ce-o dădu în boscheți și-și trase glonte unde și-l trase, el Urmuz, părintele absurdului, dar și al boschetarilor, ar reieși, de parcă Celălalt Părinte, Supremul, ar fi fost al lucidității, buneii măsurii, logicii, iubirii între oameni... Lasă-mă, domnule și Doamne, cu atare basme în care în vecii vecilor nu va apărea peștișorul de aur!!!

Punct de etapă și de la capăt: urăște-te! Vrei să-ți înăbuși sentimentele, parșive, bineînțeles, te înșfaci de gât, tu Otello și tot tu Desdemona, plus tatăl Shakespeare și Hamlet încolțit de fiare – mamă regină și rege tată vitreg impostor... Continui să nu ai ochi să te vezi, să te pierzi din proprii ochi, neprivindu-te nici în oglinda din baie, nici în cea din hol, nici în cea din adânc, din sufletul tău nătâng... Totul este o nemărginită sală (și silă!) a oglinzilor strâmbe! Iată un sentiment de necurmat, o senzație de ne-dezamorsat, o... un... Bu-u-n!

Urăște-te! Poate că anume în aceasta și constă ceea ce se numește, blegește, instinctul de autoconservare. Posibil că, în acest caz și necaz, unul sigur – instinctul, fără recul, ce te-ar doborî, te-ar da pe spate, înainte de a te putea

urî deavolna, din belșug, în mod clasic, fie acesta complexul lui Edip sau al lui Freud sau al automobilului Ford. Tu să ai complexul sportiv de a te urî, de a urî! Dacă în firea, suprafirea, uimirea și căcăcioșenia ta nu mai e loc și motiv – oho! ce fantastică... „științifică” lipsa de motiv – de a te urî, înseamnă că ești ca și mort. Nu de tot. Dar nici în mică măsură totuși.

Urăște, detestă, chiar dacă îl auzi pe cela spunându-ți, propunându-ți:

– Vă rog, nu fiți nervos, furios! Haideți să rezolvăm această problemă, ecuație sau ineptie de viață ca niște oameni bine educați, culți, inteligenți...

Tâmpitul! – de unde să știe el că anume aceste stupizenii adjectivate te înfurie cel mai mult – *educați, culți?*...

– Cine, tu, – inteligent, educat, cult?!, țipi la el. Și bine faci, pentru că ura fără țipăt e arie din Lucia de Lammermoor, donă din Donizzeti, nu altceva... – poate că doar a mai adăuga: capodoperă a romantismului italian, et caetera – vezi Wikipedia... – tra-lea-lea...

Numai că, urâții mei, curioasă faptă se întâmplă. Din scânteii (de ură), din pumnii din ring, din furie adică, parcă se filiază aceeași insuportabilă dorință de a căuta, în continuare, ceva aproape frățesc, cald, ami-cal (și ami-iapă!), ceva bun, frumos, la fel de nemaivăzut, nemaîntâlnit, condamnat la inexistență... Dar tu ești prins, aprins de insistență să continui a căuta ceva ce ar potoli ura, ar dezamorsa furia și ar admira morsa ori foca – focul apelor?! – care, precum zicea Hlebnikov, coșcogea vițel-de-mare, sprijinindu-se pe înotătoarele-i lungi, galopează neîndemânic pe dușumeaua menajeriei, aidoma zvârcolirii unui om legat într-un sac, apoi, peste câteva clipe, precum un monument tuciuriu de tuci, de fontă adică, brusclă! găsește în căpșorul ei cine știe ce motive de nestăvilită veselie...

Dar tu, coșcogea om, fire-ar să fie, chiar să nu găsești în scâfârlia ta motive de veselie, de anti-furie?...

La o adică, te rog să-mi permiți mie, autorului, – unii pot zice – creatorului, ceea ce recunosc, franc (elvețian), că nu-mi displace, – așadar (așa dar!), per-mite-mi să decid în locul tău de erou – supărat, înfuriat –, să decid la acest capăt de nuveletă că, iată, parcă s-ar înzori de ideea, într-o idee a unei noi povestioare în care, sper, personajele să fie ceva mai calme și, pe cât posibil, fericite. Lor le voi striga, firește: Iubiți! Iubește! În lumea asta pe-invers...

CRISALIDA. ALELUIA!

Bate ceva. Ticăie. O pendulă. Cu dublă bătaie. A mecanismului de ceas și cea a frângerii de amplitudine, pe care o comite însăși ea, pendula. Parcă diferite, parcă aceleași, sunetele – ale tic-tac-ului și ale clătinatului, frânt brusc, al pendulei, ba într-o parte, ba în cealaltă. Bătăi de ceas ce numără niște clipe. Poate că ultimele. Ale cuiva. Ale mele. Ale tale. Ale fantomelor noastre. Sau, poate, ale vieții memoriei noastre. Pentru că, parcă independent – dar nu indiferent – de viața noastră biologică propriu-zisă, memoria noastră – de fapt, două memorii, a mea și a ta – are, au cursul, albia lor de viață. Mai durabilă, se zice, decât viața propriu-zisă a insului, căruia îi aparține memoria. Și memoriile. Acestea – deja scrise. Memoriile memorialistică – gen literar, de plan secund. Ceva viață, ceva fantezie, ceva beletristică. Stil și emendație. Una, două, trei – corecturile. Pentru ca să iasă bine, să iasă bună, memorialistica. Și iată, poate că sunt ultimele bătăi, ultimele clipe ale destinului nostru. Împreună. Și a destinelor noastre, luate aparte. Unul ar putea să se sfârșească chiar în câteva secunde, altul – ar mai continua ceva timp. Dar nu prea mult. Scurtisim.

Ticăitul mecanismului, bătaia, strânsă, a frânturilor de amplitudine săvârșită de pendulă parcă ar sfârâma, ar pisa sticla ce acoperă cadranul ceasului de pereți, fața timpului. Sau a vremii. Mărunțișul acesta strălucitor, scânteios, ne împresoară fețele. Veșmintele ne sclipesc de minusculele cioburi de sticlă. Ca de cristal de Boemia. Și eşuat destin de boem. În ce mă privește. Strict pe mine. Pentru că tu totdeauna ai fost rezonabilă, reținută, necedând exceselor.

Aici, în această încăpere, pe podiumul potolit, cânta o orchestră nu prea mare. Și noi dansam. Ne roteam dimpreună cu alte perechi. De la palat, de la curte, de la... Nota „la” dădea tonul și muzicanții începeau valsul.

Încercăm să ne convingem că încăperea, nu prea marea sală de bal, ar fi pustie. Țipenie – în afară de noi. Fantomele, stafiile sau doar memoria noastră. Dar, pare-se, văzurăm totuși pe cineva. Dintre prietenii noștri. Dintre vechii dansatori.

Dar iată-ne în altă încăpere. De peste timpuri. Atmosfera. Însemnele. Muzica. Muzica unui mic taraf studentesc. Însă pe grosul strat de praf de pe parchet nu se vede nicio urmă. De pantof. De picior desculț.

Tu mă iei de mână și sala dispare după o mare, masivă ușă neagră. Ce sală? Biserica adevărată. Transformată de antihriști, în studenția noastră, în sală de dans. La medicină. Venea studențime de pretutindeni. Îngrozitor! Cutremurător!...

Și iată o altă sală goală. Sală... porno, odată ce e goală, glumesc eu foarte

stupid. Tu roșești. „Poți uita toate astea? Mai bine zis, toate cele ce ni s-au întâmplat, ca viața tânără?...” „Nu.”

Sala este inundată în lumină lăptoasă, densă. Ca o ceață la partidele de vânătoare ale lorzilor englezi. Nu mai contează de avem ochii închiși sau deschiși. Da, când îi ținem închiși, vedem totuși ceva – filmul de dincolo de pleoape. Intens. De ne dor ochii. Și-i deschidem.

Și iată o altă sală. Ceva mai mică. Parcă mai intimă. În colț, pe comodă, se rotește bobina (mare – pe atunci); se deapănă, de pe o bobină pe alta, celuloidul foșnitor al peliculei brune, mate, dar ascuțite la margine. Ți-ai putea răni degetele, ca de la tăișul unei lame.

Dar – privește! În fiecare colț al sălii, câte un magnetofon uriaș își deapănă pista brună a celuloidului care – iată! – se rupe, celuloidul, pelicula, la un magnetofon, la al doilea – la toate câte sunt în sală. Bobinele se rotesc în continuare, celuloidul brun șerpuieste, din toate ungherele, spre centrul sălii, unde noi ne rotim. Dansăm. Pelicula, șerpuii ei ni se încolăcesc în jurul gleznelor. Zeci, sute de metri de peliculă de magnetofon, depănate de pe casete vechi... (Ce noi erau, când eram noi! Tineri! Abia apăruseră, performante, râvnite, jinduie, rotite, exploatate! Umplând cu muzică sălile de dans, de bal ale lumii!...)

Probabil, nu presupunem un eventual pericol – precum ne rotim, ne rotim, ne rotim, în continuare, peste timpuri, vârste, celuloidul brun ne va înfășura, ne va tot înfășura, până ne va acoperi totalmente. Ne-ar încarcera ca într-o pupă brună de larvă uriașă, ca într-o crisalidă ce trezește frica celui care o vede, gogoasă-carcera!

Dar, posibil, din astfel de păpușă-crisalidă-pupă noi am putea renaște în chip de fluturi sau, poate, chiar de îngeri?

Dar poate că în acea crisalidă se vor înmormânta nu doi tineri, ci o epocă întreagă, o stare a lumii de cândva...

Oricum, muzica se dezgormăntează mai ușor ca omul, ca trupul acestuia, pentru că muzica e suflet, spirit și ea poate cu adevărat reapărea pe pământ, sub cer, în chip de fluturi albi sau îngeri. Muzicii îi vine cu mult mai ușor să renască... Ea, doar muzica, ce va rămânea din noi, cei care niciodată nu ne vom scrie memoriile, nu ni le vom povesti...

Îngerii nu-și scriu memoriile, nu și le povestesc. Pur și simplu, ei, îngerii în chip de muzică, ar putea ieși din crisalida brună a unui cocon din peliculă de magnetofon. Ar putea ieși, ar putea reuși, după care să repete holograma existenței omului și holometabola insectei ca deplină metamorfoză a trecerii prin stadiile de larvă, nimfă și adult...

Noi vom ieși din *pupa angelicus*.

Aleluia!

Ioan MILICĂ **POEZIE ȘI LIMBAJ**

În rețeaua vastă a bibliografiei privitoare la viața și opera lui Mihai Eminescu, lucrarea lui Dumitru Irimia, intitulată *Limbajul poetic eminescian* (1979), ocupă o poziție bine delimitată. Spre deosebire de cercetările care interoghează opera eminesciană cu mijloacele științelor literaturii, lucrarea profesorului Irimia este una dintre monografiile în care instrumentele științelor limbajului sunt puse în slujba găsirii unor modalități convergente și adecvate de interpretare a lumilor de semnificare reprezentate în / și prin poezie. Modernă în concepție și originală ca realizare interpretativă, monografia *Limbajul poetic eminescian* este poarta spre drumul pe care autorul ei urma să pășească cu statornicie și înțelepciune vreme de trei decenii de activitate științifică. Pentru întregirea acestei considerații, se cuvine a arăta că viziunea lui Dumitru Irimia asupra forțelor de adâncime care animă creația poetică eminesciană se cristalizase la momentul publicării *Limbajul poetic eminescian*. Cu zece ani mai devreme, adică în 1969, tânărul om de știință publica primele studii în care problematiza natura relației între limbă și poezie¹. Cheia de boltă a perspectivei deschise în teza de doctorat, anume că poezia lui Eminescu este mărturia artistică a existenței unui *limbaj poetic autonom*², se înălța, așadar, pe fundamentul durabil al ideilor vehiculate de unii dintre cei mai de seamă reprezentanți ai lingvisticii și culturii europene. Profesorul Irimia a rămas, până la capăt, fidel concepției asumate și a stăruit, atât cât a fost omenește posibil, în a lămuri ce ar trebui să se înțeleagă prin *autonomia limbajului poetic*³. Mai importantă însă decât calea aleasă de savant este trasarea ei în acord cu straturile de profunzime ale credinței lui Eminescu în mani-

festarea stilului ca energie a unei conștiințe creatoare. Stilul, observă Eminescu, este rezultat al confruntării artistului cu limba și expresie a victoriei pe care acesta o poartă asupra tiparelor aparent imuabile ale limbii⁴. Anterior judecăților lui L. Spitzer, marele romanist și stilistician austriac, adept al concepției idealiste, comentariul lui Eminescu se focalizează asupra ideii că, în artă, limba se află în permanentă facere și prefacere, că ea nu este doar un simplu instrument de comunicare, ci tezaurul din care își trage sevele *energéia* oricărui model cultural întemeiat prin modelarea virtualităților de semnificare ale semnelor verbale. Mai târziu decât Eminescu, elevul lui W. Meyer-Lübke va situa sfera de preocupări a stilisticii la confluența dintre universul de simboluri numit limbă și cosmosul metaforic al literaturii. „Pod între lingvistică și istoria literară” trebuie să fie știința stilului, consideră Spitzer, arătând, cu îndreptățire, că literatura este, esențialmente, limba, așa cum ne apare ea scrisă de *locutorii privilegiați*. Ca instrument de creație culturală și grație geniului scriitoricesc, limba *se litera(tu)rizează*, adică devine expresia efortului de a surprinde, în interiorul operei artistice, „sufletul unei națiuni” și de a transfigura zestrea lingvistică în matrice spirituală și în matriță a formelor lingvistice „necesar” noi (Spitzer, 1970, p. 54).

De ce este scriitorul un *locutor privilegiat* ? Iată o întrebare care pune în lumină o componentă majoră a concepției lui L. Spitzer: orientarea către personalitatea artistică a scriitorului, concepută în termenii unei benefice solidarități între identitatea de vorbitor al unei limbi și cea de iscusit creator de modele literare. Un răspuns convingător la întrebarea de mai sus este oferit de Tudor Vianu. În studiul intitulat *Paradoxul poeziei*, stilisticianul român comentează că „poetul merge în contra curentului limbii, că el urcă panta pe care limba coboară și că se apropie de izvoarele de care ea se îndepărtează neîncetat. Astfel, în timp ce limba devine din ce în ce mai abstractă și mobilitatea ei topică se reduce neconținut, poetul știe să-i redea proșpețimea sensibilă și s-o mențină fluentă și vie” (Vianu, 1968, p. 24). Se observă, așadar, că întoarcerea artistului către esențele durabile ale limbii se convertește în eleganță și rafinament, însă nu trebuie să se înțeleagă că, prin apropierea de izvoarele limbii, artistul devine anacronic sau că accesul spre latențele originare ale limbii este parcurs în sens unic, dinspre posibilitățile prezentului către evidențele trecutului. Ceea ce trebuie subliniat este tocmai capacitatea creativă a scriitorului de a elibera din chingile vremurilor forme și sensuri care ilustrează adecvat, fluent și viu individualitatea proiecției estetice numită operă literară.

Acesta este, în contururile sale cele mai cuprinzătoare, câmpul de idei în care se edifică viziunea lui Dumitru Irimia despre esența poeziei eminesciene. În concepția cărturarului ieșean, autonomia limbajului poetic este dată de fuziunea între sistemul artelor și cel al limbii. Acest punct de ve-

dere va fi îmbogățit prin considerații menite să reliefeze caracterul inefabil al poeziei, considerată ca manifestare a intuiției subiective ce nu se lasă cuprinsă în „corsetul unor legiferări, clasificări”. De aceea, limbajul poetic nu se lasă cunoscut prin termenii limbajului științific: „Limbajul științific poate descrie „fără rest” orice alt domeniu de activitate umană, dar nu creația artistică. Aceasta poate fi tradusă doar într-un alt limbaj artistic decât cel ce-i este propriu, traducere de asemenea incompletă dacă e vorba de poezie” (Irimia, 1969, p. 195).

Ca emblemă spirituală în care se îngemănează limba și arta, poezia nu se dezvăluie întru totul expresiei științifice, deși propensiunea stilisticianului este de a observa în ce chip se organizează „virtualitățile estetice ale limbii, pe care poetul le transformă în purtătoare de poezie” (Irimia, 1969, p. 191).

Potrivit unei asemenea înțelegeri, autonomia limbajului poetic ia naștere la confluența între dimensiunea estetică a limbii⁵, pe de o parte, și forța spirituală a creatorului de poezie, pe de altă parte. Harul poetului de a lua în stăpânire limba, de a-i pune în valoare potențialul expresiv se conjugă cu tezaurul de latențe originare pe care limba îl cuprinde. Reunite în poezie, cele două forțe, limba și spiritul creator al artistului, reflectă consubstanțialitatea limbajului și a gândirii. Este această perspectivă congruentă cu viziunea lui Eminescu asupra esenței poeziei? Printre însemnările poetului despre cultură și artă găsim următoarea afirmație: „Adevărat cum că poezia nu are să descifreze, ci, din contra, are să încifreze o idee poetică în simbolele și hieroglifele imaginilor sensibile – numai cum că aceste imagini trebuie să constituie haina unei idei, căci ele altfel sunt colori amestecate fără înțeles (...) Ideea e sufletul și acest suflet poartă în sine ca înăscută deja cugetarea corpului său” (Eminescu, 1970, p. 47).

Plasticitatea exprimării eminesciene reflectă caracterul revelatoriu al poeziei. Corespondența *idee – suflet* reflectă natura internă a gândirii poetice, necuprinsă încă în veșmântul unei încifrări. În acest stadiu, poezia, ca idee-suflet, este o latență inefabilă, o aspirație interioară a poetului, care nu se materializează, deși poartă, în sine, germenii propriei actualizări. Natura internă a gândirii poetice este, am spune, subiectivă, în sensul propus de Heidegger, ca prezență-în-sine.

Corespondența *haină – corp* ilustrează natura externă a gândirii poetice, care se lasă fixată, materializată în simbol. Înveșmântată în imagini purtătoare de valori, poezia, ca idee-corp, se arată lumii ca manifestare obiectivă a gândirii poetice, ca ceea ce este reprezentat, cum observă Heidegger.

În poezie, limba este pentru idee ceea ce corpul este pentru suflet, întocmai cum, pentru a fructifica o altă analogie eminesciană, sâmburele de ghindă

poartă ideea stejarului. Limbajul poetic este corpul în care viețuiește spiritul poeziei, haina ideii poetice, veșmântul pe care ideea-suflet îl poartă cu sine ca *innăscut*, cum spune Eminescu. Subtilele considerații eminesciene, pe care Tudor Vianu le pune pe seama unei influențe hegeliene asupra concepției poetului, sunt mărturii ale unei conștiințe care a înțeles cu limpezi-me ceea ce unii dintre marii teoreticieni ai științelor limbajului vor avea în vedere abia peste aproape jumătate de veac, anume procesualitatea relației limbă – gândire. Gândirea devine limbaj numai în măsura în care limbajul, așa cum observă E. Sapir (1921, p. 13), „crește treptat în gândirea care îi devine posibilă și care poate fi în cele din urmă înscrisă în tiparele și în formele sale; [limbajul – *n.r.*] nu este, așa cum se crede în genere și în chip naiv, eticheta atribuită unui gând încheiat” (Sapir, 1921, p. 13).

Spre deosebire de considerațiile lui Sapir, filozofia lui Eminescu se sprijină pe ideea că poezia transcende fenomenalitatea limbii, aspect subliniat de Dumitru Irimia (2009, p. 49): „Accesul la adevărul Lumii e posibil numai prin transcenderea limbii fenomenale într-un proces de *descifrare* – *incifrare*, prin care Adevărul ontic trece în Adevăr poetic”. Această notație reflectă armonia între profunzimea concepției lui Eminescu și fundamentele perspectivei poetico-stilistice asumate de Dumitru Irimia.

Pe calea deschisă de Tudor Vianu, prin analize stilistice precum *Demon la Eminescu*, *Expresia juvenilului la Eminescu*, *Expresia negației în poezia lui Eminescu*, *Epitetul eminescian*, cercetarea semnelor și sensurilor poetice a fost o preocupare permanentă a profesorului Irimia. Studiile de tinerete anunțau deja conturarea unei concepții originale în cercetarea poeziei, în general, și a operei eminesciene, în special. În acest sens, merită reținute articolele *Stilistica și problema cercetării limbajului poetic românesc* (1969) și *Expresia lingvistică a universului în poezia lui M. Eminescu* (1970). Dacă primul dintre studiile menționate constituie o schiță-program care fixează coordonatele și componentele esențiale ale cercetării expresivității poetice, aspect ce va fi, de altfel, dezvoltat și nuanțat în teza de doctorat, *Limbajul poetic eminescian. Între limbă literară și expresie poetică*, Iași, 1976, cel de-al doilea articol surprinde dinamica relațiilor dintre semnele poetice și felul în care semnificațiile poetice se activează pentru a genera câmpul semantic al semnului *univers*. Studiul, dezvoltat mai apoi în lucrarea de doctorat, conține germenii din care va lua naștere concepția asupra modului în care se cuvine a interpreta semnele și sensurile poetice.

Principiul ierarhizării se dovedește hotărâtor în fixarea paradigmei interpretative care originează în realizările textuale și crește categorial până la fixarea constelațiilor care animă bogăția semantică a operei: realizare textuală → procedeu / raport asociativ → constelație semantică⁶. Ierarhizarea este corelată cu analiza organizării interne a semnelor. Descrierea trăsăturilor

semantice poetic relevante este orientată în așa fel, încât interpretarea este dezvoltată atât din perspectiva organizării interne a semnului (*semnificat – semnificant*), cât și din punctul de vedere al pertinentei expresive pe care o asigură laturile constitutive ale semnului: forma / expresia (sunet – muzicalitate) și substanța / conținutul (semem – seme).

Prin acest tip complex de interpretare stilistico-poetică, limbajul poetic se constituie, deopotrivă, în subiect (ceea ce există de la sine, ca prezență) și în obiect (ceea ce se reprezintă) al demersului exegetic.

Astfel reunite, poetica creației și poetica receptării (re-creației, în concepția lui Dumitru Irimia) coexistă într-un model epistemologic a cărui importanță în câmpul eminescologiei nu poate fi trecut cu vederea.

NOTE

¹ Într-unul din studiile dedicate acestei complexe chestiuni, Dumitru Irimia nota, în continuitatea concepției lui Tudor Vianu privind dubla intenție a limbajului și problema stilului, că poezia, artă a cuvântului, se slujește de acesta în chip reflexiv și tranzitiv deopotrivă, sarcina stilisticianului fiind aceea de a căuta specificul limbajului poetic: „Cercetarea stilistică a creației poetice trebuie să definească și să descrie natura, profilul și dinamica legilor interne care guvernează limba poetului” (Irimia, 1969, p. 191).

² „Cu o concepție modernă despre poezie și depășind net, prin opera sa, pașii făcuți în același sens de înaintași, Eminescu smulge cel dintâi limbajul poeziei dintre limitele închise ale limbii literare, acordându-i pentru prima dată *autonomie*” (Irimia, 1979, p. 452).

³ Monumentalul proiect denumit *Dicționarul limbajului poetic eminescian* evidențiază, de altfel, prefacerile de formă și de substanță linguală pe care poetul le-a impus prin opera sa.

⁴ „Când dezvoltarea literaturii ajunge la punctul acela unde scriitorii își înving și-și domină limba deși încă cu oarecare cheltuială de puteri atuncea ei scriu mai bine. Momentul ce precedă acestui stadiu se luptă cu o limbă încă barbară, momentul ce urmează se lasă cu totul în largul unei limbi învinsă deja, și stilul devine de toate zilele, hotărât” (Eminescu, 1970, p. 219).

⁵ Credința în natura estetică a limbii este o idee cu o tradiție bogată în filozofia limbajului. Pentru Humboldt, de pildă, frumosul este constitutiv limbii: „Frumusețea artistică nu se adaugă limbii asemenea unui ornament întâmplător, ci, dimpotrivă, este o consecință necesară pentru sine a esenței acesteia, o infailibilă piatră de încercare în desăvârșirea internă și generală a limbii. Căci activitatea internă a spiritului se avântă către cele mai îndrăznețe înălțimi doar atunci când sentimentul frumuseții își revarsă asupra ei strălucirea” (Humboldt, 2008, p. 129).

⁶ „Considerăm constelație semantică un grup de termeni lexicali între care se stabilesc diverse relații semantice” (Irimia, 1979, p. 463).

BIBLIOGRAFIE

1. Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București, 2008.
2. Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă*, ediție de Dumitru Irimia, Editura Junimea, Iași, 1970.
3. Martin Heidegger, *Despre gândirea și vorbirea nonobiectivatoare*, în „Secolul 20”, nr. 325-326-327, *Limbajul*, 1988.
4. Dumitru Irimia, *Stilistica și problema cercetării limbajului poetic românesc în Metodologia istoriei și criticii literare*, Editura Academiei, București, 1969, p. 189-198.
5. Dumitru Irimia, *Expresia lingvistică a universului în poezia lui M. Eminescu în Limbă și literatură*, vol. XXIV, București, 1970, p. 41-68.
6. Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979.
7. Dumitru Irimia, *Adevărul între cuvântul biblic și cuvântul poetic în viziunea lui Eminescu*, în „Text și discurs religios”, nr. 1, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2009.
8. Edward Sapir, *Language: An Introduction to the Study of Speech*, New York, Harcourt, Brace, 1921.
9. Tudor Vianu, *Mihai Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1974.

Doina „...PILAT [...] LUÂND APĂ
 BUTIURCA ȘI-A SPĂLAT MÂINILE...”
 ÎN CONTEXTUL
 ANTROPOLOGIEI CULTURALE

Dintr-o perspectivă generală, limba, personalitatea și mentalitatea alcătuiesc trinomul conceptual de bază al antropologiei culturale. Judecând lucrurile din perspectiva raportului de inducție reciprocă dintre conceptele de limbă, mentalitate și personalitate, observăm că cele trei compartimente au în comun, în linii mari, comportamentul uman și sunt consubstanțiale prin cultură. Margaret Mead (1901-1978), cea mai influentă elevă a lui Boas, inspirată de ideile lui Freud, pledează pentru condiționarea culturală a personalității – spre deosebire de Ruth Benedict (1887-1948), care, sub impactul unor lecturi din Nietzsche, susținea condiționarea culturii de către personalitate („personality writ large” era constructul conceptual prin care Ruth Benedict definea cultura drept „hartă extinsă a personalității”). Durkheim observa că însuși mediul fizic al unui individ este în întregime culturalizat, în raport cu societatea din care face parte. Fundamentele conduitei, ale moralei nu-i sunt date individului în sens fizic, ci cultural, începând din primii ani de viață. Pe acest prim tipar se grefează, ulterior, cultura proprie, variantele individuale ale conduitei, în context macrosistemic (prin raportare la modelul social, religios etc.).

Între limbă și modelul cultural se pot stabili cel puțin două tipuri de relații: 1. relații logice, bazate întotdeauna pe o dialectică a corelației și / sau a opoziției și 2. relații analogice.

Structurile frazeologice dezvoltate pe sfera semantică a părților corpului omenesc sunt o ilustrare a

ideii că alter-egoul uman și-a depășit în semnificație ipostaza primară, a omului ca entitate. Aceste structuri omogene ne conduc, din perspectivă diacronică și diastratică, de la un „denominator semantic” prototipic la realizări variabile, dispersate în câmpul culturii, al mentalităților și al comportamentului. Sunt încărcate de etic, religios, economic, de dinamica istoriei înseși etc. Implicațiile subiective ale limbajului corpului, înțeles ca o condiție *sine qua non* a formării individului pe scara evoluției sale ontologice, sunt asigurate, înainte de toate, de spiritul uman și se află într-o strânsă legătură cu conceptul de cultură. Mai mult decât atât, devine funcțională o modalitate de extindere a conceptului, de la entitățile individuale la entitățile colective și, implicit, o modalitate de abordare a limbii din perspectiva dinamicii manifestării și a antropologiei culturale. Limbajul „mâinii” fixează cadrele cele mai largi de manifestare a dinamicii personalității, ale implicării în manifestare și mai puțin nivelurile (conștient, subconștient), compartimentele (afectivitate, cogniție, voință) – acestea revenind limbajului „capului”, respectiv, al „inimii”.

Dintre cuvintele care denumeau părțile „corpului” – în antichitatea greco-latină – luăm în considerare lat. *manus*, lexem de mare productivitate frazeologică, omniprezent prin semantică și vitalitate, într-o bună parte a limbilor Europei. Este un element care desemnează deopotrivă noțiuni aparținând lexicului comun, biologiei, moralei, armatei, autorității, mentalităților etc., fiind legat, pe de o parte, de valorile materiale, iar pe de altă parte, de cultură. Diferențele, vizibile încă din limba latină, sunt de nivel lingvistic, de reprezentare și de conceptualizare: *manus* din sintagmele „*per manus tractus, servatur*” (Caesar) – „fiind tras de mână este salvat” și „*traditae per manus religiones*” (Titus Livius) – „credințe transmise din tată în fiu” are nu numai coduri stilistice diferite: *manus* apare în două contexte care nu au același referent, nu ilustrează același concept și nu conservă aceeași semnificație, dar au același „denominator semantic” (Angela Bidu-Vrânceanu) prototipic (*manus*). Prima sintagmă denumește sfera manifestării ființei umane, iar cea de a doua, domeniul mentalităților. Și exemplele ar putea continua: *manus dextra* și *manus sinistra* au caracteristicile „bivalent / opozițional” în lexicul comun. Pe acestea se vor fundamenta, în diferite religii și în artă, paradigmele simbolice ale limbajului „mâinii” și nu numai. Ceea ce face din formele date acel „ceva identic” este dobândit doar prin legătura semantică cu un *designatum* unic, la nivelul *Nomina Anatomica*. Și exemplele ar putea continua. Informațiile sunt deosebit de bogate și au izvoare dintre cele mai variate.

Cercetarea noastră nu își propune să aprofundeze formele lingvistice numai după criteriul dispersabilității sau al evoluției, în diacronie, și nici după matricea etimologică; nu are în vedere definirea culturii în sine și nici sensul strict al entităților lingvistice independente, ci dinamica aces-

tora, în câmpul mentalului și al culturii, într-un sistem de relații ordonat de caracteristicile unui „denominator semantic”. Cu toate că unele dintre studiile de specialitate s-au orientat spre aspectele privind invazia noțiunilor abstracte ale culturii în domeniul limbii – situație în măsură să izoleze lingvistica în cadrul celorlalte discipline umaniste –, antropologiei lingvistice îi revine sarcina de a cerceta implicațiile obiective și subiective ale limbajului într-o anumită mentalitate și / sau cultură. Fundamental, un „denominator...” prototipic dezvoltă semnificații dintre cele mai variate – revendicate de natura referentului. Proprietățile distribuționale ale substantivului *manus*, de exemplu, sunt legate, semantic, de contextele de conceptualizare. Într-un context minimal este bivalent (lat. *manus dextra*, lat. *manus sinistra*). Înaintea lui Strauss, Boas a subliniat rolul care revine activității inconștiente a spiritului în producerea limbajului. Studiul limbii era concepută ca o *paradigmă pentru analiza tuturor celorlalte sisteme simbolice*. Studiul structurilor mentale inconștiente poate fi realizat prin limbaj, prin instituții – în antropologie, tot așa cum limbajul „corpului” poate fi studiat prin raportare la câmpul culturii – în care se reflectă și pe care o reflectă (pe lângă formele materiale), fie și numai parțial. În al doilea rând, studiul sistemic al dinamicii unui „denominator semantic” prototipic devine mult mai prolific în limbile și în culturile înrudite: noțiunea de instrument, noțiunea de reciprocitate – în cazul lui *manus*, relația logică – la nivelul mentalității latine, dintre „*manus*” și *domus* – asocierea cu principiul feminin de guvernare a lumii, caracterul simbolic, dar mai cu seamă relația material – spiritual, stabilită în tradiție latină printr-o retorică a analogiilor, sunt aspecte pe care le regăsim în limbile romanice (și nu numai!). Acest tip de consubstanțialitate sistemică, denominator semantic, pe de o parte, limbă – cultură, pe de altă parte, este menținut în subsidiar prin câteva caracteristici. Prima ar fi aceea teoretizată de antropologia modernă – cu aplicație la domeniul culturii – *transmisibilitatea*. Este o caracteristică explicitată prin dezvoltarea unor serii de enunțuri – diacronic și diastratic repartizate – în arii diferite de mentalitate și de cultură. *Manus* era un substantiv propriu-zis, de declinarea a IV-a, numărabil, compatibil cu opoziția gramaticală de număr singular / plural și aparținea vocabularului fundamental. Deși în limba latină substantivele de declinarea a IV-a erau, de regulă, de genul masculin, *manus* este de genul feminin, asemenea lui *domus* (casă). Se definea prin următoarele proprietăți semantice: parte a corpului / bipozițional / opozițional / care este specifică omului / instrument.

Manifestare și interacțiune. Tipurile de manifestare, de implicare sau non-implicare ale individului, mentalitatea etc. au, așadar, la origine un tipar cultural, pe fundamentele căruia se grefează personalitatea. Tiparul de cultură parental (matern / patern / tutorial) reprezintă „matricea”, acea con-

figurație psihologică numită de Kardiner „personalitate de bază”. Raportul sistemic dintre limbă și personalitate obiectivează interacțiunea socială între indivizi, între ființă și celălalt. Este contextul în care personalitatea se definește ca aglutinare de roluri și de aplicări proprii de statut unui sistem social, printr-o tipologie variată a manifestării și a modelului cultural.

„Mâna” a ocupat un rol important în definirea personalității prin activitățile creatoare, context în care „denominatorul semantic” a dezvoltat, analogic, semnificații dintre cele mai nuanțate. În tradiția limbilor din Extremul Orient, implică ideea de activitate – concretă sau abstractă, obiectivă sau subiectivă –, caracteristică pe care o regăsim în limba latină și în întreaga mentalitate romanică: lat. „portus manu facti” (Cicero) – rom. „porturi create de mâna omului”; „mea manu scriptae litterae” (Cicero) – rom. „scrisoare scrisă cu mâna mea” etc. Aceeași perspectivă de antropologie culturală poate fi luată în considerare și în alte tipuri de implicare directă – rom. „cu propriile mâini”, „lucru de mână”, „broderie de mână” – sau metaforică a „mâinii”, la realizarea operelor ce alcătuiesc un patrimoniu cultural: fr. „mettre la main à la pâte” – a-și aduce contribuția la o operă, fr. „à voir avec leurs mains” etc.

Resemantizarea expresiilor idiomatice legate de „mână” s-a realizat și prin simpla considerare a *aspectelor manifestării*: mâna servește la muncă dar și la refuzul activității: rom. „a pune mâinile la treabă” (a începe să muncești), „a pune mâna”, „a-și face mâna” (a exersa, a se specializa), dar, și a sta „cu mâinile-n sân”, „cu mâinile încrucișate”, cu „mâinile la spat”, cu „mâinile sus” etc. Expresia „manum non vertere” (Cicero) – „a nu se sinchisi” poate fi regăsită în limba română, propunând însă o remodelare la nivelul denominatorului semantic. Metafora rom. „a nu mișca un deget” s-a dezvoltat pe împrejurarea concretă a refuzului implicării personale, a non-stimulării subiective / obiective a unei activități / comunități umane. Modelul cultural / mental este semnificativ prin puterea sugestiei. Categoriile de reprezentări ale mentalității moderne au mutat diacronic metafora pe ancadramentul altor referenți (elemente aparținând corpului omenesc sau mediului înconjurător): „a nu mișca un deget”, „a nu mișca un fir de păr”, „a nu mișca un pai”, „a nu mișca un fir de ață”, „a sta cu mâinile în sân”, „a sta cu mâinile în buzunar” etc. În sinonimie diacronică, limba română operează mutații și la nivelul sensurilor inițiale. Pe aceleași fundamente lexicale, „a nu mișca un deget” poate dobândi o valoare de natură transindividuală, mai cu seamă în presa actuală, unde înseamnă contextual „a nu-ți fi permisă o anumită activitate fără acceptul cuiva” („Soldățeii lui Petrescu nu mișcă un deget fără acceptul generalului lor român”, „Gazeta Sporturilor”), la fel ca și „a nu mișca un fir de păr” (expresie familiară utilizată în probele destinate anchetelor).

În limba latină, „*manum lavat*” (Seneca) evocă împrejurarea concretă a atitudinii omului față de sine, a respectului de sine, prin gestul, golit de orice conotații ritualice, de a se spăla pe mâini. Vocabularul panlatin a dezvoltat o valoare marcată de reciprocitate: în mod simetric, rom. „o mână spală pe alta” este sintagma reciprocității, pe care o regăsim în sfera moralei și a psihologiei, dar mai cu seamă a mentalității grupului. Inițial, simplă sintagmă, formula a devenit deosebit de expresivă prin contaminarea sensurilor, prin nuanțarea semnificațiilor: rom. „o mână spală pe alta”; it. „una mano lava l'altra”; port. „uma mão lava a outra”. În limba franceză, „*une main lave l'autre*” – considerată ca provenind din scrierile lui Platon – a pătruns în sfera proverbelor și are o valoare profund laică, profană. Expresia a fost consemnată în documentele de cultură începând cu secolul al XIX-lea și propune imaginea ajutorului reciproc între părți asemănătoare: mâna dreaptă spală mâna stângă, iar mâna stângă spală mâna dreaptă. În același timp, această imagine evocă circumstanța unei complicități, a solidarității dintre *pater familias* și membrii casei sale, sau a solidarității pancronice a lui *homo oeconomicus* – de pildă, în măsura în care ambele mâini se spală printr-un singur gest.

Tiparul cultural (sub numeroasele lui aspecte) are o valoare fundamentală în studiul frazeologiei comparate și din altă perspectivă: expresiile utilizate de comunitățile umane co-religionare, de exemplu, reflectă morală generată de dogma religiei respective. În acest context (al legăturii indestructibile dintre model și limbă), limba pune în valoare – prin instrumentele proprii – semnificațiile noi, sensurile revendicate de contextul cultural (Claude Lévi-Strauss remarca faptul că „limbajul poate fi considerat ca un fundament, destinat să capete structuri mai complexe uneori, dar de același tip cu ale sale, care corespund culturii privite sub diferite aspecte”). Utilizarea formei de reflexiv în expresiile: rom. „a se spăla pe mâini” și fr. „*s'en laver les mains*” modifică radical perspectiva și categoriile de reprezentări, prin situarea lui *homo religiosus* sub incidența factorului de natură spirituală. Referința cunoscută în întreaga comunitate creștină „de a se spăla pe mâini” este atribuită de Sfânta Scriptură lui Pilat din Pont: „Și văzând Pilat că nimic nu folosește, ci mai mare tulburare se face, luând apă și-a spălat mâinile în fața mulțimii, zicând: „Nevinovat sunt eu de sângele Dreptului Acestuia. De acum, pe voi vă privește” (Matei, 27:24). Extinderea ideii de purificare morală apare în contextul în care înțeleptul judecător roman înțelege că intervențiile lui se dovedesc inutile față de rezistența adversarilor lui Iisus. Exprierea analogică a putut identifica, în lipsa unui consens de gândire și de opinie... atât de necesar momentului, paradigma pretextului supraindividual: expierea, purificarea propriei conștiințe de păcat. Pentru Pilat, în-

cercările repetate de a determina respectarea valorii au dus la tot atâtea eșecuri, iar faptul impunea degrevarea de responsabilitate printr-un gest ritualic. Omul modern a mutat metafora din sfera religioasă în spațiul altor denominatori semantici, de tipul „a se spăla pe cap” (cu sensul de a se elibera de responsabilitate). Astfel de structuri echivalente, în variație liberă, nu numai că reprezintă un alt nivel al spiritualității umane, după aproximativ două milenii, având o dimensiune colocvială, ci marchează desacralizarea mentalității omului modern, prin înstrăinarea parțială de comportamentul religios. Observăm, în consecință, că modelul cultural, pe de o parte, denominatorul semantic și marca verbală, pe de altă parte – oricât de consacrate ar fi construcțiile frazeologice ale unei limbi, de gramaticalizate – contribuie sistemic la dinamica diastratică. De la „*manum lavat*” la „o mână spală pe alta”, „a se spăla pe mâini” până la „a se spăla pe cap” există o ierarhie de marcă diastratică și de cultură. Ni se pare destul de evident că prima expresie are valoare stilistică neutră (în registrul denotativ) spre deosebire de structura „o mână spală pe alta” (în registrul conotativ). Expresia „a se spăla pe cap” este marcată ironic, depreciativ (în registrul colocvial), această nuanță stilistică fiind din ce în ce mai frecventă în realizările frazeologice contemporane. Ironia este accentuată de substituția nominală, atipică în raport cu un comportament ritualic al ființei, dezvoltat pe tiparele religioase ale culturii creștine.

Pornind de la exemplele discutate, observăm că metaforele „mâinii” organizează două sisteme opuse, consubstanțiale celor două tipare culturale, și definesc două tipuri fundamentale de mentalitate, de manifestare a individului: în relație cu un altul – identic sieși și –, în relație cu Celălalt, Unic, inegal în raport cu sine. Ce deosebiri și ce tip de corelații se stabilesc totuși între aceste două modalități atât de diferite de structurare a aspectelor, a interacțiunii umane, omniprezente în majoritatea limbilor indo-europene? O corelație este menținută prin „denominatorul semantic” prototipic, iar alta prin sistemul lingvistic. Caracteristicile „denominatorului semantic” se dezvoltă într-o pluralitate de realizări colaterale, de structuri frazeologice, încă din indo-europeană. În exemplele discutate, deosebirile dintre cele două modele culturale sunt legate de modalitățile de reprezentare a două dintre caracteristicile aparținând denominatorului semantic: reciprocitatea și opoziția (mâna dreaptă / mâna stângă). Metaforele „mâinii” organizează două sisteme opuse, generate de acest „material” empiric ce caracterizează condiția ontologică a umanului. În termenii lui A. L. Kroeber vorbind – „mâna” este un *pattern* semantic, un anumit model de gândire și de atitudine, reflectat într-o terminologie proprie, cu extensie în cultură și în mentalitate.

BIBLIOGRAFIA

1. Stanley Barret, *Anthropology*, University of Toronto Press, 1996.
2. Franz Boas, *Anthropology and Modern Life*, Dover Publications, New York, 1990.
3. Pierre Bonte, Izard Michel, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Polirom, Iași, 1999.
4. Ernst Cassirer, *Eseu despre om*, Editura Humanitas, București, 1994.
5. James Clifford, *The Predicament of Culture*, Harvard University Press, Cambridge & London, 1988.
6. E. Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, Editura Polirom, Iași, 1995.
7. E. E. Evans-Prichard, *Anthropologie Sociale*, Payot, Paris, 2000.
8. James Fraser, *Creanga de aur*, I-V, Editura Minerva, București, 2000.
9. Marie-Odile Géraud, Olivier Leservoisier, Richard Pottier, *Noțiunile-cheie ale etnologiei*, Editura Polirom, Iași, 2001.
10. A. L. Kroeber, *Anthropology: Race, Language, Culture, Psychology, Prehistory*, Harcourt, Brace & World, Inc., New York-Burlingame, 1948.
11. Claude Lévi-Strauss, *Gândirea sălbatică*, Editura Științifică, București, 2005.
12. Claude Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, Editura Politică, București, 1999.
13. Claude Lévi-Strauss, *Mythologiques*; vol. I, *Le cru et le cuit*, Plon, Paris, 1998.
14. Andrei Marga, *Introducere în filozofia contemporană*, Editura Polirom, Iași, 2002.
15. Margaret Mead, *An Anthropologist at Work*, Greenwood Press, 1998.
16. Ruth Fulton Benedict, *Patterns of Culture*, New American Library, Mentor Books, New York, 1934.

Daniela **REACTUALIZAREA MESAJULUI**
OBREJA **SACRU LA NIVELUL**
RĂDUCĂNESCU **DISCURSULUI RELIGIOS ACTUAL**

INTRODUCERE

Discursul religios materializează gândirea spirituală a credinciosului practicant. Formele pe care le îmbracă acest discurs, în încercarea sacerdotului de a exprima lumea sacrului și lumea fenomenalului, situându-se la granița acestora, alcătuiesc o gamă de gesturi și simboluri, recunoscute a fi coduri ale expresiei limbajului uman.

Precizăm că interesul nostru focalizează discursul religios, iar nu cultul divin public. Chiar dacă literatura de specialitate identifică și ritualul ca fiind o formă de discurs religios, totuși forța argumentativă și persuasivă a acestuia nu este evidentă dacă auditoriul nu este inițiat. Ritualul implică structuri conservate, bogate în semnificații, dar fără să permită o reactualizare a conținuturilor prezentate. La acest nivel, discursul religios intervine în reactualizarea mesajului conservat în ritual prin diferite strategii argumentative spontane sau anterior pregătite. În literatura teologică este accentuată această valoare a prediciei de transmitere a mesajului divin prin raportarea cuvântării la nevoile de moment ale comunității.

Cultul divin public permite transmiterea mesajului prin încifrarea acestuia în simboluri sacre, dar nu permite o reactualizare a acestuia la nevoile comunității receptoare.

ANCORAREA SEMNIFICAȚIILOR ÎN NUCLEUL DEICTIC AL COMUNICĂRII

Reactualizarea devine perceptibilă prin marcarea persoanelor, a timpului și spațiului în care actanții

se află. Este cazul elementelor deictice care punctează nucleul comunicării: *eu / noi – tu / voi, aici și acum*.

La nivelul discursului religios se impune înainte de toate dimensiunea **onorifică** (Lyons, 1995, p. 315) prin care sunt marcate rolurile participanților în situația de comunicare. În strânsă legătură cu înveșmântarea clericului stau mărcile identității. Recunoașterea sacerdotului de către auditoriu este mijlocită în primul rând prin formulele de adresare specifice dimensiunii onorifice a comunicării. Mărcile de identitate specifice comunității creștine, numite în literatura de specialitate „in-group identity markers”¹, mențin manifestările politeții pozitive (Goody, 1988, p. 106). Apelativul general specific liderului de grup este *părinte*, dar există și variantele²:

– pentru diacon și preot: *părinte, preacucernice părinte, preacuvioase părinte* (dacă este călugăr), uneori și *domnule părinte*;

– pentru arhiepiscop: dacă este arhiepiscop-vicar, episcop-vicar sau episcopul unei eparhii: *preasfințite părinte*; dacă este arhiepiscop sau mitropolit: *înalț preasfințite părinte*; dacă este patriarh: *preafericite părinte patriarh, sanctitate*.

Aceste formule de adresare asigură *distanța* social-spirituală dintre sacerdot și laici, *puterea* în virtutea căreia preotul dobândește acreditarea acțiunilor sale și *rangul* absolut prin care se impune în ierarhia comunității creștine:

[1] „IPS Ioan Robu: <L> <S> Preafericite Părinte Patriarh Daniel ↑ Excelența Voastră ↑ trimis al Sfântului Părinte Benedict ↑ Excelența Voastră ↑ Nunțiu Apostolic ↑ Excelențele Voastre ↑ Preacucernici Părinți ↑ și persoane consacrate ↑ iubiți credincioși ↓ + + + [...]

PreaFericitul Patriarh Daniel: <L> <J> <F> Mulțumimî__ ÎnalțPreaSfințitului__ Arhiepiscop și Mitropolit ↑ Ioan Robu pentru__ + aceste cuvinte deosebit de calde ↑ + și_i spuneam acum că__ să vede că l_ați cunoscut personal ↓ pe__ PreaFericitul Părinte Patriarh Teoctist ↑ + ați lucrat împreună ↑ + ați mărturisit împreună ↑ + Evanghelia lui Hristos ↑ în timpuri grele ↑ + și__ MAI ALES ↑ ați ORGANIZAT împreună ↑ + vizita Papei la București.” (P.O.)

Adjectivele calificative, care aparțin lexicului religios, construite la superlativul absolut cu ajutorul adverbului *prea* (*preacucernice, preacuvioase, preafericite, preasfințite*), relevă o calitate în exces a cuiva⁴, la nivelul discursului religios fiind subliniată, prin aceste mărci ale identității, competența morală construită a preotului ca slujitor al lui Hristos. Construcția *înalț preasfințite* intensifică sensul de superlativ ca ceva care întrece măsura⁵, relevând nu numai o superioritate morală, ci și una socială, specifică unei funcții de

conducere a grupului. Aceste mărci ale identității, de la nivelul comunității creștine, construiesc așa-numita față, figură sau imagine publică⁶ a clerului Bisericii.

Recunoașterea și acceptarea persoanei în comunitatea creștină este marca-tă lingvistic prin „mărcile de identitate ale grupului” (Goody, 1988, p. 112), reprezentate de sintagmele generice „frați creștini / credincioși”, „iubiți creștini / credincioși”:

[2] „Frați credincioși ↓ + + (*unește palmele*) această Evanghelie ↑ este + înfricoșătoare aș spune. [...]” (O.T.)

[3] „[...] (*scoate mâinile de sub felon și le împreunează*) Iubiți credincioși ↑ iată__ ne apropiem de sărbătoarea__ Înălțării Sfintei Cruci ↑ așa cum este cunoscut în tipicul și în calendarul nostru creștin (*punctează cu mâna în aer, degetele împreunate, locul în care se află în calendar sărbătoarea*) [...]” (P.S.)

La acest nivel, specificul discursului religios ca discurs orientat către formarea moral-religioasă a unei persoane reiese din semantica termenilor de *frate, iubit* – care relevă o atitudine specifică de implicare, atât verbală, cât și emoțională, din partea vorbitorului față de auditoriu, deoarece interesul comun al grupului se identifică prin originea spirituală comună –, conjugați cu marca fundamentală a grupului, anume aceea de *creștin* – care relevă un comportament verbal, moral și atitudinal activ față de Divinitate.

În afara mărcilor specifice grupului creștin, amintite mai sus, la nivelul discursului deixisul personal este reprezentat în special de persoana întâi plural: *noi*. Motivația acestui tip de adresare o reprezintă statutul de egalitate al sacerdotului față de creștini în fața Divinității.

[4] „Drept măritori creștini ↓ (*deschide cartea așezată peste Evanghelie la pagina dinainte pregătită*) iată__**ne** în zi (*răsfoiește cartea de pe Evanghelie*) de duminică ↑ în ziua__ ÎNVIERII ↑ lui Hristos.” (O.E.)

[5] „Așa trebuie să fim și **noi** ↓ + martorii împărăției (*indică cu palmele spre auditoriu și revine inițial*) lui Dumnezeu ↓ + [...]” (O.T.) – utilizare deictică ostensivă.

Distincția *eu – tu* sau *noi – voi* nu prea există. Persoana întâi plural și, foarte rar, singular și persoana a doua singular și, foarte rar, plural cunosc o utilizare generică⁷:

[6] „[...] **avem** misiunea ↑ de a ajunge în împărăția lui Dumnezeu. **Sântem** chemați ↑ (*indică spre auditoriu, sacadat și continuu*) spre împărăția lui Dumnezeu.” (O.T.)

[7] „Or’ această misiune ↑ trebuie să **hrănim** o_**mplnim** ↑ cu ORICE sacrificiu. Trebuie să **ne ASUMĂM** (*punctează cu trei degete ale mâinilor spre sine*) această misiune ↑ cu orice sacrificiu.” (O.T.)

[8] „A **te** rușina de Hristos + înseamnă a nu avea curajul ↑ **să_L mărturisești** ↓ + (*indică cu palmele spre mulțime, scurt, și revine inițial*) înseamnă a nu avea curajul ↑ **să fii creștin** (*indică cu palmele spre mulțime, scurt, și revine inițial*) ↑ așa cum trebuie să fim (*unește palmele*).” (O.T.)

[9] „Propriu_**zis** în toate (*indică cu mâna dreaptă de la stânga la dreapta*) duminicile ↑ cei care ați fost la biserică ↑ + <R> și_eici iară se vede cât de important este **să ai** <L> continuitate (*indică cu mâna dreaptă de la stânga la dreapta*) duminică de duminică. Dacă **vii** din când în când ↑ **nu_nțelegi** nimic. [...] **Nu poți să_NŢELEGI** ↑ săptămâna patimilor ↑ (*indică de la stânga la dreapta cu mâna dreaptă*) fără aceste trei (*punctează de trei ori în aer*) duminici.” (O.E.)

Precizarea **timpului deictic** la nivelul cuvântării religioase este principala formă de reactualizare a mesajului biblic. Timpul specific manifestării discursului religios cunoaște o dublă interpretare: prima este aceea care ține de timpul profan, cronologic (gr. κρόνος), iar a doua este aceea care ține de timpul sacru, liturgic. La nivel discursiv, cele două timpuri sunt paralele, în măsura în care popularizarea mesajului divin presupune o permanentă reactualizare la nevoile și cerințele timpului prezent al comunicării. Dacă în ritualul liturgic evenimentele prezentate sunt atemporale, la nivel de discurs timpul sacru se suprapune timpului profan. Discursul religios se ancorează în contextul suprapunerii timpului liturgic cu timpul cronologic, fiind organizat tematic în funcție de momentul zilei liturgice și a specificului sărbătorii din acea zi. Timpul lingvistic⁸, ordonat în funcție de discurs, se include în timpul cronologic al desfășurării evenimentelor. Timpul liturgic este marcat la nivelul discursului atât prin unități lexicale:

[10] „[...] Și ca atare ÎnaltPreaSfințitul Părinte Arhiepiscop ↑ Ioan Robu ne_a propus ↑ ca în **ziua aceasta** (*indică cu mâna dreaptă momentul, și revine inițial*) de nouă mai ↑ + la zece (*se rotește ușor la stânga și la dreapta*) ani după evenimentul din o mie nouă sute nouăzeci și nouă ↑ + să fie marcată__ de momente de__ rugăciune ↑ de pomenire ↓[...]” (P.O.)

[11] „Și de_aceea **această** (*punctează cu două degete unite ale mâinii drepte în aer, de sus în jos*) **duminică** ↑ este așezată ↑ TOCMAI la mijlocul postului.” (O.E.),

cât și prin unități de expresie nonverbală: sunetele armonico-ritmice ale clopotului și toacei. Atât toaca de lemn, cât și clopotele „cheamă cu glas mare la biserică, la priveghere, la pocăință, la rugăciune” (Ioanichie Bălan,

1991, p. 63). Toaca și clopotul marchează nu numai timpul liturgic, ci și anunțarea unor evenimente negative ce urmează să se abată asupra comunității sociale.

Reactualizarea conținuturilor la specificul contextului dat este realizată prin elemente temporale intrinsec deictice sau relaționale⁹. Aceste elemente sunt puntea de legătură între timpul liturgic atemporal sau ciclic și timpul vorbirii. Timpul liturgic este marcat de structuri lingvistice precum: *această sărbătoare, evanghelia de astăzi, acestei rugăciuni, această duminică* etc.. În aceste sintagme timpul liturgic se suprapune timpului profan al comunicării. Timpul comunicării devine pur perceptibil în: *astăzi, mâine, acuma, acum, această clipă, această zi, după masă, ziua aceasta, acestei întâlniri, aceste două săptămâni, în acest timp, de zi cu zi, până acum, în aceste vremuri, atuncea, omul de astăzi* etc.

[12] „Pentru că vom vedea **mâine** (*privește în față*) și vom vorbi mai pe larg↑ (*se uită în jos, apoi iar în față*) **această sărbătoare** este una istorică↓ [...].” (P.S.) – *mâine* este timp profan, ulterior momentului vorbirii; *această sărbătoare* este timp liturgic, suprapus momentului vorbirii.

[13] „**Astăzi** s_au citit două evanghelii + [...] De_aceea (*se joacă cu degetele mari ale mâinilor, rotindu-le unul peste altul*) Mântuitorul Iisus Hristos continuă (*descrie în aer, cu mâna stângă, mișcări circulare*) în convorbirea și_n **evanghelia de astăzi**↑ [...]” (P.S.) – *astăzi* este timp profan, concomitent momentului vorbirii; *evanghelia de astăzi* este marcă a timpului liturgic, suprapus timpului vorbirii.

[14] „[...] + + cea mai luminoasă ↓ + și mai evidentă ↓ + roadă a **acestei întâlniri** ↑ și **acestei rugăciuni** ↑ este faptul ↓ + că **astăzi** ↑ aproape o sută ↓ de parohii + [...]” (P.O.) – *acestei întâlniri* este timpul comunicării, timpul profan; *acestei rugăciuni* marchează timpul liturgic suprapus momentului vorbirii; *astăzi* este marcă deictică a timpului profan, un timp deschis în care se înscriu și *acum* și *după masă*:

[15] „[...]ci__ **acum** am și comemorat ↑ + + personalitatea lor ↑ rugându_ne pentru odihna ↓ + sufletului patriarhului ↑ + și__ **apoi după masă** pentru odihna sufletului Papei__ ↓ împreună cu__ dreptii și cu sfinții ↓ slujitori ai lui Hristos și_ai Bisericii sale.” (P.O.)

[16] „Însă aș dori **astăzi** ↑ să__ + + (*caută cu mâna dreaptă paginile din carte*) pun accentul (*punctează cu mâna dreaptă în aer*) mai mult pe prima__ pericopă evanghelică ↑ + [...] și vedem tocmai legătura extraordinară ↓ (*unește vârful degetelor celor două mâini*) care există ↓ între__ **ultimele două două duminici** ↑ și **duminica aceasta**.” (O.E.) – *astăzi* este marca deictică a timpului profan al vorbirii; *duminica aceasta, ultimele două du-*

minici sunt mărci deictice relaționale care marchează simultan timpul vorbirii și timpul liturgic.

Spațiul comunicării este marcat prin elemente intrinsec deictice sau relaționale: *aici, acolo, aici pe pământ, în țara aceasta*. Ca și timpul, spațiul specific discursului religios cunoaște două ipostaze: spațiul sacru și spațiul profan. Referirile la spațiul liturgic sunt însă mai puține. Cele mai frecvente sunt cele legate de spațiul profan, cel frecventat de credincioși în activitatea lor cotidiană.

[17] „[...] am avut ocazia să_i cunosc pe cei care sânt atât de diferiți de noi ↑ + ce șansă mare avem ↓ + noi ↑ + născuți în **țara aceasta** ↑ + [...]” (O.T.)

[18] „[...] aproape întotdeauna ↓ (*indică ceva voluminos în dreapta sa*) plăcerea ↓ + + **pe_acest pământ** ↑ este însoțită ↑ de păcat. Aproape întotdeauna__ ↑ ceea ce ne bucură **aici** ↑ (*indică locul cu arătătorul mâinii drepte*) **pe_acest pământ** ↑ nu este tot una (*punctează sacadat cu trei degete unite ale mâinii drepte în aer*) cu bucuria cea veșnică ↓ cu fericirea de a trăi cu Dumnezeu.” (O.T.)

Reprezentativ în reactualizarea mesajului biblic este **deixisul discursiv**, sau **textual**. Argumentele forte în cuvântarea religioasă sunt cele a căror sursă este însuși textul biblic. Permanenta referire la acesta este realizată prin mărci care devin punte de legătură între mesajul concentrat al textului biblic și mesajul explicit al sacerdotului. Formele de expresie a deixisului discursiv sunt variate. El poate fi reprezentat atât de elemente intrinsec deictice, cât și relaționale.

[19] „Ș_am văzut ↓ + deja__ ↑ **celelalte duminici** ↑ cum a fost și **duminica trecută** ↑ (*indică cu mâna dreaptă spre stânga*) duminica__ Sfântului Ioan Scărarul ↓ + iar **duminica de astăzi** ↑ iată ↑ iarăși ↓ o duminică deosebită ↑ [...]” (O.E.) – aici referire se face la textul citit și la cuvântarea ținută pe marginea acestui text, *duminica* fiind, de fapt, congruentă pentru *pericopa evanghelică și predica*;

[20] „(*privește în carte*) <R> Deci **aceasta** (*indică cu palma dreaptă în aer*) este cea de_a doua pomenire. [...] vedem tocmai legătura extraordinară ↓ (*unește vârful degetelor celor două mâini*) care există ↓ între__ **ultimele două două duminici** ↑ și **duminica aceasta**.” (O.E.) – *aceasta* face referire la cuvântarea despre viața sfintei pomenite, *ultimele două duminici, duminica aceasta* făcând referire la textele citite, dar și la exegeza făcută pe baza lor;

[21] „Iar **în alt loc** ne spune că va fi BATJOCORIT + că va fi UMILIT + că Fiul Omului va suporta ↑ răstignirea pe cruce.” (O.E.) – face referire la textul citit;

[22] „În aceste (indică, cu palmele deschise, un grup mic și continuă mișcarea sacadat) **cuvinte** ↑ cuprinde ↑ + misiunea noastră de creștini ↓ + [...]” (O.T.) – face referire la textul biblic citit.

Deixisul discursiv relevă legătura dintre text și discurs, accentuând intenția sacerdotului de reactualizare a mesajului.

CONCLUZIE

Punctul culminant al oricărei cuvântări religioase este reprezentat de adaptarea conținuturilor biblice la nevoile de moment ale comunității religioase. Este și motivul pentru care la nivelul discursului religios întâlnim permanent o distincție între sacru și profan nu numai la nivel de ritual, ci și la cel al procedeeleor de construcție discursivă.

NOTE

¹ Cf. Esther Goody, *Questions and Politeness*, Cambridge University Press, 1988, p. 112-113.

² Cf. Vasile Răducă, *Ghidul creștinului ortodox de azi*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 39-40.

⁴ Cf. *Gramatica Limbii Române. Vol. I, Cuvântul*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 161.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Cf. Luminița Hoarță Cărăușu, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Tehnică, Științifică și Didactică Cermi, Iași, 2003, p. 143-148.

⁷ Cf. *Gramatica Limbii Române. Vol. II, Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 645.

⁸ Cf. Emil Benveniste, *Probleme de lingvistică generală. Vol. I*, Editura Teora, București, 2000, p. 60-61.

⁹ Cf. *Gramatica Limbii Române. Vol. I, Cuvântul*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 640-641.

BIBLIOGRAFIE

Surse

Daniela Obreja Răducănescu, *Predică la Duminica dinaintea Înălțării Sfintei Cruci din 13 septembrie 2009*, predică sărbătorească, Parohia „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, Iași – transcrierea predicii [= P.S.].

Daniela Obreja Răducănescu, *Predică ecumenică la slujba de pomenire a Patriarhului Teoctist din 9 mai 2009*, predică ocazională / pareneză la slujbă de pomenire, Catedrala Patriarhală, București – transcrierea predicii [P.O.].

Daniela Obreja Răducănescu, *Predică despre Împărăția lui Dumnezeu din 7 martie 2010*, omilie tematică, Parohia „Sfântul Nicolae Domnesc”, Iași – transcrierea predicii [= O.T.].

160 **Limba ROMÂNĂ**

Daniela Obreja Răducănescu, *Predică la Duminica a V-a din Postul Mare (a Cuvioasei Maria Egipteanca) din 21 martie 2010*, omilie exegetică, Parohia „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, Iași – transcrierea predicii [= O.E.].

Literatură de specialitate

Ioanichie Balan, *Călăuză ortodoxă în biserică*, Editura Sfintei Mănăstiri Sihăstria, 1991.

Emil Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1966.

Esther Goody, *Questions and Politeness*, Cambridge University Press, 1988.

Gramatica Limbii Române. Vol. I, Cuvântul, Editura Academiei Române, București, 2005.

Gramatica Limbii Române. Vol. II, Enunțul, Editura Academiei Române, București, 2005.

Luminița Hoarță-Cărăușu, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Tehnică, Științifică și Didactică Cermi, Iași, 2003.

John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, Editura Științifică, București, 1995.

Vasile Răducă, *Ghidul creștinului ortodox de azi*, Editura Humanitas, București, 1998.

**Lidia COLESNIC-
CODREANCA** **LIMBA DE REDACTARE A PRIMEI
CONSTITUȚII A BASARABIEI
DE LA 1818 (1828)**

Cel mai important document istoric care a legiferat statutul noii provincii, anexate la imperiul rus în 1812, a fost Legea cu privire la organizarea autonomă a Basarabiei. La redactarea proiectului acestei legi, la Chișinău, au luat parte și boierii locali, care au contribuit la păstrarea limbii române în procedura de judecată din Basarabia. Lucrul asupra „Proiectului legii administrației Basarabiei” începe în 1816. În 1817 proiectul este gata și expediat la Sankt Petersburg, unde este aprobat de către împăratul Alexandru, cu unele modificări și completări. Apoi este redactat în limba rusă, la cancelaria lui Bahmetiev, guvernatorul Basarabiei, după care este tradus în română și publicat la 29 aprilie 1818 în Tipografia Exarhicească din Chișinău cu titlul *Așzământul obrazovaniei oblastei Bassarabiei*. Iar peste 10 ani, în 1828, tot la Chișinău, este tipărită legea propriu-zisă, revăzută, prescurtată substanțial și intitulată *Așezământul cu privire la ocârmuirea oblastei Bessarabiei*.

În general, actele oficiale erau traduse în cancelariile de la Chișinău de către funcționarii țariști, consilieri ai guvernatorului Basarabiei, care cunoșteau limba română. Traducătorii adeseori recurgeau la improvizații proprii, lăsând, în varianta românească, multe cuvinte rusești netraduse sau „creând” noi cuvinte românești, întrucât nu exista niciun dicționar bilingv la acea vreme în Basarabia.

Iată de ce textul românesc al primei Constituții a Basarabiei este împestrit de un șir impunător de împrumuturi lexicale rusești, adaptate și neadaptate la afixe românești, de împrumuturi semantice sau calchieri semantico-lexicale, care fac textul aproape ininteligibil. Unele cuvinte românești, sub influen-

ța sinonimelor rusești corespunzătoare, capătă sensuri noi, dar improprii. Destul de numeroase sunt și calcurile sintactice – copierea topicii rusești a cuvintelor în propoziție.

Nu vom recurge la diviziuni și clasificări (care adesea sunt artificiale) ale materialului factual, selectat din cele două texte (de la 1818 și 1828) ale Legii cu privire la organizarea autonomă a Basarabiei, ci vom face uz de exemplificări și comentarii *ad-hoc*.

Remarcăm doar că numărul împrumuturilor lexicale rusești în aceste texte românești este atât de mare, încât nu vom exagera dacă fenomenului dat îi vom spune pe nume: *relexicalizare*, așa cum este numită în sociolingvistică [1, p. 137] substituirea conceptelor autohtone cu concepte străine. Or, relexicalizarea ne confirmă o dată în plus faptul că dintre nivelele limbii lexicul este supus cel mai ușor interferenței bilingve. Aici șochează nu numai abundența cuvintelor rusești, ci și firescul cu care sunt acceptate de către autorii traducerii drept cuvinte românești. Am spicuit cuvintele rusești și îmbinările de cuvinte rusești, adaptate la afixe românești, cu toate variantele lor de caz sau de timp, pentru a se observa „adaptabilizarea” lor la normele limbii române.

Proiectu pentru cele mai întâiu temelii la obrazovania ocârmuirii politicești dinlăuntru a oblastii Bassarabiei [2, p. 28]: „Locurile de *presudstvii* la ținuturi, hotarâli ținuturilor... să așază împreună cu *obrazovania*”. „În *oblasti* și hotărăști a fi *Verhovnâi Sfat*”. „*Prezedentul* Sfatului acestui va fi marele *nacialnic a oblastii, ghegeneral-gubernatorul* oștinesc de Podolie”. „*Cilenurile* lui vor fi... șasă deputați despre *dvoreanstvă*... și povățuitorul *dvoreanstvii oblastii*”. „socoțițele Sovietului spre a fi întărite de cătră mai înalta putere, să înfășoșază la împărătescul Sfat cu *predstavlenie* oșninescului *ghegeneral-gubernator*” [2, p. 29].

„Gubernatorul politicesc ca un cel mai întâiu *cilen* a cârmuirii *oblastii*”. „pentru pricinile care nu vor fi săvârșăti de cătră *presudstvii* vreunii din Expediții, precum pentru *podreadurile* cu hazneaoa”. „pentru străngerile dărilor haznelii, a *poșlenilor*”. „după alegirea *dvoreanstvii*”. „spre a cerceta locurile de *prisudstvii*”. „pentru *bolniți*”. „cheltuieli după *ștat*”. „la *cazna-ceistva* împărăției”. „să va face de cătră *Verhovnâi Sfat*”. „suma alcătuită... nu poate fi întrebuițată decât după *asignovcile Ministerstvii* Finanții” [2, p. 31].

„*Jalobile* asupra cârmuirii *oblastii* să vor da la *Verhovnâi Sfat a oblastii*”. „cu extracturi închipuiti din *deli*”; „politicescul gubernator... cerând în *oreghenal dela* o va înfășoșă... la *Verhovnâi Sfat*” [2, p. 32].

„pentru datoria procurorilor de pe la gubernii și a *strepçilor* de pe la *uezduri*”. „și cei de pe la ținuturi să rânduiesc așijderea despre coronă după

predstavlenie procuratorului *oblastii*, cu întărirea lui *Verhovnâi Sfat*". „Pentru arhitectorul și zemlemerul *oblastii*, pentru *pomoșnicii* lor și pentru *zemlemerii* de pe la ținuturi" [2, p. 33].

„Pentru trebili *pricazului* obșteștii purtări de grijă". „fără a să așăza *pricazul* acesta cu deosebită *prisudstvie*". „toți acești *cinovnici a mediținei*". „împlinind poroncile *nacialstviei oblastii*". „câți *patru zasedateli* sau comisari". „cari *cinuri* trebuie să fie aleși" [2, p. 34].

„un giudecătoriu și *două cilenuri*". „Spre agiutoriu *polițmeisterului*, să vor orându *ceastnoi pristavi, cvartalnoi nadzirateli* și alte *cinuri* de a poliției". „o parte din veniturile *otcupului*" [2, p. 35].

„vechi *privileghii* a Moldovei". „dreptățili personali a *dvoreninului* *oblastii* Bassarabii". „ei și *rodul* lor (mazălii)" [2, p. 36].

„la cel întâiu *cin de ștab-ofițării*"; „de la *colejschii asesor*"; „acei ce vor primi la *ieșire în ostavcă* din slujba oștinească spre răsplătiri *cin de prapurșcic*"; „pentru *predvoditelul dvoreanstviei oblastii*" [2, p. 39].

„să înfătoșază de cătră *predvoditelul dvoreanstviei la nacialstva oblastii*"; „*cantora de hotărături* are să fie alcătuită de un *predsedatel, patru cilenuri* după alegire *dvoreanstviei*" [2, p. 40].

„prin întărire lui *Verhovnâi Sfat* și de un *zemlemer a oblastii*"; „Hotărârile giudecătoriei criminalicești *al oblastii*... să vor trimite spre întărire gubernatorului polițișescu și să vor împlini după unire lui ci o va arăta *prin predlojănie* cătră aceeași giudecătorii criminalicească"; „cerând *dela în original*"; „spre a să face acel cu toată supunire *doclad*" [2, p. 41].

„ce mai înaltă *nacialstvă*"; „poroncile *nacialstviei*"; „Gubernatorul politicescu... să va adesarisi cătră *Verhovnâi Sfat prin predstavlenii*, cătră ocârmuire *oblastii*, cătră giudecătorii *oblastii*... *prin predlojăniei*"; „sau să se dobândească împreună lucrare *acei soslovii* spre obșteșcul folos"; „la moșiile ce sânt însuși a *pomeșcilor*" [2, p. 42].

„cătră *pomeșcici*" [2, p. 43].

„să trimată cele cu toată supunere *vedomosti*"; „ei primind *vedomostie*" [2, p. 44].

„locurile *din presudstvie*"; „locurile *de prisudstvie*" [2, p. 45].

„*poșlinile tamojnii*"; „trimite *la caznaceistviile* ținuturilor întocmai tăbliță împreună *cu cvitanție*"; „instrucții *a caznaceilor* de pe la ținuturi"; „prin mijlocire *caznaceistvilor*"; „Expediție 2-le prin mijlocire *a întregii presudstviei* cârmuirii *oblastii*"; „numărul oștilor ce se află *cfartiruind* în *oblastii*" [2, p. 46].

„cheltuiala ținării locurilor *de presustviei* a *oblastii*; contracturile... să vor încheia *cu podreadcii*"; „*mareșalul dvoreanstviei* *oblastii*"; „să le facă cunoscute adunării *dvoreanstviei*" [2, p. 47].

„să lasă *asupra dumilor* orășânești” [2, p. 48].

„va fi datoare... în *întreaga presudstvie* acelei cârmuirii să arate dreptățale”; „*pentru otcupuri și podreaduri*”; „*la podreaduri*” [2, p. 49].

„cu unire *întregii presudstviei* a cârmuirii oblastii”; „*la caznaceistvile* ținuturilor” [2, p. 50].

„pomenita cârmuire va înfățișa *vedomostii* de fiștecare sumă deosăbit: va ave *vedomostii*” [2, p. 51].

„toate locurile... să împărțască *pe la cilenurile* ei”; „împărțire trebilor *între cilenuri* să va face de cătră însuși Expediție: cu întărire *a toată presudstvie* cârmuirii oblastii” [2, p. 52].

„și acele (pricini) hotărâte în grabă și fără *zătincire* prin faptă”; „din științele adunate de la canțelarie *acelui locu de presudstvie*”; „să facă cunoscut de aceasta tot *aceluiși locu de presudstvie cu doclad* prin viu graiu” [2, p. 53].

„*docladul* acesta să trece în jurnalul *presudstviei*; iscălitura secretarului sau *a pismovoditelului*”; „*Presudstvie* însă trecând în jurnalul său” [2, p. 54].

„*pricină* asupra vreunuie dintre șazătorii *la presudstvie*”; „Procuratorul oblastii în vremea când să face hotărâre pricinilor nu trebuie să se afle *în presudstvie*” [2, p. 55].

„neîmplinire din partea *nacialstviei* oblastii”; „Procuratorul ținutului va privileghe ca *ștraful* ce să va hotărî să să îplinească fără sminteală”; „va intra pe la locurile giudecătorești a aceluieși ținut sau târgu în toată vreme, iar în vreme când va fi hotărâre vreunii pricini, va ieși *din presudstvie*” [2, p. 56].

„orândatorii satelor *pomeșcilor*” [2, p. 58].

„în stăpânire moșiei *pomeșcicului*”; „la trecirea *polcurilor*”; „Ispravnicul... în ținutul încredințat lui rânduiește *cvartiruri*”; „după cerire *cinovnicilor* oștinești”; „în vremea *cvartiruirii*”; „neînsărcinând pe un *pomeșcic* mai mult decât pe altul” [2, p. 59].

„pentru facere *obuzurilor pe la polcuri*”; „datoriu este... a raportului *nacialstviei*”; „ca *polcul* să să învoiască *cu pomeșcicul*”; „va trimite *vedomostie*”; „să înțalege fără știre *tamojnii*”; „trece în deosebită condică și *vedomostiile* alcătuite” [2, p. 60]; „averea acestor vinovați... datoriu este ispravnicul să o scrie... *să o secfestruiască*” [2, p. 61].

„atunci *opredeleniile* sau hotărârile ce să vo fi făcut asupra acelor pricini”; „să vor supune... și plățai *ștrafului*”; „va iscăli acest feliu de *opredelenii* sau hotărâri”; „dar sângură giudecătorie ținutului nu este volnică a supune pe cineva giudecății sale, afară de numai o întâmplare: dacă *în vreme prisudstviei* sale cineva din cinovnici sau din fețile particularnice ar îndrăzni a să aluneca cătră vreo cutezătoare urmare pricinuitoare de scârbă datornicii cinstiri cătră *locul de presudstvie*” [2, p. 62].

„spre defăimare giudecătoriei ținutului în vremea presudstviei sale”; „giudecătorie ținutului *făcând* fără întârziere *răvizie* cercetării... încheie *opredelenie*”; „când giudecătorie ținutului va găsi *în delă* vro lipsă sau nelămurire” [2, p. 63].

„*Dvoreaninul* de va cade în vinovăție” [2, p. 64].

„socotința sa... o trimite dimpreună cu cea *în oreghenal* lucrare”; „giudecători ținutului... este datoare *să aibă presudstvie* la orașul ținutului în toată vremea” [2, p. 65].

„În vremea ci să giudecă acest feliu de pricini, *cilenul* giudecătoriei ținutului de care pricinile acesti să atingu, este datoriu *să se tragă din presudstvie*”; „*Orânduind* în acest chip *presudstvie* giudecătărilor de pe la ținuturi” [2, p. 67].

„După primire jaloibii de la jăluitoari să trece ca în scurt în izvodul *de pe masa presudstviei*”; „după trimiterea de către giudecătorie *a povestilor*; va fi trimasă *pârâtului povestca* la 21 de zile” [2, p. 69].

„Mazilul... înștiințază în scris pe giudecătorie de împliniri *cu darea povestcii*”; „pentru că n-au venit după *ace dintâi povestcă*”; „atunci mazilul pentru ducere *povestcăi* va primi un leu”; „această cheltuială făcu cu trimitere *povestcilor*” [2, p. 70].

„i să va face știut de *cătră prisudstvie* că pricina aceasta ari să se asculte”; „acolo, *în prisudstvie giudecătoriei* ținutului, să începe cercetare pricinii” [2, p. 71].

„după întoarcere *la prisudstvie* a documenturilor... giudecătorie întră în cercetare pricinii și o hotărăști pe temeiul *pravililor* Moldaviei” [2, p. 72].

„Giudecătorie alcătuind obicinuită *presudstvie* sa la 7 ceasuri dimineața până la 12 va ceti prin mijlocire unui din *cilenurile* sale însămnatele hotărâri părților ce să giudică, cari vor fi datoari să se arăte *la presudstvie* în aceeași vreme”; „atuncea *cilenul prisudstviei* va lua de la dâșii pe aceeași hotărâre iscălitură”; „Atunci *presudstvie* îngăduind a să iscăli precum s-ai zis mai sus pe ace hotărâre” [2, p. 73].

„atuncea giudecătorie... va faci în *presudstvie* cunoscută hotărâre în pricina lor” [2, p. 75].

„amândouă părțile *nu să vor arăta în prisudstvie* giudecătătoriei” [2, p. 76].

„Pricinile pentru lucruri *zălogite*”; „Pricinile cari după giudicarea giudecătoriei ținutului, pentru pricinuire de scârbă *prisudstviei sălii* nu cuprindu *împlinire de ștraf* mai mult decât până la 100 lei” [2, p. 77].

„Instrucția *caznaceistvilor*”; „*caznaceistva* ținutului”; „*la caznaceiu* ținutului” [2, p. 79].

„*cfitanții tipărite*”; „*în cvitanțiile aceste* trebuie să fie însemnate acele numere”; „aflându-să față acolo *buhgalterul* [2, p. 80].

„Apoi *caznaceiul* va căuta în tablă și *posleduind* suma banilor rânduie în *cvitanție*, va puni în cea noai zioa, numărul”; „Primire birurilor haznelii sau a dărilor obștești *pe la cvartiruri* și nu *la caznaceistva* ținutului să oprești cu totul” [2, p. 81].

„*La caznaceistva* ținutului are să păzească *caraul* din *polcurile de armii* ce vor *cvartirui* în târg” [2, p. 84].

„pentru lumânările *caraulurilor de pe la polcuri*” [2, p. 86].

„pentru lumânările *la caraulurile polcurilor*”; „*asignații* împărătești 1000 ruble” [2, p. 87].

„*Prisutstvie cantorei* de hotărâtori să alcătuieste de un *predsedatel*, patru *cilenuri* despre *dvoreanstvă* și de al oblastei *zemlemer* (măsurătoriu de pământ)”; „*predsedatelul* și *cilenurile* să orânduiescu după alegire *dvoreanstvei* în fiștecare vremi de trei ani cu întărire de la *Verhovnâi Sfat* a oblastei, iar *zemlemerul* oblastei despre *coronă*”; „în *ștatul* cantorei de hotărâtori să cuvinu a fi *sasă zemlemeri* a ținuturilor”; „*cantora hotărâtorilor* deșchizând *prisutstvie sa* îndată face știut tuturor stăpânitorilor de moșii” [2, p. 89].

„Arbitrul din parte pârâtului... atunce să tragi el *din prisutstfie comisiei*” [2, p. 91].

„Hotărâre să face cunoscută cu ușile deschisă în *prisutstvie comisiei*” [2, p. 93].

„pentru hârtie și vâpseli *pentru zemlemeri*” [2, p. 95].

„La *presudstvie cantorei* pe uși să va lipi izvod de pricinile particulari ce să cuvin a să cerceta”; „intră pe rând în *dizbaterea delii* și a horărârei comisiei” [2, p. 96].

„La isprăvnicie ținutului... *zasedateli* sau comisari al 9-le clas”; „*ceastnoi pristavi* a 10-le clas”; „*cvartalnoi nadzirateli* al 14-lea clas”; „*pismovoditel* al 14-le clas”; „*bazarnoi, deseatnici, budoșnici*” [2, p. 104].

„*stolonacialnic* al 14-le clas” [2, p. 105].

„La tamojna de la graniță a Novosiliții: întâi *dosmotrșcici* al 10-le clas”; „al doile *dosmotrșcici* al 12-le clas”; „*la tamojna* de pe graniță a Sculenilor”; „*întâi cilen tamojnei*”; „*pismovoditel* cu știință de limbă rusască și moldoveneacă al 10-le clas [2, p. 107].”

„la *zastava tamojnei* de la portul Izmailului”; „ocârmuitorul *zastavei*” [2, p. 108].

„la carantina portului de la Reni”; „pentru *cantora carantinei*”; „*nacialnic carantinei* al 6-le clas”; „*tovariș* al său al 7-le clas”; „*perevodcic* cu știință

de limbile rusă, moldovenească și grecească al 12-le clas”; „*lecari*” [2, p. 109].

„ofițeri din cei *ieșiți în ostavcă*” [2, p. 112].

Observăm că toate cuvintele rusești sunt adaptate la normele limbii române, purtând afixele cerute de caz sau de timp. Majoritatea lor sunt substantive. Verbe rusești adaptate la normele limbii române sunt doar câteva:

„să o *secfestruiască* (averea)” [2, p. 61].

„pentru lucruri *zălogite*” [2, p. 77].

„și *posleduind* suma banilor” [2, p. 81].

„să vor *cvartirui*” [2, p. 84].

În tot textul, traducătorul explică în paranteze numai de trei ori, prin cuvinte românești, sensul unor rusisme, care, deși „traduse”, i se par neînțelese:

„În oblasti să așază despre coronă un al oblasti arhitector și un al oblasti *zemlemer* (*măsurătoriu de pământ*)” [2, p. 33].

„...iară celalalt *cu povestcă*, adică *înștiințare* giudecătoriei ținutului” [2, p. 69].

„În venitul lor să va orândui suma târgului *din pozemelnoi zboru*, adică *dări pentru pământ*” [2, p. 35].

Atestăm un număr mare de inovații lexicale, cuvinte formate recent:

„apărarea dreptului *particularnic*” [2, p. 33].

„*personalnică* slobozânie” [2, p. 39].

„politicescul gubernator va *corispondarisi*”; „să va *adresarisi* către Verhovnâi Sfat” [2, p. 42].

„prin mijlocire *publicarisitii* târguiri” [2, p. 47].

„după socotința *prețăluitorilor*”; „prețul să va alcătui din *prețăluire*” [2, p. 49].

„ispravnicul *raportuind* stăpânirii”; „*raportuiește* oștinescului ghegeneral-gubernator”; „pot sî între în stăpânire moșiei pomeșicului ce *au luat-o în orindă*”; „în folosul... *orândatorulu*” [2, p. 59].

„căci împlinire ce să va hotărî... este *sigurarisită* cu luare în scris” [2, p. 63].

„rânduiește din partea haznelii *creditarisât* cinovnic” [2, p. 64].

Textul abundă în calcuri lexicale, semantice și sintactice, care copie modele rusești. Adjectivul rusesc *kasatelinâi* este tradus prin *atingător*:

„Toate pricinile *atingătoare* de cârmuire guberniei” [2, p. 30].

„Trebili *atingătoari* cătră această poliție” [2, p. 34].

Iar *prostoi* – prin *prost*: „deopotrivă cu cei *proști* săteni”; „ruptașii a plăți întocma ca și cei *proști* țărani” [2, p. 37].

Adjectivul *vnutrennii* s-a tradus prin *dinlăuntru*, *vneșnii* – prin *de afară*:

„Asupra tuturor părților a cârmuirii *dinlăuntru*” [2, p. 41].

„Gubernatorul politicescu să îngrijăște *cu lățirea neguțitoriei de afară* și a cei *dinlăuntru*” [2, p. 44].

Verbul rusesc *zaviseti* este tradus totdeauna prin *a atârna* sau *a spânzura*:

„Iar alții (țigani) sânt robi a părții duhovnicești, a dvorenilor, a boiernașilor, a mazelilor și a neguțitorilor și *spânzură* cu desăvârșire di la aceștia” [2, p. 38].

„Rânduiala pentru facire alegerilor la slujbile ce *atârnă* de la dvoreanstvă” [2, p. 40].

„și lucrarea potrivită *cu căzută* curgirea pricinilor... *atârnă* de la îngrijire gubernatorului politicescu” [2, p. 42].

„spre îndestularea trebuințelor ci *atârnă* de la pământ” [2, p. 45].

„vor face arătare gubernatorului politicescu și el, întorcând spre acea *căzută* luare aminte” [2, p. 43].

Prepoziția rusească *pod* se traduce prin *sub*, unde s-ar cere prepoziția *în*: se calchiază recțiunea verbului rusesc:

„A lua sama ca acei de *supt* giudicată sau acei căzuți *supt* cercetare” [2, p. 44].

„urmează formi de tabli *supt* litera A și de cvitanții *sub* litera B” [2, p. 80].

Calcuri ale formei interne:

„pe lângă *împreună șiderea* la presudstvie a doi sovetnici” [2, p. 30].

„furtișagurile și tot feliul *de sine împuterniciri*” [2, p. 44].

De asemenea, în frază permanent predomină topică rusească:

1) Genitivul posesiv totdeauna precedă Nominativul:

„Al oblastii Verhovnâi Sfat” [2, p. 29].

„un al oblastii arhitector și un al oblastii zemlemer” [2, p. 33].

„de la a târgului poliție” [2, p. 63]. De fapt, articolul posesiv apare foarte des și după un substantiv articulat:

2) Determinativele precedă substantivul:

„în mai bună stare lucrare pământului” [2, p. 48].

„va ave neadormită privighiere” [2, p. 51].

„spre a-i slobozi de o fără vinovăție pedeapsă” [2, p. 55].

„va pune toată putincioasa silință spre prinderea lor” [2, p. 58].

„după acele cercetări au să fie supt cu tărie caraul” [2, p. 61].

„lasă cea cu desăvârșire cercetare a delii” [2, p. 97].

Observăm că cel mai utilizat cuvânt rusesc în textul de la 1818 este *presudstvie* (rus. *prisustvie*), atestat cu toate sensurile sale, semnificând atât o instituție de stat (*locul de presudstvie*), cât și membrii acelei instituții de stat (*cilenurile presudstviei*) sau ședința propriu-zisă a acelei instituții (giudecătorie *alcătuind* obicinuită *presudstvie* sa la 7 ceasuri dimineața), prezența unei persoane sau a tuturor membrilor instituției (dacă *în vremea presudstviei* sale; *întreaga presudstvie* acelii cârmuiri), însăși instanța (*presudstvie* trecând în jurnalul său; *pe masa presudstviei*).

Același text, modificat, revăzut substanțial și prescurtat, este tipărit peste 10 ani cu titlul *Așezământul pentru ocârmuirea oblastei Bessarabiei*, cu remarca: „S-au tălmăcit pe limba moldovenească și s-au tipărit în Duhovniceasca tipografie în Chișinău, 1828 anul, aprilie 27 zile” [2, p. 144]. Este legea propriu-zisă de constituire a Basarabiei.

Deși are un volum redus, numai 24 de pagini, textul preia toți termenii rusești din textul de la 1818:

„*Dvoreanstva* Bessarabiei”; „*crestianii* ce sânt așazați cu lăcunța în Bessarabia și cei ce de acum să vor așaza, afară de țigani, nu pot fi robi nici la *pomeșiciei* Bessarabiei, nici la *dvoreni* rossienești”; „*gheneral-gubernatorul*”; „Ocârmuirea *oblastei* Bessarabiei să împărțăște în cea a *oblastiei*, a *uezdurilor* sau a ținuturilor și în cea orășănească” [2, p. 122].

„după *predstavlenia* *gheneral-gubernatorului*”; „*Pricazul* obșteștii purtări de grijă, care să alcătuieste după *pravilele* ce sânt în guberniile *Rosiei* cele dinlăuntru”; „Adunarea deputaților *dvorenstvei*, ce să alcătuieste din *marșalul* *oblastei* și din deputații din fieștecare ținut, după alegerea *dvorenilor* preste trei ani”; „*Uprava* doftorească, alcătuirea cării este hotărâtă prin *ștat* ce s-au dat lângă acest așazăământ; procurorul *oblastii* și doi *pomoșnici* a lui (*streapcii* *guberniei*)”; „*ministrul iustiției*” [2, p. 123].

„*Criminaliceasca* giudecătorie a *oblastei* să alcătuieste: de un *prezident* și doi *sovetnici* din partea ocârmuirii, din doi *zasedateli* după alegerea *dvoreanstvii* și din doi *zasedateli* din partea neguțitorilor; *Sovestnii sud* (giudecătoria cea după cuget) să alcătuieste: de un giudecătoriu; din doi *zasedateli* de la *dvoreni* și din doi de la neguțitori și țărani” [2, p. 124].

„Atât *nacialnicul* pământesc, precum și *zasedatelii* să rânduiesc de cătră ghegeneral.gubernatorul”; „În fieștecare ținut să află *caznaceistvă* supt ocârmuirea *caznaceiului* de ținut” [2, p. 126].

„o *upravă* orășănească să alcătuieste... din un *ceastnâi pristav* și din un ratman de la maghistrat, iar acolo unde nu este *ceastnâi pristav*” [2, p. 127].

„La întâmplarea ridicării liniei de *tamojne* ce este la Nestru, întră atuncea în capitalul cel din a zecea proțenturi hotărâta somă din toate veniturile *tamojnilor* din *oblastia Bessarabiei*”; „Politicescul gubernator *predstavli-sește* ghegeneral-gubernatorului *donesenii* (înștiințări), cu Sfatul oblastei să adrisarisește prin *otnoșanii*, iară la alte locuri și fețe a ocârmuirii oblastei asemenea și tuturor locurilor judecătorești dă *predlojăanii*, iară celorlalte, porunci” [2, p. 131].

„*predvoditeliul dvoreanstvei* a oblastei în al 5-lea clas leafă nu primește”; „Însemnare: deosebită canțelearie nu să orânduiește, căci a lucra *delile* poate unul dintre cele neschimbate *cilenuri*” [2, p. 133].

„Spre năimirea casălor pentru *locurile de prisutstvie*, atât celor a oblastiei cum și a celor de ținuturi” [2, p. 134].

„*pismovoditel*”; „*sovetnic*”; „*stolonacialnici*; pentru partea *otcupului* de rachiu” [2, p. 135].

„*zasedateli* din partea *dvoreanstvei*”; „*sovestnâi sud* (giudecătoria cea după cuget)” [2, p. 137].

„Însemnare: iar în cele orașe unde nu este *ceastnâi pristav*, *prisutstvia upravei* orășenești să alcătuieste sub *prezidenția* polițmeisterului”; „*bazarnii*”; „*deseatnici*” [2, p. 141].

Au apărut, de asemenea, un șir de cuvinte noi:

„*Controleriul* oblastei” [2, p. 123].

„Giudecătoria cel după cuget să alege de dvoreni pentru care la obicinuitele *vâboruri* a dvoreanstviei să se *balotirisască* cinci candidați”; „*pocitovaia cantora*” [2, p. 124].

„Epitropia dvorenească, în care supt prezidenția marșalului de ținut a dvoreanstvei, după *vâborul* dvorenilor, să află *cilenuri zasedateli* giudecătoriei ținutului din partea dvorenească” [2, p. 125].

„*slovesnii sud* (giudecătoria cea prin cuvânt)”; „*sirotschii sud* (giudecătoria sirmanilor)” [2, p. 126].

„*țehovaia uprava*”; „*comisia cvartirnaia*” [2, p. 127].

„Primul în *uvajănie* că în cuprinderea ocârmuirii Bessarabiei intră al oblastei Sfat” [2, p. 128].

„în *adrisarisirea* lor cu cele ce să află în oblastie ocârmuiri urmează pravilelor celor de obște” [2, p. 132].

„Gheneral-gubernator, oprind hotărârea Sovietului, *predsavlisește* pentru aceea ministeriilor după cuviință și așteaptă de la dânsule dezlegare” [2, p. 129].

„iară pentru *adrisarisirea* cu cele mai înalte *predsavlisesc* nacialstviile sale după rânduială” [2, p. 132].

„*ucenici a lecarilor*”; „*feldșeri*” [2, p. 134].

„*preseajinii* (jurați)” [2, p. 136].

„*ceastnici pristavi*”; „*cvartalnici nadzirateli*”; „*bazarnii*” [2, p. 141].

„în *cvartirnaia* comisie” [2, p. 143].

Dintre calcuri predomină cele semantice:

„Lăcuiitorii oblastei Bessarabiei de darea recruților sânt slobozi pe vreme nehotărâtă”; „însă aceasta *nu atârnă* asupra creștinilor ce să strămută din Rossia” [2, p. 121].

„dvorenii rossienești ce viețuiesc în Bessarabia pot, afară de țigani, a avea acolo oameni robi numai casnici și aceia pentru slujba *feșilor* lor și a casei”; „Ocârmuirea cea a oblastei *să așază* în orașul Chișinău” [2, p. 122].

„Ridicarea cinovnicilor poliției *spânzură* de la gheneral-gubernatorul” [2, p. 127]. „Tot pe aceste cele de obște pravile *să așază* treptele în lucrarea pricinilor și revizia hotărârilor a locurilor giudecătorești, *suindu-să* până la ocârmuitorul Senat” [2, p. 128]. „*Atârnările* locurilor și a *feșelor* ce ocârmuiesc oblastia Bessarabiei” [2, p. 131]. „Locurile și fețele care sânt deosebite în oblastie ocârmuiri, păzind *spânzurarea* lor de la acele mai mari ocârmuiri, cătră care ele atârnă după a sa *așezare*”. „Puterea fieștecăruia loc și fețe *nu să lățește* mai departe de hotarul lucrării lui” [2, p. 132]. „ajutători *lângă* stolonacialnic, *lângă* controler și *lângă* buhgalter” [2, p. 136].

În noua variantă a Constituției se atestă o mai mare influență a topicii rușești decât în cea de la 1818, subiectul sau predicatul fiind plasat, adesea, la sfârșitul propoziției, atributul neacordat în Genitiv sau cel acordat exprimat prin adjectiv – înaintea substantivului determinat:

„Locurile oblastei să supun toate a *ținuturilor* și a *orașilor* locuri (așezări), după felul lucrărilor lor”. „Primind în uvajănie că în cuprinderea ocârmuirii Bessarabiei intră *al oblastei* Sfat, carele în cele de obște a *imperiei* așezări *nu să află* și că asemenea unele părți cer *deosebite* pravile, pravilele aceste să însemnează mai jos” [2, p. 128].

„Toate hotărârile Sfatului oblastei, care cuprind în sine vreun lucru nou ce cere *prea înalta* întărire, să înfățoșază după rânduială întru acea ministerie

cătră care pricina *atârnă*”. „Sfatul al oblastei Bessarabiei la pricinile de giudecăți nici o *amestecare nu are*” [2, p. 129].

„*a Novorossiei și a Bessarabiei* ghegeneral-gubernator” [2, p. 131].

„*stolonacialnici și lor* ajutători” [2, p. 133].

În textul de la 1828 lipsește cuvântul rusesc *zemlemer*, care este tradus prin *măsurătoriu de pământ (inginerul)* [2, p. 136].

Așa arăta varianta românească a primei Constituții a Basarabiei, la numai șase și, respectiv, 16 ani de la anexare, pe când nu se putea vorbi de situație lingvistică de bilingvism, cu atât mai mult, de diglosie. Firește că „noile” denumiri ale structurilor de stat ale provinciei, ale posturilor funcționarilor țariști, ale mijloacelor lor de activitate au fost preluate din lexicul rusesc de toate actele cu caracter oficial-informativ, care s-au editat în Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea. Astfel au pătruns și în vorbirea populației autohtone, deoarece toate acestea erau aduse la cunoștința auditorilor prin difuzare publică, fiind citite în biserici sau în mijlocul satului. Noul limbaj, utilizat în aceste acte, la început necunoscut maselor largi de vorbitori de limbă română, cu timpul este asimilat.

Așadar, aceste importante acte oficiale tipărite în limba română în Basarabia secolului al XIX-lea, *Așăzământul obrazovaniei oblastei Basarabiei (1818)* și *Așezământul cu privire la ocârmuirea oblastei Bessarabiei (1828)* au dat startul poluării limbii române sau al penetrării vocabularului românesc din Basarabia de cuvinte rusești. Nu exagerăm dacă afirmăm că aceste documente au pus începutul unei noi tendințe lingvistice, cea de dialectizare a limbii române, de apropiere a ei de limba rusă, după cum erau intențiile glotopoliticii țariste (3, p. 98).

SURSE BIBLIOGRAFICE

1. Ch. Baylon, *Sociolinguistique. Société, langue et discours*, Nathan, 1996.
2. P. Mihail, Z. Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)*, București, 1993.
3. I. Iova, *I. Doncev și istoria apariției manualelor sale*. În „Revistă de lingvistică și știință literară”, Chișinău, 1993.

**Nicolae ROST,
FELECAN ROSTI,
ROSTUI**

Toate metaforele bazate pe asemănările luate din corpuri, pentru a semnifica operații abstracte ale minții, trebuie să-și aibă originea în acele timpuri în care filozofia începe să treacă de etapa ei rudimentară. Aceasta se dovedește prin faptul că în orice limbă cuvintele necesare artelor culte și științelor raționale au origini rurale.

Giambattista Vico

Puțină lume mai știe astăzi că în limba română veche exista cuvântul *rost* cu înțelesul de „gură”. Textele vechi, dar și altele moderne, ne oferă numeroase exemple: „*Rostu* au și nu grăiescu” (*Psalt.*); „Se mira de cuvintele lui pline de dragoste, carele ieșea den *rostul* lui” (*Noul Testament*, 1648); „Deschideți svântul *rost* și mângăie maica ta” (Varlaam); „Și-i turnară în svântul *rost* dzămi iuți amestecate cu oțăt și păcură” (Dosoței); „Ascultă pe fericitul Ioan cel cu *rostul* de aur” (Neagoe), „Ah! Ce frumoase vorbe din *rostul* lui răsar” (Coșbuc); „Sfânt să fie *rostul* tă-tâne-meu, că bine m-a învățat” (Creangă).

Termenul provine din latinescul *rostrum*, s.n. „cioc (de rață)” „bot”, care trimite la verbul *rodo, rode-re, rosi, rosum* „a roade, a mânca”. În jurul acestui sens s-au mai adăugat, prin comparație, încă două: „1. Pinten de corabie în formă de cioc, din fier sau bronz, cu care se izbeau în proră sau în coastă corăbiile dușmane; 2. Vârf încovoiat de cosor; vârf al fierului plugului; cioc de vas de luminat (opaiț)”. Pluralul *rostra* trimitea doar la sensurile derivate: „1. Tribună (*tribuna oratorilor în forul roman ornată cu ciocurile de corăbii capturate de la inamic*): *in rostra ascendere; de rostris descendere* (Cicero) „a urca la tribună”; „a coborî de la tribună”; 2. For: a

rostris manat rumor (Horatius) „din for se răspândește un zvon” (Guțu, 1983, s. v.).

În ironie sau zeflema, cuvântul a început să fie utilizat și pentru „gura” omului, ca sinonim al lui *os, oris*, n. (vezi Marc. Empiricus, *De medicam.*, XII, 46, deși alții, precum Nonius, afirmă că nu trebuie întrebuințat când se vorbește despre om: *rostrum hominis dici non debere consuetudo praesumpsit*) (Densusianu, 1961, I, 132).

Dar fenomenul trecerii înțelesurilor cuvintelor de la animal la om (o înno-bilare semantică) constituie o trăsătură specific umană, în timp și spațiu, și nu trebuie să ne surprindă. Și în alte limbi se folosesc pentru „gură” termeni specializați în a denumi „botul” animalelor sau „ciocul” păsărilor: în franceză *gueule* „bot (la animale)”, „gură”; în italiană *becco* „cioc”, (fig., glumeț) „gură”; în română: *flit, rât, cioc, clonț, plisc* etc.: *ține-ți flitul; lasă pliscul; tacă-ți clonțul; ciocu mic* etc.

În românește sensul concret al lui *rost* s-a dedublat: *rostul* ca *gură* a sfârșit prin a însemna deopotrivă *deschizătură*, și fiecare dintre ele și-a dezvoltat sensuri figurate, speculative (Noica, 1987, 20). La această observație putem adăuga și faptul că două derivate importante, verbele *a rosti* și *a rostui*, trimit, distinct, la aceste două accepțiuni.

Cu primul înțeles, atestările demonstrează că, întocmai ca și alți termeni din același câmp onomasiologic (v. Felecan, 2005), *rost* s-a putut folosi pentru a denumi și „facultatea de a vorbi, de a avea glas și grai” sau chiar „mod de a se exprima în scris, stil”: „Că nu e în *rostulu* loru adevăr” (*Psalt. Hur.*); „Asinul... grăi cu *rost* omenesc” (*Biblia*, 1648); „Să strigați într-un *rost*” (Iacob Negruzzi); „Nu te mira de cumva îmi voi muta *rostul*, și altmintre-lea de cum am obișnuit voi scrie” (Șincai). În sfârșit, de la sensul concret „gură și facultate de a vorbi” s-a trecut la sensul abstract de „limbă, vorbire, discurs”: „Și era tot pământul un *rost* și un glas la toți” (*Biblia*, 1688); „*rost* de bun ritor” (Cantemir); „Îi ascultam *rostul* greu și încălcit” (Sadoveanu) (exemplele în DLR; unele și la Noica, 1987, 21-22).

Legat de sensul „gură”, *rost* și-a format și câteva derivate: verbul *a rosti* „1. A pronunța sunete, cuvinte cu ajutorul organelor vorbirii; 2. A zice, a spune, a vorbi”: „A *rostit* vorbele acestea cu glasul așa de cald” (Caragiale), *rostisi* (înv.) „a înființa”, *rostuleț*, s.n., și mai departe, de la verbul *rosti*, cuvintele: *rostime*, s.f., (neobișnuit) „înțelegere, pricepere”; *rostire*, s.f., *rostit*, adj., *rostitor*, -oare, adj. și s.f., *rostitură*, s.f. Dar ceea ce-l face încă prezent în accepțiunea primară este expresia *pe de rost*, însoțită de verbe „dicendi”, ca *a grăi, a învăța, a recita, a spune, a ști, a zice* etc., însemnând „prin viu grai, verbal”, în opoziție cu „în scris, de pe carte”: „Spunea *pe de rost*, murmurând repede, fără înțeles, rugăciunea lungă” (Sadoveanu). Însă și mai fru-

mos se învederează sensul de „gură” în sintagma *a lua (pe cineva) la rost*, adică „a face observații verbale cuiva; a blama, a ocări; a obliga (pe cineva) să răspundă de faptele sale; a-i cere socoteală”: „Căpitanul meu micuț și cu fața blondă *mă ia la rost*” (Camil Petrescu).

Cu înțelesul de „deschizătură” cuvântul a avut o evoluție mai interesantă. Printr-o metaforă, dar în sens invers, de la uman spre concretul material, *rost* și-a adăugat înțelesul de „Spațiu în formă de unghi, format la războiul de țesut între firele de urzeală ridicate de ițe și cele rămase jos, prin care se trece suveica cu firul de bătătură”, de unde și expresia *a porni rostul* = „a începe țesutul”: „Mărița ca o nevăstă *Vrea rostul să și-l pornească*” (Șez.). *Dicționarul limbii române* (DLR), precum și *Atlasul lingvistic român* (ALR¹), oferă și alte sensuri concrete ale cuvântului legate de această îndeletnicire casnică a țărânului, și anume: „distanță de la sulul de dinainte până la spată”; „distanța din cinci în cinci coți la pânza țesută”; „locul unde se încrucișează firele pe rășchitor sau pe urzitor”; „încrucișarea firelor, jurubiță”; „grup de zece ighinți de fire încrucișate pe rășchitor sau urzitor”; „crestătura, raza urzitorului”; „vergea de trestie care se pune la urzeală ca să nu se încurce firele”; „urzeala înfășurată pe sulul dinapoi al războiului”; „rost la rășchitor”.

Întrucât țesutul era o preocupare importantă și permanentă a omului (cu deosebire a femeilor), iar rostul la pânză era precumpănitor, fiindcă de el depindea bunul mers al activității și ușurătatea acestuia, cuvântul și-a găsit întrebunțări și în alte domenii ale ocupațiilor gospodărești: „partea unui obiect care taie, tăiș”: „Le sunt dinții lănci cu ostii de mânie Slobodzâte și li-i limba spată iute, Ascuțită-n două *rosturi* ca pre cute” (Dosoștei); „un fel de gură cu dinți; dinții fierăstrăului”.

Vechimea cuvântului, pornind de la sensurile derivate, poate fi dovedită și prin alte derivate menționate în DLR, precum: *rostar*, s.n. (reg.) 1. „Unealtă cu care se rostește pânza”; 2. „Unealta cu care se înclină dinții fierăstrăului de o parte și de alta a pânzei lui; dințar”; la plural, *rostar* și *rostar*, cu sensul de „cuie mici, de care se servesc rotarii pentru a delimita curba roții și locul spițelor”; *rosteală*, pl. *rosteali*, s.f. 1. (Prin sud-estul Olt.; în expr.) *a face rosteală* = „a pune la cale, a începe, a porni; a face rost de ceva”; 2. (Prin nord-vestul Munt.) „agoniseală, chiverniseală”: „N-are nicio *rosteală* omul acesta la casa lui” (Udrescu); „căpătuială, căsătorie”: „Până i-a face *rosteala*, mai va” (Udrescu), *rostealnic*, s.n. (reg.) „Numele unei unelte de tâmplărie”.

Tot de la sensul de „rost al pânzei”, găsim cuvântul utilizat ca „deschizătură în construcții”, precum: „spațiul îngust dintre cărămizile unui zid, dintre ulucii unui gard, dintre scândurile unei dușumele, dintre țiglele unui acoperiș, dintre piesele ce trebuie sudate”, deci orice „interval, crăpătură”. Se mai numește așa „crestătura făcută în piciorul de sus al prispei”, sau, regional, „ușorul de la ușă”, dar și „jgheabul săpat în lemn, pe care alunecă o

fierăstrucă, o ușă, un capac”. În unele părți se numesc *rosturi* și „cele două orificii tăiate în cutia viorii”. Mai specială, dar tot concretă, este denumirea pentru „laturile formate din filele unei cărți închise, pe unde se pune uneori aur, la legarea cărților”: „Erminie cum să pui aur pe la *rosturile* cărții” (Grecu). Derivatul verbal utilizat pentru asemenea accepțiuni este *a rostui* (uneori, regional, *a rosta*), de la care s-au format derivatele: *rostuială*, s.f., *rostuire*, s.f., *rostuit*, adj., *rostuitor*, s.n.

Cunoscând acum evoluția celor două sensuri ale cuvântului *rost*, „gură” și „deschizătură”, vom putea percepe mai ușor accepțiunea de „*rost-rânduială*”, care, la ora actuală, „s-a desprins de real și a devenit egalul grecescului *logos*, care însemna și cuvânt, și rațiune, și socoteală, și raport, și definiție, și rostul ultim al lumii” (Noica, 1987, 20).

Cunoscutul filozof român, Constantin Noica, afirma că „saltul de la concret la abstract și de la sens material la sens speculativ” al cuvântului *rost* nu poate fi explicat pe linia sensului *rost-gură*, ci „mai degrabă de la *rost-deschidere*, pe linia lui independentă”. Țesătura a fost întotdeauna un model pentru structură și ordine (de unde și expresia „țesătura lumii”), după cum zimții unui ferăstrău și așezarea pe rânduri a cărămizilor și țiglelor de pe acoperiș sau a gardurilor dau o imagine a ordinii. Deschiderea regulată și revenirea ritmică a intervalurilor, punctarea a ceea ce este cu pauzele locurilor goale, iată o sugestie pentru ordine” (Noica, 1987, 23): „Arta *rostirilor* în lemn a atins perfecțiunea în realizarea fusului (de tors cânepa și lâna), ..., emblema meșterilor lemnari din Maramureș”; „În creația sa «*rostirile*» capătă o încărcătură filozofică prin trimiterea la *rosturile* lumii și existenței” (IM, X, 2565, 9).

Numeroasele expresii și locuțiuni, de tipul *cu rost*; *fără rost*; *a da de rost* „a desluși, a da de capăt”: „*Nu-i dau de rost*, mâine o să am mai multă inspirație” (Călinescu); *a (nu) ști de rostul cuiva* (sau *a ceva*); *a nu-și afla rost*; *a-și pierde rostul*; *a fi în rostul lui* și altele ne duc la sensuri ca: „Mod, fel de organizare a unei activități”; „Plan de executare a unui lucru, a ceva; Ordine după care se desfășoară o acțiune”, și mențin cuvântul în sfera „social-materială și de familie a cuiva”, deci în situații reale. Numai odată cu trecerea lui la sensurile de „noimă, scop, tâlc, țel; justificare, menire, rațiune” el „este scos cu desăvârșire din orice angajare materială; acum rostul s-a desprins de real și a devenit legea lui adâncă sau sensul ideal al realului” (Noica, 1987, 24): „Făcură tot ce trebuia pentru *rostul* căsătoriei lor” (Ispirescu); „Îi lipsea *rostul* obișnuit și ticna de toate zilele” (Slavici); „Numai cei nepricepuți nu pot pătrunde *rostul* cuvântului” (Rebreanu); „Un băiat care muncește, încet-încet își face un *rost*” (Preda).

Din cele afirmate se învederează faptul că *rost* a avut o dezvoltare semantică distinctă pentru sensurile de „gură” și „deschizătură”, culminând cu înțelesuri abstracte ce duc la cea mai fină speculație filozofică. În opinia

aceluiși filozof Constantin Noica aceste sensuri disparate sunt din nou unite în derivatul *rostire*, care „nu pierde nici sensurile materiale ale rostului și urcă în același timp spre sensurile speculative”. „Termenul *rostire* reîntegrează aceea ce *rostul* pierduse, anume *cuvântul*. De aceea: «La început a fost *Cuvântul*» ar putea mai bine fi redat prin: «La început a fost *Rostirea*», adică punerea în rost, rostuirea lucrurilor” (Noica, 1987, 24, 25, 20).

În concluzie, nu e greu să observăm, alături de G. I. Tohăneanu (1976, 129), că în tot ce *rostim* și în tot ce *rostuim* e un mândru *ROST*.

NOTE

¹ ALR I 651/125; ALRM II/I, h. 282/791; ALR S. N., I, h.

BIBLIOGRAFIE

1. ALR(M) = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj, sub conducerea lui S. Pușcariu. Partea I, vol. I-II de S. Pop, Cluj – Sibiu – Leipzig, 1942; *Micul Atlas Lingvistic Român*, (ALRM) Serie Nouă, vol. I, Editura Academiei, București, 1956.
2. Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română. Principii – Probleme*, Editura Academiei, București, 1987.
3. DAR = Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, Editura Saeculum I. O., București, 2000.
4. DEL = Elena Comșulea, Sabina Teiuș, Valentina Șerban, *Dicționar de expresii și locuțiuni*, Editura Știința, 1998.
5. Densusianu, 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române. Vol. I, Originile*, Editura Științifică, București.
6. DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București, 1975.
7. DLR = *Dicționarul limbii române*, Serie Nouă, Tom IX, Litera R, Editura Academiei, București, 1975.
8. Felecan, 2005 = Nicolae Felecan, *Terminologia corpului uman în limba română*, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca.
9. Guțu, 1987 = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
10. IM = *Informația zilei*, Maramureș, An X, nr. 2565, Vineri, 26 februarie 2010, p. 9.
11. Noica, 1987 = Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București.
12. Ion Popescu-Sireteanu, *Cuvinte românești fundamentale*, Editura Bucovina, Iași, 1995.
13. Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte românești*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.
14. Tohăneanu, 1976 = G. I. Tohăneanu, Teodor Bulza, *O seamă de cuvinte românești*, Editura Facla, Timișoara.
15. Giambattista Vico, *Știința nouă*. Studiu introductiv, traducere și indici de Nina Façon, Editura Univers, București, 1972.

Iustina **TERMINOLOGIE ENTOPICĂ**
BURCI **ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC GENERAL**
ȘI MOLDOVENESC. ZONIMELE

Terminologia geografică populară cuprinde un inventar impresionant de apelative, în care se reflectă toate particularitățile spațiului în care trăim: ale celui exterior, fizic, pe de o parte, și ale celui interior, spiritual, ca o proiecție a ceea ce simțim în legătură cu lucrurile care ne înconjoară, pe de altă parte.

Diversitatea naturală a formelor de relief, combinată cu spiritul inventiv și imaginativ al oamenilor, a făcut din terminologia entopică un loc de întâlnire a numeroase apelative care, uneori, nu au, practic, nicio legătură cu domeniul respectiv.

Dacă termenii generici sunt strict specializați¹ (*deal, fluviu, munte, ogaș, pădure, pârâu, râu, vale* etc.), există, pe lângă aceștia, o serie de cuvinte nespecifice, provenite din terminologia altor științe și din limbajul uzual, care îmbogățesc considerabil lexicul geografic. Foarte multe dintre ele își au originea în graiul viu al vorbitorilor, țin de limbajul afectiv sau expresiv² al acestora și „trădează o anumită atitudine subiectivă a poporului față de lumea fizică înconjurătoare, cum vede el lucrurile în mijlocul cărora trăiește și cum reacționează lingvistic atunci când nevoia de a distinge unele de altele îi cere să le dea un nume”³. Includerea lor în structura lexicului cu care operează geografia este, așadar, rezultatul unei fine observații și al unui proces îndelungat de abstractizare și generalizare⁴ în conștiința populară, acolo unde se reflectă cu plasticitate și precizie varietatea și particularitățile mediului înconjurător⁵.

Apariția elementelor ce aparțin vocabularului geografic popular implică un proces de metaforizare, prin care diferite denivelări ale solului sunt asociate

cu obiecte reale „antrenate într-un raport semantic, logic”⁶. E. M. Murzaev⁷ arăta că utilizarea metaforei se face în același mod, după aceleași asociații, în cazul celor mai multe dintre popoare, și în aceasta constă și universalitatea procedurii. Cel mai adesea analogiile se fac cu apelative care denumesc părți ale corpului uman, obiecte de îmbrăcăminte, obiecte din locuință, unelte, păsări, animale etc. Iată numai câteva exemple⁸: a) *obiecte din gospodărie* (*burduf* – „gaură făcută în gheață sau sub pământ; loc la apă unde spală femeile rufe; pământ înconjurat de ape curgătoare, o mică insulă înconjurată de cracii unui râu”; *ciubăr* – „adâncitură între stânci înalte”); b) *articole de vestimentație* (*căciulă* – „vârf înalt, mai subțiat în partea de mijloc, parcă ar fi un mănunchi, partea de sus seamănă cu un moț; vârf înalt care de departe pare o movilă rotundă; vârf sub forma unui stog; vârf rotund, ridicat mai sus ca altele, e ca o umflătură; vârf rotunjit al unui deal; vârf în forma unui acoperiș de casă sau ca pălăria unei ciuperci care adăpostește un loc”); c) *alimente* (*lăptic* – „văgăună, canal de scurgere a apei”); d) *plante* (*cărpiniș* – „spinare îngustă cu coaste late, dar repezi; loc acoperit cu pădure de carpeni; pădure deasă, întunecoasă”); e) *păsări și animale* (*cocoș* – „înălțime cu spinarea larg boltită; vârf înalt, mai subțiat în partea de mijloc; vârf înalt, foarte ascuțit, ca o țeapă; ieșitură mai lungă și îngustă pe coasta unui munte sau deal”; *ciută* – „muchie golașă”); f) *părți ale corpului uman* (*frunte* – „partea de dinainte a dealului, înaltă și abruptă; partea unde începe un deal; partea abruptă a unei coaste, unde s-a surpat pământul”); g) *construcții* (*cazemată* – „găuri în stânci în care se poate adăposti omul”); h) *viață bisericească* (*călugăr* – „izvor care curge pe un scoc”; *capelă* – „vârf înalt care de departe pare o movilă rotundă”); i) *personaje fantastice* (*vârcolac* – „vârtej mare într-o apă curgătoare”).

Un loc aparte în terminologia entopică locală – românească – îl ocupă apelativele care denumesc păsări și animale; denumirile lor le-au fost atribuite atât unor forme geografice „pozitive”, cât și unora „negative”, precum și cursurilor de apă. Acești termeni se remarcă în special prin asociațiile pe care le-au făcut oamenii între formele de relief și regnul animal, și mai puțin prin prezența lor cantitativă. Îi vom reda în continuare, așa cum i-am întâlnit în lucrările de specialitate⁹. Vom specifica, de asemenea, între paranteze, dacă lexemul este întâlnit în România, în Moldova sau în ambele, și cu ce sensuri.

a) Nume simple:

armăsar – (Rom.) „valuri mari făcute de apă”, „numire la munte ce se dă unor văi care, când au apă, au cădere mare, de felul unei cascade”;

batal – (Rom.) „șanț prelungit pe o mare întindere format prin ruperea apelor, prin ridicarea unei șosele sau a unui dig”, „groapă naturală, mică dar adâncă”, „depresiune largă, lungă”, „parte dintr-o fostă gărlă”, „loc băltoș, cu noroi, mocirlă”, „șanț larg”, „șanț de scurgere (de pe marginea unei

șosele”); (Mold.) „groapă naturală, mică dar adâncă”

bou – (Rom.) „partea dinainte ascuțită și lunguiață a unei ridicături”;

buhă – (Rom.) „pădure deasă, întunecoasă cu arbori de diferite soiuri”;

cal – (Rom.) „fâșia de pământ în lungul unei ape; spinare lată între două dealuri”; (Mold.) „deal lung, întins, tărgănat”;

capră – (Rom.) „întăritură făcută la țărmul unei ape pentru ca aceasta să nu se reverse”, „locul unde se pune sare, huruială”, „punctele de trecere obligatorii peste graniță”; (Mold.) „instalație de lemn sau de metal pe movile și pe mari ridicături de teren destinată măsurărilor și observărilor topografice”;

cățel – (Rom.) „pământ înconjurat din toate părțile de apă”;

ciocârlie – (Rom.) „dâmb, colină mai ascuțită”;

ciuhă – (Rom.) „vârf înalt care de departe pare o movilă rotundă”, „semn pus pentru delimitarea pădurilor”, „vârf înalt, mai subțiat la mijloc”, „mormane de pământ ca semne de hotar”, „vârful cel mai înalt de pe munte, de unde se poate vedea în toate părțile”, „movilă cu un semn pe ea pentru delimitarea unor păduri”;

cireadă – (Rom.) „locul pe unde se coboară fânul de pe deal”;

ciută – (Rom.) „muchie golașă”;

cotovaie – (Rom.) „vale adâncă ca o scorbura, ca o scobitură”;

cururigu – (Rom.) „vârf de deal, înălțime”;

cocor – (Rom.) „vârf rotund, ridicat mai sus ca altele”;

cocoș – (Rom.) „înălțime cu spinarea larg boltită”, „vârf înalt mai subțiat în partea de mijloc”, „vârf înalt, foarte ascuțit, ca o țepă”, „ieșitură mai lungă și îngustă pe coasta unui munte sau deal”;

cuc – (Rom.) „ridicatură înaltă, țuguiată, în vârful dealului, partea cea mai înaltă a vârfului, partea cu care se termină vârful în sus”;

gușter – (Rom., Mold.) „văgăună în regiune cu relief muntos”;

haită – (Rom.) „eleșteu foarte mare, lac mare”;

iapă – (Rom.) „bucată de pământ pe care plugul a scăpat-o la arat”;

iepe – (Rom.) „valuri de fân, necosite bine”;

muscă – (Rom.) „înălțime potrivită, cu coaste line, despărțită de alta asemănătoare printr-o vale largă, cu locuri frumoase sau cu pășuni, pometuri (mai multe par niște ondulații line ale terenului)”;

oaie – (Mold.) „piatră mare rotunjită într-un râu, șlefuită prin spălarea de apele curgătoare”;

pajură – (Rom., Mold.) „graniță, hotar; ciuhă”;

popândău – (Rom.) „movilă răzleață”;

rac – (Rom.) „întăritură făcută la țărmul unei ape pentru ca aceasta să nu se reverse / construcție pe malul apei, alcătuită dintr-un butuc gros, sprijinit pe niște lemne numite picioare, între care se pun crengi, pietriș etc. ca să nu permită apei să se resfire și să îngreuneze astfel plutăritul”;

roi – (Rom.) „loc unde sunt scorburi cu albine sălbatice”;

scoică – (Rom.) „scufundătură adâncă și largă pe un deal”, „adânciturile lăsate de apă”;

stârc – (Rom., Mold.) „stâlp natural, ascuțit și subțire”;

stol – (Rom.) „vârf ascuțit din care se rupe piatra”, „șanc ascuțit”, „ștei de piatră”, „buturugă din care cresc lăstari”;

șalău – (Rom.) „izvoare amenajate pentru băut apă sau pentru adăpat”.

b) Nume derivate:

albinărie – (Mold.) „loc unde se țin stupii de albine pe timp de vară”;

albiniș – (Rom.) „loc bogat în albine”; (Mold.) „loc unde roiesc albinele sălbatice; loc unde se țin stupii de albine pe timp de vară”;

bataliște – (Rom.) „locul unde a fost o stână”;

berbecărie – (Rom.) „pășune cu pietre care seamănă cu turma de berbeci”;

booriște – (Rom.) „locul unde dorm vitele în timpul verii”, „izlazul în care pasc numai boii”;

bourie – (Rom.) „locul (îngrădit) unde se odihnesc boii (la amiază și peste noapte, vara, la pășune)”; „coliba boarului”; (Mold.) „loc unde stau boii”;

bouriște – (Rom.) „locul unde zac vitele vara, afară pre câmp”, „obor de vite”, „bătătură”;

broscărie – (Rom.) „loc mai lăsat, întins, mlăștinos”;

buhac – (Rom.) „pădure deasă, desiș”;

buhaș – (Rom.) „tufe mici”, „tufă de brad”;

bursucărie – (Rom.) „adâncitură largă cu surpături”;

căprăreață – (Rom.) „adăpost, loc de iernat al vitelor”, „loc de odihnă pentru capre”; (Mold.) „loc unde pasc sau unde se odihnesc caprele”;

căprărie – (Rom.) „adăpost unde ierneză vitele”; (Mold.) „loc în pădure unde viețuiesc caprele sălbatice; adăpost, staul pentru capre”;

căpriște – (Rom.) „pământ pietros, frământat și plin de măracini”, „pășune pentru capre”;

căpriță – (Rom.) „locul unde se pune sare pentru animale”;

ciocârlan – (Rom.) „dâmb, colină mai ascuțită”, „vârf de piatră ca un dinte”;

ciocârlău – (Rom.) „dâmb, colină mai ascuțită”, „cioc de deal puțin îndoit deasupra văii / colină, deal, munte”;

182 Limba ROMÂNĂ

cioroi – (Rom.) „cădere de apă zgomotoasă”, „izvor care curge pe un scoc, cu tub”, gura râului, canalul de legătură între două lacuri”, „cascadă mică”;

ciutărie – (Rom.) „loc cu tufe și mărcini, teren neregulat”, „staul, ocol mare în pădure, închis cu gard, care cuprinde în sine o poiană, arbori și un pârau, făcut anume pentru căprioare”;

clonțan – (Rom.) „vârfuri ascuțite într-o zonă prăpăstioasă, cu niște țurțuri care rămân în urma ruperii stâncilor”;

cuculei – (Rom.) „dâmb, colină mai ascuțită”, „culme mică și ascuțită a unei înălțimi”;

cuculeică – (Rom.) „înălțime cu vârful retezat”;

cuculete – (Rom.) „vârf rotund, ridicat mai sus ca altele, ca o umflătură înaltă”;

cuculeu – (Rom.) „ridicătură de pământ, măgură”, „teren ridicat, ridicătură pe un șes, deal, munte; dâmb, dolină mai ascuțită; vârf înalt care de departe pare o movilă rotundă”, „vârf rotund, ridicat mai sus ca altele, ca o umflătură înaltă”, „vale îngustă, adâncă, cu coaste râpoase, surpate, greu de umblat”, „locul mai înalt de lângă sat (sau în sat) unde pe vremuri se făcea de pază, strajă”;

furnicar – (Rom.) „mușuroi de pământ făcut de cârțițe care prezintă galerii pe dedesubt”, „locuință de furnici”;

gărgăunariță – (Rom.) „loc unde sunt scorburi cu albine sălbatice”;

hulpărie – (Rom.) „loc de pândă pentru vânat”, „căsuță în pământ, în pădure, în fața căreia se pun hoituri pentru a atrage vulpi sau lupi și a-i vâna”, „se folosește numai iarna”;

iepuriste – (Rom.) „loc umblat de mulți iepuri”; (Mold.) „locul de adăpost și înmulțire a iepurilor”;

iezar – (Mold.) „loc îngrădit cu adăpost pentru iezi”;

lupărie – (Rom.) „loc de pândă pentru vânat”, „locul unde stau lupii”; (Mold.) „habitatul lupilor; terenuri necultivate, pârloage”;

oierie – (Mold.) „așezare păstorească în afara satului, unde se adăpostesc oile și ciobanii și unde se prepară cașul și brânza”;

oiște – (Rom.) „câmp; loc unde pasc oile”;

păsărar – (Rom.) „loc de pândă pentru vânat”;

peștină – (Rom.) „braț artificial al unei ape făcut pentru pescuit”;

popândac – (Mold.) „ridicătură mică de teren”;

popândar – (Rom., Mold.) „ridicătură mică de teren”;

porcan – (Rom., Mold.) „stâlp de pământ sau de piatră, subțire și de formă puțin conică”, „căpiță mică de fân”;

porcărie (porcăreață) – (Rom.) „pășune unde pasc porcii”, „locul unde stau porcii”; (Mold.) „loc în pădure unde își au culcușul porcii sălbatici”;

porcie – (Rom.) „bucată mare de pământ scoasă de fierul plugului când se ară în pământ tare”;

porcoi – (Rom., Mold.) „stâlp natural de pământ ori piatră de forma unui stog subțire, puțin conică”;

puiag – (Rom.) „adăpost (pentru vite, pentru fân)”, „loc în pod unde se pune otavă”;

rațărie – (Rom.) „adunătură mică de apă stătătoare de ploaie, sau din mici izvoare în care se scaldă rațele”;

roierişte – (Rom.) „loc unde sunt scorburi cu albine (sălbatiche)”;

șerpar – (Rom.) „izvor sau pârâu care dispare într-un loc pentru a reapărea în altul”;

văcăreață – (Rom.) „adăpost, loc de iernat al vitelor; loc de odihnă pentru capre”; (Mold.) „loc în câmp unde vara se odihnesc la amiază vitele (în special vacile)”;

văcărie – (Rom.) „loc de popas, de odihnă pentru oameni și animale”; (Mold.) „loc în câmp unde vara se odihnesc la amiază vitele (în special vacile); loc cu grajduri pentru vaci la marginea satului; fermă”;

viezurime – (Mold.) „loc unde se află mulți bursuci”;

vulpărie – (Rom.) „loc de pândă pentru vânat; locul de îngropare a animalelor”; (Mold.) „loc cu vizuini de vulpi”;

vulturime – (Mold.) „loc cu multe cuiburi de vulturi”.

Pe baza materialului prezentat anterior putem face câteva scurte observații:

1. Ca denumiri ale diferitor denivelări terestre pot apărea numele unor păsări și animale sălbatiche (*ciută, cocor, cuc, gușter, pajură* etc.) ori domestice (*cățel, cocoș, rață, vacă* etc.), dar și ale unor pești (*șalău*) și insecte (*albină, muscă*). Am introdus, de asemenea, printre exemplele de mai sus și o interjecție (*curigu*) și patru substantive colective (*cireadă, haită, roi, stol*), toate aflându-se în relație directă cu subiectul pe care-l avem în discuție.

2. În general, ceea ce primează în alegerea acestor apelative drept calificative ale unor forme de relief este, aproape în exclusivitate, spiritul uman, care observă în permanență mediul de viață, particularitățile lui și face frecvent analogii între lucruri și ființe, transferând anumite semnificații de la o clasă de obiecte la alta. Însă utilizarea aceleiași mulțimi de nume comune, din care se selectează cele care vor deveni termeni entopici, ca și obișnuințele asemănătoare de alegere a acestor nume și condițiile comune de viață social-economică și istorică, determină repetarea unora dintre ele

într-un anumit spațiu, mai mult sau mai puțin întins¹⁰. Termenii geografici populari se pot afla, fiecare în parte, în situații semantice diferite. Astfel, un apelativ topic poate fi utilizat pentru a descrie aceeași formă de relief (sau construcție făcută de mâna omului), în toate sau în mai multe regiuni [*porcoi* – (Rom., Mold.) „stâlp natural de pământ ori piatră de forma unui stog subțire, puțin conică”], dar poate avea, de exemplu, și valori antonimice [*cuculeu* desemnează atât o ridicătură de pământ (cu trăsături variate – mai ascuțită, mai rotundă, mai înaltă decât altele), cât și o vale]. Diferențele mari de sens, adesea opuse, se explică prin modificarea condițiilor geografice de la o regiune la alta, ceea ce duce la pierderea caracterului motivat al termenilor respectivi¹¹.

3. Nu toate entopicele au o legătură concretă cu animalele și păsările de la ale căror nume s-au format, ci, uneori, doar cu diverse caracteristici ale acestora. Prima grupă (cea a termenilor nederivați) cuprinde apelative pătrunse în domeniul topogeografiei prin intermediul metaforei. În acest caz, numai anumite trăsături au fost asociate de către oameni cu forme ale configurației terestre și atribuite acestora din urmă. Este vorba, în general, despre asocierea însușirilor „fizice” ale zoonimelor cu fizionomia terenului (de ex. *stârc* „stâlp natural, ascuțit și subțire”), dar sunt și cazuri în care trăsăturile „psihice” s-au pliat foarte bine pe anumite particularități ale cursurilor de apă permanente sau ocazionale (*armăsar* – „valuri mari făcute de apă”, „numire la munte ce se dă unor văi care, când au apă, au cădere mare, de felul unei cascade”).

În cea de-a doua grupă (cea a termenilor derivați) au fost înregistrate atât denumiri care au luat naștere cu ajutorul metaforei: *berbecărie*, *bursucărie*, *ciocârlan*, *ciocârlău*, *clonțan*, *cuculei*, *cuculeică*, *cuculete*, *cuculeu*, *popândar*, *porcan*, *porcie*, *porcoi*, *șerpar* etc., cât și nume care au legătură directă cu habitatul natural ori artificial al păsărilor și animalelor: *albiniș*, *bataliște*, *booriște*, *gărgăunariță*, *hulpărie*, *iepuriiște*, *lupărie*, *rățărie* etc. Dacă în cazul celor dintâi derivarea s-a făcut cu sufixe dintre cele mai diferite (-*ac*, -*ag*, -*aș*, -*an*, -*ar*, -*ărie*, -*ău*, -*ei*, -*ică*, -*ete*, -*eu*, -*iță*, -*oi* etc.), fiind vorba, practic, de un transfer de nume de la un obiect la altul, în cazul ultimelor vom întâlni în special sufixe colective (-*ariță*, -*ărie*, -*iș*, -*iște* etc.), acestea servind cel mai bine pentru a exprima noțiunile „loc de...” sau „loc unde sunt...”.

4. Deoarece terminologia entopică populară este rezultatul relaționării dintre spațiul înconjurător și percepția omului asupra acestuia, ea poate cuprinde, deopotrivă, termeni literari și dialectali. Un exemplu de termen dialectal îl reprezintă apelativul *hulpărie*, al cărui spațiu de utilizare este Moldova, atât cea de dincolo, cât și cea de dincoace de Prut. Deosebirile de ordin fonetic, semantic etc., care apar de la o zonă la alta și chiar de la o localitate la alta, „sunt de ordin particular, local, regional”¹². Ele trebuie studiate și analizate în contextul lingvistic și istoric al regiunii ori localităților respective.

5. Un rol deosebit de important și activ l-a avut terminologia geografică populară în formarea sistemului toponimic. Acesta este dependent de sistemul limbii comune, fie în mod direct, fie prin intermediul antroponimiei, care, de asemenea, este subordonată aceluiași sistem. Termenii entopici denumesc în special accidente de teren în sensul cel mai larg al cuvântului și se încadrează, din acest punct de vedere, toponimiei minore a satelor. Utilizate adesea ca semne de hotar și puncte de orientare, microtoponimele oglindesc „mai fidel viața oamenilor, continuitatea lor neîntreruptă pe anumite locuri, legătura indestructibilă dintre oameni și locuri”¹³; ea se află mai aproape de limba vorbită și nu este supusă transformărilor determinate de măsurile arbitrare ale administrației, conservându-se mai bine decât toponimia majoră¹⁴.

Entopicele care au la bază denumirile unor păsări sau animale nu fac excepție de la această regulă. Iată numai câteva exemple¹⁵: *Batalu* – deal (Mh), *Bou* – movilă, pârâu (Dj), deal, munte, pârâu, sat, vale (Gj), deal, pădure, vale (Ot), deal, munte, pârâu, sat, vale (Vl); *Broscăria* – loc mlăștinos, loc băltoș, parte de sat, smârc (Dj); *Buha* – deal (Dj), deal, pârâu (Gj), pășune, râpă (Mh), munte (Vl); *Calu* – deal (Dj), deal, parte de sat, sat (Gj), movilă (Mh); *Calul din Fața Măgurii* (Ungheni – Măgurele); *Capra* – izlaz, pădure, vâlcea (Dj), deal, munte, parte de sat, pârâu (Gj), munte (Vl); *La Movila cu Capră* – movilă (Orhei – Zahoreni), *Căprăreața* – deal, pădure, vale (Gj), deal, pădure, vale (Mh), deal, pisc (Ot), deal, fâneață, munte, pădure, vâlcea (Vl); *Căprăreața* – loc în pădure (Orhei – Vatici); *Căprăria* – deal (Ot), deal (Vl); pantă împădurită de deal (Chișinău – Horjești), parte de pădure (Lăpușna – Sofia), teren agricol (Chișinău – Hansca), loc cu vii și livezi (Chișinău – Scoreni), fostă poiană (Orhei-Mateuți); *La Căprărie* – loc în pădure (Orhei – Susleni); *Valea Căprăriei* (Edineț – Bulboaca); *Căprița* – șes (Dj), coastă de deal, vale (Gj); *Cățelu* – pârâu, pădure (Gj), deal (Vl); *Ciocârlan(u)* – deal, loc, pădure (Gj), deal (Mh), Izlaz (Vl); *Ciocârlia* – parte de sat (Dj), cioacă de deal, deal, fântână, ogaș, pisc (Gj); *Ciuta* – fântână, loc, măgură, pășune (Dj), baltă, lac, loc, pădure, pârâu (Gj), deal, smârc (Mh), deal, măgură, parte de sat (Vl); *Ciutăriile* – deal (Gj); *Cuculeia* – deal (Mh); *Cuculeica* – deal (Gj); *Furnicar* – loc (Dj), luncă (Gj); *Gaița* – pisc (Gj), pădure (Vl); *Haita* – pârâu (Gj), pădure (Vl); *Hulpăria* (Cahul – Coștangalia); *Hulturimea* – deal stâncos (Orhei – Butuceni); *Iapa* – câmp, crac de deal, drum, gârlă, pădure (Gj), pășune, pârâu, poiană, surpături, teren agricol, vale (Vl); *Lupăria* – deal, loc (Dj), crac de deal, pădure (Gj), locuri, de obicei în pădure (Edineț – Caracușenii Vechi, Soroca – Nimereuca, Cahul – Haragăș, Lăpușna – Ceadâr, Sărata – Galbenă, Ungheni – Bum-băta, Cioropca – Anenii Noi); *Dealul Lupăriei* – dealuri (Edineț – Bădrăgii Noi, Ungheni – Sinești); *Drumul Lupăriei* – drum de țară (Edineț – Corjeuți); *Hârtopul Lupăriei* – văgăună cu imaș (Ungheni – Soltănești); *Pajura* –

deal (VI); *Porcăria* – izlaz, loc (Dj), loc (Gj), loc (Mh), locuri (Soroca – Cuhurești, Dobrușa); *Porcării* – poiană (VI); *Porcăriile* (Ungheni – Cornești, Rădenii Vechi); *Porcăreața* – sat, vale (Mh); *Raci* – loc, luncă (Gj); *Rățării* – vale (Gj); *Scoica* – sat (Gj), deal (VI); *Stârci* – cot al Jiului, sat, tarla (Gj); *Șerpărie* – loc (VI); *Văcăreața* – livadă, vale (VI); *Văcăria* – locuri de pășunat (Cahul – Gotești, Manta, Ungheni – Proscureni); *Văcărețul* – șes (Rahău – Dobricul Mare).

Cercetarea sistemului entopic, sub toate aspectele sale, pe regiuni și în totalitatea lui, este deosebit de importantă, pentru că poate contribui la rezolvarea unor probleme de istorie a limbii, etimologie, dialectologie, poate oferi informații despre formarea și evoluția lexicului popular. Pe de altă parte, termenii geografici sunt importanți nu numai pentru că se onimizează ușor (dau denumirea unor forme de relief), ci și pentru faptul că se transonimizează, adică își împrumută numele altor obiecte – sate, orașe și persoane.

NOTE

¹ Vasile Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, Editura Facla, Timișoara, 1982, p. 100.

² Anatol Eremia, *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Știința, Chișinău, 2006, p. 9.

³ Iorgu Jordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 312.

⁴ Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetuzei în lumina toponimiei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 187.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Anatol Eremia, *op. cit.*, p. 9; vezi și Ramona Lazea, *Toponime formate prin metaforă*, în SCO, Editura Universitaria, Craiova, 2001, nr. 6, p. 204.

⁷ E. M. Murzaev, *Ceasti tela celoveka i jivota v narodnoi gheograficeskoi terminologii*, în „Actes du XIe Congres International des Sciences Onomastiques”, 2, Sofia, 1975, p. 99.

⁸ Exemplele au fost extrase din Gh. Bolocan, Elena Șodolescu-Silvestru, Iustina Burci, Ion Toma, *Dicționarul entopic al limbii române*, vol. I (A-M), Editura Universitaria, Craiova, 2009; vol. II (N-Z), sub tipar.

⁹ Gh. Bolocan, Elena Șodolescu-Silvestru, Iustina Burci, Ion Toma, *op. cit.*; Anatol Eremia, *op. cit.*; T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia*, Chișinău, 1931.

¹⁰ Ion Toma, *Toponimia Olteniei*, Reprografia Universității din Craiova, 1988, p. 32.

¹¹ Gh. Bolocan, Elena Șodolescu-Silvestru, *Dicționarul entopic al limbii române*, în SCO, nr. 1/1995, Editura Universitaria, Craiova, p. 70.

¹² Anatol Eremia, *op. cit.*, p. 10.

¹³ Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 23.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Materialul a fost extras din *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, Editura Universitaria, Craiova, vol. I/1993 și urm. și din Anatol Eremia, *op. cit.*

Dorin CIMPOEȘU **DERAPAJE GRAVE ÎN RELAȚIILE
CU ROMÂNIA ALE REGIMULUI
COMUNIST RESTAURAT
ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

**RAPORTURILE BUCUREȘTI – CHIȘINĂU
ÎN PRIMELE 100 DE ZILE
ALE RESTAURAȚIEI COMUNISTE**

Pentru a depăși un anumit recul care ar fi putut interveni în raporturile României cu Republica Moldova, după mutațiile produse în societatea din stânga Prutului, odată cu revenirea la putere a comuniștilor în 2001, oficialitățile de la București au transmis unele semnale pozitive vizând dorința de colaborare cu noua putere instalată la Chișinău¹.

Această poziție a încurajat oficialii comuniști să facă următorul pas în raporturile bilaterale, într-un moment în care analiștii politici prognozau că victoria comuniștilor în alegerile parlamentare anticipate urma să producă o răcire a relațiilor dintre cele două state.

După depășirea impactului inițial, dialogul dintre București și Chișinău a cunoscut, în primele 100 de zile de guvernare comunistă, un curs ascendent, marcat îndeosebi de vizita la nivel înalt a președintelui Vladimir Voronin în România (1 mai 2001), de primirea Republicii Moldova în Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est (28 iunie 2001), cu sprijinul direct al României, precum și de reuniunea comună a Comitetelor interministeriale din cele două state (Chișinău, 12 iulie 2001).

La nivelul conducerilor de vârf ale celor două state s-a lansat ideea că era necesară înlocuirea factorului „emoțional” din raporturile bilaterale cu o abordare pragmatică, realistă și concretă a acestora. Un prim pas, în acest sens, a fost făcut prin convenirea Protocolului celei de-a X-a reuniuni a Comitetelor interministeriale, care a fost consacrat în special relansării relațiilor economice dintre București și Chișinău. Acesta cuprindea, pe lângă unele proiecte mai vechi

(participarea Republicii Moldova la finanțarea unității nr. 2 a centralei atomoelectrice de la Cernavodă, interconectarea sistemelor energetice, construcția gazoductului Drochia – Iași și a căii ferate cu ecartament european pe ruta Iași – Chișinău, cooperarea în industria tutunului și repararea podului de la Rădăuți – Lipcani), și unele noi, cum ar fi participarea României la privatizarea fabricilor de vinuri și a nodului hidroenergetic Stânca – Costești, cooperarea în producția de tractoare și montarea de autoturisme de teren „ARO”, importul de autobuze „ROCAR” etc.

Realizarea acestora era însă puțin probabilă, impedimentul principal fiind lipsa resurselor financiare necesare. La aceasta se adăuga incompatibilitatea de interese ale celor două părți în privința unora dintre proiectele propuse, lipsa de atractivitate a altora, suspiciunea față de pătrunderea capitalului românesc pe piața din Republica Moldova și, nu în ultimul rând, presiunea politică exercitată de Federația Rusă pentru a preîntâmpina o apropiere prea mare a Chișinăului de București. În plus, relațiile bilaterale erau grevate de unele creanțe istorice sau mai recente, deloc neglijabile ca valoare pentru o economie aflată în criză profundă, pe care Republica Moldova le avea față de România și pentru care încă nu se găsisese o soluție de rezolvare. Legat de acest ultim aspect, comuniștii nu au acceptat ca România să beneficieze de anumite facilități în procesul de privatizare din Republica Moldova, pronunțându-se pentru respectarea regulilor economiei de piață cu strictete, atitudine pe care nu o avea și față de Federația Rusă.

În aceste condiții, proiectele incluse în Protocol aveau toate șansele să rămână doar simple deziderate, așa cum s-a întâmplat cu cele prevăzute în documentele similare începând cu anul 1993.

În pofida declarațiilor favorabile ale președintelui Vladimir Voronin și a dorinței de a dezvolta relații pragmatice cu România, puterea comunistă de la Chișinău a manifestat prudență în raporturile cu Bucureștiul și chiar o atitudine neamicală.

Astfel, în timp ce șeful statului afirma că nu avea niciun sentiment de românofobie, comuniștii au sărbătorit ziua de 28 iunie 1940 cu fast, apreciind că evenimentul respectiv a marcat „...reunirea Basarabiei cu familia republicilor unionale sovietice”, iar cei 22 de ani de „ocupație” a Basarabiei de către România au fost „...22 de ani de jefuire a ținutului, de asuprire a populației...”

O semnificație asemănătoare a fost atribuită de comuniști și zilei de 22 iunie 1941, decretată de Vladimir Voronin ca sărbătoare națională și dedicată memoriei victimelor fascismului (românesc – n. D.C.), căzute în Marele Război pentru Apărarea Patriei (sovietice – n. D.C.).

În dorința de a repune la locul lor „valorile naționale moldovenești” și de a-și onora promisiunile electorale, s-au multiplicat demersurile deputaților comuniști vizând eliminarea din programele de învățământ a disciplinelor „Istoria românilor” și „Limba română” și înlocuirea acestora cu „Istoria Moldovei” și „Limba moldovenească”. Acestea i-au încurajat și pe găgăuzi,

Adunarea Populară de la Comrat pronunțându-se pentru introducerea „Istoriei Plaiului Natal” în învățământul din Găgăuzia.

Acordarea statutului de limbă oficială limbii ruse și aderarea la Uniunea Rusia-Belarus rămăneau obiective fundamentale ale programului de guvernare al comuniștilor la care aceștia nu voiau să renunțe chiar dacă era necesar să fie organizate referendumuri naționale. De altfel, în acest sens, se făcuseră deja primii pași. Parlamentul de la Chișinău a adoptat, în ședința din 26 aprilie 2001, proiectul de lege privind actele de stare civilă, care prevedea ca acestea să fie completate în limbile moldovenească și rusă. De asemenea, Republica Moldova a fost primită în Uniunea Rusia-Belarus cu statut de observator, iar Duma de Stat a recomandat oficialităților de la Chișinău și Tiraspol să înceapă negocierile de aderare a celor două „țări” la structura respectivă.

Orientarea pro-rusă a puterii comuniste s-a văzut cel mai bine cu ocazia Zilelor Culturii Slave și a Zilelor Culturii Belaruse la care a participat conducerea de vârf a Republicii Moldova *in corpore*, lucru care nu s-a întâmplat cu prilejul aniversării unor personalități sau evenimente importante ale culturii poporului român. Nu era lipsit de interes și faptul că Vladimir Voronin se simțea la Moscova ca acasă, unde era primit de președintele Vladimir Putin oricând, edificatoare în acest sens fiind cele trei întâlniri la nivel înalt care au avut loc în ultimele cinci luni.

În Republica Moldova a început o prigoană împotriva a tot ceea ce era național românesc. Deputatului Iurie Roșca, președintele Partidului Popular Creștin-Democrat (P.P.C.D.), i s-a ridicat imunitatea de către mașina de vot comunistă pe considerente politice, fără a exista un dosar instrumentat împotriva sa. În Parlament au fost introduse două inițiative legislative privind scoaterea în afara legii a partidelor politice și stoparea apariției publicațiilor care, prin activitatea și obiectivele propagate, „subminau” statalitatea Republicii Moldova, fiind vizate în primul rând P.P.C.D. și ziarele „Țara”, „Flux”, „Literatura și Arta” și „Glasul Națiunii”.

Pe de altă parte, oficiosul „Comunistul”, secondat de „Glasul Moldovei” și „Săptămâna”, desfășura o campanie susținută împotriva României și a românismului, în general, contestând cele mai importante evenimente din istoria modernă și contemporană a țării noastre și denigrând valorile perene ale poporului român.

În percepția conducerii comuniste de la Chișinău, raporturile Republicii Moldova cu România trebuiau „să pornească de la realitățile actuale” (două state vecine și independente, cu identități diferite) și nu de la aspectele de ordin istoric. În consecință, orice declarație a oficialităților române referitoare la evoluțiile din acest spațiu erau considerate ingerințe în treburile interne ale Republicii Moldova. Relevantă, în acest sens, a fost reacția deputatului comunist Victor Stepaniuc, liderul majorității parlamentare comuniste, în legătură cu declarația președintelui Ion Iliescu de la Crevedia, din 7 iulie 2001, privind deznaționalizarea românilor din Republica Moldova. Liderul comunist a replicat că românii sunt o minoritate națională în stânga Prutului, la fel ca cele rusă, ucraineană, bulgară și găgăuză, iar majoritatea populației este

formată din „moldoveni”. Reacția lui Victor Stepaniuc a fost urmată de adoptarea, la 19 iulie 2001, de către Parlament a Legii minorităților naționale. Prin aceasta cetățenii care s-au declarat români la Recensământul din 1979 (circa 2.000 de persoane) erau catalogați minoritari în comparație cu populația „moldovenească” majoritară, iar limba rusă a fost ridicată indirect la statutul de cea de-a doua limbă oficială în Republica Moldova.

COMUNIȘTII NU POT SĂ DEPĂȘEASCĂ SINDROMUL ROMÂNOFOBIEI

Pronunțându-se, încă de la venirea lor la putere, pentru relații așa-zis pragmatice, dezbrăcate, chipurile, de haina „emoțională”, comuniștii au crezut că vor reuși să dezvolte cu țara „vecină” de la Apus (România – n. D.C.) raporturi standard, ignorând deliberat caracterul special al acestora. Tentativa s-a dovedit un fiasco chiar din momentul inițierii ei, întrucât relațiile dintre cele două state românești au, în primul rând, o conotație politică și națională foarte puternică. Ca urmare, acestea nu se pot dezvolta în mod armonios, dacă nu se ține cont de acest factor deosebit de important².

Toate guvernările din Basarabia de după 1991 au trebuit să țină seama, mai mult sau mai puțin, de acest aspect semnificativ. De măsura în care au conștientizat acest lucru a depins nivelul atins în dezvoltarea relațiilor cu România, astfel explicându-se fluctuația deosebită înregistrată în evoluția acestora, iar uneori „înghețarea” sau chiar „răcirea” lor.

Puterea comunistă de la Chișinău a încercat să ridice ideologia moldovenismului primitiv la rangul de politică de stat, chiar mai abtirit decât guvernarea agrariană (1994-1998), producând o dezvoltare fără precedent a românofobiei în Basarabia. Această politică era foarte periculoasă și își punea o amprență deosebit de negativă asupra raporturilor cu România, în ciuda declarațiilor „binevoitoare” ale liderilor comuniști.

De altfel, la cinci luni de la preluarea puterii de către comuniști, niciunul dintre proiectele mai importante convenite în cadrul întâlnirilor la nivel înalt, precum și în Protocolul reuniunii Comitetelor interministeriale nu a prins contur și nu avea perspectivă de a fi realizat. Mai mult, s-a constatat o blocare a oricăror inițiative venite din partea României de a participa la procesul de privatizare din Republica Moldova.

Concomitent, s-a constatat o încurajare nemaîntâlnită a investitorilor și relațiilor cu Federația Rusă și Belarus.

Astfel, s-a observat clar direcția spre care se îndrepta efectiv Basarabia sub conducerea comunistă. Aceasta în timp ce, în raporturile cu România, comuniștii nu recurgeau decât doar la declarații de imagine, lipsite de conținut și de urmări concrete. Un exemplu pentru modul în care guvernarea comunistă trata relația cu România l-a constituit însăși numirea lui Ion Godonoga în fruntea Oficiului special creat la Chișinău, similar cu cel de pe lângă Guvernul de la București.

Acesta era o persoană care nu cunoștea nimic despre relația specială cu România, lipsit de idei și de creativitate, tipul clasic al activistului care se supune orbește directivelor partidului unic. Prin numirea acestuia, se întvedea clar intenția comuniștilor de a ține relația cu România la un nivel cât mai scăzut. Pe de altă parte, nici prezența lui Marcel Dinu la cârma structurii de la București nu era cea mai fericită, deși profesional acesta era net superior lui Ion Godonoga. Avem în vedere faptul că șeful Oficiului pentru relațiile cu Republica Moldova de pe lângă Guvernul României nu era agreat de comuniști și, îndeosebi, de președintele Vladimir Voronin, datorită gafei monumentale pe care acesta a făcut-o în alegerile prezidențiale din 1996, când s-a implicat în campania electorală în defavoarea actualului șef al statului. Ceea ce l-a costat enorm, încheindu-și misiunea de ambasador înainte de termen, în urma intervenției ex-președintelui Petru Lucinschi pe lângă Emil Constantinescu, președintele de atunci al României.

Relația cu Republica Moldova a mai fost afectată în mod negativ și de comportamentul noului ambasador³ al României la Chișinău, care, în cele cinci luni de când și-a preluat postul, nu a reușit decât să producă o inflație de comunicate de presă și să inunde mass-media de interviuri ce reprezentau variațiuni pe aceeași temă, amintind de practici care au aparținut unei epoci revoluate din istoria țării noastre. Neavând nicio tangență cu munca diplomatică și fiind lipsit de calități de om politic, acesta a restrâns activitatea Ambasadei la ceea ce pretindea că se pricepea mai bine – comerț, neglijând relațiile politice și cultural-spirituale, care, în raporturile cu Basarabia, sunt esențiale. Astfel, s-a îndepărtat de intelectualitatea basarabeană și de liderii politici cu vederi proeuropene, aducând prejudicii majore intereselor României în Republica Moldova.

DINAMICA RELAȚIILOR BILATERALE ÎN PERIOADA REGIMULUI COMUNIST RESTAURAT

După acuzațiile de „expansionism” aduse României, la Strasbourg, de către ministrul Justiției, Ion Morei, relațiile bilaterale dintre București și Chișinău au cunoscut o degradare continuă, care a durat până la sfârșitul guvernării P.S.D. (noiembrie 2004) din țara noastră.

În ciuda declarațiilor ostile ale liderilor comuniști la adresa României, autoritățile de la București s-au străduit să mențină un echilibru formal al relațiilor bilaterale, fără a intra în polemici cu Chișinăul.

În ultimii trei ani ai guvernării P.S.D., contactele la nivel înalt între oficialitățile din cele două state au fost conjuncturale, fiind prilejuite de unele reuniuni internaționale, cum a fost Summit-ul central-european, care s-a desfășurat la Mamaia, în luna mai 2004. O invitație adresată de președintele Ion Iliescu liderului comunist de a participa la festivitățile de comemorare a 500 de ani de la moartea domnitorului Ștefan cel Mare, organizate la Putna, la 2 iulie 2004, a fost refuzată, Vladimir Voronin preferând să facă o vizită particulară la Suceava, la 12 noiembrie același an.

Nici pe linia ministerelor de externe situația nu a fost mai bună, înregis-

trându-se doar o singură vizită și aceea de lucru, efectuată de ministrul de externe român, Mircea Geoană, la Chișinău, la 1 aprilie 2003.

În planurile economic și cultural-spiritual, mecanismul de integrare comună a Comitetelor interministeriale din cele două state, care funcționau de peste 10 ani, a fost întrerupt, creându-se o Comisie mixtă interguvernamentală de colaborare economică și de integrare europeană, care, în următorii 5 ani, s-a întrunit doar de 2 ori, o dată la 8 noiembrie 2004, la Chișinău, când s-a înființat, și a doua oară, la București, la 1 noiembrie 2005.

Celelalte proiecte bi- și trilaterale importante, între care Trilaterală România – Republica Moldova – Ucraina și euroregiunile „Prutul superior” și „Dunărea de Jos”, au fost abandonate *sine die*, din cauza lipsei de interes a oficialităților comuniste de la Chișinău.

De altfel, trebuie precizat că, în primul mandat al guvernării comuniste sovietice, relațiile bilaterale au fost aduse, datorită reticenței și ostilității *guvernanților roșii*, la unul dintre cele mai scăzute niveluri cunoscute până atunci.

Începând cu anul 2005, în România a venit la putere o guvernare de centru-dreapta, a Alianței „D.A.”, iar președinte a fost ales Traian Băsescu, susținut de aceasta. În Republica Moldova, comuniștii reușesc, din nou, să câștige alegerile, iar Vladimir Voronin, în urma unei diversiuni puse la cale de Moscova, prin intermediul slugii sale credincioase, Iurie Roșca, să câștige cel de-al doilea mandat de președinte.

În aceste condiții, până la cunoașterea noilor „adversari” români, comuniștii au adoptat, timp de un an, o anumită atitudine de tatonare, perioadă în care au avut loc mai multe contacte la nivel înalt ale liderilor din cele două state, după cum urmează:

- Vizita oficială în Republica Moldova a Președintelui României, Traian Băsescu (21 ianuarie 2005);
- Vizita de lucru a Președintelui Vladimir Voronin la Iași (25 septembrie 2005), unde a avut și o întrevedere cu șeful statului român;
- Vizita oficială în România a Prim-ministrului Republicii Moldova, Vasile Tarlev (16 noiembrie 2005);
- Participarea Președintelui Vladimir Voronin la deschiderea Festivalului vinului moldovenesc de la București (10 decembrie 2005).

De asemenea, la nivelul miniștrilor de externe, s-au înregistrat:

- Vizita de lucru la Iași a lui Andrei Stratan, viceprim-ministru, Ministru al Afacerilor Externe și Integrării Europene (9 septembrie 2005);
- Vizita oficială în Republica Moldova a lui Mihai-Răzvan Ungureanu, Ministrul Afacerilor Externe român (16-17 februarie 2006);
- Vizita de lucru la Chișinău a Ministrului român al Afacerilor Externe, Mihai-Răzvan Ungureanu (13-14 aprilie 2006).

După această perioadă, relațiile bilaterale dintre cele două state au reintrat

în albia „firească”, a ostilității față de România, manifestate de regimul comunist în primii săi ani de guvernare.

Convingându-se că nici noua putere de centru-dreapta de la București nu avea de gând să accepte aberațiile preceptelor ideologice ale moldovenismului, liderii comuniști, în frunte cu Vladimir Voronin, au trecut la atacuri împotriva României pe toate fronturile.

Campania antiromânească deosebit de virulentă a atins o cotă maximă în anul 2007, după aderarea României la U.E. și reintroducerea vizelor pentru românii basarabeni, când cererea pentru redobândirea cetățeniei române a luat o amploare fără precedent, lucru care a îngrijorat într-o foarte mare măsură autoritățile comuniste.

Pentru a stăvili valul de cereri privind redobândirea cetățeniei române, V. Voronin a trecut la atac pe mai multe direcții. În primul rând, în mass-media controlate de putere, a început să acuze⁴ România de „distrugerea” economiei Republicii Moldova, de activitate „antistatală” a „coloanei a cincea” a țării noastre în Basarabia, precum și de comportamentul „duplicitar” al autorităților române. Întâmplător sau nu, însă foarte curios, ministrul de externe rus, Serghei Lavrov⁵, își exprimase, cam în același timp, nemulțumirea față de acordarea cetățeniei române basarabenilor.

În al doilea rând, *președintele roșu* s-a transformat într-un orchestrator al unei diversiuni puse la cale de Serviciul de Informații și Securitate (S.I.S.) de la Chișinău, primindu-i în audiență pe trei dintre reprezentanții așa-zisei „Comunități a Moldovenilor din România”, care s-au arătat preocupați „de a restabili echitatea istorică în privința moldovenilor, a limbii moldovenești și a istoriei moldovenești în România modernă”. În context, liderul comunist le-a promis celor „10 milioane de moldoveni” din România prioritate pentru obținerea cetățeniei moldovenești, sugerându-le chiar că poate ridica pretenții asupra „teritoriilor moldovenești aflate la Vest de Prut”⁶.

În al treilea rând, autoritățile comuniste au efectuat unele demersuri pentru informarea organismelor internaționale și europene despre comportamentul „inadmisibil” al României față de Republica Moldova. Astfel, într-o declarație⁷ a Guvernului Tarlev se preciza că acesta a cerut comunității internaționale „să-și folosească influența asupra României, pentru ca Bucureștiul să nu se mai amestece în treburile Republicii Moldova”. De asemenea, însuși Vladimir Voronin confirma că, în cadrul vizitei efectuate la Bruxelles, la 18-19 iunie 2007, „le-am povestit totul” (oficialilor comunitari – n. D.C.) despre politica României în domeniul cetățeniei și că a insistat pentru deschiderea, pe lângă Ambasada Ungariei la Chișinău, a unui Centru comun de eliberare a vizelor, pentru a lipsi România de avantajul de a fi „singura țară prin care se putea intra în Europa”⁸.

În al patrulea rând, regimul comunist de la Chișinău a trecut la acțiuni directe împotriva României. În urma unei provocări, organizate de serviciile speciale moldovenești, consulul român, Alexandru Rus, este acuzat de luare de mită pentru a facilita procesul de acordare a vizelor românești. Iar nu-

mai după câteva luni, la 13 decembrie 2007, Vasile Nanea, atașat cultural, și Laurențiu Pinte, secretar I, sunt declarați *persona non grata* și obligați să părăsească teritoriul Republicii Moldova în 24 de ore. În aceeași notă, Filip Teodorescu, ambasadorul României la Chișinău, este convocat, la 3 decembrie 2007, la Ministrul Afacerilor Externe și Integrării Europene și avertizat în legătură cu unele declarații recente ale sale, potrivit cărora România nu poate încheia un tratat de frontieră cu Republica Moldova, deoarece liderii comuniști insistă ca în text să se facă referire la Tratatul de pace de la Paris, din 10 februarie 1947, prin care erau fixate granițele U.R.S.S., într-o perioadă în care România era „un stat înfrânt și ocupat” de sovietici.

Pe de altă parte, pentru a restrânge sau înlătura „influența românească” în Basarabia, *regimul roșu* a retras, la 27 septembrie 2007, licența de emisie a postului public de televiziune TVR-1, deși aceasta era valabilă până în 2011, și a acordat-o Companiei „TLFM International”, creată *ad hoc* și controlată de putere⁹.

În continuare, autoritățile comuniste au început să introducă tot felul de restricții ilegale pentru cetățenii români la punctele de trecere a frontierei de la Prut, unor delegații ale orașelor Bacău, Târgu-Mureș, Năvodari și altele, invitate la hramul Chișinăului, interzicându-le să intre în Republica Moldova.

Retorica antiromânească a lui Vladimir Voronin și a altor lideri comuniști a continuat pe tot parcursul anului 2008, precum și în prima jumătate a anului 2009, în ciuda vizitelor, oficiale, de lucru sau ocazionale, ale unor înalți demnitari români¹⁰ în Republica Moldova, menite să ducă la detensionarea și normalizarea relațiilor bilaterale dintre București și Chișinău.

Contactele respective nu au reușit să elimine problemele controversate din relațiile bilaterale, care privesc, îndeosebi, încheierea Tratatului politic de bază și a Acordului de delimitare a frontierei dintre România și Republica Moldova.

Lipsa acestora din cadrul juridic bilateral este pusă de regimul comunist pe seama autorităților române și este considerată ca principala cauză a tensionării raporturilor dintre București și Chișinău. Totodată, absența acestor documente este văzută de liderii comuniști ca o nerecunoaștere de către România a independenței Republicii Moldova și un „atentat” la integritatea teritorială a acesteia¹¹.

Realitatea însă este că Bucureștiul consideră un eventual tratat de frontieră ca fiind inutil și contrar realităților istorice, care îi leagă pe românii de pe cele două maluri ale Prutului, dorind să încheie un acord de parteneriat în spirit european, în timp ce *liderii roșii* de la Chișinău vedeau în semnarea celor două documente o delimitare definitivă și totală a Basarabiei față de România, așa cum le-o cerea Moscova.

Regimul comunist a respins constant orice inițiativă de colaborare venită din partea României, inclusiv în ceea ce privește expertiza și sprijinul pe care Bucureștiul s-a oferit să le acorde Chișinăului în demersurile acestuia pentru integrarea în U.E. Atât Vladimir Voronin, cât și Andrei Stratan, Ministrul Afacerilor Externe, au respins ofertele, în acest sens, ale autorităților române, declarând că „...nu avem nevoie de avocați și de frați mai mari. Suntem pregătiți să trecem de sine stătător etapele de integrare europeană. Vom coopera

cu Bucureștiul doar prin Bruxelles, conform regulilor și principiilor U.E.”¹².

Aceste declarații erau însă contrazise de cele ale lui Kinga Goncz, Ministrul ungar al Afacerilor Externe, care, cu prilejul vizitei Premierului Vasile Tarlev la Budapesta, afirma¹³ că, la cererea Republicii Moldova, urma să fie delegat la Chișinău un expert maghiar în problematica europeană, iar Vasile Tarlev, la rândul său, mulțumea Ungariei pentru sprijinul consecvent acordat în implementarea standardelor europene.

În ultimele luni ale *regimului roșu*, dar mai ales în zilele următoare comunicării rezultatelor oficiale ale alegerilor parlamentare, care au avut loc la 5 aprilie 2009, relațiile bilaterale dintre cele două state au cunoscut o criză fără precedent, atingând apogeul.

România a fost acuzată direct de către regimul comunist de la Chișinău, prin intermediul presei guvernamentale, că ar fi trimis oameni pentru a se implica în campania electorală pentru alegerile parlamentare. Premierul Zinaida Greceanîi a declarat în oficiosul¹⁴ puterii că România și-ar dori „...pe căi ilegale, chiar violente, destabilizarea acestei țări și impunerea la guvernare a unor partide de opoziție, care îi sunt credincioase”. Filip Teodorescu, ambasadorul României la Chișinău, a fost convocat la M.A.E.I.E., pentru a i se atrage atenția cu privire la participarea inadmisibilă a unor cetățeni români la diferite acțiuni cu caracter electoral. În context, autoritățile comuniste au închis granița¹⁵ pentru cetățenii români, în ultima săptămână a campaniei electorale, peste 200 dintre aceștia fiind întorși de la frontieră.

Îngrijorat de o posibilă înfrângere în alegeri, Vladimir Voronin, aflat în vizită la Moscova, pentru a obține sprijin de la stăpânul său, a declarat¹⁶, în mod unilateral, fără a se consulta cu celelalte părți implicate, că acceptă menținerea trupelor ruse pe teritoriul Republicii Moldova și transformarea formatului „5+2” de negocieri pentru Transnistria într-unul „mai redus” pe placul Kremlinului. Poziția liderului comunist a nemulțumit U.E., S.U.A., O.S.C.E. și Ucraina, care se vedeau astfel excluse din procesul de negocieri privind reglementarea diferendului transnistrian.

Ulterior, în contextul demonstrațiilor anticomuniste de la Chișinău, declanșate de anunțarea rezultatelor preliminare ale alegerilor și de nerecunoașterea acestora de către partidele de opoziție, Vladimir Voronin a acuzat deschis România că ar fi fost implicată în tentativa de „lovitură de stat” din Republica Moldova și că „poporul moldovean a văzut cea mai mare înjosire a propriei lui independențe – steagul României pe Parlament”¹⁷, fără a aduce probe și dovezi pentru susținerea elucubrațiilor sale.

Drept represalii împotriva „agenturilor străine” (românești – n. D.C.), *liderul roșu* a dispus expulzarea ambasadorului român la Chișinău, Filip Teodorescu, și a ministrului-consilier al Ambasadei României, Ioan Gaborean, reintroducerea vizelor pentru cetățenii români, închiderea granițelor cu România, rechemarea definitivă a ambasadorului Republicii Moldova la București, precum și alte măsuri antiromânești. Acestea echivalau cu o „declarație de

război” a regimului comunist împotriva României și se aflau la limita ruperii relațiilor diplomatice dintre cele două state.

Acuzațiile lui Voronin la adresa României au fost susținute constant de înalte oficialități și analiști ruși, atât în timpul desfășurării evenimentelor, cât și după aceea.

Serghei Prihodka, consilier pe probleme diplomatice al președintelui Dmitri Medvedev, a declarat că „România a turnat intenționat și fără rușine gaz pe foc, provocând grupurile de tineri la mișcările de protest care au devenit violente”. Rusia este „foarte nemulțumită” de faptul că europenii „și-au ferit privirea” în timp ce „forțele speciale românești au folosit o serie de metode pentru a provoca dezordine în Republica Moldova”¹⁸.

În același timp, într-un comunicat al M.A.E. rus, se preciza că „Judecând, după sloganurile strigate în piață, după steagurile României din mâinile organizatorilor acestor acțiuni, scopul lor este să discrediteze rezultatele obținute în consolidarea suveranității Republicii Moldova”¹⁹.

De asemenea, cu prilejul summit-ului Rusia – U.E., de la Habarovsk, oficialii ruși au solicitat liderilor europeni să ceară României să nu se mai amestece în treburile interne ale Republicii Moldova. Alexandr Gruško, adjunct al ministrului rus de externe, a cerut, în context, ca „această țară (România – n. D.C.) să înceteze presiunile politice asupra Moldovei și să recunoască definitiv independența acestui stat”²⁰.

Autoritățile române au dat dovadă de calm și echilibru în respingerea acuzațiilor lui Voronin, arătând că acestea reprezentau o încercare a comuniștilor de a transfera responsabilitatea unor grave probleme interne pe seama României²¹. Concomitent, poziția României a fost transmisă partenerilor săi din comunitatea europeană și euroatlantică.

Înghetarea totală a relațiilor diplomatice dintre România și Republica Moldova a survenit odată cu refuzul autorităților comuniste de a acorda agreementul lui Mihnea Constantinescu, nominalizat în calitate de nou ambasador la Chișinău, și amânarea *sine die* a desemnării unui înlocuitor al Lidiei Guțu, fost șef al Misiunii diplomatice a Basarabiei la București, numită, ulterior, ca ambasador la Sofia.

Episodul respectiv a marcat cel mai scăzut nivel al relațiilor României cu Republica Moldova, *puterea roșie* restaurată reușind să realizeze o performanță unică, după 1991, respectiv aceea de a readuce relațiile bilaterale la gradul zero, existent în ultimii ani ai *regimului bolșevic sovietic*.

Comportamentul autorităților comuniste, specific unui regim totalitar, față de România, un stat membru cu drepturi depline al U.E., a fost sancționat de către oficialitățile europene de la Bruxelles. Miniștrii europeni de externe, reuniți²² la Luxemburg, la 15 iunie 2009, au decis să reconsidere relațiile cu Chișinăul și să nu reia negocierile cu Republica Moldova privind integrarea europeană până când aceasta nu-și va reglementa relațiile cu România. Totodată, șefii diplomației celor 27 și-au exprimat preocuparea față de abuzurile

autorităților de la Chișinău, care au avut loc după alegerile de la 5 aprilie 2009 și au cerut efectuarea unei anchete transparente, imparțiale și eficiente asupra evenimentelor, care să includă reprezentanți ai opoziției și experți internaționali. În același timp, U.E. a chemat autoritățile comuniste să asigure libera și corecta desfășurare a alegerilor anticipate, programate pentru 29 iulie 2009.

În ciuda avertismentelor europene primite, Vladimir Voronin a continuat retorica antiromânească, cerând României, la ieșirea de la urne, „să se dezică de trecutul ei istoric” și „să nu încerce să joace pe cartea trecutului istoric comun, dar și să renunțe la unionism și naționalism, dacă dorește dezvoltarea relațiilor cu Republica Moldova”²³.

Liderul bolșevic nu a uitat, în același context, să mulțumească Rusiei pentru sprijinul acordat după alegerile din aprilie, „în acele zile grele pe care le-a trecut statul nostru”. Acesta a mai declarat că Federația Rusă s-a dovedit a fi „cel mai real, cel mai adevărat prieten” al Republicii Moldova și „un astfel de sprijin nu poate fi uitat”²⁴.

NOTE

- ¹ AMAE, Problema 220/2001 Republica Moldova, dosar Relații bilaterale, vol. 2, f. 37-51.
- ² AMAE, Problema 220/2001 Republica Moldova, dosar Relații bilaterale, vol. 2, f. 61-63.
- ³ Adrian Bălănescu, care și-a prezentat copiile scrisorilor de acreditare Ministrului de Externe, Nicolae Cernomaz, la 24 mai 2001.
- ⁴ Interviu acordat postului de televiziune NIT, la 3 martie 2007.
- ⁵ Într-un interviu acordat publicației „Rasiskaia Gazeta”, din 21 februarie 2007.
- ⁶ Agenția „Moldpres”, din 23 februarie 2007.
- ⁷ Dată publicității la 7 martie 2007 și preluată de Agenția „Moldpres”, din aceeași dată.
- ⁸ Postul de televiziune NIT, din 20 iulie 2007.
- ⁹ „Flux”, cotidian național, nr. 153, din 6 noiembrie 2007.
- ¹⁰ Avem în vedere participarea Ministrului de Externe, Adrian Cioroianu, la inaugurarea noului sediu al Consulatului României (21 decembrie 2007); vizita oficială a Ministrului român de Externe, Lazăr Comănescu (7 iulie 2008); vizita de lucru a președintelui Traian Băsescu (20 august 2008) și vizita de lucru a actualului Ministru român de Externe, Cristian Diaconescu (22 ianuarie 2009).
- ¹¹ Agenția „Flux”, din 25 ianuarie 2009.
- ¹² Agenția „RIA Novosti”, din 27 ianuarie 2009.
- ¹³ Agenția „Moldpres”, din 22 februarie 2009.
- ¹⁴ „Moldova Suverană”, din 1 aprilie 2009.
- ¹⁵ „Gândul”, Anul V, nr. 1202, din 30 martie 2009.
- ¹⁶ „Adevărul”, nr. 5816, din 30 martie 2009.
- ¹⁷ „Gândul”, Anul V, nr. 1209, din 9 aprilie 2009.
- ¹⁸ Agenția „Moldpres”, din 21 mai 2009.
- ¹⁹ Agenția „RIA Novosti”, din 20 mai 2009.
- ²⁰ „Adevărul”, nr. 5862, din 23 mai 2009.
- ²¹ Comunicatul M.A.E. român, din 8 aprilie 2009, pe Site-ul www.mae.ro.
- ²² „Adevărul”, nr. 5882, din 16 iunie 2009.
- ²³ „Adevărul”, nr. 5920, din 30 iulie 2009; „Gândul”, Anul V, nr. 1304, din 30 iulie 2009.
- ²⁴ Agenția „Interfax”, din 29 iulie 2009.

Constantin **UN DOCUMENT INEDIT**
BURAC **DESPRE STAREA**
PRINCIPATULUI MOLDOVEI
LA ÎNCEPUTUL ANULUI 1812

Evenimentele de la sfârșitul lunii decembrie 1989 au adus nu numai schimbarea unui regim cu altul într-o serie de state foste comuniste, dar și o deschidere a istoriografiilor acestor state spre orizonturi care până atunci erau trecute la index, considerate probleme indezirabile doctrinei comuniste. Dacă ne referim la istoriografia românească, una dintre acestea privește situația teritoriilor românești intrate, în urma unor împrejurări istorice conjuncturale, în stăpânirea marilor puteri vecine: imperiile otoman, habsburgic și țarist. Un loc aparte îl ocupă teritoriul dintre Prut, Nistru și Marea Neagră, care la sfârșitul războiului ruso-otoman (1806-1812) a fost cedat, fără niciun drept, de către Poarta Otomană Rusiei, ca urmare a înțelegerilor convenite între cele două mari puteri la Congresul de pace de la București, din mai 1812.

Războiul dintre Rusia și Imperiul Otoman și Congresul de la București au constituit, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a celui următor, subiecte incitante atât pentru literatura istorică internațională¹, concomitent cu cea rusă² și turcă³, cât mai ales pentru cercetătorii și istoricii români⁴. În ultimul deceniu al secolului al XX-lea subiectul a căpătat, fără a fi abandonat vreodată, o recrudescență accentuată datorată, îndeosebi, cercetătorilor și istoricilor din Republica Moldova. Lucrările lor înscriu o multitudine de abordări⁵, prin care caută să explice istoria zonei din care s-a constituit recent, în mod artificial, așa-zisul stat moldovenesc, denumirea acesteia de-a lungul vremurilor, situația românilor sub administrația rusă și apoi, cu intermitențe, sub cea sovietică,

situația și evoluția demografică etc. Totuși nu se poate spune că problema zonei geografice delimitată de Prut, Nistru și Marea Neagră a fost epuizată, mai ales în condițiile când noi și noi știri referitoare la acest spațiu aduc date importante pentru descifrarea unor puncte de vedere rămase neclarificate.

În ultima vreme interesul pentru istoria Republicii Moldova a dus la descoperirea multor izvoare istorice și la punerea în circuitul cercetării științifice a noi fonduri de documente păstrate în arhivele rusești, otomane, la Chișinău și la București. Multe din lucrările și studiile apărute în ultimele două decenii au adus, pe baza acestor noi informații istorice, la completări, clarificări, precizări și nuanțări importante asupra istoriei comune a românilor de pe ambele maluri ale Prutului până la 1812 și după acest an.

Chiar din momentul când teritoriul invocat a intrat sub administrația rusă, identitatea istorică a locuitorilor a fost recunoscută sub toate aspectele de către țarul Rusiei, Alexandru I, prin semnarea „Regulamentului privind constituirea administrației provizorie în Basarabia”⁶, intrat în vigoare la 2 august 1812⁷, prelungit până la 1828, prin păstrarea aceluiași forme, cu unele mici ajustări, de organizare administrativ-teritorială și chiar a aceluiași forme de guvernare și justiție.

În această direcție se înscrie și un document descoperit recent în colecția „Achiziții Noi”, aflată în păstrare în depozitele Arhivelor Naționale ale României. Această colecție, care conține peste 31.000 de pachete, s-a constituit în 1950, prin comasarea mai multor colecții și microfonduri personale⁸. Stocul de acte este încă puțin cercetat, poate din lipsa cunoașterii lui sau a lipsei unor instrumente de lucru, în ciuda faptului că există inventare pentru toate documentele din această colecție, puse la dispoziția cercetătorilor, istoricilor și a tuturor iubitorilor de istorie. Este un argument în plus că nu dovezile ne lipsesc, ci interesul pentru ele. De curând Arhivele Naționale au publicat în seria *Indici cronologici*⁹, reluând după aproape patru decenii și jumătate o veche tradiție, două volume de instrumente științifice arhivistice privitoare la Colecția „Achiziții Noi”¹⁰.

Documentul, pe care îl publicăm pentru prima dată, este un „Perilipsis a ținuturilor, târgurilor, satelor și a lăcuitorilor din Moldova și Basarabia. 1812”. Actul supus discuției noastre provine dintr-un fond personal al lui I. Krupenski¹¹, alcătuit din 25 de pachete de documente, care cuprind aproape 2300 de unități de păstrare¹². Nu cunoaștem împrejurările în care acesta a ajuns în posesia arhivelor, dar se știe că fondul respectiv, împreună cu alte 45 de mici fonduri personale și familiale a format, la un moment dat, colecția „Documente de familie”. Apoi, prin reorganizarea din 1950 a unor fonduri și colecții arhivistice păstrate în Arhivele Statului, cum se numea pe atunci, urma să fie inclus în marea Colecție cunoscută sub numele de „Achiziții Noi”.

200 Limba ROMÂNĂ

Iată documentul:

Perilipsis¹³ a țănuturilor, târgurilor, satelor și a lăcuitorilor din Moldova și Basarabia. 1812

	Țănuturile	Târguri	Satele	Lăcuitori (birnici) ¹⁴ bez ¹⁵ boeri, străini și preoți diaconi
1.	Suceava	3	128	8.687
2.	Niamțul	2	126	7.613
3.	Romanu	1	84	4.935
4.	Bacău	2	98	6.727
5.	Putna	4	134	10.439
6.	Tecuciu	2	104	6.900
7.	Covurlui	1	68	4.483
8.	Tutova	1	91	4.290
9.	Vaslui	1	88	2.765
10.	Fălciu	2	94	5.804
11.	Greceni	–	14	990
12.	Codru	1	13	1.064
13.	Hotârnicieni	–	17	2.812
14.	Orhei	3	234	14.157
15.	Soroca	4	138	7.636
16.	Herța	1	26	2.001
17.	Dorohoi	1	65	5.002
18.	Botășăni	1	72	4.452
19.	Hârlău	2	80	4.641
20.	Cărligătura	1	46	1.788
21.	Hotinu	3	169	13.076
22.	Iașii	2	184	10.695 cu târgul Iașii
23.	Bender Akkermanu Chilie Căușăni	4	70	2.789 întru aceste trei isprăv- nicii ¹⁶ a Basarabiei mai sânt bejănari ¹⁷ sârbi de peste Dunăre cari ne sânt supt ocârmuire(a) Divanului și după ști- ința ce este sânt 4.000, însă trei țăn(u)turi să numără Benderul cu celelante și Tomarova și Ismailul, cari sânt arăta- te și aceste din dos.
24.	Tomarova	1	19	516
25.	Ismailul	1	5	120

		44	2.167	134.382 fac piste tot după catagrafie ¹⁸ de trei ani, iar acum să poate socoti la Visteri(e) unu sporu.
--	--	----	-------	--

Veniturile ce să iau acum după celu mai de pre urmă an a întrării oștilor rusăști și cât dau lăcuitorii pentru oști.

	lei
Ce s-au luat într-un an de la târgurile țării, numai de la birnici, precum și de la jădovii ¹⁹ de prin sate, fiindcă de la toți birnicii creștini a satelor din toată țara birul, care iera a Visteriei, cuprinde în vreme domnilor 1.813.118 lei, s-au rădicat și dintru ace sumă numai aceștie să strângu, cari cuprinde	42.029
Dajdie ²⁰ mazăililor ²¹ și a ruptașilor ²² din toată țara, banii Visteriei cari plătescu în patru dajdii, tot după închipuire ce plăte în vreme domnilor, cuprinzând:	49.967
	91.996
Birul dughenilor ²³ și a crășmilor de pen târguri, dare ce legiuită cari să strângi o dată într-un an, iarna	46.595
	138.591
Și pe acești bani, în sumă de 138.591 lei, ce s-au strânsu la mazăli ruptași, dugheni și crășme, au mai dat și banii răsurilor ²⁴ câte 15 par(ale) de tot leu, cari s-au luat pentru lefile celor ce slujăscu și cuprind	51.971
Ceea ce să ie pe an de la lăcuitorii birnici a satelor, supt nume de răsuri pentru lefile celor ce slujăscu, adecă fiindcă sănt rădicați banii Visterii, dau câte 15 par(ale) răsura la leu, să strângu pentru lefi, îns(ă) cu scăderi și aceștie, din ceea ce să lua în vreme domniilor pentru slăbăcesăne lăcuitorilor, cuprinzând într-un an	459.496
De la ruptele Visterii ce dau de doă ori într-un an la Svete ²⁵ Ghiorghii și Svete Dimitrie, cuprinzând într-un an cu neguțătorii hrisoviți ²⁶ și sârbii	44.168
De la jădovii hrisovoliți ²⁷ de prin târguri cari plătescu de patru ori într-un an cuprind	45.010
	739.236
De la țigani ocârmuirii, ce să nume domnești și plătescu acum patru dări într-un an	104.304
Ce s-au luat de la lăcuitorii birnici din toată țara, bez Basarabie, banii Porțai, cărnii, la trei luni un șfert, patru șferturi cuprindu	351.740
Ce s-au luat doă șferturi, a lui Svete Ghiorghiiși Svete Dimitrii, de la forșaturile ²⁸ Basarabiei, Benderiul, Akkermanu și Chilie cuprind	8.548
Ce s-au luat din forșatul cetății Hotinului, iarăși într-un an doă dări, la Svete Ghiorghii și Svete Dimirii, cari cuprind	4.630
Ce s-au luat din moșăile celi ramase a Hotinului, cari pără cându să vor găsi stăpânii au rămas a coroanii, cari cuprind	14.443

Ce s-au luat pentru pâine controbuție spre îndestulare oștilor într-un an, adecă 342.442 lei, de la lăcuiitorii birnici 50.000 lei, de la mănăstiri 140.758 lei, s-au făcut adăogiri câte o para de toată vadra 175.590 lei, iarăși de la lăcuiitorii birnici ce s-au împlinit împreună cu banii Porții, cărnii 80000 lei, banii orzului menzălului ²⁹ ce ave să iei lăcuiitorii plată și s-au oprit, iar în controbuție 211.274 lei s-au împlinit de la jădovii hrisovoliți din toate târgurile și de la mezili ruptași, rupte a Visterii neguțatori hrisoloviți, sârbi, postelnice ³⁰ , sudeți ³¹ și alte stări, iar pentru un an curgători au dat și boierii spre a înlătura birnicilor ³² , cari aceste sânt pentru anu 1811, cuprind	990.064
	2.212.965
Slujba gorștinii ³³ de pe ai ³⁴ cât(e) 9 par(ale) și un ban, cari s-au vândut	177.000
Și iarăși din slujba goștinii ce s-au adaos cât trii parale și doi bani pentru numeri banilor poștilor	212.390
Slujba desătenii ³⁵ de pe stupi și rămători ³⁶ cât 8 parale, cari s-au vândut	156.000
Slujba vădrăritului ³⁷ di pe vin cât(e) trii parale și un ban de vadră ³⁸ bez paral(e) cari s-au vândut	305.000
Ocele sării cari după suma de acum cuprindi	220.000
Vama din toată țara cuprindi	336.050
Cifertul ³⁹ holerei ce să ia cât(e) 60 parale de vadră după vânzare de acum, cuprindi	220.000
Venitul Basarabii, adică vânzare(a) moșiilor și a câmpului la ocupcicii ⁴⁰ ce sânt, nedând ialovițale ⁴¹ și răsurile acii lăcuiitori, iar venitul după vânzare cuprindi	310.000
Zăciuala banului milii și a răsurilor obicinuite din desăteni, goștină și vădrărit	130.000
cuprind pist(e) tot aceste ce s-au luat în bani	4.279.411

Osăbit din banii ci s-au dat precum să arată, apoi s-au mai dat în natură aceste ci să arată în gios, cari socotindu-să pe ușor în bani s-au arătat și soma banilor când s-ar fi dat plată la lăcuiitori

Pentru 6 milioane puduri ⁴² fân ci să cosască și să le care pe la stații pentru oști pe tot anu cât 20 parale, socotindu-să pudul pentru cosătul și căratul alcătuiesc	3.000.000
Și iarăși pentru 10 mii stoguri ⁴³ lemni ci să dau pentru spitalurile din Eși și din toată Moldova și Basarabia, socotindu-să câte 20 lei stogul, alcătuiesc	2.000.000
Și iarăși pentru alte cinci mii stogui lemni a cfaturilor din Eși și de la celelalte locuri alcătuiesc	100.000
Și iarăși pentru 1.100 stoguri fân al poștilor, câte 236 lei stogul, socotindu-să bez câte 9 lei ce plătesc țitorii poștilor, alcătuiesc	298.600
Și iarăși pentru hacul ⁴⁴ a 1.100 surugii cari dă țara cu mănncari și înbrăcămintea lor, câte 400 lei hacul unui surugiu ⁴⁵ , alcătuiesc	440.000

Și iarăși pentru cari di podvărituri ⁴⁶ , cărătura di priviant ⁴⁷ treceri di oști, cărătura di altelerii de slujbe pe la cfartiruri ⁴⁸ , a fară di puținu progon ⁴⁹ ci să plătește la unile, să socotești după măsurată plată, de s-ar fi dat lăcuitorilor, să pot găci că numai cele știute podvărituri pe an să mai alcătuiesc	800.000
Să puni în legături somii și banii ci s-au dat precum sănt arătați	4.788.600
	4.279.411
Această somă faci pe tot anu	9.068.011

Afară de aceste arătari, apoi s-au mai dat cherețele pe la cetăți: Hotin, Ismail Chilia, Brăila și salahori lucrători ce să dau pe la cetăți, magazaniile cari să fac în tot, părți pentru pusul priviantului mai mult decât 5000 stoguri, afară de faceri și întocmiri tuturor poștelor și întocmiri drumurilor, de faceri șurilor de altelerii, de faceri grajdurilor pentru caii oștilor și afară de altele mici și necunoscut s-au slujbi, iar apoi afanisire⁵⁰ țării cu transportul cel cumplit al ernii din anii trecuți, cari di să vor socoti apoi alcătuiesc la 2.000.000 lei⁵¹”.

Documentul publicat este redactat în grabă după cum arată și linia despărțitoare între partea veniturilor ce se preconizează a fi strânse în anul în curs (1812) și cheltuielile care s-au făcut, în anul precedent, pentru întreținerea oștilor rusești și se compune din două părți. Nu se cunoaște de către cine a fost întocmit acest rezumat și nici în ce scop.

În partea de început sunt prezentate denumirile ținuturilor, însoțite cu numărul târgurilor, satelor și a locuitorilor birnici, boieri, străini, preoți și diaconi. Din titulatura documentului se vede că acesta este o dare de seamă prescurtată a condiții vistieriei alcătuită pentru „celu mai de pre urmă an a intrării oștilor rusăști”, adică pentru anul 1812. Condițiile de vistierie conțineau, în general, pe lângă numele ținuturilor, și denumirea târgurilor și a satelor cu numele contribuabililor⁵². Trebuie arătat că la calcularea veniturilor de la populație s-a ținut cont de recensământul făcut în 1809, adică „după catagrafia de trei ani”, cum se precizează în „Perilipsul” pe care îl supunem atenției cercetătorilor.

Partea a doua a documentului cuprinde felurite dări care s-au colectat de la populație în anul 1811. Între contribuabili sunt pomeniți: birnicii și jidovii târgurilor, mazilii, ruțașii, dughenele, cârciumile, „locuitorii birnici a satelor” și țiganii. Aceștia erau obligați să plătească la vistieria țării „birul”, diferite „dăjdii” și „răsuri”. Un loc aparte îl ocupă veniturile strânse de la locuitorii Basarabiei, adunate în „patru șferturi” de la „forștaturile Basarabiei, Benderu, Akermanu și Chilie”, și de la „forștatul cetății Hotin”, precum și cele provenite „din moșiile celi rămase a Hotinului” și din „vânzarea moșiilor și a câmpului” din Basarabia. La acestea se adaugă veniturile strânse din vânzarea diverselor slujbe (gorștinii, deseatinii și vădrăritului), de la ocnele de sare și de la vămi, precum și din plățirea sub formă de con-

tribuții „pentru îndestularea oștilor” pentru pâine și orz. Pe lângă aceste dări bănești, care însumează aproape 4.300.000 lei, populația a fost supusă la suportarea unor contribuții „în natură”, constând din fân, lemne, „care de podvărituri”, cărăușie, „salahori lucrători” la cetăți, magazii, reparatul drumurilor, poștelor, atelierelor, grajdurilor etc., care, socotite în bani, se ridică la impozanta sumă de 4.788.600 lei. În total, contribuția Țării Moldovei și a Basarabiei la susținerea războiului de către Rusia împotriva Porții otomane s-a ridicat la enorma sumă de peste 9.000.000 lei. Dionisie Fotino, referindu-se în cronică sa la greutățile suferite de locuitorii Moldovei în timpul războiului ruso-turc dintre anii 1806-1812, arată că la plecarea după șase ani a oștilor rusești, ai căror ofițeri nu erau prea delicați, „bieții locuitori au rămas dezbrăcați și strămbătăți”⁵³.

Documentul prezentat constituie un izvor istoric important pentru clarificarea organizării administrativ-teritoriale a Țării Moldovei înainte de încheierea Congresului de pace de la București din mai 1812, precum și o oglindă veridică asupra prețului pe care l-au plătit românii răsăriteni la purtarea războiului Rusiei împotriva Porții Otomane. Drept recunoștință pentru această contribuție, care nu va putea niciodată descrișă în întregime, Rusia i-a mai rășluit jumătate din teritoriul țării.

NOTE

¹ Johann W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanschen Reiches in Europa*, Gota, vol. 7, 1859; N. Iorga, *La vérité sur le passé et le présent de la Bessarabie*, Bucharest – Paris, 1922; Martomme Emmanuel de, *La Bessarabie*, Paris, 1919; idem, *Choses vues en Bessarabie*, Paris, 1919; A. Babel, *La Besarabie. Etude hist., ethn. et econ.*, Paris, 1926 etc.

² A. Н. Петров, *Война России с Турцией. 1806-1812 гг.*, Sankt Petersburg, 1887; Leon Casso, *Rusia și bazinul dunărean*, apărută la Moscova, 1913 (în rusește) și apoi tradusă în românește de către Șt. Gr. Berechet. Prefață de Apostol Stan. Traducere din rusește și studii introductive de Șt. Gr. Berechet, București, 2003; Л. Н. Александи, *Бессарабия и бессарабский*, Moscova, 1924; П. Н. Батюшков, *Бессарабия. Историческое описание*, Sankt Petersburg, 1892; A. L. Narocinițki, *Politika Rossii na Balkanah v 1801-1812 gg. v svete novoi dokumentalnoi publikații*, Moskva, 1966 etc.

³ Ismail Fehmi, *Bükreş andlaşmsinin müzakeresi 1811-1812* (Tratativele pentru pacea de la București, 1811-1812), în „Belleten”, cilt XLVI, sa. 181, Kurumu Türk Tarih Basımevi, Ankara, 1982; Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind Istoria României*, vol. I-III, București, 1976, 1983, 1986; V. Veliman, *Relațiile româno-otomane, (1711.1812). Documente turcești*, București, 1984.

⁴ Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, 1992; idem, *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828*, Chișinău, 1929; I. Nistor, *Războiul ruso-turc din 1806-1812 și pierderea Basarabiei*, Cernăuți, 1938; I. Nistor, *Basarabia și relațiunile româno-ruse*, București, 1927; idem, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991; Z. Arbore, *Basarabia în secolul XIX*, București, 1898 etc.

⁵ *Istoria Moldovei din cele mai vechi timpuri până în epoca modernă*, Chișinău, 1992; I. Jarcuțchi, V. Mischevca, *Pacea de la București*, Chișinău, 1993; Ion Chirtoagă, *Evolu-*

ția semnificației teritoriale a noțiunii *Basarabia*, în „Revista de istorie a Moldovei”, nr. 2, Chișinău, 1994; P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*, Chișinău, 1992; A. Moraru, *Istoria românilor*, Chișinău, 1995; Alexei Agachi, *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, Prefață de prof. univ. dr. Dumitru Vitcu. Indice de nume de dr. Alexandrina Ioniță, Iași, 2008; Vl. Mischevca, *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea*, Chișinău, 1999; Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Chișinău, 1993 etc.

⁶ Apud Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul rus*, Chișinău, 2006, p. 29-31.

⁷ *Ibidem*, p. 28.

⁸ Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, *Colecția Achiziții Noi*. Indice cronologic nr. 25. Vol. I (Sf. Sec. XIII – 1685), București, p. III.

⁹ În seria *Indici cronologici* au fost publicate nr. 1-24, cuprinzând fondurile: *Arhiva Mitropoliei Țării Românești (1365-1890)*, Indice cronologic nr. 1, București, 1961; apoi *Actele secției Bunuri Publice – București*, nr. 2, 5, 6, 7, 12, 14, 16, 17, 19, 20, 23, *Episcopia Buzău*, nr. 3; *Actele Serviciului Documente istorice*, nr. 4, 8; *Documente istorice*, nr. 10, 13, 15. Ultimul număr al seriei menționate, nr. 24, este consacrat *Actelor militare (Arhivele Stastului Timișoara)*. Ele ne dau o radiografie concentrată a principalelor informații cuprinse în fiecare unitate arhivistică, reducând mult timpul de căutare și orientare a cercetătorilor și istoricilor în multitudinea documentelor aflate în aceste fonduri și colecții.

¹⁰ Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, *op. cit.*, p. VI.

¹¹ Cum arată ștampila de înregistrare a actului sub nr. 543.

¹² Marcel D. Ciucă, *Colecția „Achiziții Noi”. Tabel de corespondența cotelor, situația numerică și cronologia pe pachete*, în „Revista Arhivelor”, an LIII, vol. XXXVIII, nr. 1, București, 1976, p. 60-61.

¹³ Perilipsis = listă de acte; în text: cuprindere, enumerarea unităților fiscale și a categoriilor de contribuabili.

¹⁴ Birnic (birnici) = persoană supusă la plata birului.

¹⁵ Bez = afară de ...; lăsând la o parte ...; fără.

¹⁶ Isprăvnicie = unitate administrativă.

¹⁷ Bejănari (bejenar) = fugar, emigrant, pripeag, hoinar, rătăcitor din loc în loc; în text: emigranții veniți din sudul Dunării.

¹⁸ Catagrafie = recesământ; în text: inventar al veniturilor pe unitățile fiscale (ținuturi, ocoale, târguri, sate).

¹⁹ Jidovi = evrei.

²⁰ Dajde = impozit, dare, bir.

²¹ Mazăli (mazili) = categorie socială provenită din boierii fără dregătorie.

²² Ruptași = lucrător cu ruptul; în text: categorie fiscală privilegiată care plătea numai anumite dări.

²³ Dughene (dugheană) = prăvălie mică.

²⁴ Răsură = dare suplimentară din care se plătea leafa slujbașilor publici.

²⁵ Svete = Sfânta.

²⁶ Așa în text; corect: hrisovoliți.

²⁷ Hrisovoliți = categorie fiscală plătitoare de dări, potențați sau privilegiați conform unui hrisov domnesc.

- ²⁸ Forștaturi = cetății;
- ²⁹ Menzăl (menzil) = instituția poștei; serviciu de poștă cu diligențe și cai, pentru transportul călătorilor și a corespondenței.
- ³⁰ Postelniceii (postelniceii) = slujbaș al curții domnești; ostaș sub ordinele postelniceului.
- ³¹ Sudeți = judecători mărunți locali.
- ³² Rupt.
- ³³ Gorștină (goștina) = desemna darea pe oi și pe porci.
- ³⁴ Ai = an
- ³⁵ Desătenii = cei care încasau darea (desetina) pe stupi și porci.
- ³⁶ Rămători (râmător) = porci.
- ³⁷ Vădrărit = dare, impozit pentru fiecare vadră de vin.
- ³⁸ Vadra = găleată puțin adâncă folosită ca unitate de măsură a lichidelor; în text: a vinului.
- ³⁹ Șfert (cifert) = a patra parte din suma fixată pentru plata dărilor către visteria statului.
- ⁴⁰ Ocupcici = ocupanții ruși.
- ⁴¹ Ialovițe (ialoviță) = vacă mare; în text: dare asupra vitelor mari.
- ⁴² Puduri = unitate rusească de măsură a masei (în text a fânului).
- ⁴³ Stoguri = unitate de măsură a volumelor; grămadă mare de lemne.
- ⁴⁴ Hacul = darea surugiilor.
- ⁴⁵ Surugii = vizitiu care conduce diligențele, poștaleoanele sau trăsurile boierești.
- ⁴⁶ Podvărit = căraușie obligatorie la care erau supuși țărani în vreme de război.
- ⁴⁷ Privant (proviant) = provizie de hrană.
- ⁴⁸ Cfarturi (cvartir) = locuință temporară a unui grup de oameni în trecere; locuință cu caracter provizoriu; în text: cartier militar.
- ⁴⁹ Progon = plata carelor luate pentru nevoile oștilor rusești.
- ⁵⁰ Afanisire (afanisi) = a nimici, a prăpădi.
- ⁵¹ Arhivele Naționale – SANIC, Colecția „Achiziții Noi”, CXXX/7. Orig.
- ⁵² A se vedea Condiciile de visterie publicate de: Corneliu Istrati, *Condica Visteriei Moldovei din anul 1816*, Iași, 1979; *Sămile Visteriei Țării Moldovei*. Vol. I (1763-1784), Editate de Ioan Caproșu, Iași, 2010.
- ⁵³ Dionisie Forino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Munteneste și a Moldovei*, Traducere din grecește de George Sion, București, 2008, p. 396.

AUTORI

Ana BANTOȘ, conf. univ. dr., Catedra de literatură universală și compara-tă a U.S.M., critic literar, Chișinău.

Eugenia BOJOGA, lector dr., Facultatea de Litere, Universitatea „Ba-beș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Iulian BOLDEA, prof. univ. dr., decan al Facultății de Științe și Litere, Uni-versitatea „Petru Maior”, redactor al revistei „Vatra”, Târgu-Mureș.

Constantin BURAC, prof. univ. dr., Facultatea de Arhivistică, Academia „Al. I. Cuza”, București.

Iustina BURCI, cercetător științific, Academia Română, Institutul de Cer-cetări Socioumane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova.

Doina BUTIURCA, conf. univ. dr., Universitatea „Petru Maior”, Târ-gu-Mureș.

Leo BUTNARU, poet, eseist, traducător, Chișinău.

Dorin CIMPOEȘU, prof. univ., doctor în istorie, Academia „Al. I. Cuza”, București.

Anatol CIOCANU, poet, eseist, traducător, Chișinău.

Theodor CODREANU, prof. dr., critic literar, prozator și eseist, Huși.

Lidia COLESNIC-CODREANCA, dr. conf. univ., Facultatea de Litere, U.S.M., cercetător științific superior la Institutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Iordan DATCU, prof. dr., istoric literar, etnolog și lexicograf, București.

Mircea A. DIACONU, prof. univ. dr., Universitatea „Ștefan cel Mare”, Su-ceava.

Nicolae FELECAN, prof. univ. dr., Universitatea de Nord, Baia Mare.

Vasile GAVRILAN, student, Facultatea de Istorie și Filozofie, U.S.M., Chi-șinău.

Nicolae GEORGESCU, prof. univ. dr., decanul Facultății de Filologie, Uni-versitatea „Hyperion” din București, scriitor.

208 **Limba ROMÂNĂ**

Horst GECKELER (1935-2002), prof. dr., Universitatea din Münster, Germania, unul din elevii lui E. Coșeriu din prima generație.

Aneta GROSU, redactor-șef al publicației „Ziarul de Gardă”, Chișinău.

Mioara KOZAK, prof. dr., Colegiul național „Unirea”, Târgu-Mureș.

Iuliana MĂMĂLIGĂ, studentă la Jurnalism și Științe ale Comunicării, U.S.M., Chișinău.

Dan MĂNUCĂ, prof. univ. dr., Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

Ioan MILICĂ, lector dr., Facultatea de Litere, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

Daniela OBREJA RĂDUCĂNESCU, drd., Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

Constantin ȘCHIOPU, conf. univ. dr., Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, U.S.M., Chișinău.

Maria ȘLEAHTIȚCHI, doctor în filologie, conf. univ., prorector la Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți.

ISSN 0235-9111

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ